This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
  Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
  Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
  Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
  Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsätt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsätt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk `http://books.google.com/`

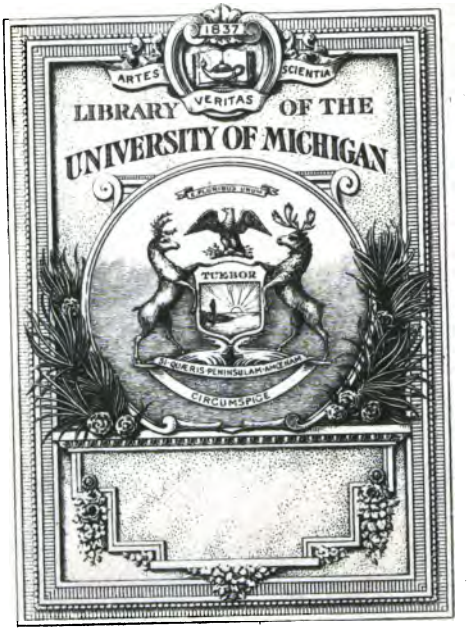
1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

AS
2[illegible]
[illegible]

SVENSKA

AKADEMIENS

HANDLINGAR

IFRÅN ÅR 1886.

TJUGONDE DELEN.

1905.

STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1906

INNEHÅLL.

Handlingar rörande Svenska Akademiens högtidsdag den 20 december 1905:

Tal af Akademiens direktör, herr Rudin ..... sid. 3.

Redogörelse för sammankomsten ..... » 18.

Minne af fältmarskalken grefve Magnus Stenbock, författadt af herr Claes Annerstedt:

Förord ..... » 21.

Kap. 1. Ungdomsåren, fälttågen i Ryssland och Polen ..... » 27.

Kap. 2. Förvaltningen af Skåne och kriget 1709—1710 ..... » 116.

Kap. 3. Stenbocks verksamhet 1710—1712 intill förberedelserna för tyska expeditionen ..... » 168.

Kap. 4. Tyska expeditionen till och med slaget vid Gadebusch ..... » 221.

Kap. 5. Marschen till Holstein, inspärrningen i Tönningen och kapitulationen 16 maj 1713 ..... » 312.

Kap. 6. Kapitulationsbrottet ..... » 428.

Kap. 7. Stenbocks fångenskap. — Familjelif och personlighet ..... » 491.

Akademiens täflingsämnen för 1906 ..... » 580.

Register öfver Akademiens Handlingar från 1786 till närvarande tid ..... » 583.

HANDLINGAR

RÖRANDE

SVENSKA AKADEMIENS

HÖGTIDSDAG

DEN 20 DECEMBER 1905

Onsdagen den 20 december 1905, Svenska Akademiens högtidsdag, hade Akademien på stora börssalen offentlig sammankomst, hvilken H. M. Konungen, DD. KK. HH. Hertigen och Hertiginnan af Skåne, H. K. H. Hertigen af Västergötland samt H. K. H. Hertigen af Närke täcktes å den vanliga läktaren bevista.

Akademiens direktör herr RUDIN *öppnade sammankomsten med följande*

TAL.

För en tänkande betraktare af vår tids andliga skaplynne är det lätt att finna, huru *två makter* där te sig såsom kämpande om herraväldet i människornas tankevärld — ifall de eljest »tänka» något — och därmed också i deras lif. Vi kunna kalla dessa makter för *ande* och *natur* — den senare i meningen af den sinnligt förnimbara tillvaron. Striden dem emellan är visserligen icke ny; den är snarare en allmän-mänsklig. Det är

sagans gamla strid mellan titanerna och Olympen. Men i vår tid har denna strid blifvit mera intensiv och medveten än någonsin.

Att denna strid, som närmast pågår inom människorna eller mellan dem, dock icke är en kamp blott om deras föreställningar eller begrepp — om blotta skuggor — utan om verkligheter, därom bör det icke vara svårt att öfvertyga sig. Hvad »naturen» angår, så se vi ju, eller tycka oss se den, rundt omkring oss. Den gör sig därför i början lätt nog gällande för oss såsom en stormakt. Ja, dess anhängare äro ofta så vissa på dess verklighet och makt, att de företrädesvis vilja kalla sig »de seende», verklighetens människor, realister.

Men å andra sidan förnimma vi alla inom oss något, som vi kalla »ande». Och känslan af vår egen ande låter oss ana tillvaron af andra andar, möjligen högre än vi själfva, ja, af en högste ande. Tron på en andlig värld har därför i någon form alltid funnits i mänskligheten.

Visserligen röra vi oss, då det blir fråga om den andliga världen, på »det osynligas» område. Och därför ter sig anden i början för oss såsom en aflägsnare och ovissare makt än naturen. Ja, man har till och med kunnat sätta dess tillvaro i fråga och sett ned på »idealisterna» såsom overk-

lighetens människor. Man kan sägas behöfva vara »troende», d. v. s. hafva öga och hjärta för det osynliga, för att kunna verkligt erkänna och låta sig behärskas af anden.

Så skulle man då, från denna synpunkt, tyckas böra dela människorna i »seende» och »troende». Men en sådan indelning vore dock i grunden föga riktig. Ty om man vill bestämma »naturen» såsom grunden för tillvaron, så kan detta tydligen icke gälla om den synliga naturen, som själf ständigt är stadd i en växling af uppkomst och förgängelse; utan denna »naturåskådning» måste gälla de hemlighetsfulla grundkrafter, som fördoldt verka i naturens innersta. Och dessa »ser» ingen. Han »tror» på dem, om än på grund af deras verkningar. Hvem har sett »atomerna», på antagandet af hvilka hela den nuvarande kemiska och fysiska vetenskapen hvilar? I all synnerhet spörja vi så, om det blir fråga om s. k. »besjälade atomer», om hvilka ju varit tal, då man funnit sig behöfva något slags ordnande kraft i den så oändligt konstrika naturtillvaron, därest denna är sitt eget upphof.

I båda fallen alltså: om man bestämmer sig för att tro på »anden» såsom världsprincip eller på »naturkraften», är man en »troende» människa. Och frågan blir då blott om halten och verklig-

heten af det trosföremål man valt. Ty ett »val» har man nog gjort i bäggedera fallen.

Den fråga, hvarom den nämnda striden egentligen gäller, blir därför ytterst denna:

»*Tror* jag (d. v. s. vill jag tro), att det första af allt, grunden till allt, är den tänkande och viljande, den klart medvetna och därför självmedvetna anden?» Eller »*tror* jag (vill jag tro), att det första, grunden till allt, är naturen — d. v. s. att naturen är sin egen grund?»

För att förstå svårigheterna, för att icke säga omöjligheterna, i det senare alternativet, må vi besinna, att, huru mycket vi än tänka oss naturen såsom en stormakt, en omätlig komplex af ämnen och krafter, den dock, i det man borttager »anden» från den, måste tänkas vara och verka utan tanke och vilja i egentlig mening, verka så att säga »blindvis», och likväl genom någon hemlighetsfull, obegriplig process, någon självutveckling, vara i stånd att föra fram hela tillvaron ur embryoniskt tillstånd till allt högre och högre former och slutligen till en medvetenhet.

Vi säga med full afsikt: »en obegriplig process», ty det *obegripliga* komma vi nog aldrig ifrån, vare sig vi i vår tanke börja med naturen eller med anden.

Och härvid tränger sig särskildt den frågan på den tänkande människan: Hvarifrån kommer den underbara »lagenlighet», den ordning, eller hvad man vill kalla det, som råder i hela tillvaron och som ingen förnuftig människa kan förneka, allra minst naturforskarna? Denna lagenlighet tyckes ju icke visa på något naturens verkande »blindvis». Kan väl denna lagenlighet härleda sig från naturen själf, vare sig att den där finnes såsom fullfärdig eller som ett slags »lag-embryo», som under tidernas lopp har utvecklats till den underbara lagenlighet, som råder i allt?

Eller — det är den idealistiska synpunkten — måste icke denna lag från början vara bestämd af en vilja, en tänkande ande, och af denna vara nedlagd i naturen för att där småningom utveckla sig?

Denna fråga, som i första hand träder oss till mötes såsom ett *teoretiskt* spörsmål, öfvergår af sig själf till en *etisk* fråga, en som berör vårt eget sedliga lif. Det finnes ju nämligen en lag, icke blott i naturen omkring oss: naturlagen, utan ock en lag i och för det mänskliga frihetslifvet, en sedelag, en lag, som också har ett fäste i hvarje människas inre. Och våra samhällen bygga på den sina lagar och fordra för dem ett erkännande.

Nu må man väl fråga: hvarifrån härleder sig denna andra lag, sedelagen, som så ofta strider

mot människans naturliga vilja? Är den också en frukt af naturen, af dess evolution?

Eller måste den icke vara en yttring af en ande ofvan människovärlden, vara från samme ande, som vi kunna tänka oss såsom urgrunden för hela tillvaron — hvilket ju icke hindrar, att sedelagen i organisk frihet och långsamhet fått utveckla sig i mänskligheten medvetande?

Det är mycket afgörande för en människas sedliga ståndpunkt, huru hon besvarar den senare frågan, som för öfrigt på det närmaste sammanhänger med den förra. I ena fallet är det ju naturen eller människan, som skapar sedelagen, i det andra fallet är lagen till före och öfver allt, i den evige anden. Den etiska frågan för människan blir alltså denna: »Hvem skall jag böja mig för i underdånighet, i laglydnad: för mig själf, för andra människor, för naturen? Eller för en evig ande, som är öfver oss alla? Har jag alltså rätt att följa blott min natur med alla dess drifter, på sin höjd med konventionella inskränkningar, eller är jag skyldig att följa en andelag, som möter mig både utifrån och inifrån, min förnuftiga viljas lag?»

Mänskligheten har ständigt vacklat vid besvarandet af dessa frågor. Filosofien har vacklat mellan idealism och materialism. Naturvetenska-

pen på samma sätt; den har haft betydande representanter på hvardera sidan. Ja, till och med religionerna i mänskligheten ha vacklat. De hafva talat om gudar, som framgått ur Kaos och som stått under Ödet. Men de hafva ock haft en aning om en Onämnbar, som stod öfver allt.

Den judiska religionen är dock viss på sin sak. Den vet blott om en enda Herre, som i begynnelsen genom sin vilja skapade himmel och jord. Kristendomen är ännu vissare. Från dess helige stiftare hafva vi detta afgörande ord: »Gud är en ande, andarnas fader, och vill därför blifva tillbedd och lydd af vår ande i ande och sanning.» Den kallar Honom det eviga lifvet och kärleken och betecknar Honom såsom A och O, den förste och den siste. Den säger: »Af Honom, genom Honom och till Honom är allting.»

Äro vi då icke skyldiga kristendomen vårt outsägliga tack för den lösning den härmed bjuder oss på tillvarons högsta frågor — en lösning, som väl må sägas vara en hvila för både vår ande och vår oroliga natur?

Afgörandet i denna fråga torde för öfrigt blifva lättare för oss, om vi tänka oss den högste anden icke alltför andligt eller abstrakt, icke blott såsom tanke och vilja, låt vara i en ofattbar fullkomlighet, ur hvilken sedan naturen eller världen

likasom framtrollats genom en tanke, ett ord, en viljeakt, utan som det mest konkreta väsen, som i sig bär alla tänkbara krafter — vi skulle till och med våga säga »ämnen» — i oändlig rikedom. Men att Han äger detta icke såsom något oordnadt kaos, utan i en oändlig harmoni, där Han behärskar och genomtränger allt, äger det såsom en Hans egen gestaltning, möjligen såsom en hel värld, som omedelbart omgifver Honom, och hvarför icke såsom en »natur», visserligen något helt annat än vår grofva natur. — Den heliga skrift talar ju både om en »Guds gestalt» och en »Guds natur», och att »ljuset är den klädnad, som Han bär» o. s. v.

Om vi tänka oss den gudomlige anden på detta sätt, då är det icke så svårt att fatta anden såsom upphof äfven till den synliga naturen. Att däremot blott ur denna natur, ur de blindt verkande naturkrafterna, låt vara ur de »besjälade» atomerna, få fram anden, vore det ock blott människoanden med dess oändliga utvecklingsmöjligheter, det är ett tankeexperiment, hvarpå nog alla världens vise få arbeta sig trötta, utan att nå målet.

Hvad vår Akademi angår, så tror jag mig våga säga, att den alltid har stått på idealismens sida. Dess uppgift är visserligen icke att lösa de

stora filosofiska spörsmålen, än mindre de naturvetenskapliga. Den har blott att i allmänhet söka göra det ideella gällande på de olika områdena af sin verksamhet: i sin vård om vår sköna litteratur, om våra historiska minnen, om vårt modersmål o. s. v. Men den upptar dock gärna inom sin krets tänkare såväl som skalder, historiker m. fl. Och en af dess medlemmar, för jämnt tio år sedan bortgången, som särskildt gjort sig förtjänt af namnet »tänkare» — han satt ju ock på Leopolds plats — har betecknats som en den mest afgjorde »idealist», och hans praktiska valspråk, som var inristadt på hans fönster, lydde ju i öfverensstämmelse härmed: »Desidera ardua, desidera Deum.»

Den Svenska Akademien har ock på senaste tid fått sig den svåra uppgiften pålagd af stiftaren till det stora litterära Nobelpriset att årligen utdela detta pris till den författare i den stora vida människovärlden, som skrifvit det yppersta verk i idealistiskt syfte. Må den kunna i detta som i annat förblifva trogen sin höga och vidtomfattande uppgift.

I sin lugna och tysta verksamhet för ideella syften har Akademien såsom sådan föga anledning att inblanda sig i dagens stora politiska och sociala frågor. Men dess medlemmar hafva dock både rätt och plikt att tänka och känna djupt och

allvarligt vid allt sådant, som berör mänsklighetens, och i all synnerhet fosterlandets viktigaste intressen, och att därom meddela sig med hvarandra. Må då äfven vid detta tillfälle, såsom ofta skett, några uttryck gifvas åt dylika tankar och känslor.

Årets stora världshändelser hafva kraftigt påmint oss — om vi eljest någonsin kunna förgäta det — att vi lefva i en värld, som enligt ett gammalt profetiskt ord snarare kan liknas vid ett stormande haf, ur hvilket de stora världsrikena uppstiga likt med hvarandra kämpande vilddjur, än vid en fast mark, där människovarelser, skapade till Guds afbilder, bo trygga och fridsamma bredvid hvarandra.

Vårt väldiga grannrike i öster har visserligen, efter oerhörda förluster i striden mot ett folk, som först sedan några årtionden riktigt framträdt på historiens skådebana, vunnit yttre frid; men det har skakats och skakas ännu i sina grundvalar genom inre blodiga oroligheter. Må dessa, i en bättre hand än människors, ledas till godo för detta lands millioner, som ännu säkert bära inom sig kapitaler af mycket outveckladt godt.

Märkvärdigt nog har den stora republiken i väster, som för icke mycket mer än ett århund-

rade sedan tillkämpade sig rätten till själfständig tillvaro, fått äran att genom sin president vara fredsförmedlaren mellan dessa österns två monarkiska makter, och denne president har i anledning häraf hälsats med ärebetygelser från kejsare och konungar. Må häri ligga något fridstecken för framtiden!

Äfven den urgamla Habsburgska dynastien hotas alltjämt med upplösning af dess stora, brokigt sammansatta välde. Ingen kan förutsäga, hvilka nydaningar och nya problem för världspolitiken möjligen härigenom kunna uppstå.

I Nordafrika hafva några af våra stormakter mötts med sina olika intressen, icke alldeles vänskapligt, om ock hittills med bevarad frid.

Om fred sålunda har vunnits i östern och kunnat bevaras i södern, så måste vi, utan tvifvel med tacksamhet, stanna framför den tilldragelsen — vi våga väl kalla den en liten världshändelse — att vi, väl icke *vunnit*, men kunnat *bevara* frid i vår egen nord. Detta har vederfarits oss, först och sist genom Guds barmhärtighet, men därnäst genom vår konungs milda hand, hans, som i sin höga ålders dag icke velat svika det valspråk han en gång gjort till sin lösen, och genom vår riksdags och vår regerings fasthet och hofsamhet. Eller, riktigare sagdt: genom »en af

våra regeringars». Ty vi hafva under detta år haft det sällsynta skådespelet, att icke mindre än fyra regeringar aflöst hvarandra — något som väl aldrig förr händt i Sveriges historia och som är ett uttryck för de kritiska tider, hvari vi befinna oss.

Allt detta har nu icke kunnat ske utan allvarliga skakningar. Ett band har brustit mellan två broderfolk. Det bandet var väl knappt ett århundrade gammalt; men det var dock gammalt nog i denna vår kortlifvade tillvaro, och borde hafva kunnat vara innerligt nog, för att man skulle kunnat hoppas på dess »evärdlighet». Men det gick därmed såsom med våra »evärdliga freder».

Vi skola här icke säga ett ord om hvar skulden ligger därtill, att detta band brustit. Vi människor göra i allmänhet bäst, om vi äro villiga att erkänna egen skuld. Icke heller vilja vi profetera om framtiden. Den ledes af en högre vishet än vår. Vi vilja blott här hafva sagt, att vi stå med djupt vemod framför det brustna bandet. Må vi å ömse sidor icke glömma det goda vi haft af vår union. Må vi upphöra att såra hvarandra och i stället önska hvarandra godt och hoppas därpå, mer än vi förtjäna, genom den goda och allsmäktiga hand, som förmår vända allt, äfven våra dårskaper, till vårt bästa. Må i stället

inre band kunna knytas, framför allt inom vårt eget folk, som kunna blifva någon ersättning för det förlorade. Och må nu våra folk, hvar på sin väg, kunna tjäna mänskligheten stora organism, hvars sanna mål är ingenting mindre än *Guds rike*, sanningens, fridens och kärlekens eviga rike.

Ett glädjeämne för vårt folk, framför allt vårt dyra, hårdt pröfvade konungahus, har varit, att en af våra unga furstesöner har under detta år fått på andra sidan Nordsjön hämta sig en brud ur konungafamiljen i det brittiska världsväldet. Blott en enda furstedotter från detta land har förut på detta sätt kommit till vårt kära Sverige: den ädla drottning Filippa, hvars stoft hvilar i Vadstena gamla klosterkyrka. Må vår kära engelska prinsessa — det är den bästa önskan hvarmed vi kunna hälsa henne — blifva oss en annan Filippa, eller med en annan bild, också hämtad från vårt lands historia: blifva en »Margareta Fridkulla» i vår nord!

Den förra månaden har ock bragt oss glädjen att få hälsa ännu en nyfödd liten prinsessa, med det goda namnet »Astrid», såsom svensk medborgarinna. Må Guds änglar vaka öfver henne!

Oberoende af alla politiska och nationella stridigheter och hänsyn har Svenska Akademien detta

år ansett sig kunna tillerkänna sitt litterära Nobelpris åt en polsk författare.

Af Akademiens stora ordboksarbete äro under året två nya häften utgifna.

Sällan firar Akademien en högtidsdag utan att få hälsa någon ny medlem i sin krets — hvilket emellertid också betyder, att den måste sakna någon af sina förra ledamöter. Merendels inträder ju ingen i Akademien annat än vid ganska mogen ålder, och det hör därför till undantagen, att icke någon af dess aderton medlemmar under året fyllt det lefnadsmått, som vanligen beskäres oss människor. Detta vill med andra ord säga, att inom aderton år hinner vanligen en hel generation af Akademiens personal att utbytas mot en ny.

De första åtta månaderna af detta år gåfvo oss en förhoppning, att det denna gång kunde ske ett undantag. Men så kom den 30 augusti med budskapet, att Akademiens till invalet äldste ledamot, professor Gustaf Håkan Jordan Ljunggren i Lund, skattat åt förgängelsen, vid 82 års ålder. Han hade då i nära 40 år varit Akademiens ledamot. Hans bortgång var ju icke oväntad, då den under några år föregåtts af ett sakta aftynande, hvarför Akademien icke på länge fått glädja sig åt något hans deltagande i dess arbete. Men der

minnes så mycket mer med tacksamhet hvad han i dess tjänst uträttat under sin krafts dagar.

Redan år 1856 vann Ljunggren, såsom docent i estetik, Akademiens stora pris för en afhandling med titel: »Jämförelse emellan Ehrensvärd och Winckelmann såsom konstfilosofer». Biskop Thomander blef just vid denna tid invald i Akademien. Nio år därefter, 1865, kallades Ljunggren, då professor i Lund, till Akademiens medlem, och hade då att på högstidsdagen i maj 1866 teckna den nyss bortgångne Thomanders bild.

I Akademiens handlingar återfinna vi ofta Ljunggrens namn såsom författare till förtjänstfulla bidrag. Icke mindre än fem gånger har han tjänstgjort såsom dess direktör. Och till Akademiens hundraårsfest 1886 författade Ljunggren dess sekularhistoria, en i sanning tackvärd gåfva för all framtid. Till hans åminnelse må ock i dag erinras om hans stora förtjänster på det litteraturhistoriska området. Där har han, enligt allmänt erkännande, vunnit sina förnämsta lagrar, jämte det att han äger betydande förtjänster på estetikens område i allmänhet. Vi erinra blott om de betydelsefulla arbetena: »Framställning af de förnämsta estetiska systemerna» och »Svenska vitterhetens häfder efter Gustaf III:s död».

I alla dessa arbeten möter oss Ljunggren såsom en grundlig och samvetsgrann forskare med skarpt, men på samma gång lugnt och taktfullt omdöme och med stor klarhet och mycket behag i framställningen.

Man har anmärkt mot honom, att han icke alltid är fullt rättvis mot författare, som öfvervägande representera känslans element, såsom t. ex. Thorild och i allmänhet romantikerna. Dock måste man medgifva, att han just öfver Atterbom, denne fosforisternas banerförare, skrifvit det bästa vi hafva, i en essay öfver dennes bekanta »Lycksalighetens ö».

I Lund var Ljunggren född och fostrad. Där lefde och verkade han, framför allt till ungdomens och det ideellas tjänst. Där representerade han — har man sagt — likasom en aftonskymning af Tegnérstiden. Där fick han ock sluta sina dagar.

Sedan herr *Hjärne* härefter lämnat några meddelanden om en svensk krigsmans (Olof Eriksson Willmans) anteckningar från en resa i Japan på drottning Kristinas tid,* yttrade direktören:

Till innevarande års pristäfling hafva inkommit 31 skrifter. Af dessa har Akademien med

* Denna afhandling kommer att ingå i nästa del af Akademiens skrifter.

hedersomnämnande utmärkt n:r 9 *Melodier i moll*, som uppenbarar skaldebegåfning och vana att forma poetiska bilder; n:r 3 *När dagen svalkas*, en samling dikter, af hvilka många vittna om sann och uppriktig känsla, samt n:r 13 *Skånska stämningar samt några andra dikter af Oscald*, en täflingsskrift, som flerstädes visar ett vaket naturssinne samt en afsevärd formbegåfning.

Det af Akademiens framlidne skyddsherre konung Carl XIV Johan stiftade och af hans efterträdare fortfarande anvisade kungliga priset har Akademien detta år tillerkänt skriftställaren Alfred Jensen på grund dels af hans många synnerligen förtjänstfulla öfversättningar från slavisk vitterhet, bland hvilka särskildt märkas tolkningarna af Puschkins »Eugen Onegin» och Mickiewicz's »Pan Tadeusz», dels af de utmärkta originalarbeten, i hvilka han, såsom exempelvis i det utförliga verket »Slavia», lämnat förträffliga kulturbilder från slaviska länder.

Den minnespenning Akademien detta år låtit prägla har till föremål den store fältherren Magnus Stenbock. På åtsidan synas hans bröstbild och namn. Frånsidan företer bilden af en krigare, som med draget svärd försvarar en kvinna, hvilkens sköld bär tre kronor. Omskriften lyder: *Ruenti succurrit patriæ* (han bistår det dignande

fäderneslandet), och på högra sidan läsas orden: *Heros virtute ingenio constantia carcere clarus ob. MDCCXVII* (den genom sin tapperhet, sitt snille, sin ståndaktighet, sitt fängelse ryktbare hjälten afled 1717).

Minnesteckningen, författad af herr ANNERSTEDT, blef härefter i sammandrag af honom uppläst, hvarpå direktören förklarade sammankomsten afslutad.

FÄLTMARSKALKEN

GREFVE MAGNUS STENBOCK

MINNESTECKNING

AF

CLAES ANNERSTEDT

Förord.

Det ämne jag behandlat har för ett och ett halft århundrade tillbaka varit föremål för en storartad monografi, långt mera omfattande och detaljrik, än jag kunnat göra min lilla skrift, och Samuel Loenboms arbete öfver Magnus Stenbock bibehåller än i dag sitt stora värde samt förblifver grundläggande för en hvar som vill taga närmare kännedom om den store mannens lefnad. Åtskilligt har dock sedan offentliggjorts, som icke varit Loenbom bekant, och själfva källorna äro lättare åtkomliga. Redan detta kunde berättiga till en ny behandling af det rika ämnet. Men härtill kommer ännu en annan omständighet icke utan betydelse. Loenboms arbete är numera väl mycket skjutet åt sidan, ej heller alltid så lätt åtkomligt, hvarjämte dess voluminösa form och stundom rätt tunga framställning sannolikt ytterligare afskräcka den vanlige läsaren. Under sådant förhållande torde en mera sammanträngd och moderniserad framställning möjligen vara i stånd att åter fästa mina landsmäns uppmärksamhet, så som

tillbörligt är, på ett af de ädlaste och intressantaste minnen vår historia gömmer. Mitt arbete kan icke framträda med stora anspråk, då tiden för dess genomförande varit knappt tillmätt, men det hvilar på ärlig och omsorgsfull forskning, så långt tid och krafter det medgifvit.

Det säger sig själf, att för en ny teckning af en så märklig lefnad, hvilken under flera år djupt ingripit i vårt fosterlands öden, borde omfattande arkivstudier läggas till grund. Jag har ock, så godt den knappa tiden och en försvagad hälsa det medgifvit, sökt tillgodogöra mig några af arkivens viktigaste källor. Det har dock tyvärr icke blifvit så mycket som jag velat och som önskligt varit. Ur det Stenbockska arkivet, som förvaras å Ericsbergs slott, har dess ägare, öfverstekammarjunkaren friherre Carl Carlson Bonde, med den liberalitet han alltid visar svenska forskare ställt till mitt förfogande Stenbocks familjebrefväxling och en hel massa viktigare papper, särskildt från fältmarskalkens senare år. I svenska riksarkivet har jag tagit del af Stenbocks s. k. registraturfragmenter, hans bref till K. Maj:t och rådet, handlingar rörande nordiska kriget och den märkliga del af M. Wellingks 1727 sekvestrerade papper, som bär titeln »Wellingkske saken» tom 8. Af dessa har en stor del, tack vare riksarki-

varien E. Hildebrands tillmötesgående, under mitt arbete varit öfversänd till Uppsala universitetsbibliotek. Danska riksarkivet är som bekant i besittning af Stenbocks hela fältarkiv 1712—13 och af hans brefväxling för de fyra sista åren af hans lif. Det har icke varit mig möjligt att där aflägga besök, men herr riksarkivar V. A. Secher har med en välvilja, för hvilken jag uttalar min djupa tacksamhet, tillåtit Uppsala universitetsbibliotek att inlåna det omfattande »seddelregister» som finnes utarbetadt öfver Stenbockssamlingen. Dessa till flera tusental uppgående omsorgsfullt gjorda regester hafva varit mig till utomordentlig nytta. Kungliga biblioteket i Stockholm torde nog hafva haft mer att bjuda, än som blifvit fallet, om blott tiden medgifvit mig att närmare undersöka dess skatter. Slutligen har Uppsala universitetsbibliotek, som jag noggrant undersökt, haft icke så litet att afgifva, såsom framgår af de ställen, där jag citerar dess handskriftsamling. Af tryckta källor har jag försökt att använda alla som det varit mig möjligt att öfverkomma, och jag tror icke att synnerligen många undgått mig, äfven af den rika stridsskrifts- och ströskriftslitteratur som tiden framkallade. Det skulle varit mig lätt att späcka arbetet med lärda noter, i vida större utsträckning än som skett, men de flesta läsare finna

sannolikt hvad som gifvits mer än tillräckligt, och forskaren kan i händelse af behof rådfråga mina omfattande samlingar, som införlifvas med Uppsala universitetsbibliotek. För att icke onödigt belasta noterna med att för hvarje gång upprepa fullständiga titeln å källor som jag oftare åberopat, lämnar jag här en förteckning å de citatförkortningar som jag användt.

Anzeige. Anzeige der Höchst-rechtmässigen Uhrsachen welche Ihro Königl. Majest. zu Dännemarck . . . genöthiget wider den gefangenen . . . Feld-Marschall Graf Magnus Steenbock . . . solcher gestalt als bisher geschehen zu verfahren . . . Copenhagen im Jahr 1716. 4:o.

BACMEISTER. H. L. C. BACMEISTER: *Beyträge zur Geschichte Peters des Grossen.* Bd 1. Riga 1774. 8:o.

CARLSON. F. F. CARLSON: *Sveriges historia under Carl den Tolftes regering.* 1—2. Stockholm 1881—85.

Danska RA. Danska Riksarkivet.

Ericsberg. Stenbockska arkivet å Ericsberg.

FABER. SAMUEL FABER: *Ausführliche Lebensbeschreibung Carls des XII.* Th. 10. Frankf. u. Lpz. 1719. 8:o.

FRYXELL. ANDERS FRYXELL: *Berättelser ur svenska historien.*

Försvarsskrift 1713. Stenbocks skrift till riksens ständer; Köpenhamn d. 6 dec. 1713 (i NORDBERG: *Konung Carl den XII:s historia.* 2. s. 351—365).

Försvarsskrift 1716. Stenbocks skrift: *En kort dock sanfärdig relation om min tillstötta olycka . . . Friedrichshaven d. 23 Mars 1716* (i S. LOENBOMS *Anecdoter* etc. B. 2. 1773. s. 141—306).

HH. Historiska handlingar till trycket befordrade af Kongl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia.

HSKH. Handlingar rörande Skandinaviens historia.

HOJER. ANDREAS HOJER: *König Friderich des Vierten Leben.* Th. 1. Tondern 1829. 8:o.

KOSER. R. KOSER: *Die Katastrophe der Schweden in Schleswig-Holstein im Jahre 1713* (i *Zeitschrift für preussische Geschichte* . . . Jahrg. 12. 1875).

LOENBOM. SAMUEL LOENBOM: *Kongl. Rådets och Fält-Marskalkens Herr Grefve Magni Stenbocks lefverne.* Del. 1—4. Stockholm 1757—65.

LUNDBLAD-JENSSEN. K. LUNDBLAD: *Geschichte Karl des zwölften.* Übersetzt und erweitert von G. F. VON JENSSEN. Th. 2. Hamburg 1840. 8:o.

MALMSTRÖM. OSCAR MALMSTRÖM: *Magnus Stenbock i fångenskapen.* Lund 1901. 8:o.

Mémoires. Mémoires concernant Monsieur le comte de Stenbock . . . avec quelques observations . . . par Mr N*** [NEMEITZ]. Francfort 1745. 8:o.

NORDBERG. JÖRAN NORDBERG: *Konung Carl XII:s historia.* 1—2. Stockholm 1740. Folio.

OSCAR FREDRIK. OSCAR FREDRIK: *Några bidrag till Sveriges krigshistoria åren 1711, 1712 och 1713* (i *K. Vitterhets Hist. och Ant. Akademiens handlingar.* Ny Följd, Del. 2, 4, 5).

PALUDAN-MÜLLER. C. PALUDAN-MÜLLER: *Omrids af Kong Frederik den Fjerdes Kamp med Grev Magnus Stenbock og Baron Görtz i Aarene 1712, 13 og 14* (i *Dansk Historisk Tidsskrift.* Række 4. Bind 6. 1877—78).

RArk. Svenska Riksarkivet.

Upps. B. Uppsala Universitetsbibliotek.

Unrechtfertigkeit. Unrechtfertigkeit des an Seiten des Königlich-Dänischen Hofes gebrauchten Verfahrens in Eludir- und Nichterfüllung der mit . . . Herrn Grafen Steenbock am 16:ten May 1713 zu Oldeswort geschlossenen Capitulation (u. ort) Gedruckt im Jahr 1714. Im Augusto. 4:o.

VAUPELL. O. VAUPELL: *Den danske Hærs Historie til Nutiden* . . . Del. 1. Khvn 1872.

WOLFFS Journal. *Abdruck des von dem fürstl. Gottorfischen General-Majorn . . . Zacharia Wolf . . . Journals . . .*, Zweyte Anflage. Copenhagen 1724. 4:o.

FÖRSTA KAPITLET.

Ungdomsåren, fälttågen i Ryssland och Polen.

När man skådar tillbaka på den märkliga tid, då Sverige vandrade sin svindlande och underbara väg mot storhetens och ärans höjder, kan man först ej annat än häpna öfver den rikedom på väldiga gestalter, som möter ögat. Men det är nu en gång så, att stora uppgifter, där de tagas på allvar, väcka och utveckla allt hvad ett folk äger af inre krafter; man känner kallelsen och följer den troget och utan förfäran. Så förklarar sig det rika arf som våra fäder lämnat af stora minnen, och man frågar sig stundom ovillkorligen, om det släkte som nu lefver fattat det rika arfvets ansvar och känner dess tyngd. Men — stora minnen verka ock lyftande, om man ödmjukt tager dem emot, med fast beslut att handla i deras anda och lefva efter deras föredöme.

Bland de stora gestalter, som träda mot oss i de olyckans dagar, då stormaktsväldet sjönk till jorden för ödets förkrossande slag, är det svårt

att finna någon som så talar till svenska hjärtan, som bilden af den ädle karolinen Magnus Stenbock, mannen med talets gåfva och det skarpa svärdet, sina landsmäns älskling och fienders skräck, för eftervärlden inbegreppet af svensk trohet och mannamod. Vi lära i honom vörda namnet på en hjälte, som i nödens stund förmådde rycka ett af olyckan nedtyngdt folk med sig till uppoffringar och bragder, hvilkas rykte skall lefva, så länge svensk tunga förblifver fria mäns arf. Det är framför allt det fosterländska draget i hans lif och gärning, som med sådan trollmakt fängslar våra sinnen och gifver honom en särskild plats i raden af svenska hjältar. I våra häfder blixtrar hans ädla lif såsom stjärnskottet i den nordiska vinternatten, när det i ett ögonblick förbyter mörkret till klaraste ljus och, sedan det slocknat, lämnar efter sig på fästet liksom en skimrande vintergata. Så glänser ock i det nordiska krigets mörka, tunga dagar hjältens bild fram som en bländande syn på den svenska ärans himmel, men — det strålande ljuset från hans ärofulla lefnadsbana lyser än i den dag som är med samma styrka, som när det först tändes.

Magnus Stenbock föddes den 12 maj 1664. Föräldrarne voro riksamiralen grefve Gustaf Otto Stenbock till Bogesund och Kristina Katarina De la

Gardie, dotter till riksmarsken grefve Jakob De la Gardie. Fadern hade en glänsande militärisk bana bakom sig och hade som Skånes förste generalguvernör visat både nit och skicklighet; mindre lycklig hade han varit som chef för Sveriges sjöväsen. En lysande framtid tycktes ovillkorligen öppna sig för ättlingen af så stolta och högättade namn på en tid, då de svenska stormännen förde ett hof som tyska småfurstar, och Sveriges stormaktsställning tillförsäkrade dem europeiskt anseende. Men denna storhet var af ihålig art, och reduktionen grusade dess ekonomiska grundval, likasom enväldet nedbröt dess politiska maktställning. Den unge Magnus fick tidigt erfara detta. Samma år, som han vid 14 års ålder inskrefs vid Uppsala universitet, år 1678, ställdes fadern till ansvar för flottans svaghet och olycka samt dömdes till oerhörda böter. Och innan sonen 1682 lämnade universitetet, hade reduktionen bragt fadern i verklig nöd och hänvisat honom att lefva på den styfsinta och karga hustruns nåd. Tidigt fick därför den unge pröfva på det hart när olösliga problemet att med förknappade tillgångar hålla uppe de anspråk, som ställdes af den höggrefliga börden. Det blef också för honom som för öfriga medlemmar af Sveriges stormannasläkter en mycket vansklig uppgift att, efter det Karl XI:s sträfva

regemente gjort ända på slöseriet, hålla sig uppe i sin ställning. Egentligen fick man lefva så att säga från hand till mun, med oupphörlig skuldsättning, där icke rika giften eller främmande pensioner lättade på bördan.

Om hans studier i hemmet och i Uppsala är intet bekant. Den finbildade morbrodern, Uppsala universitets kansler, M. G. De la Gardie kan väl ej varit likgiltig för den rikt begåfvade systersonens utveckling under universitetstiden. Och den senare, själf utrustad med ovanliga gåfvor, liflig ambition och en stolt karaktär, torde ej behöft någon sporre för att genom studier och arbete öka sina kunskaper och utveckla sina färdigheter, ej minst de sistnämnda. Han ägde nämligen af naturen en praktisk läggning vid sidan af den ovanligt rika intelligensen. Onekligen erinrar han i mycket om Olof Rudbeck den äldre, och det är ej omöjligt, att beröringen med denna märkliga, honom så besläktade personlighet inverkat på hans studier och utveckling. Matematiken och fysikens tillämpning på krigskonsten var ju för den förre ett nöje, blef för den senare en lifsuppgift. Att all adelig och krigisk idrott med omsorg öfvades var klart, då kriget var en adlings vanliga lefnadsmål. Mera osäkert är väl, om han drifvit några betydande språkstudier, som man

sagt. Med latinet visar han ej någon egentlig förtrolighet, om han ock ofta citerar latinska sentenser. Ledighet i franskan följde af samhällsställningens kraf, och tyska språket kunde han ej undgå att lära sig behärska under femtonårig vistelse i detta land. Då han lämnade Uppsala, företog han efter tidens sed år 1683 (till en del med understöd af rika släktingar) en utrikes resa, först till Holland och sedan till Frankrike,[1] där han stannade i 14 månader och säges hafva i matematik drifvit grundliga studier under den berömde Ozanam, men naturligen äfven med sitt lifliga lynne i fulla drag njöt af världsstadens och hofvets bullrande lif.[2] År 1685 trädde han i utländsk krigstjänst, då Vilhelm af Oranien den 10 december nämnde honom till fänrik i den svenske grefven Gustaf Carlsons regemente, som då stod i nederländsk krigstjänst. Två år senare, den 26 mars 1687, fick han plats som fänrik i prinsens eget garde, hvilken plats han dock lämnade den

[1] Efterföljande korta framställning af Stenbocks lif intill 1700 är hämtad ur Loenboms arbete, familjekorrespondensen och Stenbocks originalfullmakter och meritförteckning i Ericsbergs arkiv.

[2] Erik Sparre skref 1713 d. 16 jan. från Paris till Stenbock, att den senares städade söner buro sig helt annorlunda åt i Paris, än deras fader och Sparre, när de för 30 år sedan drucko Seinens vatten (*Danska RA.*).

1 september samma år, efter att Karl XI något förut (den 27 maj) nämnt honom till kapten på Mauritz Wellingks i Stade förlagda regemente. Redan följande år den 16 september förflyttades han till major vid grefve Nils Bjelkes regemente, och nu omsider öppnade sig för den äregirige och liffulle unge mannen möjlighet att utmärka sig på krigets blodiga bana, sedan Ludvig XIV:s angrepp på tyska riket 1689 fört till, att Karl XI sände sina allierade hjälptrupper, däribland sagda Bjelkes regemente. Det kändes hårdt för det hetsiga unga blodet att i början mest få ligga i garnison,[1] och han skref till sin unga fästmö, Eva Magdalena Oxenstierna, att denna svikna ambition skulle känts som en evig förödmjukelse, om ej hennes tillgifvenhet vore en ersättning.

Den kärleksförbindelse jag vidrört var tidigt grundlagd. Den nära släktskapen (hennes mor, född Stenbock, var kusin till Magnus, fadern var den så mäktige och ansedde kanslipresidenten Bengt Oxenstierna, ledare af Karl XI:s utrikespolitik) hade redan tidigt fört till en brefväxling, alltifrån hennes femtonde år (1686), denna dock tämligen ensidig, i det att i hela tre år hans täta bref ej be-

[1] I den lilla striden vid Walcourt d. 5 aug. 1689 tyckes han dock hafva fått taga del. Se Marlboroughs bref till Stenbock 1710. (LOENBOM 2, s. 268).

svarades, hvartill dels finkänslig blyghet, dels tidens ceremoniösa väsen torde bidragit. Hennes broder Bengt påverkade dock systern ihärdigt, och ett frieri i den tidens former ägde rum i slutet af år 1688, då Magnus' moder å hans vägnar framförde hos hennes föräldrar en anhållan om flickans hand. Framställningen mottogs välvilligt, och den 11 januari 1689 afsände den unge friaren sitt giljarebref, styft och cirkladt och föga likt den lefnadslustige uppsluppne krigaren; tonen blef dock snart en annan, sedan han hemfört henne som sin maka. Den 23 mars 1690 firades bröllopet i Stockholm i närvaro af hela det kungliga huset; den ädla drottning Ulrika Eleonora visade honom alltid stor ynnest och understödde det unga paret frikostigt.[1] Förbindelsen blef genom svärfaderns stora inflytande naturligen ej utan betydelse för hans framtid, men ekonomiskt förbättrade den föga hans ställning, då Oxenstiernska huset självt oftast kämpade med ekonomiska svårigheter. Äktenskapet blef lyckligt, ty känslan var ömsesidig och djup. Men den unga hustrun, som i öfrigt

[1] Wieselgren i *Biographiskt lexikon*, 15, s. 307, anför efter Ulrika Eleonoras hofräkenskaper, att hon kort före sin död gaf honom 600 rdr. Hvad han dock där säger, att Stenbock skulle som löjtnant i lifgardet förvärfvat hennes ynnest, måste hvila på ett misstag. Någon sådan tjänst har han icke innehaft.

tyckes varit både god och väluppfostrad, var ännu föga mer än ett barn och ingalunda vuxen de svårigheter, som ständigt åtföljde deras lif i utlandet. Hon har säkerligen, om ock mest af oerfarenhet, i dem haft sin dryga del, ehuru visserligen största skulden faller på mannen, som i öfrigt vid den tiden icke var någon hushållare; problemet var egentligen, som jag sagt, olösligt. Hon skulle snart bittert få erfara allt hvad det innebar af pröfningar, då hon nästan omedelbart efter bröllopet följde sin man utrikes. Så fort han nämligen väl för henne inrättat ett hem i Maastricht, måste han gå i fält och lämna henne ensam.

Detta år skulle omsider uppfylla hans önskningar att förvärfva krigiska lagrar, ty ej långt efter hans ankomst stod den blodiga bataljen vid Fleurus, den 1 juli 1690. De allierade blefvo slagna, men det förunnades den unge grefven att häfda det svenska namnets ära, i det hans regemente var med bland dem som betäckte reträtten och gjorde det med en tapperhet, som vann både väns och fiendes beundran; af 848 man kunde blott 100 mönstras efter striden. Själf skref han sedan med stolthet, att hans fasta beslut i bataljen varit att med lif och blod försvara sin konungs ära, hvars namn han såg för sitt öga på de vajande

svenska fanorna. Men bataljen kostade honom alla hans sex hästar, och detta i förening med bristen på penningar att nyvärfva kompaniet afpressade honom i bref till hustrun ett förtvifladt: »Gud vet hvad jag skall taga mig till, arme karl; om din pappa ej kan nu hjälpa mig, är jag förlorad.» Någon tröst var, att underrättelse snart kom, att Karl XI den 19 juni befordrat honom till öfverstelöjtnant vid Wellingks regemente och vid underrättelse om bataljen skrifvit till svärfadern, att det gladde honom, att Magnus Stenbock kommit undan och således kunde njuta af sin befordran.

Det följande året fick han tillbringa i garnisonstjänst i Stade och gjorde då närmare bekantskap med den sedan så ryktbare Mauritz Wellingk, hvars bana en gång skulle på ett ödesdigert sätt korsa hans och som slutligen skulle blifva hans bittre fiende. För ögonblicket var dock förhållandet ej dåligt. Wellingk, som önskade gå in på den diplomatiska banan, föreslog Stenbock, att, om svärfadern skaffade Wellingk platsen som envoyé i Holland, skulle Stenbock få hans lön och sedan regementet, om kungen samtyckte. Den gamle kanslipresidenten tyckes ej varit hågad för saken, och Wellingk blef därför dennes bittre ovän. Men Stenbock fick ock umgälla det. Två år [illegible] beklagade han sig för hustrun, att Welling

mer var sig lik, utan gjorde honom all möjlig förargelse och skada; särskildt hade han uttalat sin fröjd, då ett rykte spridde sig, att Bengt Oxenstierna råkat i onåd. Ett besök, som Stenbock denna sommar aflade i Sverige, i förhoppning att genom svärfaderns bistånd hugnas med ett regemente, ledde ej till framgång. Däremot tyckes kanslipresidenten då hyst den tanken att använda svärsonen »i ministere eller komplimenterningar», såsom Stenbock uttryckte sig, men äfven däraf blef intet, säkerligen till hans lycka, ty han saknade den förbehållsamhet och det kallblodiga lugn, som på denna bana äro nästan nödvändiga förutsättningar; för honom var det alltid ytterst svårt att ej gifva luft åt sina känslor.

Det följande årets fälttåg gaf honom ett nytt tillfälle att utmärka sig i spetsen för sina svenska trupper. De allierade hade en flottbro och 30 till en skeppsbrygga afsedda fartyg liggande vid Gernsheim vid Rhen och önskade dem förda uppför floden och så in i Neckar till Ladenburg. Det viktiga och farliga uppdraget lades af markgrefven af Baireuth på den 28-årige öfverstelöjtnantens skuldror, och han fullgjorde det med stor både kallblodighet och skicklighet. Det var i medlet af juli han fick order att afgå med 300 man och 2 sexpundiga stycken för att taga befäl öfver kon-

vojen. Uppdraget var både kinkigt och farligt, ty fransmännen voro herrar öfver vänstra Rhenstranden och hade på viktigare punkter späckat den med kanoner. Vid Westhofen, franska arméns högkvarter, måste han passera ett batteri på 36 kanoner och i tre timmar uthärda såväl kanonaden från dessa som musköteldén från flera tusen man infanteri, vid Worms passerade han ett nytt batteri på 16 kanoner, vid Sandhofen ännu ett på 4. Största faran mötte vid Mannheim, där fienden med 12 kanoner beströk äfven Neckars flodlopp. Till all lycka hade markgrefven på hans begäran där föranstaltat om kontrabatterier å de allierades sida, och så lyckades för Stenbock, hvilket nästan förefaller som ett underverk, att föra sin flottilj och flottbro till Ladenburg utan större förlust än 2 döda, 5 sårade och 2 fartyg skadade. Förtjänsten var så mycket större, som han, efter hvad han yppade för hustrun, »af konfysa order haft större förtret än beskrifvas kunde». Kort därefter förunnades honom att kämpa under Vilhelm III:s ögon i den blodiga bataljen vid Steenkerke den 3 augusti 1692.[1] Några veckor senare deltog han i den misslyckade attacken på den franska ställningen vid Speier den 28 augusti, där han gjorde

[1] *Försvarsskrift 1713*, s. 357. Hans bref gifva icke den ringaste upplysning i saken.

en dyrbar erfarenhet af, huru hårdt en försummad rekognoscering straffar sig och huru tvedräkt i befälet förlamar äfven de bästa dispositioner. Vid reträtten innehade han äfven nu den farliga platsen i eftertruppen, men undslapp med sin första lindriga blessyr.

Hans lifliga önskan vid denna tid var att utverka sig en tjänst, hvarå han kunde lefva. »Vore det än ett regemente i själfva Lappmarken», skulle han taga emot det, skref han. När emellertid utsikten till befordran i Sverige alltmer förmörkades, skref han vemodigt till hustrun, att finge de blott lefva tillsammans, vore han nöjd, äfven om det skulle ske i indianisk tjänst. Det återstod ej annat än att resa hem om hösten 1692 med hustrun och lämna henne hos svärföräldrarna, för att, så godt sig göra lät, söka sin lycka igen ute i kriget. Hans önskan om tre års permission för att på egen bekostnad tjäna i de allierades leder hade framgång, men något understöd i penningar stod ej att få. Tanken på att rent af öfvergifva Sverige och antaga främmande tjänst, som han redan förra året framkastat för svärfadern men denne afstyrkt, blef hos honom allt starkare. Det var, som han upprepade gånger erinrade, svårt för den svenske officeren att på sin fattiga lön uppehålla sig under fälttågen, naturligen än mer, då han

måste uppträda med ett mot den höga börden svarande lefnadssätt. Han afvisade dock det anbud i detta afseende som gjordes af franska sändebudet d'Avaux. Enligt danske envoyén Luxdorphs uppgift skulle det vid denna tid varit i fråga att göra honom till sändebud i Danmark, och denne menade, att Stenbocks utresa öfver Köpenhamn och Holstein skulle afsett att utspionera förhållandena i grannlandet. Så litet kände han den man, som framdeles skulle blifva hans fäderneslands fruktansvärdaste motståndare, att han om Stenbock kunde fälla det förhastade omdömet: »Han är hellers een mager genie».[1] Under denna utresa upprepade Stenbock emellertid till hustrun sin begäran, att hon skulle hos sin fader söka utverka dennes förord antingen i Hannover eller i Cassel eller vid det kejserliga hofvet, efter kung Karl uppenbarligen ej ville vid förekommande tillfällen ihågkomma honom. Ena gången utbrister han (29 juli) bittert: »Är någon på jorden olyckligare än jag, som måste skiljas ifrån mitt käresta af armod, där dock hela världen mig inbillar, att jag har meriter? Jag vinnlägger mig om dygd och ära, ingen gör däruppå reflektion. Jag har lif och blod ospardt och vet på sistone intet någon vedergällning att förvänta... Med ett ord,

[1] Fryxells *Handlingar* 3, s. 286 och 306.

min ädla lilla hustru, att om jag intet hade den förtröstan till Gud, att han ingen låter svälta ihjäl, utan lärer ändtligen föra mig till dig igen och ge oss vår föda, gjorde jag det många skulle undra sig öfver.» Andra gången (i augusti 1693) skrifver han, att han vore olyckligare än någon annan, efter de antingen måste lefva skilda och i oro för hvarandra, eller ock, om de voro tillsammans, »vinslas efter födan». Men, tillägger han, »Gud som så mången hulpit, han lärer ock intet släppa oss ohulpna, ty jag nu mitt endaste hopp till honom tager, i det jag ser att allt världsligt bekymmer är så fåfängt och intet händer än af Guds milda och nådiga hand: till honom sätter jag allt mitt hopp, han förläne oss hälsan och hjälpe oss tillsammans igen. Med litet vilja vi oss förnöja, allt som Gud det beskär.»

Hans beslut att söka sig in i kejserlig tjänst mognade, efter att han tillbragt sommaren vid den ryktbare markgrefven Ludvigs af Baden armé utan att vinna någon anställning. Markgrefven, som sannolikt lärt uppskatta den unge krigarens lofvande art under det lysande försvaret af retrancheménterna vid Heilbronn, gaf honom goda rekommendationer, och i början af september afreste han från armén. Det hette att han gick att åse Belgrads belägring, ty han fruktade det intryck

det skulle göra hos Karl XI, om det förljöds, att han sökt tjänst hos kejsaren. Allt gick väl, hans svärfar och österrikiska sändebudet i Stockholm, grefve Starhemberg, hade lagt sig ut för honom. Kejsaren, som i de mest smickrande ordalag utlät sig till Stenbock om hans svärfaders förtjänster, gaf honom generaladjutants beställning hos markgrefven och öfverstetitel. Med förtjusning meddelade han sin hustru, att han värderade de förmåner som utlofvades till 3,000 riksdaler årligen,[1] kunde hon nu blott kasta sig för föräldrarnas fötter och utverka 1,000 riksdaler till deras utresa, vore allt väl, och de kunde lämna det otacksamma Sverige. Hans egen hushållsamma och styfva mor visade ej stor lust att hjälpa, kanske ock hennes tillgångar voro hårdt anlitade. På sonens begäran om hjälp svarade hon, att hon gifvit sina söner hvad hon kunnat och att missväxten och reduktionen slukat hennes räntor för året. Hon tillade förebrående: »Jag undhra ock mycke uppå, att du så mångha gångher har equipera digh, och alt är uart år någhe nytt, och du hadhe uackra penin-

[1] Detta behöfdes väl, ty i Stade hade de dryga skulder. Han beräknar, att af hans svenska lön skall där första kvartalet gå till hyra, andra till apotekaren och inlösen af deras pantsatta silfver, tredje och fjärde till ekipage (d. v. s. fältutrustning).

ghar utt mäth dhigh. Min sån slå intte för stortt upå, utan tänck uadh i längden är att få igän att lefa af.»[1] Hans tillgångar voro därför, trots de stora utsikter som öppnats, ännu så knappa, att då han från Wien reste hem till Sverige, hade han vid ankomsten till Stralsund ej mer än 3 dukater på fickan. Åtföljd af sin hustru reste han ut tidigt följande år, och sedan han skaffat henne bostad i Frankfurt, afgick han till de allierades armé och deltog under sommaren i flera smärre sammandrabbningar. På hösten gjorde han ett besök i Wien, där man gaf honom löfte om en pension å 2,000 riksdaler och tillika tog af honom förbindelse att arbeta på utsändande af en svensk rikskontingent nästa år eller åtminstone på förvärfvande af rättigheten att värfva på svenskt område; en verklig fullmakt från kejsaren vågade han icke mottaga för att ej stöta Karl XI för hufvudet. Saken lades i händerna på österrikiske ministern i Stockholm, och Stenbock hemreste för att understödja honom, dock utan framgång, ehuru ryktet visste att förtälja mycket om hans ifver för saken.[2]

---

[1] Med sin moder tyckes han stundom hafva stått på en tämligen spänd fot. Hon var hushållsam, om ej snål, och deras lynnen harmonierade icke.

[2] Se Fryxells *Handlingar* 3, s. 380—386.

När fransmännen 1695 kastats tillbaka öfver Rhen, sändes han att delgifva konung Vilhelm III, som belägrade Namur, denna underrättelse och fick hos honom kvarstanna, tills denne drifvit den franske marskalken Boufflers att kapitulera den 26 augusti, hvarpå konungen utvalde den svenske grefven att öfverföra den stolta nyheten till kejsaren. Stenbocks relationer med de tyska furstehusen voro nu så talrika och starka, att han inbjöds tillbringa julen vid hofven både i Hessen och Württemberg, ehuru han föredrog att stanna hos sin hustru i Frankfurt, där han tydligen fört ett stort hus, ty vid venetianska ambassadens genomresa till England hade hans hustru mottagning två af veckans sex dagar grefvinnorna Schomberg och Hohenlohe hvar sina två af de öfriga. Det följande årets krigshändelser voro utan betydelse; å bägge sidor blott väntade man på freden. Stenbock beskrifver klassiskt sin sysselsättning i detta fredens läger med orden: »Sofver jag till klockan 12 och sen äter jag till 4 slår, sen spatseras till 8 och sen ätes till 12, och sen sofves som förr är sagt.» På återresan till Stade rönte han i Cassel ett ytterst festligt mottagande. Landtgrefven förärade honom 2 guldmedaljer om 40 dukater hvar och 8 silfvermedaljer samt 50 dukater, sonen (sedermera Fredrik I i Sverige) gaf en skön värja och ett par

pistoler till 100 riksdalers värde. Dessutom erbjöd man honom ett regemente och successionen till öfverstallmästareplatsen, ett anbud så lockande, att han underställde det sin hustru med påpekande af huru små deras villkor voro i svensk tjänst och huru långsamt lyckan kom för dem och deras likar; på befordran hos kejsaren kunde han som protestant ej räkna. Från Stade begaf han sig till Berlin för att söka hos kurfursten Fredrik III indrifva en gammal fordran från hans aflidne faders tid å ett belopp af 12,000 riksdaler, och han lyckades verkligen utverka, hufvudsakligen tack vare svärfaderns mäktiga ställning, att hälften betalades nu, andra hälften 1699.[1] Ej långt efter återkomsten till Stade gladdes han af en ny underrättelse. Den förmyndarstyrelse, som efter Karl XI:s död förde regeringen och i hvilken hans svärfaders önskningar naturligen vägde tungt, hade omsider, den 31 maj 1697, nämnt honom till öfverste öfver f. d. Kemphiska regementet i Wismar och den 3 juni därtill lagt kommendantskapet öfver samma fästning. I fullmakten hette det, att

[1] Han skall vid senare tillfället äfven haft i uppdrag af svärfadern att verka för Karl XII:s förmälning med en brandeburgisk prinsessa (CARLSON 1: s. 230). Om lifvet i Berlin skrifver Stenbock 1697 till hustrun: »Hvar afton ärdet bal, där jag ej dansar, emedan svina förfört mig i lomberspelet, hvar jag tappat mina penningar.»

utnämningen skett »för hans särdeles kunskap och förfarenhet i fortifikationsarbeten och emedan konungen ville hafva honom närmare till sig». Så var omsider hans innersta önskan uppfylld att se sig befordrad i fäderneslandets tjänst och få lefva i eget hem, stadigt förenad med sin hustru, från hvilken han så ofta varit skild.

Eget nog skulle just då hans hustru för första och enda gången i deras lyckliga samlif förorsaka honom några tunga ögonblick af djupaste oro, han var dock själf därtill mera vållande än hon. Han hade lämnat den 26-åriga makan med trenne små barn i Frankfurt i en långt ifrån sorgfri ekonomisk ställning, ty hon fick ofta lefva för dagen, och borgenärerna voro talrika. Själf trodde han sig, då han i februari 1697 återvände från Berlin till Stade och sändt henne en ej obetydlig summa för klarering af affärerna i Frankfurt och öfverresan till Stade, hafva gjort allt hvad som behöfdes. Men vecka gick efter vecka, utan att hon rörde på sig, och hans otålighet och oro växte. Han var visserligen ej okunnig om, att ett af deras små barn varit illa sjukt, men trodde, att den faran var öfverstånden, och kunde ej förstå hvarför hon dröjde. Slutligen målade han för sig i de mörkaste färger, hvilken orsaken kunde vara, och inbillade sig, att hon kanske ej längre var

honom trogen. Det föll honom ej in, att affärerna kunde göra några svårigheter, ty, såsom han med något lätt sinne skref, hans egna affärer borde ej kunna vara henne till något hinder, deras kommissarie i Frankfurt skulle nog taga hand om dem, och om, som han ej drömt, hon gjort några större skulder, skulle han väl finna utvägar att sända henne penningar. Saken var emellertid, att hon satt i skulder öfver öronen, kanske hon själf till någon del vållat svårigheten, men han bar tydligen den största skulden för hennes belägenhet. Man kan väl tänka sig hennes olyckliga ställning. Med ett barn som länge legat illa sjukt, bedrägliga och rymmande pigor, alldeles ensam i främmande land och belägrad af pockande, talrika fordringsägare visste hon ej hvart hon skulle vända sig och skämdes i det längsta att för sin man yppa allt eländet. Omsider upptäckte han hur det förhöll sig. Själf utan penningar, skref han till henne att bruka hans namn och sigill, hvar hon kunde, allt skulle väl snart stå att hjälpa, ty han hade 3,000 riksdaler att fordra i Wien och 6,000 i Berlin. Med värme skref han: »Låt mig veta rena sanningen och frukta intet, att jag den lärer illa upptaga, för Gud har jag lofvat att älska dig i nöd och lust.» Den stackars plågade hustrun skref till svar, att hon under denna tid gju-

tit mera tårar, än hon ätit bröd, och gjorde därpå reda för skulderna som ej voro obetydliga, hon tillade att åtskilliga borgenärer ovillkorligen fordrade kontant betalning, under det att deras egen kredit var så godt som ingen och kommissarien visade allt utom tillmötesgående. Mannen var i förtvifian, ty tjänsten hindrade honom att resa henne till hjälp. Hon kom dock slutligen lös och återförenades i Wismar med maken.

Nu följde halftannat år af oblandad lycka. Det stilla, lugna familjelif de nu förde bildade en stark kontrast med de föregående årens oroliga kringflackande. Ännu behagligare måste det dock känts för Stenbock att två år senare omsider få återvända till fäderneslandet, sedan han den 2 januari 1699 utnämnts till chef för Kalmar regemente. Familjen tyckes därefter hafva mest varit bosatt på det gamla Stenbockska godset Kronobäck, under det han själf fick dela sin tid mellan vården om sitt eget regemente och garnisonen i Karlskrona. Härunder sysslade han ifrigt med sina favoritnöjen, svarfning och målning. Den 21 december 1699 sände han till svärfadern som prof af sin konst en svarfvad dosa, emedan, som han skref, han visste, att denne »ibland plägar dess planer och ritningar att illuminera». Han tillade, att han tänkt sända »ett schilleri af min façon må-

lat på 8 timar om det man kan blifva så tårt, det är målatt aprez nature. Jag vill intet hoppas att dessa occupationer skola mig imputera det värsen säger: homines nihil agendo male agere discunt.»

Han skulle ej länge få stanna i lugnet. Den 16 februari 1700 kallades han till chef för Dalregementet, ett af de bästa i Sverige, skref svärfadern, som utverkat utnämningen och som därmed hoppades uppfylla sin och Stenbocks önskan att skaffa honom tillfälle att komma konungen nära.[1] Det lyckades nog, men ej förrän kriget brutit ut och gjort ända på alla drömmar om ett fridfullt lif i hemmet. Det stora nordiska krigets åska hade redan sedan en tid mullrat på afstånd, och utbrottet kom för Stenbock så plötsligt, att han icke ens hann besöka sitt nya regemente på roten. Han var på väg till Stockholm i denna afsikt, men regementet erhöll uppbrottsorder dessförinnan, och han fick på nedresan taga fatt det i Eksjö den 11 maj, utan att ännu ens veta, om det skulle gälla Danmark eller Livland. Allt skedde så hastigt, att han icke ens hann ordna sina affärer rätt.

---

[1] Den gamle kanslipresidenten lät Stenbocks äldste, ej fullt sexårige son Bengt Ludvig göra Karl XII en latinsk nyårskomplimang, som högeligen behagade konungen.

Ett lån på 200 riksdaler af modern räckte blott till tält, sadlar och kläder; »jag var aldrig värre däran», skref han till hustrun.

Det var nog icke mången vid denna tid som anade hvilket fältherreämne, som dolde sig under den 36-årige dalaöfverstens krigarkappa. Han var dock redan mogen för stora värf, och af krigets art och fordringar ägde han en rik erfarenhet genom de många och långa fälttåg, hvari han tagit del i de allierades tjänst. Och han kände ej blott detaljen af sitt yrke, han hade sett det stora kriget och i förtroligt umgänge med stora fältherrar studerat krigets konst samt tillvunnit sig deras erkännande.[1] Med skarpt och vaket öga hade han iakttagit hvad han upplefvat och underkastat det kritik. Redan i sitt andra fälttåg, efter den stora bataljen vid Fleurus, sände han sin svärfader en rapport öfver förloppet, om hvilken han skref, att därest den komme till furstens af Waldeck kännedom, skulle den nog ej vara denne angenäm, »emedan sanningen är ond att höra». Och vid embarkeringen i Ystad före affärden till Själland vågade han för svärfadern uttala sin oro öfver att »infanteriet alldeles ingen protecteur eller god anförare hafver, om jag säga töres». Sin erfarenhet af kri-

[1] Den ryktbare markgrefven af Baden uttalade sig om Stenbock i aktningsfulla ordalag (LOENBOM, 1. s. 30).

get hade han under vistelsen i Wismar sökt sammanfatta i en lärobok för infanteriet: »Den svenska knekteskolan». Arbetet blef dock icke fullbordadt,[1] men dess hufvudtankar gingo väl igen i den instruktion, som han den 13 maj utfärdade i Eksjö för sitt där sammandragna Dalregemente.[2] Det märkligaste i denna är den vikt han fäster vid en vaksam förposttjänst, större manstukt och soldatens vård af uniform och vapen. »Uti marschen skall officeren tillse», heter det, »att soldaten häfver hufvudet rakt, bär geväret rätt, håller rotarne slutna, ej röker tobak, ej skvallrar eller ser sig om, ej stannar, utan har håret under hatten och handskarne pådragna»; hvad han med dessa sina dalagossar kunde uträtta, skulle han snart få tillfälle att visa. Hvad de gingo för hade han tidigt lärt; redan under sina utländska fälttåg hade han, som han en gång skref till svärfadern (1692), gjort den erfarenheten, att den svenska soldaten stod före den tyska i bravur och resolution.

---

[1] Jag har icke lyckats öfverkomma detta otryckta, af Loenbom anförda arbete.

[2] Stycken af denna instruktion äro ordagrant upptagna i Karl XII:s 1701 i Reval tryckta reglemente för infanteriet, utan att något motsvarande finns i det äldre reglementet af 1693. Jag är böjd att tro, att det nya reglementet till stor del är Stenbocks verk.

Stenbocks rika begåfning i öfrigt var nog ock en hemlighet för de flesta. Hans hänförande vältalighet hade ännu ej haft tillfälle att göra sig gällande, riksdagen låg ju i dvala, och i krigslarmet fanns för densamma ingen plats, allraminst i den slutne Karls närhet. Och hans märkliga anlag för en stor administrativ verksamhet voro lika okända, kanske till och med för honom själf; de skulle en gång finna sitt fält och visa, att han äfven där sköt öfver det vanliga måttet och kunde ställa dem, som gifvit sitt lif åt den civila förvaltningens mysterier, i skuggan. Att han besatt ett kvickt och uppsluppet lynne var nog bekant, likaså att han var en oförfärad krigare. Det sista följde redan däraf, att han var svensk och karolin, och han hade därå gifvit många prof i främmande tjänst. Fosterlandet skulle nu erfara, huru blankt och skarpt hans svenska stål var.

I den korta danska fejden drabbade hans regemente ej tillsammans med fienden. Det ankom till Själland först i slutet af juli, efter att Karl vid Humlebäk den 25 i samma månad tilltvingat sig landstigningen, och freden i Traventhal gjorde hastigt slut på detta krig.

Så mycket allvarligare blef det blodsdop, som regementet nu gick till mötes, sedan hären under oktoberstormarna förts öfver till Livland, och dess

marsch riktats mot det af en talrik rysk armé belägrade Narva. Företaget var ytterst djärft. Svenska hären var ringa till antal, och marschen på djupa vägar i det oblida höstvädret jämte brist på förnödenheter gjorde starka luckor i dess leder och tog på dess krafter;[1] redan den 5 november i Reval räknade Stenbock 300 sjuka i sitt regemente. Men framåt gick det. Ty konungen gick oförfärad i spetsen, öfvertygad om att det skulle bli en lätt sak att »delogera patrasket». Stenbock tog ej saken lika lätt. Visserligen hade han efter landstigningen lugnat sin hustru med att skrifva, att de 100,000 ryssarne voro blott kanaljer och bönder, på hvilka man skulle göra en snar ända, men för svärfadern yppade han sitt hjärtas tankar i de allvarliga orden, att »det har ett bistert utseende, om icke Gud vill hjälpa och anföra denna lilla armén mot de mångtaliga ryssarne». Det låg ej fruktan i dessa ord, utan manlig beslutsamhet att trotsa en fara, hvars storlek han icke underskattade. Och han skulle den 20 november vid Narva med sina dalkarlar visa hvad svenskmannamodet förmådde. Med bataljen i dess helhet hafva vi här icke att göra, blott att förtälja Stenbocks andel i framgången, som icke var liten. Rehn-

[1] Jfr C. M. Posses starka ord i *Historisk tidskrift*, 2, 1882, s. 86.

sköld, som tyckes haft öga för Stenbocks krigaregåfvor, lät honom med generalmajors befogenhet föra befälet ytterst på vänstra flygeln. I dennas spets gingo 50 grenadjärer (förmodligen med handgranater), därpå följde Stenbock själf med en bataljon dalkarlar, efter honom öfverstelöjtnant Hastfehr med en bataljon finnar. All trötthet var nu försvunnen, man hade blott en tanke, att få fäkta och slå ned sin fiende. Om dalkarlarne berättar en samtida,[1] att de vid åsynen af ryska lägret ropade: »Släpp oss i Guds namn i håret på ryssen som förorsakat, att vi måste marschera så lång och svår väg.» Det starka ryska retranchementet togs med storm, och allt som kom i svenskarnes väg nedmejades eller flydde. Striden räckte dock i flera timmar, och ryssarnes motstående högra flygel, som lyckats omsluta sig med en vagnborg, var ännu betydligt starkare än de uttröttade och upplösta fåtaliga svenska trupperna. Men fienden saknade ledare, sedan flera af de högsta utländska officerarne, befarande att mördas af sina förvildade trupper, gifvit sig i Stenbocks händer. Bland dem voro hertigen af Croy, sachsiske generallöjtnanten Allard och fem öfverstar. Trots den blessyr i be-

[1] Relation d. 6 dec. 1700 af en J. Björndahl (*Upps. B.* Palmsk. saml. I. T. 31). Författaren tillhörde tydligen artilleriet, som icke hann fram till striden.

net som Stenbock under striden erhållit, deltog han i det anfall, som efter mörkrets inbrott på konungens befallning riktades mot den starka höjd i retranchementets midt, där ryssarne hade sitt artilleri uppställdt.[1] Dess eröfring afskar förbindelsen mellan ryska härens bägge flyglar, af hvilka den högra gaf sig under natten, den vänstra följande morgon. Det var väl på den förra Stenbock syftade, då han beskref det märkliga skådespelet af att se 11- till 12,000 man komma och lägga ned sina gevär för hans fötter, under det han själf blott hade 600 man kvar under sitt befäl, och dessa utan ett skott krut i geväret. Hans dalkarlar gingo naturligtvis ej utan förlust ur en så het strid: 2 officerare och 58 man lågo på valplatsen, 9 officerare, utom han själf, och 149 soldater voro blesserade. Om sina egna bedrifter skref han blygsamt till svärfadern den 23 november: »Jag har haft den lyckan att signalera mig och mitt regemente, hvarom jag vill låta andra döma och tala.» Men de hade ej undgått andras ögon. Två dagar senare, den 25, gaf Karl honom värdigheten af generalmajor af infanteriet, emedan han i bataljen berömligen signalerat sig. Stenbock

[1] Det måste varit vid detta tillfälle, som dalkarlarne och gardet i mörkret angrepo hvarandra, och som major Numers lät slå svenska marschen för att få striden afbruten.

skref då ånyo till svärfadern (den 28 nov.): »Hvad skall man mera säga? Gud har gjort detta allena, och om något mänskligt däruti bör hafva part, är det den ferma och orygglige resolution H. Maj:t en gång fattat, och därnäst den mogna disposition generallöjtnant Rehnsköld emot andras uppsåt redeligen gjort. Jag kan med sanning nämna honom general . . . Unnar honom Gud lifvet, det blir en stor capitaine.» Naturligen erfor han en än större glädje af att få gifva sin ensamma hustru del af segern och äran. Ej mindre gladde honom väl, då hennes osäkra ekonomiska ställning ständigt låg i hans tankar, att kunna underrätta henne, att han i segerbyte sändt henne två mårdskinn, två bägare m. m. och tio pungar ryskt silfvermynt, värda 2,000 riksdaler, och ändock för egen räkning bibehållit 1,000.

Stenbocks mod och skicklighet på slagfältet hade, som vi sett, tilldragit sig konungens uppmärksamhet och skulle snart skänka honom en afundad företrädesställning. Kort efter bataljen besökte konungen honom på hans sjukbädd och yttrade nådiga ord; den sårade skref i glädjen till sin hustru, att han nu hoppades genom den dagliga beröringen kunna vinna konungens hjärta. Tyvärr gaf sig hans medfödda olyckliga misstänksamhet samtidigt luft i uttrycket: »Om jag förr

haft afundsmän, måste dessa alla blygas och göra mig justice.» När han efter tre veckor åter kom ut, var han föremål för mycken uppmärksamhet. Den allsmäktige Piper tog honom med sig i sin vagn, då färden gick till vinterkvarteret Lais (mellan Dorpt och Peipus). Den lysande segern hade dock ej tillslutit Stenbocks öga för svagheten i det militära läget med en af bataljen och sjukdomar decimerad armé, som ej på månader kunde vänta sig några förstärkningar. »Jag har ej mer än 200 man tjänstbara i mitt regemente», skref han till hustrun, och till svärfadern sade han mera öppenhjärtigt: »Vi stå här att raffraichera våra trupper, men vete Gud hurudan mager julhälg de hålla lära. Armén är delabrerad, och skulle man ännu i vinter vilja tentera något, är att önska, att den samme Guden, som oss för Narva fört, förer oss än vidare, ty här äro goda råd nödiga.» Det var ej om det svenska modet han tvekade: »hjärta hafva vi alla öfverflödigt», säger han, men han såg för sina ögon sjukligheten och bristen på furage och lifsmedel. Konung Karls växande lust för krigets blodiga lek och hans slutna själfrådighet väckte Stenbocks oro, såsom synes af följande ord i hans bref till svärfadern den 24 december: »Som konungen har kriget så *en idée*, att han ingenting annat attenderar, kan man med H:s Maj:t ej få

resonera . . . *En un mot*, här går underligen till, ingen gäller något mer i råd eller angifvande. Det synes som Gud allena gifver konungen in hvad han skall entreprenera.» Föga anade han, då han skref dessa rader, att han ögonblicket efter skulle personligen och kännbart få erfara konungens förhastade och egensinniga sätt att betrakta krigets allvar och fasor som en lustig lek.[1] Men redan följande dagen fick han konungens skriftliga order att med 600 man och 4 trepundiga stycken göra en vinterexpedition rundt Peipus' norra strand till den på sjöns östra sida belägna staden Augdow, intaga platsen, befästa den och sätta landet i kontribution. Företaget, i och för sig på denna vinterns tid ej utan fara, då afståndet var 21 mil[2] och man saknade all kännedom om fiendens styrka och ställning, blef det än mera, då hans egen trupp var så liten och hälften däraf bestod af 300 man kavalleri med obeslagna och uttröttade hästar. Härtill kom att, som Stenbock anmärkte, »ett trepundigt stycke emot en mur är så ringa att akta, som om man den kullslå ville med en handske». Han

[1] C. M. Posse skref i nyss anförda bref: »Konungen konsidererar intet hvad folket skola lefva af, ej heller aktar han så mycket som en lus, om en blifver ihjälskjuten eller dör, aldrig beklagar han någon.»

[2] Väglängden förklaras däraf, att Narowa passerades vid Walske Narva helt nära själfva staden.

insåg full väl hela risken af företaget, men här var endast att lyda. Under marschen rekognoscerades noga framför och på sidorna, men han kunde ej inhämta annat än osäkra uppgifter, och det sades, att fienden hade 2,000 strelitzer i staden med 12 svåra stycken och 6- till 8,000 man i nejden. Han beslöt då söka att genom ett nattligt anfall öfverraska fienden och så möjligen vinna sitt mål. Men detta misslyckades. Under hans sista dagsmarsch hade fienden redan vid middagstiden fått varning om hans annalkande och skjutit larm samt fört sina trupper till mötes. Visserligen trängde hans lilla skara, ehuru den i fem nätter bivakerat under öppen himmel och marscherat öfver 20 mil, fienden tillbaka under den strid som utbröt, men det infallande mörkret tvang till stridens afblåsande, och han måste slå läger en half mil från staden. Och om natten utbröt ett förfärligt yrväder med bister kyla, hvarunder 3 man fröso ihjäl, 80 mer eller mindre förfröso ansikte och fötter, samt manskapet i sin helhet så stelnade af kölden, att de knappt kunde röra geväret. Det blef en absolut nödvändighet att under sådant förhållande och med en öfverlägsen fiende framför sig söka rädda truppen genom en skyndsam reträtt, så mycket mera som redan under natten fienden visade sig i flankerna. Sten-

bock bröt upp före dagningen med 50 hästar som förtrupp, därpå de 4 kanonerna omgifna af infanteriet och sist det öfriga kavalleriet, som skulle under reträtten afhålla den förföljande fienden. Trots upprepade anfall såväl i fronten som i ryggen lyckades han under denna långa reträtt återföra sin lilla kolonn utan större förlust än 3 man. Ej utan en viss stolthet kunde han erinra om, att hans morbroder M. G. De la Gardie i förra ryska kriget måst, churu 7,000 man stark, retirera från samma Augdow och det med betydliga förluster. Hela företaget var ett den unge, oerfarne och stridslystne konungens infall, obetänksamt och planlöst anlagdt. Utan Stenbocks krigserfarenhet, kallblodighet och makt öfver soldaten kunde det fört till en verklig katastrof. Truppens strapatser hade varit så starka, att blott hundra man voro efter återkomsten friska, och Stenbock ansåg sig själf aldrig hafva slitit så ondt i sina dagar; han kände sig som sönderslagen i hela sin kropp. För de sina dolde han ej hvad han tänkte om ett dylikt sätt att föra krig. I brefvet till svärfadern hette det: »Det är att beklaga att man sådana entrepriser utan någons condeliberation vill göra, helst i en så rude saison», och till hustrun: »Jag bekänner, min ängel, att jag ej mindre å min sida anfäktas, i det jag ser kriget föras nu helt annor-

lunda än jag det förstår[1] eller hafver lärt.» Om en dylik, fast något bättre utrustad attack af generalmajor Spens, den 10 februari, mot klostret Petschora söder om Peipus på vägen till Pskow fällde han ett liknande omdöme: »En ort med stycken försedd och tvenne murar bakom hvarann fordrar, att man därför brukar ceremonier och svåra stycken, hvilka oss fattas. Därtill med är vinterdagen en rude saison för soldaten att ligga à découvert.»

Det sätt, hvarpå han löst sin vanskliga uppgift, har säkerligen blott ökat Karls välvilja och förtroende; med stolt tillfredsställelse skref han, att »konungen visar sig emot mig mycket nådig och menar genom mig uträtta stora ting». Denna förtrolighet var just hvad hans svärfader, den åldrige kanslipresidenten, hoppats åstadkomma, för att sålunda finna en säker och mera direkt väg till konungens öra, i synnerhet sedan Karls löfte, att den gamle skulle få vända sig till honom genom Rehnsköld, icke haft annat resultat än absolut tystnad från konungens sida. Det osäkra i Sveriges politiska ställning och det gåtlika, oroande i Karl XII:s sätt att uppfatta politiken och negligera den europeiska situationen hade länge ängslat den erfarne statsmannen. Han försökte nu i

[1] Där står »caperar», hvilket jag återgifvit med »förstår».

täta och vidlyftiga bref initiera svärsonen i politikens hemligheter och utveckla Sveriges statsintresse. Och denne gjorde nog sitt bästa att för konungen och hans högra hand i politiken, grefve Karl Piper, försiktigt förorda svärfaderns meningar. Att det ej kunde ske med någon framgång var naturligt. Karl har egentligen aldrig haft någon annan politik, än att till hvarje pris genomföra hvad han i sin egensinnighet dekreterat som sin rätt, och politik var i djupet ett för honom främmande begrepp: han såg däri blott intriger, hvars gordiska knutar hans värja ändock alltid skulle förr eller senare med lätthet afhugga. Och Stenbock har väl knappast gjort sig stora illusioner om möjligheten af att föra svärfaderns talan i den högre politiken. Han gjorde dock sitt bästa, ehuru kanske ej alltid så klokt; så t. ex. sade han högt i fleras närvaro inne hos konungen, att han »aldrig ville dö salig, om Frankrike i dess vänskap H. Maj:t icke bedrager». I brefven till svärfadern sökte han visserligen ifrigt uppvisa allt hvad han gjort och utmåla, huru välvillig stämningen var hos konungen och Piper, men han skref rätt uppriktigt till sin hustru om en sak, som låg svärfadern om hjärtat: »le roy qui a ses principes du ciel et n'escoutte personne évite d'estre entretenue sur ce point.» Det saknar ej sitt intresse

att se, huru den erfarne statsmannen utvecklar för mågen sina tankar om Sveriges sanna bästa och rätta sättet att använda politikens häfstänger samt uttalar sin fruktan för att alla förnuftiga råd skola kastas för vinden. Redan före Narvaslaget antyder han, att »de finnas, som göra allting ringa att därigenom göra oss säkra och att förakta våra fiender». Efter segern skymtar för honom förhoppningen, att Karl ej skall underlåta begagna tillfället att draga sig ur detta »sterila sarmatiska kriget» och återställa freden i norden, för att sedan stödja sina gamla allierade, sjömakterna, mot Frankrikes lystnad efter universalmonarkien och sålunda intaga den stolta platsen af *arbiter Europæ*. Denna dröm fick han snart uppgifva; i dess ställe såg han med växande bekymmer, att det för Karl mindre gällde att förskaffa Sverige en säker fred, än att tillfredsställa en sårad stolthet genom att lyfta kronan af konung Augusts hufvud. I denna plan trodde den gamle sig spåra Mauritz Wellingks listiga råd,[1] och hans gamla ovilja mot denne växte till verklig afsky, som han ej dolde för svärsonen. Han kallar Wellingk för en macchiavellist, krea-

[1] Det är ingalunda omöjligt, att Wellingk, för hvilken det måste varit svårt att smälta, att den sachsiskt-polska politiken fört honom bakom ljuset rörande konung Augusts planer, varit bland dem, som starkt eggat konung Karl till oförsonlighet.

tur och pensionär af Frankrike samt berättar, att Karl XI i världen haft horreur för hans person och aldrig trott honom ett spår. Den gamle skulle ej få lefva för att se, att hans aningar om framtiden voro grundade. Han gick ur tiden redan den 12 juli 1702. Försöken att genom Stenbock inverka på konung Karl voro då sedan en tid uppgifna; redan afståndet efter krigets förflyttning in i Polen omöjliggjorde all stadig och verksam korrespondens.

Det var ej blott genom sitt oförfärade mod och sin krigiska duglighet som Stenbock förvärfvat konungens förtroende; om förtrolighet kan man knappast tala, då det är fråga om en så sluten och själfrådig personlighet som Karl XII. Stenbocks kvicka, glada och hurtiga väsen kunde ej undgå att göra intryck på de flesta, och Karl hade ännu åtskilligt kvar af den ungdomliga, något bullrande och råa ysterhet, som under de holsteinska hertigbesöken i Stockholm väckt både undran och anstöt. Och Stenbock visste att roa konungen med sin kvickhet. Han gaf därpå ett talande bevis genom den fest, som han på Karls namnsdag, den 28 januari, anordnade i sitt kvarter.[1] Efter en

[1] Stenbock har nog själf haft sin del i den beskrifning däraf, som han befordrade till trycket. Den finns omtryckt hos LOENBOM 1, Bil. 2. När man i Stockholm förlöjligade hans divertissement, förnekade han i bref till hustrun faderskapet till verserna, hvilka senare han tillägger en kapten

med hans dalkarlars biträde anställd klappjakt inbjöd han konungen med svit samt några af det högsta befälet på middag under taffelmusik af regementets hautboister. Och därpå följde hufvudnumret, en s. k. opera, afdelad i flera tablåer. Teaterns väggar pryddes af konung Karls illuminerade hjälteaktioner. Dessa, liksom dekorationer och musik, tyckas varit af Stenbock, som ledigt förde både pensel och taktpinne. Själf uppträdde han som kejserlig kapellmästare, höll som sådan till konungen en »rätt tysk Capelmästareoration» och anförde därefter orkestern. Här fick man se turkiska spelmän, en rysk knäs med sex strelitser, tre obeväpnade pennfäktare, druckna schweizare och åtta dalkarlar m. fl. uppträda efter hvartannat, alla med sina särskilda kupletter. Ironiska anspelningar på ryssarnes nederlag saknades naturligen icke. Den ryske knäsen lade för kungens fötter en versifierad supplik som begynte:

En mot en men tie Ryssar
Slås omkull och drifvas bårt
Utan vapen svärd och byssor
Af en Svensk är allt för hårdt.

Camén. Hustrun hade ock i bref af 25 febr. uttryckt sitt tvifvel, »sachant bien, que vous neste pas poette». Man kan dock med allt skäl sätta i fråga, om icke Stenbock haft i verserna sin stora andel.

Och en af teaterns dekorationer föreställde ett lejon, som ur en öppnad råttfälla utsläppte en myckenhet råttor och möss, hvarunder lästes den hånfulla inskriften: »Ite nuntiate Petro». Säkerligen var den effekt ej minst, som gjordes af de åtta säkra dalkarlsknektarna, hvilka dansade in sjungande:

Vi danse på din dag, kung Carl, och lustigt springa,
Alt på vårt Dalevis och ej på Mode Frans.
Vi ärom ock till reds att gå med baran klinga
Och lära Sax och Ryss vår gamla daledans.

Festens slut återgifves bäst med Stenbocks egna ord: »Till nachspel vardt representerad en särdeles invention af Grammatica, hvilken Herr Generalmajorens kock Monsieur Menetrier hade componerat. Latinen flöt kring alla bräddar och var så lätt att begripa, att man densamma med skedar insupa kunde.»

Karl vittnar själf i bref till systern Ulrika Eleonora[1] om Stenbocks och Axel Sparres förmåga att hålla målron vid makt samt berättar om det upptåg, han jämte Stenbock och Karl Gustaf Wrangel haft för sig efter en älgjakt, i följande kortskurna och dock rätt målande teckning: »Bara iagh, Magnus Stenbok och Wrangel war dherupå och

[1] Den 26 febr. 1701 (E. Carlson, *Karl XII:s bref*, sid. 42).

kom sent hem och giorde tåcke alarm, så at somma mente, att Rytzen var dher, somma begynte ropa effter pistolerna och H. Nils togh till stekspette, efter hans puffertar som han förde i slaget vore borta och lagas. Här går alt lustigt the». För resten spelades den tiden i Karls krets, och som det tyckes högt, efter Stenbock berättar för sin hustru, att han af konungen vunnit 1,000 dukater på spel.

Ett vida allvarligare syfte hade det nöje Stenbock arrangerade den 8 mars för konungen, genom att låta en af snö uppförd fästning efter alla konstens regler belägras och stormas. Afsikten med denna tillställning uttalade han enskildt i bref till svärfadern i ord som vittna, att han ansåg både konungen och de flesta cheferna ännu sakna riktig insikt i befästningars art och betydelse samt huru de i regeln måste tagas.[1] »Min visée», skrifver han, »är att gifva konungen idé om infanteriet, som ock att visa, hur omöjligt det är att löpa med hufvudet emot väggen i dessa saker, och är allenast Rehnsköld som har ett moget förstånd.» Det var ej ett ringa arbete som erfordrades för att få saken till stånd, ty först byggdes en stad

[1] Efter förevisningen skref han ironiskt till svärfadern: »Där fann sig mer än en, för hvilken denna öfning syntes vara greska».

med sex bastioner och behöriga utanverk, åt hvilken gafs det egendomliga namnet Slapstad; om dess storlek vittnar, att sidan i hvarje polygon var 80 alnar. Staden behärskades af citadellet Bullersborg med fyra bastioner; på fullt krigsmanér stärktes den ytterligare med spanska ryttare, fältpålar och barrikader. I embrasyrerna lågo eftergjorda kanoner af trä, utom i den polygon, som skulle bli föremål för den verkliga attacken. Garnisonen bestod af 350 man till fots och 30 till häst, den anfallande styrkan af 1,400 till fots och 200 till häst. Därpå genomfördes en belägring i fullständig form med inneslutning, parallellers framdragande, anläggning af batterier, stormning af contreescarpen, minering och generalstorm. Allt gick förträffligt, ehuru det icke alltid aflopp »utan några torra slängar på båda sidor». Illusionen behölls i det sista genom afslutande af en formligt affattad kapitulation. Efteråt gaf Stenbock middag i en präktig barack, som man uppfört af granris vid öppningen till första tranchén. Hans gamle svärfar fann denna tillställning förträfflig, detta dock ej blott för den nytta som den måste göra männen af yrket, därest de förut ej sett dylikt, utan äfven af en annan orsak, som framgår af hans ord till svärsonen: »Det är öfvermåttan väl gjordt att divertera H. Maj:t, det är i sanning hög-

nödigt vid denna sakens positur. Ty denna unga herrens stora gemyt vill alltid vara in agitatione, och där han ej får någon occupation, så är likt att han skulle allt för mycket långledas, förbjudandes årsens saison H. Maj:t att kunna något viktigt i fält företaga.»

Nu omtalade skenstrid vittnar oförtydbart, att Stenbocks tankar kretsade kring den frågan, huru hären skulle rätt utbildas för krigets blodiga värf. Sitt eget regemente öfvade han träget och tillämpade därvid åtskilliga praktiska nyheter, som hans erfarenhet och studier gifvit vid handen. Dessa fick han tillfälle att visa för konungen, då efter stormningen af Bullersborg han uppställde sina dalkarlar inne i fästningen och med dem genomgick de gevärshandgrepp och evolutioner som han lärt dem. Karl fann däri så högt behag, att han tre dagar senare, den 11 mars, uppdrog åt honom öfverinseende öfver hela infanteriets exercitier, hvilket enligt Stenbocks egna ord gaf honom mer att göra än någon annan i hela armén. Man finner honom ock vid denna tid exercera öfriga infanteriregementen. Som en frukt af detta uppdrag får man väl betrakta det nya infanterireglemente som vid samma tid utarbetades,[1] i hvilket

[1] Det trycktes 1701 i Reval, och som man väl får antaga, att detta har skett före härens uppbrott i juni, har säkerligen

jag vågar antaga, att Stenbock tagit en synnerligen verksam del. För truppernas utbildning saknade man ej tid, då armén ända intill sommarens början låg stilla i vinterkvarteren, afvaktande ankomsten från Sverige såväl af rekryter och nya regementen som af nödig krigsutrustning.[1] För egen del var Stenbock, som lämnat Sverige med klen utrustning, nu, tack vare det rika byte han gjort och konungens gåfva af en präktig springare, väl ekiperad; hans ridhästar voro 6, packhästarna 15.[2]

Omsider bröt hären upp den 17 juni på konungens födelsedag, för att gå mot söder och undsätta Riga. Den 11 juli skedde den märkliga öfvergången öfver Düna, i hvilken Stenbock med Dal-

---

det mesta af arbetet varit undangjordt under årets första månader. Jag har förut anmärkt, att hans instruktion för Dalregementet af d. 13 maj 1700 där inarbetats.

[1] För Dalregementet rekvirerades 126 lifgehäng, 118 bantler, 91 yxor, 12 kittlar och åtskilliga tältdelar. Uniformen bestod af en blå rock med gult foder, knappar och uppslag som vid gardet, en blå karpus med gul stoffering, en skinntröja, ett par skinnbyxor, ett par gula strumpor och ett par marschstrumpor, ett par tyska skor med 3 sålar (K. Maj:t till landshöfd. 29 april 1701).

[2] Han bad hustrun sända öfver 2 lakejer, 3 hästskötare, ett par sadlar från konungens sadelmakare och ett flaskfoder för brännvin och 2 kantiner.

regementet tog ärofull del.[1] Får man tro honom själf, skulle han haft en betydande andel i de dispositioner som betryggade detta farliga företags framgång. Ty han meddelade sin hustru fyra dagar senare, att trots motsatt mening hos alla generalerna hade konungen följt hans tankar i och för företaget,[2] »hvarförutan vi», säger han, »kanske skulle blifvit tillbakaslagna med stor förlust». Om så varit, borde han ej behöft fortfarande klaga öfver afundsmän, ty ett dylikt förtroende hos konungen borde uppvägt allt hvad dylika kunnat hafva att säga. Sannolikt har han i sjuklig misstänksamhet något öfverdrifvit betydelsen af afundsmännens intriger. Dock får man erinra sig, att det personliga ränkspelet alltid trifves i maktinnehafvarnes omgifning, allra mest då dessa äro absoluta härskare, och Karl XII:s fältläger har ofta erbjudit ett föga uppbyggligt skådespel af privat missämja

---

[1] Det ser nästan ut som man velat betaga Dalregementet något af dess andel i äran, eftersom, den 17 okt., 24 af dess officerare intyga, att vid öfvergången af Düna »regementet hafver dess gevär en eller flera gånger mot fiendens kavalleri lossat», innan något kavalleri kom att sätta sig i linje med infanteriet (Original bland Stenbocks fullmakter. *Ericsberg*).

[2] I försvarsskriften 1716 (s. 297) säger Stenbock, att Karl »vid åtskilliga tillfällen ej ogillat mina ringa och välmenta tankar uti krigsoperationerne, där jag den nåden haft honom att följa».

och mindre vackra intriger. Det gör i alla fall ej ett behagligt intryck att läsa Stenbocks förtroliga utgjutelser för hustrun. Före Dünabataljen skrifver han den 22 juni: »Min ängel kan inte tro, huru de mig söka att förfölja och störta i konungens esprit».[1] Efter striden gifver hans upphetsade inbillning sig luft i följande, för hans lynne ganska karakteristiska rader: »Du känner mitt lynne, som vanligen är ganska oroligt, och då mina vänner, hvilka jag ansett vara, i hvad mig beträffar, rätt ärliga, för närvarande visa sig ganska falska, lefver jag i bekymmer. Då jag icke har något att förebrå mig själf och jag endast hatas för min duglighet (om det tillåtes mig vittna om mig själf), tröstar jag mig med mitt goda samvete och min förtröstan till Gud . . . det är icke så, att icke konungen alltid är nådig, men jag märker likväl någon förändring.»

Efter segern vid Düna öfversvämmade svenska hären Kurland, intog dess små befästningar och

[1] När han den 19 april talar om ett parti, formeradt af Piper, Wellingk, Horn och »den opnästa Wrangelen», och framhåller Rehnsköld som deras motsats, i det denne går raka vägen och endast hänger sig åt konungens sak, under det de andra »ville väl uppsväljan om de kunde», syftar han icke på sina, utan svärfaderns politiska motståndare, hvilket bäst synes däraf, att han i många bref prisar Pipers välvilja och gifver Arvid Horn det vackraste loford för dennes stolta insats i Dünabataljen; han prisar samtidigt dennes nobla karaktär.

förlades i september i kvarter i landskapets sydvästra del. Karl tog kvarter i Würgen utanför Libau, öfver hvilken hamn man väntade förstärkningar. Stenbock låg på $1^1/_2$ mils afstånd i Doubbelen, han såg därför ej konungen så ofta som förr. Att det ej alltid var en hvila att följa Karl åt äfven i kvarteren, synes af Stenbocks yttrande i bref den 5 oktober, att han ej haft tid att skrifva, emedan »han galopperat med herren mer än som gjort honom godt». Under de 3 månader han låg här jämte den öfriga hären sände han täta bref till sin hustru. De andas ej belåtenhet med de ovissa utsikter framtiden öppnade. Bristen inom hären var stor: »vi sakna allt och få inga penningar, på 15 månader har jag ej lyft ett öre af min lön», skref han den 8 december. Han uttalar redan tidigt trötthet vid kriget. Den 25 augusti heter det: »Gud gifve att freden vore sluten, ty på det sätt vi föra krig är det långt ifrån angenämt.» Han finner äregirigheten vara en blott fåfänga eller en obotlig sjukdom, som skänker föga ära och än mindre lugn. »Om i mitt yrke», slutar han bittert, »man har någon förtjänst, hatas man af de sina; rätt lycklig är den, som ej förstår något och kan svara ja till allt.» Hvad som mest oroade honom, liksom andra klarsynte män, var att det blef allt tydligare, att Karl satt sig före att afsätta

konung August. Redan i juni hade man i Karls omgifning förmärkt, att han umgicks med denna plan, och den 30 juli hade han däråt gifvit uttryck i en offentlig statshandling. Med bekymradt hjärta skref Stenbock till sin hustru den 3 oktober: »Vi ligga här sysslolöse, och det tyckes som vi ej visste hvad vi skola göra; vi träda in i ett krig, hvarur vi ej skola komma ut utan den gode Gudens underbara bistånd». Tre månader senare profeterade han klarsynt, att detta krig endast vore i sin första begynnelse; genom Hummerhjelms expedition till Samogitien i september hade svenska trupper då redan beträdt Polens mark. Välbekant är den snabba och djärfva expeditionen till Kowno i december, som Karl företog i Hummerhjelms sällskap. Den må i öfrigt ur militär synpunkt fullt försvaras, men att en arméchef i nattens stillhet lämnar sin här på en månad, utan att underrätta någon eller efterlämna någon order, förblifver oförsvarligt. Oron i högkvarteret var stor. Den 12 december skref Stenbock hem: »Gud gifve att allt stode väl till hos kungen, här glunkas illa om partiet, men om herren höres intet än.» Nio dagar senare deltog han i det upprörda krigsråd, där man öfverlade hvad som i dylikt läge var att göra. Karl, som fann

det hela vara ett blott lappri, återkom den 30 december till lägret.

Hären fick redan i slutet af januari 1702 bryta upp ur kvarteren och marschera mot söder samt stannade den 17 februari med högkvarter i Bielowice, 13 mil norr om Memel; Stenbock stod åtskilliga mil därifrån i nordost, vid Schadowa. Vid uppbrottet skref han till hustrun: »Vi marschera i dag till Litthauen och till synes efter en gudomlig försyn. Nu är kriget med republiken förklaradt. Huru vi skola komma därur vet endast Gud. För egen del riskerar jag därpå ej mer än i det lagligaste krig, och jag hyser full förtröstan till Gud, att han en dag skall återföra mig frisk och oskadd till min ängel.» I början af mars framsköts hans afdelning allt mer mot sydost i riktningen mot Wilna,[1] och den 9 mars fingo generalmajor Karl Mörner och Stenbock order att bemäktiga sig denna stad, som Wisniowiecki gjort till sin operationsbas och hvarifrån han vidt och bredt oroade de framskjutna svenska posteringarna. Karl upplefde dock den förödmjukelsen, att innan de förra hunnit verkställa sin frammarsch, hade Wisniowiecki lyckats att nära Kowno upprifva hela Hummerhjelms trupp, och ehuru Mörner och Sten-

[1] Stenbock daterar 20 febr. Schadowa, 24 Neustadt, 1—3 mars Ragowa, 7 mars Kowarski, 14 mars Wilkomirs.

bock vid underrättelsen hade, i förhoppning att genskjuta Wisniowiecki, satt sitt infanteri på hästryggen bakom ryttarne, lyckades de ej afskära hans återtåg eller vid öfverrumpligen af Wilna infånga den raske partigängaren. Hade Stenbock funnit kvarteren i månadens början förträffliga (»vi må väl, äta och dricka för intet, få penningar då och då», hette det den tiden), skref han nu, den 28 mars: »om vi skola framdeles göra lika hårda fälttåg som de två gångna åren, känner jag, att min kropp ej skall hålla ut, och jag blir kasserad vid 40 års ålder, om Gud lämnar mig lifvet». Detta hindrade honom ej att tacka Gud, att han fick »vara med om den lilla action», då Wisniowiecki gjorde ett försök att, påskdagen den 6 april, öfverraska den svenska afdelningen i Wilna. Försöket aflopp olyckligt för Wisniowiecki, som förlorade 2 kanoner och 100 man; af de 50 svenskar som saknades hade de flesta mördats af stadens invånare under tumultet.

Något förut hade kung Karl brutit upp, passerat Memel och i långsamma marscher tagit vägen mot Warschau, dit han ankom den 14 maj. Något före ankomsten hade order gått till Mörner och Stenbock att rycka efter, emedan det spordes, att konung August samlade sin armé i södra Polen. Då Stenbock den 2 maj bröt upp från Wilna

mot Warschau, skref han i godt humör: »Gifve Gud det så visst gällde Sverige och Stockholm»; han tillägger: »Jag har förkofrat min equipage här i Littauen med silfverskålar och skedar, hästar och kläder, Gud vare ärat för dagligt bröd!» Den 19 maj hade han hunnit Nowogrodek »efter utomordentliga fatiguer», den 6 juni stod han vid Pruschany (n. o. om Brest-Litowsk). Marschen ställdes nu på grund af nya order från Karl ej mot Warschau, utan i riktning mot Krakau; den 26 juni passerades Lublin, och den 29 gick man öfver Weichseln vid Kazimierz. Karl, som redan den 4 juli avancerat söder ut till Kielce och otåligt afvaktat Stenbocks ankomst, företog vid underrättelsen en af sina märkliga snabbridter (16 mil fram och tillbaka på två dagar), anträffade honom i Wierzbnik den 5 juli[1] och gaf muntliga order om marschdirektionen. Nyheten att konung August var i antågande och redan hunnit Kliszow eggade då Karls stridslust så, att han var nära att från Obietze, dit hans armé framryckt den 7, gå till anfall mot sachsarne, som stodo på blott 3/4 mils afstånd, utan att afvakta Mörners och Stenbocks armé. Endast allvarsamma föreställningar af generalerna och erinran om att följande dagen var

[1] CARLSON 2, s. 97; NORDBERG 1, s. 266, låter kungen göra ridten 1—2 juli.

årsdagen af slaget vid Düna förmådde hålla honom tillbaka. Generalerna sände emellertid kurir efter kurir till Mörner och Stenbock, och den 8 om aftonen anlände ändtligen den väntade hären, »ganska trött, mager och hungrig».[1] Redan klockan 5 följande morgon blåstes bouteselle, och sjöngs korum: »Vår Gud är oss en väldig borg». All trötthet var nu som bortblåst, och ingen kunde längre se på dessa karoliner, att de nyss genomgått så svåra strapatser; allt var glömdt, så fort man omsider fick hugga in på fienden.

Stenbock, som jämte generallöjtnant Liewen vid bataljuppställningen fått kommando öfver infanteriets första linje i centern, förflyttades under den väl uttänkta vänsterafmarsch, som armén på Karls befallning företog, med sitt Dalregemente in i luckorna bland kavalleriet på vänstra flygeln och bidrog kraftigt till den lysande seger, med hvilken svenska vapnen kröntes. Bataljens förlopp i öfrigt ligger utom ramen för denna framställ-

[1] Leibniz i bref till änkekurfurstinnan af Hannover 11 nov. 1702 (*Upps. B.* Palmsk. saml. I, T. 32) berättar efter general Schulenburgs sekreterare, som i slaget tillfångatogs och sedan för en tid användes af Stenbock, att denna afdelnings hästar voro i synnerligen uselt skick och så små, att en sachsisk häst tycktes böra kunna kasta sex dylika öfver ända. Konungens folk skulle varit i föga bättre stånd, men denne hade på generalernas föreställningar, att därest det fortginge så, skulle alla crepera, svarat: »Hungrige Hunde beissen wohl».

ning. Själf skref Stenbock dagen efter, att ehuru aktionen varat blott tre timmar, var det den skarpaste han genomlefvat. Efter striden gick Karl ej rätt på Krakau, dit August flytt, utan söder ut för att tränga öfver Weichseln och afskära August vägen öster ut. Den 22 juli sändes Stenbock om natten att slå en bro öfver den 150 alnar breda Weichseln vid Konary. Karl, som före bryggans färdigställande ankommit (den 23) med armén, kunde ej tygla sin otålighet, utan sam öfver med rytteriet; infanteriet och artilleriet fingo passera bryggan, som dock inom 24 timmar gjordes färdig. När Karl emellertid hann Bochnia den 26, hade polska armén dagen förut lyckats undkomma öster ut på vägen till Sandomir. Det var dagen därpå som Karl i sällskap med Stenbock och 21 andra officerare öfverfölls af 500 ströfvande polacker och med möda förmådde rädda sin person öfver en liten bro. Den tapperhet Dahldorf då visade vid brons försvar glömde aldrig Karl. Konungen vände sig härefter till Krakau och stod den 31 midt emot detsamma på södra Weichselstranden. Stenbock sändes öfver med 400 man på pråmar att rekognoscera. Välbekant är huruledes, då Stenbocks parlamentering med kommendanten tog sin tid, Karl själf satte öfver floden i båt och genom en blandning af list och våld

i ett ögonblick ryckte upp stadsporten och jämte sitt folk, under användning af »korsgevär och pampeslängar», trängde in i staden och därifrån följde de flyende polackerna in på slottet. Stenbock nämndes till kommendant i staden den 1 augusti; hans hand var ej lätt, inom två dagar fick staden betala 60,000 riksdaler i brandskatt; härtill kom underhåll för armén, så att tre veckor senare Stenbock sade sig hafva inalles afpressat staden 130,000 riksdaler.

Förbindelsen med konungen tyckes vid denna tid hafva återtagit sin förra styrka. Ett ögonvittne[1] berättar, att Stenbock stod högt i gunsten hos konungen, som stundom flera timmar slöt sig inne med honom, och att han var konungen till tjänst lika mycket i allvarliga som muntra saker. På ett verkligt nobelt sätt visade Karl sin välvilja, då Stenbock, vid underrättelsen om svärfaderns död och hans efterlefvandes betryckta läge, uppsökte konungen och, fallande till hans fötter, under tårar anropade hans hjälp. »Gråt intet», yttrade Karl, »så länge jag lefver, skola de alla hafva ingen nöd», och dagen efter gick order till statskontoret att utbetala lönen till änkan under hela hennes lifstid. Nådegåfvan kom dock ej att utgå länge, icke därför att Karl åtrade sitt löfte,

[1] Den nyss åberopade sachsiske sekreteraren.

utan därför att olyckan och nöden voro starkare än äfven hans järnhårda vilja. Det målar tidens sed, att Piper som gåfva af Stenbock mottog 500 dukater, för att åt ärendet skaffa en prompt resolution. Den senare hade nu därtill god råd, ty tack vare krigets förvärf befann han sig vid denna tid i en ovanligt god ekonomisk ställning. Han skref till sin mor, att han af konungen fått 4,000 riksdaler och lika mycket i eget byte, hvarmed han önskade af henne få köpa Spannarps gård; han hoppades snart kunna lägga 3,000 därtill. Till sin hustru sände han, utom penningar, en agraff af diamanter och safirer samt en guldkedja, hvarjämte han meddelade henne en lista på det vackra silfver han lagt sig till med, sedan han lämnade Sverige. Han åtnjöt dessutom stora förmåner såsom guvernör af Krakau. Af sitt lif därstädes gaf han sin hustru följande klassiska skildring: »Jag mår Gudi lof väl och lefver en grand seigneur på silfverservice och har 6 egna hautboister, den minste ej större än Bengt Ludvig,[1] men blåsa alla för väl. Konungen håller dem åt mig och gifver mig nu 100 riksdaler om månan att hålla ett bord för. Han äter ock som oftast hos mig, och alla, när de vilja fara rätt väl, säga: Låt oss gå till lilla Bocken». Midt upp i all denna fram-

[1] Hans äldste åttaårige son.

gång suckar han dock: »Gifve Gud att det vore en ända på detta lumpna kriget. Det ser alltför fasligt och illa ut, om Gud sig ej snart däruti melerar, hvarom han innerligen bör anropas». — Så stark var hans längtan efter fred eller att åtminstone draga konungen ur det polska kriget, att han tog det djärfva steget att den 1 oktober skrifva till sin hustru, att hon jämte öfriga i kriget varande officerares hustrur skulle vända sig till konungens äldre och af honom högt afhållna syster, änkehertiginnan Hedvig Sofia, och eftersom det sades att konungen till ej ringa del fortsatte kriget för att hämnas hennes mans, den holsteinske hertigens, död vid Kliszow, kasta sig för hennes fötter och anropa henne, att hon skulle genom sina föreställningar rädda både sin kunglige broder och fäderneslandet undan verklig fara. »Guds välsignelse», tillägger han, »kan aldrig blifva hos oss, om vi ej förlåta vår nästa, när han erkänner sina felaktigheter och beder därför.» Ingenting är bekant om detta försök ledt till någon påföljd.

Karls förtroende till Stenbocks duglighet framträdde vid denna tid i ett nytt uppdrag, som på den senares skuldror kom att hvila tungt under de följande krigsåren och som ådrog honom mycket obehag, förutom det oerhörda ansvar som var där-

med förknippadt. Troligen har han själf därtill gifvit uppslaget. Det kunde ej hafva undgått hans kloka och krigsvana öga, att utan ett enhetligt, reguljärt kontributionsväsen och noggrann demarkering af kvarteren skulle en stor del af det fientliga landets tillgångar onödigtvis förslösas och talrika oordningar uppstå, som måste ytterligare reta den redan förut hårdt tryckta befolkningen. Högst sannolikt var det därför på hans eget föranstaltande som Karl den 18 augusti lade i hans händer direktionen af hela generalkrigskommissariatet. Åtgärden hälsades i början nästan af alla med tillfredsställelse, ty man hade en dryg och sorglig erfarenhet af de lidanden, som bristen på en ordnad intendentur hittills medfört.[1]

Alldeles ofrivilligt blef Stenbock under vistelsen i Krakau orsak till en olycka, som träffade konungen. Den förre hade bildat en beriden trupp af 200 frivilliga unga borgare i staden, som genom snabbheten i sina rörelser skulle täfla med det lätta fientliga rytteriet; de kallades Vallacher eller Tovarcher. Vid deras uppvisning tog Karl själf befälet, men då han under karriären ett ögonblick såg sig om, snafvade hästen öfver ett tält-

[1] Se Hermelins ord (CARLSON 2, s. 139). Reglemente för generalkrigskommissariatet utfärdades i Thorn den 4 juli 1703.

rep, och som konungen efter vanan red med löst tyglar, gjorde bägge ett fall, och konungen afbröt vänstra benet. För att förströ den sjuke anställde Stenbock en maskerad framför hans sjukbädd. Själf föreställde han kejsaren, andra dennes hofmän, och Schulenburgs fångne sekreterare jesuitbiktfadern. Konungen hade ofantligt roligt, i synnerhet när en liten polsk gosse, som nu ständigt följde honom, begagnade tillfället att skutta upp på den kortväxte Stenbocks skuldror.[1] Hvarken benbrott eller nöjen kunde dock binda konung Karl vid ett ställe. Den 2 oktober satte sig hären i rörelse mot norr, konungen följde den buren på en bår af 8 soldater. Hufvudorsak till uppbrottet var nog nödvändigheten att i och för uppehållet flytta hären undan för undan till nya kvarter. Stenbock hade redan den 19 augusti påpekat, att detta borde snarligen ske, och han öfverlämnade den 18 oktober till konungen en skisskarta öfver vägarna och orterna Weichseln utföre på bägge sidor, med noggranna marschdispositioner, så att regementenas underhåll (beräknadt för 20,000 man) kunde genom rekvisitioner från kringliggande distrikter anses fullt betryggadt.[2] Ko-

[1] Enligt Leibnitz' nyss anförda bref.

[2] Original i *RArk.* Af dess slut synes, att han själf föreslagit den expedition till Galizien, som han den 21 företog.

nungens långsamma marsch mot Warschau förklaras sålunda däraf, att landet skulle utätas och armén födas.

Själf skildes Stenbock den 21 oktober från armén med en afdelad styrka på 1,500 man till fots och 1,000 till häst, för att passera Weichseln, gå in i Galizien, sätta landet under kontribution och tvinga det att uppsäga konung August trohet. Expeditionen, som räckte i 4 månader, rörde sig till årets slut i norra Galizien, gick med nyårets ingång nord öfver, tills Stenbock i slutet af februari åter förenade sig med hufvudarmén söder om Warschau. Han framfor härunder med ej ringa hårdhet, men hade ock därtill uttrycklig order. Karl ansåg näfvens logik bäst föra till målet; »värjan måste göra det bästa, den skämtar intet», skref han till Stenbock, och han uttryckte sina förhoppningar, att denne skulle klappa ur polackarne en braf summa till arméns underhåll och husera med dem som en liten gast. När traktens adel samlats i Wisnia och underhandlade med Stenbock, skref Karl att de skulle behandlas så, att de blefve antingen »tvungne nolens volens följa med oss eller ock blifva så förstörde, att de kunna minnas, att en Måns Bock hafver varit där»; sedan kunde Stenbock få visa »sitt långa skägg» för lublinerna, som lefde i säkerhet ännu. När mot-

ståndet blott skärptes af hårdheten, skref Karl, att nackstyfheten kunde Stenbock snart få ur dem, om han med skarpt allvar använde den vanliga metoden och ej släppte dem förr, än han kunde nysta dem kring sina fingrar; »ju upproriskare och obstinatare folket blir, ju svårare gäster och fördärfvare måste man blifva dem». Sådana order måste åtlydas, och Stenbock, af naturen ömsint, slöt öga och öra till samt framför med största stränghet. Det kunde låta helt skämtsamt, när han strax efter uppbrottet talar om ett gästabud, där en vacker styfver vore att hämta, men af hvad art gästabudet var synes, då i samma bref han begär få till sig sina Vallacher för att plundra och bränna upp de olydiga. Och en vecka senare heter det, att som några byar ej velat betala, »har jag en del förbränt och en del låtit utplundra; in summa, jag grasserar som sig bör och har nu tämligen satt räddhåga i folket»; det måste heta: »polacken skall på dörren, när jag går in». I december blir tonen ohyggligare i hans bref: »Jag har marscherat med facklan i handen, och där byn låg i vägen och intet hade betalt, upptände jag den i alla hörnen, några bönder brunno ock upp, men jag rår intet därför, och, transeat cum ceteris, de skälmarna äro intet bättre värda».[1] Den

[1] Till Karl XII den 25 och 31 okt., 11 dec. 1702 i *RArk.*

befästade staden Zamosc vägrade dock öppna sina portar, och ehuru Karl, i stark vrede öfver att för första gången en polsk stad vågat trotsa Sveriges krigsmakt, helst skulle önskat se denna tredska tillbörligen straffad, fann Stenbock, som saknade artilleri, för godt att låta därvid bero. »De ha 121 stycken en batterie och mer än 3,000 svinhundar med bössor och liar», skref han. Ingen kan förtänka, att enligt krigsbruk det fientliga landet fick betala segrarens underhåll, och här bör anmärkas, att där kontributionerna rätt utgingo, höll Stenbock strängt på skydd för befolkningen, men tillämpningen af regeln skedde på ett väl barbariskt sätt. Och uppenbart är, att hänsynslösheten mot polska adeln förde till en verkan, motsatt den som Karl därmed åsyftat. Dess självkänsla reste sig mot utlänningars maktbud, och de partifejder, som Karls politik närde, blott bidrogo att ytterligare upplösa ett redan sönderfallande statsväsen. Stenbocks ovänner (han tyckes särskildt inom kansliet haft sådana) hafva väl ej underlåtit att söka slå mynt af hans färd, hvilket jag dömer däraf, att han skref till Karl, det han räknade på konungens stöd mot dem, som kanske till hans förtryck debiterade honom att hafva varit för sträng och hafva rådt Hans Maj:t därtill; det är konungens vilja han blindt har följt.

Däremot har afsikten att utpressa medel till arméns underhåll fullständigt lyckats. Redan i slutet af december hade han drifvit in 200,000 riksdaler, och summan växte med hälften till vid ströftågets slut.[1] Men härtill har man att lägga underhållet af hans egen styrka i 4 månader samt alla de lifsmedel och persedlar han medförde till armén. Själf har han ej gått lottlös. Visserligen har han ej som mången annan sökt rikta sig på konungens bekostnad, icke ett öre har han för egen del behållit, där andra skulle försett sig med 30- till 40,000 riksdaler, skrifver han till hustrun, men han har nog liksom förut kommit öfver godt byte för egen del. Redan före afmarschen till Galizien hade han hemsändt till hustrun 11,000 riksdaler, för hvilka hon skulle köpa sig en egen gård att hafva tak öfver hufvudet, när han fölle ifrån, och i följande bref omtalas nya remisser. Vid kriget var han hjärtligen trött. Han utbrister, då denna expedition nalkas sitt slut: »Gud gifve att detta fördömda krig snart tager en ända, det räcker i själfva verket alltför länge, och för öfrigt skall det bli oss skadligt.» Dylika anfall af tungsinthet kunde dock växla med en barnslig uppsluppenhet. I dylik stämning fann han ett särskildt

[1] Sex tunnor guld, säger LOENBOM 1, s. 77, d. v. s. 600,000 daler smt. eller 300,000 rdr.

nöje att i brefven till hustrun härma sina barns jollrande uttal, och jag kan ej undanhålla mina läsare följande prof därpå: »Jag är kiär åth understubban;[1] om hon man ville tomsa hith och blij min hushållerska, gjorde hon rätt väll, efter illa Mamma intet tan tomsa från huss och hem åå dom andra små barnana. Ja är mer sieltij än nonsin som wari. Talell illa Mama.»

Efter denna besvärliga tid fick han åtnjuta något större lugn i Warschau under tvenne månader, ehuru generalkrigskommissariatet stundom gjorde honom bekymmer. När Karl i ett hastigt ögonblick eftergaf den kontribution, som Stenbock pålagt klostren, undföll denne i bref till konungen de klassiska orden: »Aldrig var Bocken mera brydder än nu.» I april 1703 gick han i fält ånyo med konungen, som ämnade öfverraska fältmarskalken Steinau vid Pultusk. Stenbock, som oftast tyckes äfven fungerat som öfveringenjör, slog den 19—20 brygga öfver Bug nära dess mynning vid Okunin; med 8,000 ryttare passerade Karl bron den senare dagen och red om natten de 7 milen, som skilde honom från Pultusk, samt öfverraskade fienden i dagbräckningen den 21. Stenbock hade tagit del i ridten och striden. Därpå följde han konungen mot Thorn och slog äfven

[1] Åsyftar hans yngsta svägerska Hedvig Sofia Oxenstierna.

där, den 13—14 maj, den brygga öfver Weichseln, som tillät Karl innesluta staden från tvenne sidor. Konungen ville nu taga den välbefästade staden och få dess starka besättning i sin hand, och Stenbock, som ägde särskilda insikter i fortifikation, har tydligen varit hans högra hand vid detta tillfälle. Han föreställde konungen, att det artilleri denne medfört icke var härför tillräckligt, och troligen var det på hans egen föranstaltan, som konungen den 2 juni sände honom till Danzig för att afhämta det grofva artilleri, som rekvirerats från Sverige och Livland. Före afresan uppsatte Stenbock fullständigt förslag på allt hvad som erfordrades för en reguljär belägring.[1] Flera viktiga uppdrag lades på samma gång på hans skuldror. Han skulle aflocka staden ett penningebidrag, mottaga rekryter från Sverige, anskaffa ammunition m. m. för belägringen och utskrifva kontributioner i polska Preussen. Den 6 juni ankom han till Danzig. Meningen var att han skulle till en början uppträda inkognito, men som han muntert skref till Karl: »Det går mig som apan, när hon ville passera för inconnue, som alla känna, och hon känner ingen.» Den stolta hansestaden visade sig först mycket styf, men Stenbock höll sig

[1] Odateradt original i *RArk.* Ingenting är där glömdt, från kanoner ned till skyfflar, skottkärror och sandsäckar.

lika rak. Stadens råd hade åberopat nödvändigheten af att inhämta alla ståndens samtycke. »Häruppå», skref Stenbock, »brösade sig lilla Bocken, önskandes i sitt hjärta, att han nu hade att göra med en simpel postarost.» Han bad dem väl betänka sig, men gaf dem nådigt tillåtelse att kommunicera först »med de andra, ja ock med påfven och hans mor, om de ville». Först när svenska fartygen visat sig på redden och transporten landstigit, sjönk modet, och staden beviljade 100,000 riksdaler.

Transportfrågan var en lika besvärlig som kinkig sak. Långt innan fartygen den 27 juli begynt ankomma, hade Stenbock måst uttänka och anskaffa allt hvad som för transporten var af nöden. Han behöfde 1,600 hästar och en mycken-het vagnar; för det grofva artilleriets[1] transport fordrades naturligen särskilda åtgärder. En marschkolonn af 4,000 rekryter[2] och en tross af 1,000 vagnar måste upptaga öfver en mil i längd, och då folket ej blott var oexerceradt utan äfven obeväpnadt, kunde han väl vara orolig för utsikten att föra kolonnen oskadd genom fiendens land, ty den

[1] Åtta 24-pundiga, fyra 18-pundiga stycken samt sex mörsare (Stenbock till K. Maj:t den 27 aug. i *RArk.*).

[2] »Härligt folk och i synnerhet E. Maj:ts garde, kunna ej skönare målas», säger Stenbock i ett bref, men tillägger i ett annat: »vackert manskap, men grufveligen dumt».

större eskort han begärt ansåg sig Karl icke kunna undvara. Det var ett vågspel, men som han skref till hustrun den 11 augusti, »om jag anfalles, skall jag visa af hvad blod jag är». Han kände sig glad, då han den 14 tillryggalagt de $6^1/_2$ milen till Dirschau, ty här kunde han lägga de tyngsta fororna på prämar och föra dem uppför Weichseln till Thorn, och han hade på de dåliga vägarna oupphörligt hejdats af axelbrott, som de tunga pjäserna orsakat,[1] och lefvat i ständig oro för öfverfall. Han ansåg sig hafva arbetat som en hund i nära tre veckor. Gud gifve mig aldrig en slik kommission, skref han till konungen. Den 25 augusti var han lyckligen framme i Thorn. Den 14 september började bombardementet,[2] och den 3 oktober kapitulerade staden. Ej utan stolthet skref Stenbock till sin hustru:[3] »Att H. Maj:t för så godt köp tog denna fästning, har H. Maj:t näst Gud att tacka mig.» Stenbock blef utnämnd till

[1] »De äro fasliga järnebassar, som stå på vall-lavetter» (14 aug. till K. Maj:t).

[2] I staden inkastades 4,817 glödande kulor, 380 cacasser och eldkulor, 350 kalla 24-pundiga kulor och 280 bomber (samtidigt tryck i *Upps. B.* Palmsk. saml. I, T. 32).

[3] Den $\frac{10}{20}$ dec. 1703. Under själfva belägringen tyckes han hafva ansett sig skjuten åt sidan, ty den 25 sept. skref han till hustrun: »Nous sommes ici à vouloir exécuter un siège. Dieu veuille, que cela aille bien, comme on ne veut consulter personne, ni se servir d'aucun qui en ait quelque connaissance».

guvernör, men fick ej länge stanna på den nya posten. Man kunde numera icke undvara honom, där svårare värf förelågo. Redan den 20 oktober affärdades han ånyo till Danzig, dels för att ombestyra inskeppningen å en från Sverige väntad eskader af såväl de fångar[1] och trofeer, som tagits från fienden, som af sjuka svenska soldater, dels för att anskaffa munderingar för hären och utse dennas vinterkvarter i Västpreussen. Dessa skiftande och svåra uppdrag skötte han med omsorg och fart, och den 20 november kunde eskadern vid Putzig lyfta ankar. Han återvände därpå till Karl, som den 11 november uppbrutit från Thorn, för att lägga sin här i kvarteren. I Marienburg utfärdade Karl, den 30 november, för Stenbock ansvarsbefrielse för det sätt hvarpå han hittills skött sitt kinkiga värf med kommissariatet,[2] och dagen därpå lyckades det den senare att förmå Elbing, som i förlitan därpå att konung August pantsatt det till Preussen, hittills vågat trotsa Karls vilja, att i godo öppna sina portar för de svenska trupperna.

---

[1] Det förtjänar nämnas, att han här på eget bevåg utanordnade medel till de sachsiska officerarnes underhåll under transporten. »K. Maj:ts honneur fordrar, att dessa fångar ej af hunger förgås.» (25 nov. *Ericsberg.*)

[2] Tryckt hos LOENBOM 1, s. 141.

Om Karls erkännande af Stenbocks förtjänster vittnar den senare själf med följande ord till sin hustru i bref af 20/30 december: »H. Maj:t är mig helt nådig, och är jag den endaste han brukar. Jag har Gud ske lof gjort honom stor tjänst, han är ej heller otacksam, i det han mig ej allenast skänkt 10,000 riksdaler, utan ock anförtrott att värfva ett regemente dragoner och således åter förökt min lön på 70 riksdaler om månaden . . . Jag tackar Gud för en nådig konung och att jag är älskad af hela armén, och måste mina afundsmän tillstå mig hafva gjort konungen stora tjänster.» När man läser denna utgjutelse, kan man ej annat än häpna öfver att tre dagar senare se honom, i den mörkaste stämning, uttala sig om afundsmännens förföljelser. Men hans lifliga sinne kastades lätt mellan ytterligheter, och otvifvelaktigt voro såväl nervsystem som hälsa nu genom oerhördt arbete hårdt angripna. Den gunst han åtnjöt har ock säkerligen varit mången en nagel i ögat, liksom hans stränghet i skötseln af intendenturen ofta bragte honom i konflikt med högfarande regementschefer och egennyttiga krigskommissarier. Han skref nämligen den 23 december till hustrun, att nog vore det sant, att han tjänade med nöje och till konungens belåtenhet, men afunden mot honom vore så stor, att enhvar

under hand, för att förödmjuka honom, försökte motarbeta allt godt han önskat göra, och att hon ej skulle undra, om han endera dagen toge afsked, ty om konungen fölle ifrån, skulle han, åt hvilken så viktiga saker varit anförtrodda, få därför bära hela ansvaret, emedan konungen i åtskilligt rådfört sig med honom allena. Därför att han lyckats, hatade man honom till döden. Som belöningen för allt hans arbete ej vore stor, men hans hälsa af strapatser och arbete undergräfdes, skulle han vänta för att se, om kungen vid första tillfälle ville utmärka honom och trygga honom för all fara och ansvar, i motsatt fall ville han draga sig tillbaka.[1]

Det nya året 1704 blef under dess förra hälft för honom ett högst besvärligt år. Den arbetsbörda han bar var af mångfaldigaste art och rent oerhörd, hvarom hans korrespondens bär ett vältaligt vittnesbörd. Förvånande är att se, med hvilken lätthet han sköter det stora administrativa maskineri som stod under hans ledning, och man nästan frågar sig, huru utan hans energi och rediga blick Karls härväsen skulle vid denna tid redt sig.

---

[1] Han har tydligen ansett sig förbigången (bref 13 febr. och 22 mars 1704 till hustrun), men jag har ej kunnat upptäcka vid hvilket tillfälle eller af hvem.

Det var ej nog med hans uppsikt öfver intendenturväsendet, som nu var särskildt besvärlig, då nästan hela armén låg i kvarter i Västpreussen, hvarunder han hade en oupphörlig strid att bestå med krigskommissariernas själfsvåld och egennytta samt regementschefernas egenrådighet och tillika ständigt måste ej blott hålla ögat på konungens rätt, utan tillika söka skydda landets invånare för öfvervåld. Han skulle ock sätta upp eget dragonregemente samt anskaffa vapen för detta och fyra andra under uppsättning varande regementen, mottaga från Sverige ankommande rekrytafdelningar samt väpna och uppklä såväl dem som de gamla regementena[1] m. m. Största svårigheten hade han med vapenanskaffning till de nya regementena. Han hade i god tid gjort beställning i Holland och flerstädes; när leveranserna dröjde, hemställde han hos konungen att emellertid taga gevären från garnisonerna i Pommern och Bremen, hvilket denne slutligen vresigt medgaf.[2]

---

[1] Så t. ex. anskaffar han blott på muntlig order af Karl 1,000 par goda skinnbyxor för sina dalkarlar. På samma gång begärde han få anskaffa åtta nya fanor i stället för de gamla utslitna, som delvis vid Narva sönderskjutits (29 febr. till K. Maj:t).

[2] År 1705 anger han utgiften för de 5 dragonregementena till i uppsättning 162,000 rdr, i beväpning 35,300 (den 1 febr. till K. Maj:t. *Ericsberg*).

Till allt detta lade Karl på hans axlar en ganska kinkig och besvärlig ny underhandling med Danzig. Svenska hären stod nu i dess närhet, och tidpunkten syntes vara den rätta att afpressa den stolta och rika staden en kontribution och tukta dess förra året visade styfsinthet, som man hade i godt minne. Den 10 april afsändes Stenbock med uppdrag att bland annat fordra, att staden skulle åtaga sig att, tills nytt kungaval skett, erlägga till Karl den afgift den hittills lämnat till Polens konungar och betala det lån af 15,000 preussiska mark, som för $2^1/_2$ århundrade sedan konung Karl Knutsson gifvit staden, och detta med upplupna räntor.[1] Redan detta var ej litet begärdt, men inom några dagar kom Karl med en ny fordran, nämligen att staden skulle formligen uppsäga konung August trohet och utesluta hans namn ur kyrkobönerna. För honom syntes detta som det naturligaste i världen; när han dekreterat att deras konung borde afsättas, följde af sig själf, att undersåtarne skulle svika sin ed. I sta-

[1] Den 9 maj 1457. Det säges hafva varit Nils Gyllenstjerna, som här bevakat sin arfsrätt. Då ingen ränta fanns i skuldebrefvet föreskrifven, nöjde man sig med att låta Danzig betala hufvudstolen (räknad till 20,000 rdr) dubbelt. Karl tog dock summan till sin fältkassa och gaf Gyllenstjerna en förskrifning; kanske Gyllenstjernas ovilja mot Stenbock daterar sig från denna tilldragelse.

den var harmen stor, men det fruktade svenska svärdet blixtrade för deras ögon, och Stenbock ledde underhandlingen med skicklighet, blandande stolt hot och vältaliga föreställningar. Vid det första sammanträdet, den 14 april, uppträdde han med en viss öfverlägsenhet. »Jag har», skref han till Karl, »intet många goda ord gifvit, utan mest brukat de ordaformer, som Ed. K. Maj:t som en suverän och triumferande konung tillkommer, sic volo sic jubeo».[1] Men Karls senare kraf, att de skulle afsätta sin konung, föll ej staden i smaken, ehuru Stenbock, som han säger, använde både »hot, trug och lockande». Dock gick staden så långt, att den ville förbinda sig att icke motarbeta Karls intresse och samtycka till allt hvad republiken beslöt om konung August. Stenbock tyckte ganska klokt, att i sak hade man därmed vunnit hvad som åsyftades, och han skref till Piper, förordande en sådan uppgörelse, så mycket mera som han fruktade i annat fall för blodig revolution i staden.[2] Men Karl var oböjlig och sände af ett formulär för själfva afsägelsen. Stenbock måste då taga hårdare i. Den 6 maj hade han stadens deputerade hos sig och använde »den lilla vältalighet Gud gifvit honom, att de på sistone ej hade

[1] Den 15 april till K. Maj:t.

[2] Den 23 april. *Ericsberg.*

ett ord till svar», utan begärde dilation. Stenbock fann det då icke vara mer än billigt »att lämna en syndare tid att bereda sig till döden». Han lät dem dock veta, att de ej behöfde oroa sig för en öfverrumpling af sina fästningsverk, »ty», som han skref till Karl, »min nådige konung lärer alltid låta dem veta förut, när Ed. Maj:t vill låta taga äggen undan hönan bort, fast ock däruppå sutte redoutablare hjältar, än skomakare och skräddare». Han tillägger: »In summa, jag klappar dem med den ena handen och med den andra agas de.» Staden stretade i det längsta emot; Karl förlorade då tålamodet och förde sina trupper till Dirschau. Ryktet härom uppskrämde sinnena, och i sammanträdet den 18 maj ökades oron, då konungens bref upplästes, hvari han hotade med böter af 1,000 riksdaler i timman, om längre uppskof ägde rum. Härtill lade Stenbock en drastisk hotelse att hänga eller sända till Marstrand de motspänstige, han lät dem veta, att om de också anropade Alexander och Julius Cæsar om hjälp, så vore det hans konung lika mycket, ty hans nådige herres gloire eller uppsåt kunde ingen rubba. Detta gjorde sin verkan. Den 20 underskref staden den begärda förbindelsen. — En vederkvickelse för honom efter allt detta släp var, att hans hustru (som det tyckes i maj—juni) gjorde honom ett besök.

När Karl på sommaren efter Stanislaus' val bröt upp, den 9 juli, från sitt läger i Blonie vid Warschau och gick mot söder för att anfalla konung August, bröt Stenbock samtidigt upp från Västpreussen för att förena sig med konungen. Han fick marschera genom natt och dag för att upphinna denne, hvilket skedde den 21 juli i trakten af Sandomir. Sedan Stenbock här slagit bro öfver Weichseln, gick tåget vidare upp efter San till Jaroslav, men fågeln var bortflugen. August hade tagit vägen förbi svenska vänstra flanken åt norr, i riktning mot Warschau. Ej utan skäl har man klandrat att Karl icke gick honom efter, utan i stället först blef stående i Jaroslav i veckor och så drog af i motsatt riktning ner åt Lemberg. Det kan ju vara möjligt, att detta skedde i harmen öfver att Lembergs guvernör Galetzki hade trampat och spottat på det bref, i hvilket Stenbock begärde kontribution. Men mera eggade väl stadens rykte att aldrig hafva sett en eröfrare inom sina murar, och att det var en rik ort.[1] Den 24 augusti bröt Karl plötsligen upp (Stenbock var i hans sällskap), lämnade snart sitt infanteri efter sig, sedan en stor del af kaval-

[1] Den 24 aug. skrifver Stenbock till hustrun, att han nu går till Lemberg, »snarare för att samla penningar än för att slåss».

leriet och stod slutligen med blott tre dragonregementen utanför en befästad stad, som dessutom erhållit varning om hans ankomst. Och dock föll genom ett i öfverdåd och oförvägenhet ojämförligt anfall staden i hans hand den 27. Stenbock blef guvernör,[1] och staden fick betala 300,000 riksdaler. Ingen visste hvart Karl nu ämnade vända sina vapen. »Det vete Gud», skref Stenbock, »hvart vi vidare taga vägen. Jag önskar, att vi snart såge ändan på leken.» Redan den 13 september gick det dock mot norr igen, tydligen för att drifva konung August från Warschau. Stenbock gick förut för att anordna upplag af lifsförnödenheter, i förbimarschen lade han staden Krasnostav, för den bedräglige Potockis skull, i aska. Nära Warschau slog Stenbock med sina dalkarlar öfver Weichseln en flottbro, som dock af strömmens hastiga stigande sönderslets, hvarvid Karl var nära att tillsätta lifvet. Och sedan följde den ryktbara förföljelsen, då Karl med en del af sitt kavalleri jagade efter sachsarne, tillryggaläggande 40 mil på 9 dygn, tills han vid Punitz på

[1] Välbekant är berättelsen, att Stenbock, då guvernören fördes fram för honom, i uppbrusningen slagit denne för munnen med utropet: »Hoc iam habebis pro manifesto meo quod tam impudenter tractavisti». Karl skall hafva ogillat förlöpningen, men låtit den passera i tysthet (LOHNBOM 1, s. 97. Berättelsen är tagen ur Nordbergs anmärkningar).

schlesiska gränsen, den 28 oktober, upphann fienden och tillfogade honom ett kännbart nederlag. Stenbock var med på färden, men utan sitt dragonregemente. Till belöning nämnde Karl honom, den 4 november, till generallöjtnant af infanteriet, »trots alla mina motståndare», säger Stenbock. Belysande för det mutsystem, som härskade i den stränge Karls omgifning, särskildt i kansliet, äro Stenbocks ord: »men så har jag ock måsta offra till tacksäijelse och att bränna ljus för fanen, mais qu'importe». Han fick stanna två månader hos Karl i vinterkvarteret i Ravitz,[1] dock under strängt arbete; »jag har mer arbete än någon tror», skref han. Det gällde att förse armén med dess underhåll, och alla hade naturligen sina fordringar. Ur ett bref, hvarmed han vid denna tid besvarade öfverste Patkulls begäran om hjälp och hökvarter, kan jag ej neka mig nöjet att anföra följande ord: »Herr öfversten lärer som en gammal och förståndig hushållare väl se till, huru han kan komma till rätta, att man i mangel af hö med säd, hackelse och mjöl kan hjälpa under. Herr öfversten behagar påminna sig, huru svårt det var vid Lais, Würgen etc. efter foder och att man lika väl

[1] Svenska truppernas styrka i Polen vid denna tid angifves af Stenbock (27 dec.) till 17,000 man infanteri, 9,550 kavalleri och 5,600 dragoner.

bragte sig igenom och utaf nöden en dygd göra måtte.»

I medlet af januari 1705 måste han åter upp till Västpreussen, för att bevaka nyvärfningarna och ordna om kontributionerna. Det skedde ej alldeles med gladt sinne, ty, som han sade, »mina kommissioner är alltid förhatliga och göra ej annat än ådraga mig fiender i kansliet, men det betyder ingenting, jag skall göra min herres vilja». För att förljufva vistelsen bad han sin hustru sända öfver åtskilligt godt från hemlandet: »Finge jag svenskt dricka, lax och strömming, vore jag mycket glad, som ock litet af min mammas brännvin.» Han fann tillståndet i den utsugna provinsen långt ifrån tillfredsställande, men då han för konungen antydde, att dess skatteförmåga vore öfveransträngd, och att man därför ej kunde gå för bröstgänges till väga, ty då löpte folket från hus och hem, lämnande endast tomma väggar efter sig, hvadan han icke ansåg sig i stånd att anskaffa påräknade medel, utan hemställde hvar dessa skulle tagas, fick han det kärfva svaret: »Det ginge ej an att kasta allt på K. Maj:ts ansvar, utan som kommissariatets ämbete är att påfinna medel och utvägar till anskaffande af det som rekvireras, så fordrar K. Maj:t jämväl i detta mål sådant af detsamma, kunnandes eljest en casseur vara nog, när

man allenast blir skyldig att utgifva hvad inkommer.»[1] Ovänner i kansliet torde kanske bära något af skulden för den oförtjänta tillrättavisningens snäfva form, men den uttryckte nog Karls tanke. Stenbock fick emellertid rätt, ty kontributionerna af Ermeland kunde ej i sin helhet uttagas.[2]

Ansträngningarna och bekymren lade honom på sjukbädden. Hans hälsa tyckes icke varit stark redan vid nordiska krigets utbrott, särskildt tyckes hans bröst varit angripet. Och de förfärliga strapatserna under kriget togo på krafterna. Vid uppbrottet i juli 1704 för att förena sig med Karl klagar han för denne, att han plågats af »en olidelig pina i rygg och bröst». Och nu i början af april angreps han så häftigt (troligen af samma stensjukdom, som vid årets slut hemsökte honom), att han först drog tvifvelsmål om sitt tillfrisknande; när detta skett, skref han till Karl: »Gud har räddat mig ur dödens käftar.»[3] Det var tydligen i den tanken, att ett dylikt anfall kunde snart återkomma och rycka honom bort, som han dagen före ofvannämnda bref till konungen lät

[1] Stenbock till K. Maj:t 27 febr. med åtecknad resolution.

[2] I mars voro blott 35,000 rdr indrifna, i juli hade summan visserligen stigit till 113,000, men den var beräknad till 215,000. Bref af 14 mars och 15 juli 1705.

[3] Den 15 april och 5 maj till K. Maj:t.

uppsätta och bevittna en skrift, som nästan i formen af ett testamente skulle gifva hans efterlefvande en underrättelse om hans förvärf och byten, men tillika vara ett försvar för hans så häcklade åtgärder under polska kriget.[1] Den var sålunda verkligen i dubbel mening ett testamente. Han inleder den alldeles efter formen af ett medeltidstestamente med orden: »Som intet vissare är, än att människan efter Guds eget råd och försyn skall och bör en gång skiljas hädan, men tiden och stunden oviss», så måste hvarje rättsinnig kristen vara betänkt att sörja för sin själs salighet och till den ändan föra ett gudfruktigt lif. Särskildt bör man efter Guds befallning unna sin nästa lika godt som sig själf, och detta gifver honom anledning att klaga öfver den förföljelse, för hvilken han varit utsatt af sina illviljare, hvilka det förtrutit att Gud beskärt honom och konungen framför andra åtskilliga förmåner. Han känner sig dock hafva ett rent samvete och kan bedyra sin trohet mot konungen och sin kärlek till jämnkristna. Och därför säger han sig icke upptaga detta med otålighet, utan betraktar det som ett straff af Guds hand för egna begångna synder, och han gläder sig öfver riset, emedan

[1] Danzig den 4 maj 1705. Tryckt i LOENBOMS *Upplysningar i svenska historien*, 4, 1771, s. 3—18.

han vet, att det länder till hans själs salighet. Därpå öfverblickar han i korthet sina öden under nordiska kriget, hvarvid det betecknande uttrycket undfaller honom, att han »blindvis följt och lydt en så stor envälds- och allbjudande samt segervinnande konungs vilja». Hans starka rojalism ligger här klart uttalad, men det säger oss ock, hvad senare år än bättre lära, att andras dom, ja stundom själfva samvetets röst, för honom betydt mindre än fruktan för sin konungs ogunst och ängslan att förlora hans goda tanke. Hvad han härefter har att förmäla om de rika presenter och byten, som fallit honom till del, är intressant, men jag kan icke här lämna det rum. Ett nytt besök af hans ädla maka, som troligen inträffat kort därefter, måste beredt honom stor glädje efter allt hvad han sedan årets början genomgått af bekymmer och lidande.

Vid denna tid har han haft en våldsam sammanstötning med en annan af Karls favoriter, dåvarande generalmajoren (sedermera kungl. rådet och grefven) J. A. Meijerfelt, en modig, men icke lätthandterlig karolin. Striden uppkom därigenom, att Stenbock förehöll Meijerfelt, att det stått så slätt till med den senares regemente i kvarteren, och att denne länge vägrat underställa Stenbock sitt regementes räkenskaper. Det kom till våld-

sam ordväxling. Stenbock tyckes hafva högdraget låtit Meijerfelt veta, att han för sin del skulle föredraga att vara en konungs lakej framför att vara generalmajor och uppföra sig så som Meijerfelt, hvartill denne genmälde: »Är ni generallöjtnant, så är jag generalmajor, och hvad ni är i dag kan jag blifva i morgon.» Och det gick därhän, som Stenbock klagade för konungen, att Meijerfelt inför hela regementet med knytnäfven och otillbörliga åthäfvor vanvördligen hötte åt honom och visade sitt förakt. Saken drogs på Stenbocks fordran och med skäl inför krigsrätt, sedan bägge under sensommaren infunnit sig hos Karl i Blonie. Får man tro Stenbock, skulle Meijerfelts sak där antagit ett dåligt utseende. »Hela hans parti rodnar i sitt bryderi», heter det ena gången, och den andra: »om Meijerfelt yfts tillförne, så låter han nu hänga fjädrarna». Af den tillbörliga satisfaktion, hvarpå Stenbock först hoppats, blef intet, ty krigsrätten anordnade på Karls befallning en vänskaplig biläggning af tvisten.[1] Stenbock var ej alldeles nöjd, så mycket mindre kanske som Karl alldeles i samma vefva gjorde Meijerfelt till friherre.

---

[1] Se ett något oklart intyg af en Magnus Linden den $^{2}/_{12}$ juni 1705 i Stargard bland Stenbocks fullmakter på Ericsberg, och Stenbocks bref till K. Maj:t den 15 juli, till hustrun 25 aug., 22 sept., 23 okt. och 3 nov.

Efter afslutade värf i Västpreussen marscherade Stenbock i juli 1705 mot söder för att förena sig med Karl. Denne hade dock dessförinnan hasteligen brutit upp från Ravitz, och först i Posen fick Stenbock veta af, att konungen plötsligen marscherat i riktning mot Warschau, hvadan han själf begaf sig efter, tämligen oviss dock hvarthän det skulle bära. Den 12 augusti anträffade han Karl lägrad i Blonie, för att där skydda Stanislaus' konungakröning. Här låg man i lugn alldeles som det varit fredstid, man hörde ej något om ett fälttåg, än mindre hvart det i så fall skulle gälla. »Är ingen apparence, att vi i år få se någon fiende», skrifver Stenbock till sin hustru. »Gud gifve allenast ett slut på allt, och vi måtte snart få komma hem», tillägger han med en suck. Man begagnade dock tillfället att roa sig så godt man kunde, innan det åter bar åstad ut i krigets hårda lif.[1]

---

[1] Bland hans bref till hustrun finnes ett af 1 sept., skrifvet i hans namn af sekreteraren Erik Roland, emedan Stenbock hade förnäma gäster. På detta har den välbekante hofkanslären H. G. von Müllern egenhändigt tillagt, att hon skulle ursäkta generalen, att han icke skref själf: »Die Ursach dessen ist das er druncken ist und das ich mich nicht mit mehrer bescheidenheit diesen postscriptum schreibe kompt daher das ich gantz voll bin.»

Så fort kröningen var öfverstånden, begyntes fälttåget midt i den bistraste vinter. Stenbock var, när uppbrottet skedde den 29 december, nyss återställd från ett häftigt sjukdomsanfall. Det gällde den rysk-sachsiska här, som under konung August och general Ogilvi stod vid Grodno i nordöstra Polen. I starka marscher och under de svåraste strapatser förde Karl sin här framåt med sådan snabbhet, att han lyckades, utan att motståndaren anade det, öfvergå Niemen och afskära honom reträtten till Ryssland. Som den starka fästningen icke kunde tagas med storm, skulle fienden cerneras, utmattas och slutligen sprängas. Stenbock hade att under de svåraste förhållanden söka sörja för uppehället;[1] därjämte blef det som vanligt hans uppgift att slå den bro, som man behöfde öfver Niemen högre upp vid Orla, för att man skulle kunna, om fienden bröte ut i väster, upphinna honom på den vägen. Isgång förstörde dock bron, och Ogilvi begagnade sig däraf för att den 31 mars i sträckmarscher rädda sig söder ut och så öster öfver mot Kiew. Karls försök att, sedan Stenbocks bro lagats, genom en marsch söderut igenom det vattendränkta Podlesien afskära Ogilvi reträtten visade sig vara outförbart. Stenbock

[1] »Nöden förestod köket och hungern källaren», yttrade lille prins Max (CARLSON 2, s. 497).

följde konungen och vistades större delen af april och maj med honom i Pinsk. När i juni hären gick in i det feta Volhynien, lade Karl generalkrigskommissariatet, som en tid hvilat i den föga duglige Lagercronas händer, åter på Stenbocks skuldror, liksom äfven brobyggnaderna. »Lagerkron est diablement décontenancé», skref den senare till sin hustru.[1]

Det var under vistelsen på slottet Jaroslavice[2] som Karl på en gång fyllde åtta platser i rådet och gjorde de bägge lysande fältherrarne Magnus Stenbock och Adam Ludvig Lewenhaupt till generaler af infanteriet och guvernörer, den förre i Skåne, den senare i Riga. Utnämningarna antedaterades för alla till den 27 december 1705, hvari väl skulle ligga en gunst, i det att de nyutnämnda sålunda fingo åtnjuta den högre lönen redan från denna tid. För dem som lågo i fält var detta i själfva verket en ganska osäker vinst. Ty det vissa var,

[1] Den 15 juni. Jfr bref till K. Maj:t den 7, 10 och 20 juni.

[2] Som konungen lämnade Jaroslavice den 7 juli, bör allt detta hafva skett före denna tid. Men märkvärdigt är, att Stenbock först den 19 juli från Lublin delgifver sin hustru den glada underrättelsen. Den 15 juni har han dock vetat att något var i görningen och tydligen fruktat att blifva förbigången, ty han skrifver då till hustrun: »On dit qu'il y a tant de senateurs de fait de sorte qu'il ne restera que moy seul ici auprez du Roy, comme j'aye esté, on a voulu me flatter de quelque avancement, mais je ne saurais me l'imaginer.»

att de miste sin nuvarande fältlön, som gick ur fältkassan; för den nya lönen åter voro de hänvisade till statskontoret i Sverige och fingo nogsamt erfara, att lönerna hemma utgingo blott med halfva beloppet. Sina bägge regementen miste således Stenbock, men generalkrigskommissariatet fick han tills vidare behålla; han var väl på platsen så godt som oumbärlig. Den nya värdighetens utbekommande aflopp dock ej utan den sedvanliga handtryckningen. Han måste skrifva till sin hustru, att hon skulle på allt det de ägde upplåna 500 dukater i guld att betala den växel han gifvit grefve Piper, emedan han själf därute saknade medel.[1]

Den 7 juli bröt Karl upp från Volhynien. Tåget gick mot väster och hade sitt mål i Sachsen. Slaget verkade som bekant genast; den 14 september 1706 slöts freden i Altranstadt, och August var för en tid förlustig Polens krona. Det kunde tyckas som för Stenbock nu intet annat återstod än att resa hem. Men han hindrades först af uppdraget att ordna kvarteren i Sachsen och uppgöra förslaget för kontributionerna.[2] Och när detta väl

---

[1] Den 19 juli. Han tillägger, att han tackar Gud och är nöjd för hela sin lifstid.

[2] Den 15/25 sept. skref han till hustrun härom (jag behåller för en gång hans eget stafsätt för att därå gifva ett

var gjordt, återstod att göra reda för det mångsidiga, ansvarsfulla generalkrigskommissariatet och vid den likvidation, som i samband därmed företogs, bevaka sina fordringar för innestående löner[1] och gjorda förskotter samt söka få dem utbetalta. Och detta tog sin rundliga tid; man tyckes hafva sölat grundligt, kanske har den ovilja i kansliet, hvaröfver han så ofta beklagar sig, här inverkat, och kansliet var allsmäktigt.[2] Med otålighet gick han och väntade att bli fri, så mycket mera som senaten i Sverige påminde om hans hemresa, och Piper själf lät höra, att hans närvaro i Skåne påfordrades. Men han vågade ej resa utan att hafva fått ut sin rätt och klarerat sin förvaltning; han ägde ej ens medel förrän likvidation skett. Han hade den 20 november af-

---

prof): »Je sois iscij derecheff angagé à fair antrer de largen dans la quesse du Roy, maix il samble que ce n'est plus la Pologne comme il faut agir de toutte une autre maniere avec ces gans iscij.»

[1] I jan. 1707 säger han sig på två år icke hafva fått ett öre på sin lön. När han en gång i nov. 1705 vågat påminna därom, hade konungen icke gifvit ett ord till svar.

[2] Då han i juni 1706 kämpade för att svärmodern skulle fortfarande utfå sin af konungen 1702 beviljade pension, skref han till hustrun, att ingen kunde tro hvilka intriger där rådde. Enda möjligheten vore att vinna grefvinnan Piper i Stockholm och därigenom hennes man: »Car outre que roi ne fait rien sans lui, la chancellerie doit expédier tout.»

lämnat specifikation på sina fordringar, den utvisade enligt hans beräkning ett belopp af 25,322 riksdaler, däraf 14,794 i förskotter, och resten mest innestående lönebelopp. Men trots att konungen gifvit sitt löfte om snar uppgörelse och för ändamålet två gånger besökt kansliet, gick det ej fortare för det, och snart förspordes, att man ämnade draga af åtskilligt på hans fordringar; enligt hans egen uppgift reducerade man dem slutligen med en tredjedel. Och dessutom måste han, för att få saken att gå, lofva Piper 1,000 riksdaler och lika mycket på annat håll. Han tröstade sig med att skrifva: »Dock litet är bättre än intet, och säkerheten i längden är det bästa». — Om redogörelsen för hans omfattande intendenturförvaltning har jag mig ej något nytt bekant. Loenbom uppgifver, att de belopp, för hvilka han redovisade, uppgingo till $27^1/_2$ tunnor guld, d. v. s. öfver 2,750,000 daler silfvermynt. Det behöfver ej sägas, att då denna summa endast representerar de kontributioner, som gått genom hans händer, utgör den en ringa del af hvad krigsåren kostat Polens invånare.

Han var omsider fri att resa. Men han kunde icke ställa färden direkt hem, då läkarne på grund af de svåra sjukdomsanfallen under vistelsen i

Sachsen[1] bestämdt tillstyrkt honom att först besöka Karlsbad. Den 17 april 1707 lämnade han Leipzig och genomgick därpå en sträng kur å den ryktbara brunnsorten. Redan den 29 i samma månad kunde han skrifva till hustrun, att han hoppades blifva frisk som »lilla fisken». Ingenting vittnar tydligare om hans förbättring, än att i samma bref hans glada lynne tog sig utbrott i följande muntra ord, klädda i barnets jollrande språk: »Jag skall som fågelen löpa till Stockholm och Rånäs, äta bär och mölk så mycket lill ha och putta mamma och passera tägålen, trawell.» I senare hälften af maj lämnade han Karlsbad och satte foten åter på hemmets jord i Malmö den 4 juni, öfver $6^1/_2$ år sedan han, den 1 oktober 1700, tagit afsked i Karlshamn af sin hustru. »Gud vare evinnerligen ärad, som låtit mig öfverlefva den dagen», heter det i brefvet till henne.

Innan jag öfvergår att teckna honom i hans nya verksamhet, torde det ej vara olämpligt att meddela något om hvad kriget inbragt honom i byten och gåfvor. Den tiden betraktades dylikt som rättfånget gods, och jag vågar tillägga, med

[1] Den 18 jan. skrifver han till konungen, att han för tredje gången måst söka sängen och att han haft ett så häftigt svindelanfall, att han nästan befarat slag; den 12 mars till hustrun: »J'ai des continuelles douleurs aux reins, qui me quittent et me reprennent de temps en temps.»

kännedom om hans personlighet, att få af hans samtida torde hafva så litet som han missbrukat sin ställning för att samla guld. Han var skrupulöst noggrann med statens medel samt ägde ett godt och känsligt hjärta. Men åt män i hans ställning bjödos den tiden skänker, hvilka man, då de offentligen gåfvos, ej behöfde hysa ringaste betänklighet att mottaga, liksom heller ingen anmärkte något därvid. Hade han velat, så hade han kunnat göra sig stora rikedomar. Men det är i alla fall vackert så, hvad han i sitt ofvannämnda så att säga testamente uppräknar som sin vinst af krigen, nämligen 36,000 riksdaler[1] och 1,500 dukater. Och härtill har man att lägga alla de juveler, silfversaker och andra dyrbarheter, som han litet emellan hemsände,[2] af hvilka dock ett och annat var köpt för hans egna penningar, i afsikt att pryda hemmet och glädja hustrun, ty det är på henne han alltid tänker hvar gång han lyckas öfverkomma något. Märkligt är att se huru ogeneradt han själf i ofvannämnda redogö-

[1] Ensamt 26,700 af beloppet utgjorde gåfva af konungen, t. ex. 5,000 efter Narva, 9,200 i Krakau, 10,000 i Elbing.

[2] En enda sändning, 16 nov. 1704, var packad i tre kistor, två tunnor och tre långa lådor; silfret där var 960 lod. Redan den 15 juli 1703 kunde han skrifva till hustrun, att knappast någon enskild person i Sverige torde äga en vackrare uppsättning i silfver än de nu ägde.

relse omförmäler åtskilliga gåfvor till Piper, naturligen ej annat än bestickningar i bättre form. De tyckas ej vara desamma som jag ofvan anfört. Ena gången köper han 16 sköna zoblar (för 13 små diamanter och 400 riksdaler) till foder i en päls, andra gången en spegel för 2,000 riksdaler.

ANDRA KAPITLET.

Förvaltningen af Skåne och kriget 1709—1710.

När Stenbock tillträdde sin befattning som Skånes guvernör, hade han ännu icke skött någon civil tjänst i riket och kunde därför väl synas sakna alla förutsättningar för sin nya verksamhet. I själfva verket var han bättre förberedd än mången annan, som icke gjort annat än trampa rutinens väg. Hans fleråriga befattning med arméns ekonomi, ordnande af kvarter och kontributioner, beklädnad och utrustning af trupper hade varit honom en god skola, och tvifvelsutan hafva de ovanliga egenskaper han härunder lade i dagen gjort, att man vid utseende af guvernör för Skåne, det egentliga Sveriges mest blottställda provins, föll med sitt val på honom, som visat sig förena krigarens och den borgerlige styresmannens bästa egenskaper. Hans öppna, skarpa blick och vana att se saker i stort hade icke fördunklats af slentrianens sega tryck, och ändock undgick honom

icke ens den minsta detalj. Hans ädla personlighet skulle nu göra sig fullt gällande. Rättrådig, plikttrogen, energisk och outtröttlig i arbetet, står han som ett mönster för sin tid och för eftervärlden. Och icke minst märkligt är att se, huru denne krigare, hvars färd i Polen tyckes varit präglad af så mycken hårdhet, här uppträder med en mildhet, faderlighet och godhet, som ovillkorligen verka gripande. Men han ägde af naturen ett ömt och varmt sinne, det var endast krigets pressande tvång, skärpt af Karl XII:s skonslösa bud, som låtit honom i Polen framstå en annan än han verkligen var. Nu först framträdde hans verkligt stora och vackra egenskaper i deras äkta glans, sedan han fått gifva sig helt åt vården af Sveriges folk och jord.

Där förelåg en stor uppgift för styresmannen af Skåne. Trots att femtioårig besittning och ett konsekvent kraftfullt arbete på landskapets försvenskande gjort mycket i yttre måtto för att lossa de sekelgamla band, som förenat det med Danmark, var dock andan hos dess befolkning ännu långt ifrån svensk. Det skulle bäst visa sig, då kriget utbröt 1709. Men det är Stenbocks eviga ära, att hans korta förvaltning knöt bandet fastare än förut. Skåningarne lärde, att svensk ordning betydde ej blott sträng tukt, utan

äfven lag och rättvisa. Han blef en landets fader i ordets vackraste mening, och segern vid Helsingborg fastsmidde den sista länken i den kedja, som skulle oslitligt binda Sverige och Skåne samman. Det senares barn sågo i Stenbocks ära sin, och han blef deras hjälte. Fyrtio år efter hans död vittnade därom en röst ur de djupa lederna med de i sin enkelhet outsägligt rörande orden: »En skåning kan ej glömma Måns Stenbock.»[1] Men landskapet behöfde ock vid denna tid en kraftig och hjälpande hand. Visserligen hade det icke ännu varit svedt af krigets låga, men det hade liksom det öfriga Sverige måst i sju år gång efter annan sända ut nya uppsättningar af sina söner att kämpa och dö i främmande land samt sett frukterna af sin svett slukas af det skonslösa kriget.[2] Landet var visserligen egentligen fritt från rotering och underhöll blott två indelta kavalleriregementen, men under krigets gång fick det ock uppsätta ett femmänningsregemente och ett regemente ståndsdragoner, och rekrytering samt utskrifningar ökade bördan. Till och med våren 1709 hade

[1] Jesper Fritz' bref till Loenbom 28 aug. 1757 (*Ericsberg*). Mannen var bokhållare hos baron Rosenhane på Torp i Södermanland.

[2] Min korta teckning af Stenbocks skånska styrelse hvilar på K. Enghoffs afhandling: *Tillståndet i Skåne under Magnus Stenbocks guvernörstid år 1707—1711.* Lund 1889.

landskapet lämnat ifrån sig 12,000 man. Också sjönk dess befolkning, i stället för att stiga; år 1697 hade man räknat 74,116 mantalskrifne, år 1710 var siffran 60,000 och följande år blott 56,000, och detta af naturen rika landskap räknade nu 1,200 ödeshemman. Hvad som särskildt plågade Skåne var underhållet af de regementen och rekryter, som oupphörligt genomtågade landskapet för att från dess hamnar föras öfver Östersjön. Krigets oundvikliga tryck gjordes ännu tyngre genom en dålig förvaltning, slapp i de högre skikten, roffande i de nedre, stundom äfven i de högre. Gammalt var klagomålet i Sveriges rike öfver fogdarnes själfsvåld. I förevarande fall förklarades något däraf, att lönerna nu blott utföllo till hälften. Men en illa aflönad tjänstemannakår är den sämsta hushållning som finnes, den hänvisas härigenom att lefva på oärligt sätt. Och här försnillade man uppåt, prejade nedåt. Kronan och bonden sutto bägge emellan.

Här var ett stort och rikt fält för en man af Stenbocks skaplynne. Han kunde icke genast gripa in, ty omedelbart efter ankomsten till Malmö måste han, den 7 juni, resa upp till Stockholm, taga instruktioner af regeringen och sätta sig in i den högre förvaltningens art. Men den 18 september kom han åter, och verkningarna häraf läto

snart förspörja sig. Han såg genast, att den första och största uppgiften var att hindra allmogens förtryckande. Sådan som då Sveriges ekonomi var, hvilade ännu i själfva verket landets välstånd och därmed statens styrka i allra främsta rummet på bondens breda rygg. Stenbock förstod väl, att krigets kraf måste böja denna rygg, men han fordrade, att trycket skulle vara rättvist och icke göras hårdare än nödigt var. Och hans omsorg om den skånske bonden är ett af de vackraste bladen i hans minneskrans. Han vågade öppet säga konung Karl, för hvilken bonddrängen helt naturligen hade sin egentliga betydelse som ämne till en god knekt, att »uti E. Maj:ts eget land bör man söka att bibehålla bonden såväl som soldaten». En af hans första åtgärder blef att genom ett pardonsplakat återförvärfva dem, som under trycket af den hårdhändta, egennyttiga värfningen rymt till Danmark och gärna ville, men af fruktan för straff ej vågade återvända hem. Och därpå företog han i oktober och november en rundresa kring provinsen, infordrade redogörelser af de underordnade och uppmanade alla förorättade att ingifva sina klagomål. Dylika inströmmade i sådan massa på hvarje ställe (från 700 till 900), att han endast kunde afgöra en mindre del på stående fot och måste undanskjuta de öfriga

till återkomsten till Malmö. En mängd underslef trädde i dagen, brottsliga fogdar häktades och guvernementskamreraren i Malmö tvangs att taga afsked.[1] Redan efter trenne månader kunde Stenbock, i januari 1708, aflämna till senaten en vidlyftig redogörelse för sin verksamhet och uppdraga konturerna till sin plan för landets förvaltning. På hans begäran nedsattes en särskild kommission, den 21 februari 1708, för Skåne, med uppdrag att rannsaka och döma om därvarande tjänstemäns förbrytelser.[2] Stenbock blef själf densammas ordförande. Icke utan skäl befarade han, att denna verksamhet skulle ådraga honom ovilja, möjligen eftertal, och att han i sin kamp med egennyttan skulle, som han uttryckte sig, ej vinna annat än skam till tack i längden. Men han höll ut och kunde själf i slutet af 1710 med tillfredsställelse säga senaten, att några klagomål öfver tjänstemäns godtycke eller egennytta icke vidare hade förekommit i Skåne.

Med kyrkan stod han alltid på bästa fot. Hans religiositet måste göra honom väl anskrifven hos prästerskapet, som för öfrigt var svensk-

[1] Dennes efterträdare blef Peter Malmberg, som sedan blef Stenbocks generalkrigskommissarie under krigen i Skåne och Tyskland.

[2] En dylik var redan föregående år nedsatt för det öfriga Sydsverige och skulle äfven omfattat Skåne.

hetens starkaste representant inom landskapet och visade sin trohet vid krigets utbrott. Lagskipningens vård låg honom starkt om hjärtat, hans beröring med häradshöfdingarne tyckes varit intim, och de togo del i de stora konferenser han stundom höll rörande provinsens allmänna angelägenheter. Det var dock icke blott för den statliga ordningen Stenbock ifrade, ej mindre verksam var han för allt, som kunde befordra den ekonomiska utvecklingen, naturligt hos en man med hans praktiska läggning. Vi se honom ifra för flygsandens bekämpande och för detta ändamål införskrifva den bindande sandhafren. Vikten af skogens vård och återväxt, såväl ur nyssnämnda synpunkt, som i allmänhet i detta skogfattiga land, har ej undgått honom. Han inskärpte den återplanteringsskyldighet, som af gammalt var stadgad, och framkom äfven med det originella, men icke illa tänkta förslaget, att drängar och pigor, för att få träda i äktenskap, skulle förbindas att sätta ett visst antal träd. För de dåliga vägarnas förbättrande och utvidgande till större bredd, milstolpars uppsättande samt broars underhåll var han synnerligen intresserad. I sammanhang därmed arbetade han på gästgifveriernas ordnande, reglering af skjutsningstungan och afskaffande af

olaga friskjuts.[1] Till och med inom postväsendet gjorde han en uppfinning, i det han sökte afhjälpa det öfverklagade missbruket af fribrefsrätten genom användande af en stämpel för de privata bref-ven. Äfven till böndernas otillfredsställande byggnadssätt på sina gårdar sträckte sig hans uppmärksamhet. Dessa voro ännu oftast s. k. rökstugor, hvarigenom eldsvådor ofta förorsakades; han befallde nu att drifva på allmogen att mera allmänt förse sig med skorstenar. Klagomålen af städernas handlande och industriidkare voro svårare att afhjälpa, ty de hade sin rot icke blott i fattigdomen och de hårda tiderna, utan äfven i en nedärfd, strängt reglementerande och ofta prohibitiv ekonomisk lagstiftning.[2] Industriella anläggningar har han sökt understödja och har själf på sin egendom Vapnö uppfört en tapetfabrik. Hans

---

[1] 1710 den 9 nov. utfärdade han ett mandat, att om någon utan pass ville tvinga bonden att skjutsa, skulle denne med länsmannens och byamännens hjälp häkta brottslingen och införa honom till fängelset (*Upps. B.* Palmsk. saml. I. T. 34).

[2] I detta skyddets tidehvarf ålade man köpmännen i Skåne att taga vissa kvantiteter sidentyg från fabriken i Stockholm. Eva Stenbock skildrar i ett bref till mannen 2 april 1701, hvilken uppståndelse det blef i hufvudstaden, när den nya klädesordningen påbjöds och man på gatorna slet kläderna af dem, som fortfarande buro importerade tyger. Och dock var, säger hon, det nya tyget ej blott dubbelt så dyrt, utan äfven högst eländigt.

bemödande att förskaffa Landskrona hamn en ny och god brobänk kunde icke realiseras, då staten saknade medel att hjälpa under. Allas rätt låg honom lika om hjärtat. Så försvarade han energiskt rusthållarnes rätt emot regeringen, när denna, 1709, för krigets behof lade beslag på deras genom sammanskott skapade kassor, och han gjorde allt för deras återbekommande, ehuru till stor del fåfängt. Och dock har han icke tvekat att, när nöden så fordrade, utkräfva tunga bördor, men han fordrade rättvisa och ordning. Ett vackert föredöme gaf han genom att vid 1708 års utskrifning låta sitt privilegium falla och i sitt eget hus i Malmö mottaga inkvartering. Det behöfver slutligen icke sägas, att hans militära bestyr voro talrika äfven innan kriget brutit ut. Rekryteringar och utskrifningar förekommo oupphörligt, och han öfvervakade dem noga; i egen person tillsåg han embarkeringen af de starka truppdelar, som 1708 och 1709 skulle transporteras öfver Östersjön.

Det var dock icke blott på det materiella området hans omvårdnad fann sitt fält. Djupt intresserad för bildning, trots att hans egen icke torde varit särdeles djupgående och vunnen mindre genom böcker än genom studium af lifvet, kunde han icke annat än uppskatta betydelsen af Lunds

universitet, som han hade nästan under sina ögon. När dettas kansler, grefve Nils Gyldenstolpe, 1709 aflidit, föll de akademiska fädernas blick helt naturligt på landets guvernör, nu hela Sveriges hjälte efter segern vid Helsingborg, Magnus Stenbock, så mycket mera som hans fader varit universitetets förste kansler. Den 16 mars 1711 valdes han till kansler, och ehuru hvarken trenne upprepade skrifvelser från universitetet till konungen eller en dylik från Stenbock själf kunde aflocka Karl något svar,[1] åtog han sig uppdraget, utan att antaga titeln, och förvaltade det med heder, tills han 1712 gick öfver till Tyskland.[2]

Stenbocks ihärdiga arbete att göra lag och ordning gällande i Skåne har nog icke blott medfört mycket besvär och stora bekymmer, utan äfven väckt åtskillig ovilja hos dem, som träffades af hans åtgärder. När han i sitt fängelse kastade sin blick tillbaka på det förflutna, tecknade han

---

[1] Det är ju möjligt, att konungen, som redan då skilt Stenbock från skånska guvernementet, ansåg mindre lämpligt att låta honom fungera som kansler, men i så fall kunde man med skäl väntat att se honom gifva detta till känna och förordna om nytt val.

[2] Loenbom (2, s. 170) anför vackra prof på hans omsorg. Det vittnar godt om Stenbocks sunda förstånd, att han icke medgaf, att den 17-årige sonen Bengt Ludvig fick mottaga valet till rector illustris.

(i försvarsskriften af 1716) med starka ord, hvilken tung och förtretlig börda han burit: »Huru jag 1707 om hösten och sedan alla följande år intills slutet på 1710 mig med all trohet antagit det mig i nåder anförtrodda skånska guvernementet, därom lärer Gud ej mindre vara mig ett vittne, än själfva hertigdömet, och hela Svea Rike lärer veta at intyga, at jag utan den ringaste egennyttighet mig dess upkomst och förkofran troligen angelägit vara låtit, men at mig ock derutinnan tusende hemliga svårigheter bemött, det vare Gud evinnerliga klagadt, ty det at jag hatat all otilbörlig föröfvad egennyttighet och våldsamhet på Kongl. Maj:ts undersåtare har mig ej allenast upväkt deras afund, som annorlunda sinnade och gärna i det grumliga fiska, utan ock hindrat mig at göra min konung och landet den tjänst och nytta, som annars väl hade skje kunnat. Hvad resor, commissioner, krigsrätter och munstringar jag utan någon vedergällning i tvenne år måste förrätta, vil jag här oomtalt lemna. Det är mig nöje nog, att jag all min lifstid haft både lif och gods til min konungs tjänst ospard, men det ligger mig endast på sinnet, at mit redliga upsåt har upväkt mig oförsonliga fiender. . .» Fängelsets bitterhet skymde i detta ögonblick för hans öga det verkliga sakförhållandet, som var, att likasom hans

friska hurtiga lynne och hans vinnande personlighet tillvunnit honom skåningarnes sympati, så hade hans redliga, framgångsrika styrelse skänkt honom deras orubbliga förtroende och kärlek.

Stenbocks verksamma arbete för Skånes fredliga utveckling fick ej länge fortgå ostördt. Inom trenne år afbröts det af Danmarks anfall, som tog hela hans kraft i anspråk, men ock skulle skänka hans namn en berömmelse, som aldrig skall blekna, så länge svenska hjärtan klappa för fosterlandets stora minnen. Ingen kan just förvånas, att Danmark efter freden i Traventhal spejade efter första tillfälle att förena sig med våra fiender. Sverige betraktades sedan lång tid som dess naturliga fiende, och vår stormaktsställning innebar för Danmark en verklig fara, i synnerhet sedan den begagnats att genom understödet åt gottorpska huset drifva in en påle i Danmarks kött. Och förlusten af de sydsvenska provinserna sved ännu i sinnet, liksom hoppet om att återtaga dem ej slocknat. Och därför, när, efter det att Karl XII fördjupat sig i Ukrain om hösten 1708, Sveriges utsikter allt mera förmörkades, började Danmark starkt lyssna till tsarens alliansanbud. Det är för Fredrik IV karakteristiskt, att han midt i denna

brännande situation gaf sig af på en förlustelseresa till Venedig och lät tiden gå sig ur händerna. Visserligen slöt han på återresan allians med konung August i Dresden den 18 juni 1709, men vid hans hemkomst hade tsaren redan segrat vid Pultava och var ej längre böjd att bjuda något för att draga Danmark med sig i kriget. Fredrik IV stod vid skiljovägen. Efter någon tvekan slöt han sig till krigspartiet. Danmark rustade starkt för att kasta sig öfver Skåne och slöt den 12 oktober allians med Ryssland. Utsikten syntes gynnsam. Karl låg fjärran från sitt land, Polen afskuddade konung Stanislaus, och blomman af Sveriges här hade vandrat i rysk fångenskap. Danmarks flotta var stark och orörd, den svenska åter sliten af nioåriga sjötåg, särskildt sedan tsaren 1703 trängt fram till finska viken. I ett bedrog man sig dock. Man underskattade det medtagna Sveriges krafter, och än mindre anade man, att det ägde en fältherre af första rang, i hvars hand man kunde tryggt lägga försvaret.[1]

---

[1] Efterföljande skildring af skånska fälttåget hvilar på danska generalstabens arbete: *Felttoget i Skaane 1709—1710* (*Bidrag til den store nordiske krigs historie.* Bd. 2, 1903), och A. STILLES bok: *Kriget i Skåne 1709—1710.* Sthlm 1903. Deras behandling af ämnet är uttömmande.

Stenbock hade tidigt märkt, huru stormen begynte draga upp.[1] Hans position satte honom i stånd att uppmärksamt följa hvad som tilldrog sig å den danska sidan, och underrättelserna syntes honom så oroande, att han redan den 18 augusti 1709 började vidtaga sina försvarsåtgärder. Hans militära ställning var icke stark. Skåne ägde blott två fästningar, Malmö och Landskrona, bägge i dåligt skick och med svaga garnisoner; Kristianstads fästningsverk voro rifna. För operationer i fält ägde han blott det skånska tremänningsregementet till häst och ett kompani ståndsdragoner. Han underrättade defensionskommissionen om faran, sammandrog kavalleriregementet ur kvarteren och begynte med kraft sörja för fästningarnas iståndsättande. Beväpning kunde regeringen gifva honom, men icke några penningar. Af icke mindre vikt var dock att elda befolkningens stämning, och härför var han rätte mannen. Ingen af Karl XII:s män har så som Stenbock förstått, att den fysiska styrkan ensamt icke gifver segern, utan att den måste uppbäras af moraliska krafter, och ingen har heller så som han haft förmågan

[1] Redan den 1 juli skrifver han i Helsingborg till postkommissarien Barkman om »det mumlande, som här föres vår grannes vänskap angående», och ser med misstro den danska flottans rörelser i Sundet. (*Ericsberg.*)

att väcka och inrikta dessa krafter. Nu skulle den glänsande vältalighet han af naturen ägde och som hittills legat dold, i ett ögonblick öfverraska världen och göra underverk. Dess oerhörda kraft låg däri, att den sprang omedelbart fram ur hans glödande fosterländska hjärta. När han den 27 september kallade Malmös invånare att samlas på stadens torg och till dem höll sitt första stora, evigt minnesvärda tal, var detta riktadt icke blott till den lilla skara, som där trängde sig kring honom, utan lika mycket till allt Sveriges folk, och det gick äfven ut öfver land och rike, tändande nytt mod i svenska sinnen. Han uppmanade sina åhörare att som trogna undersåtar gripa sin konung under armarna och upprätta rikets välfärd. Väl visste han, huru hjärtat blödde hos hvarje redlig svensk vid att se den olycka, som kastat deras hopp och försvar öfver ända, men man skulle betrakta detta som den Allsmäktiges skickelse. När svärdet var draget, stod segern i Herrans hand, och det var olydnaden mot Gud som dragit straffet öfver dem. Man hade dock rönt Guds underbara nåd midt i olyckan, i det han bevarat konungens dyrbara person och lämnat dem hoppet att få fägnas åt hans hemkomst. Visserligen fröjdade sig hans och Sveriges fiender öfver olyckan och hoppades få fiska i grumligt

vatten. »Men som Gud är en rättfärdig Gud», utbrast han, »hvilken förstör alla onda stämplingar, hoppas jag att med hans hjälp deras uppsåt blifver om intet, när hvar redlig svensk iakttager den skyldighet, hvartill han genom Guds och naturens lag är förbunden mot sin konung och sitt fädernesland, och I, mina bröder, med mig och jag med eder förena oss att vid allt oförmodeligt anfall, under förtröstan på Guds bistånd, värja och försvara oss till sista man.» Han drog dem till minnes hvad Sveriges stora konungar, Karl Gustaf och Karl XI, gjort för att återförvärfva Skåne, en af de dyrbaraste klenoderna i Sveriges krona, och huru de icke mera undandragit sig att därför kläda blodig skjorta, än deras tappra män som låtit sitt blod rinna i sanden för Köpenhamn, Halmstad, Lund och Landskrona. En sådan konung ägde de än, och de borde då träda i sina fäders berömliga fotspår. Han vore själf ett lefvande vittne till konungens uppsåt, då han i sju samfällda år sett honom med oförliknelig frimodighet gå sina fiender under ögonen, för att förvärfva en säker och beständig fred åt sina trogna undersåtar. Själf ville han för Skånes land, som kunde kallas nyckeln till Sveriges rike, hafva lif och blod osparda, han toge därpå den lefvande Gud till vittne.

Det var väl för fäderneslandet, att det hade en sådan man att lita till i farans stund. Alldeles värnlöst låg visserligen icke Sveriges rike, ty det hade icke obetydliga stridskrafter på benen, men de voro spridda rundt om dess vidsträckta besittningar och till största delen förlagda på andra sidan Östersjön. Och hvad värre var, penningtillgångarna voro hårdt medtagna och skatterna redan ovanligt tunga. Defensionskommissionens medlemmar, på hvilkas axlar ansvaret hvilade, kände väl sin tunga ställning, särskildt i konungens frånvaro, men modet tappade de icke. Stenbock kunde de dock för ögonblicket icke hjälpa mycket; penningarna behöfdes i första rummet för flottan, och det fanns nu äfven en gräns i väster att försvara, förutom allt hvad som fordrades öster och söder om hafvet. För öfrigt trodde man i regeringen icke rätt, att anfallet var så nära förestående, det föreföll ej rimligt, att danskarne skulle landstiga mot vintern. Allt hvad Stenbock därför fick till undsättning var två kavalleriregementen, Västgöta och Smålands, under öfverstarne Hierta och G. F. Lewenhaupt; något infanteri fanns ej att afstå. Han arbetade emellertid af alla krafter att sätta fästningarna i stånd och förse dem med förråder. I november ansåg han sig hafva Malmö och Landskrona i någorlunda godt skick, på förra stället fun-

nos förråder för 6 till 7 månader och en garnison af 3,500 man. En proviantgård utskrefs af Skåne, och med dess indrifvande gick tämligen raskt, sedan Stenbock själf lagt handen vid verket. Den nyuppsättning af de vid Pultava förlorade skånska kavalleriregementena, som vid denna tid skulle företagas, hann dock aldrig fullt genomföras, och de 1,000 man, som man hunnit uppsätta, inlades i garnisonerna, då Stenbock icke fullt litade på deras trohet. I detta skick afvaktade han fienden. De tre kavalleriregementen, hvaröfver han disponerade för rörelser i fält, förlades i slutet af oktober längs Skånes nordvästra kust, där han väntade anfallet och själf tog befälet.

Den 1 november visade sig danska flottan ute i Sundet, 12 örlogsskepp stark och täckande 250 transportfartyg, å hvilka nära 14,000 man och 22 fältkanoner voro inlastade. Den ankrade samma afton vid Rå fiskeläge söder om Helsingborg; följande dag begynte truppernas utskeppning. Stenbock fann sig för svag att utan infanteri och artilleri söka hindra företaget, han afsände en kurir till Stockholm med underrättelse och drog sig tillbaka söder ut bakom Lödde å. Här lämnade han befälet öfver den lilla skaran åt generalmajor Göran Gyllenstierna, med order att draga sig åt Kristianstad till, men under ständig känning med

fienden, något som Gyllenstierna till Stenbocks harm uppfyllde på det sättet, att han drog nästan hela styrkan in i Kristianstad, lämnande landet öppet för danskarne. Själf gick Stenbock till Malmö, den 5 november, för att lägga ytterligare hand vid dess försvar; han var af regeringen utsedd att där taga befälet. Snart kom dock ny order, att generalmajor Karl Gustaf Skytte skulle där träda i hans ställe, och försvaret i fält ledas af honom själf. Danska invasionen stod emellertid nästan stilla, dels tog debarkeringen tid, dels saknade armén åtskilligt af utrustning och framför allt förnödenheter, i det företaget icke med nödig omsorg planerats. Dess chef, Kristian Detlev Reventlow, en erfaren men synnerligen försiktig general, beklagade sig ock bittert öfver försumligheten. Helsingborg besattes emellertid och, sedan Reventlow genom en större rekognoscering den 8—11 nov. försäkrat sig om, att ingen fiende af betydenhet fanns i fält, förlades danska hären, som dittills slitit mycket ondt i sitt tältläger, i vidsträckta kantonementskvarter den 16 och 17. Så småningom utsträcktes i december dess framskjutna afdelningar till Engelholm i norr och öfver Lund mot Malmö i söder, hvarigenom den rika Söderslätt föll i fiendens händer. Stenbock hade då redan, den 1 december, lämnat Malmö och längs kusten afrest till

Kristianstad, där han inträffade den 7. Det var honom en bitter stund, då han å förra stället måste lämna sin familj, emedan hustrun befann sig i välsignadt tillstånd; invånarna kände det som en underpant på att han skulle komma åter som befriare.

Hade danska generalen nu fått följa sin egen plan, hade han lagt belägring för Malmö och genom bombardemang tvungit staden till kapitulation, något som Stenbock i hög grad fruktade; härigenom skulle danska hären vunnit en säker operationsbas. Reventlows afsikt var tillika att genom en mindre afdelad kår drifva svenskarne från Kristianstad. Men danska regeringen, som ansåg sig visare, fordrade en kraftig offensiv. Man trodde sig om att kunna både förstöra Karlskrona och genom infall i Småland omintetgöra uppmarschen af en svensk undsättningshär. Den regniga väderlek, som rådt och som hindrat operationer efter de djupa vägarna, hade nu aflösts af frost. Den 5 januari 1710 bröt Reventlow upp längs vägen från Lund till Kristianstad med 6,500 man och 8 kanoner; större styrka kunde han icke disponera, fästningarna i hans rygg måste cerneras, flanker och etapplinjer måste skyddas. Den 12 stod han framför Helgeå. Stenbock, som efter ankomsten till Kristianstad sändt ut starka rytteri-

patruller mot väster, ej minst för att furagera, och som ifrigt arbetat för upprättande af ett stort magasin i Ljungby, hade ej sett sina stridskrafter förstärkas med mer än en bataljon af värfvadt sachsiskt folk. Vid ryktet om fiendens uppbrott sammandrog han sina trupper och posterade dem vid öfvergångarna af Helgeå, från Åhus i söder upp till Torsebro i norr, och började förflyttning af sitt magasin till Karlshamn. Själf afreste han dit den 10 januari för att öfverlägga med de närmaste landshöfdingarne och besiktiga passen i arméns rygg. När han den 13 i skymningen var på återväg, mötte han på gränsen till Skåne sina trupper i upplöst flykt. Fienden hade nämligen samma dag forcerat svenskarnes högra flygel vid Torsebro, och Gyllenstierna hade under reträtten upphunnits vid Fjelkinge (3/4 mil från Kristianstad), där hans trupper vanärade svenska namnet genom feg flykt.[1] De flyende samlades under nattens lopp af Stenbock vid Norjesund, men då passet i följd af frosten lätt kunde kringgås, fördes truppen den 14 till Mörrum. Och äfven denna post öfvergafs natten till den 18, sedan Stenbock

[1] Stenbock var djupt förbittrad och beklagade i bref till Hans Wachtmeister, att han blifvit satt i spetsen för en så feg armé, och att tappra och hederliga officerares reputation skulle bero af dylika pultroners godtfinnande.

haft en lång öfverläggning med sina officerare och den gamle generalamiralen Hans Wachtmeister, som ditskyndat. Trupperna fingo order att gå undan öster ut, själf ilade Stenbock norr ut till Växjö för att sätta sig i spetsen för den nya här, som där samlats. Faran för Karlskrona, där hela stora flottan låg aftacklad, syntes hotande, men den modige gamle amiralen förklarade sig i stånd att tills vidare skydda platsen, och han hade rådt Stenbock att icke för den skull göra någon diversion med den nya hären åt Blekinge, utan taga raka vägen åt Skåne. Fienden ansåg sig icke heller stark nog att våga försöket. Han kom ej längre än till Karlshamn, som besatts den 19, och redan den 24 gick han tillbaka till Kristianstad; han fruktade för sina förbindelser, därest Stenbock snart skulle bryta fram från Småland, och häri skulle han icke bedraga sig.

Regeringen i Stockholm hade nämligen med en beslutsamhet och kraft, som förtjänar det fullaste erkännande, bedrifvit arbetet på landets försvar. Den indelta armén hade vid Pultava gått förlorad, och utan att afvakta konungens order hade defensionskommissionen, då det blef allt tydligare, att Danmark rustade, den 11 sept. utfärdat befallning att i stället för de förlorade regementena nya skulle fullständigt uppsättas. Det fanns till

och med kraftiga och vakna landshöfdingar, som, innan regeringens beslut var kändt, på egen hand begynte härmed; namnet på den gamle Lindhjelm i Jönköping får aldrig förgätas. Och det visade sig, att den gamla krigarandan lefde lika stark som fordom, man kände att fosterjorden var hotad, och för den ville alla gifva lif och blod. Den samtida Jöran Nordberg, sedan Karl XII:s häfdatecknare, skildrade nog sant, då han i sin historia skref, att »ej allenast gamle ryttare och soldater fingo såsom nytt lif, utan unge bondedrängar och gossar lupo godvilligt från by och lada och läto skrifva sig till soldater, när de hörde, att grefve Stenbock skulle föra dem an». Trots årets missväxt och de tunga skatterna täflade allmoge och tjänstemän i att göra sitt bästa. Inom en månad voro regementena fulltaliga, det utskrifna folket var godt, i regeln ej äldre än 20 till 30 år, kavalleriets mobilisering fördröjdes dock betydligt af brist på hästar. Ej heller visade sig någon svårighet att anskaffa befäl, afskedade militärer anmälde sig villigt i massa, till de lägre platserna täflade ungdom ur alla klasser, ej blott ur adeln, för hvilken värjan då var den främsta lifsuppgiften.[1] Likaså lyckades man utan större svårighet

[1] Det bör nämnas, att öfverste Jakob Grundel, fältmarskalken Helmfelts broder, icke blott erbjöd sig själf, utan

beställa soldatens mundering, flertalet fingo den karolinska uniformen af blått kläde, endast för några få regementen användes vadmal.[1] Värre var att anskaffa betalningen härför, och officerarne, som skulle själfva förse sig, hade högst bekymmersamt att få sina uniformer någorlunda i skick. På vapen var ej brist inom landet; det bör dock anmärkas, att en tredjedel af infanteriet väpnades med pikar och värjor, de öfriga hade musköt och fingo använda bajonetten vid inrusningen. Klenast var det med trängutrustningen och allra värst med födan. En magasinsgård måste utskrifvas för att anskaffa det första underhållet, men af penningar för krigskassan fanns icke mer att tillgå än 30,000 daler silfvermynt. Det var i alla fall beundransvärdt att på den korta tiden hafva så att säga stampat denna här ur marken. Förtjänsten häraf tillkom regeringen, ty det är icke Stenbock som skapat hären, om han ock ensam var mannen att däraf göra ett instrument till seger. Och så myc-

ställde fram två unga söner, den ene 19, den andre 18 år, till fosterlandets tjänst.

[1] Naturligtvis förefunnos undantag. Kalmar regemente gjorde fälttåget utan kappor och med otillräcklig beklädnad i öfrigt; också dogo af dess 1,000 man 341, och efter fälttågets slut angåfvos 434 som sjuka. Gyllenstiernska kavalleriregementet fick strida till slutet i det skick som höstkampanjen försatt det, med träskor eller gamla stöflar hopbundna med bast och tåg.

ket än han i naturlig oro har till en tid i starka ord för regeringen uttryckt sin missbelåtenhet med anordningarnas talrika bristfälligheter, har han ärligen vid inbrottet i Skåne gifvit henne sitt erkännande med orden, »att han och hela världen böra admirera Deras Excellensers sorgfällighet, som i svår tid armén fast af intet uppbragt som den finnes».

Den 8 november hade regeringen gifvit Stenbock öfverbefälet och till hans förfogande ställt fem infanteri- och två kavalleriregementen. Några veckor därefter öfverlade den med i Stockholm befintliga generaler om planen för fälttåget och skref därefter till Stenbock, att i betraktande af att folket ännu icke var öfvadt och hade mot sig en väl exercerad fiende, samt att vintern gjorde alla pass och strömmar passabla, borde han i regeln gå defensivt tillväga. Det var icke i hans smak. Han kände som beprövad krigare offensivens alla fördelar och fruktade för, att hären skulle under tiden genom svält försvagas samt fienden alldeles utsuga Skåne och eröfra dess fästningar. Han begärde i stället mera trupper och fria händer. Bägge delarna beviljades. Den 6 december tilldelade man tre nya regementen till hans armé och den 4 januari 1710 på hans begäran ytterligare tre, hvarförutom man gaf anvisning på

tre regementen af västra armén, som stod under generallöjtnant Nieroths befäl. Regementena hade fått uppbrottsorder den 30 december. Stenbock sökte af alla krafter att påskynda deras uppmarsch genom bref till landshöfdingar och regementschefer. Jag anför därur följande kraftiga stycke. »Ordspråket 'Lust und Liebe zum Dinge macht alle Arbeit geringe' kommer mig att tro, det Herr öfversten, som alltid vist sig berömmeligen hafva sitt lif och blod för Kongl. Maj:t ospardt, lärer ock nu ej mindre med utsträckte armar gå i elden, Sverige prompt att rädda ifrån denna fara, som verkligen står för dörren här nere i Skåne. Min Herr öfverste vet väl själf, att Sveriges redoutable och tappre arméer aldrig har kunnat komma uti den fullkomliga uniform som väl varit åstundat, likväl har framfarna tider allt ratificerat, att Guds hand ändock varit med de svenske och satt i deras bröst ett frimodigt hjärta, fastän kroppen varit betäckt med utslitna valmars och allahanda brokota kläder. Den samme mäktige Guden lärer ock nu icke vika från sitt folk, och särdeles när de stå under min Herr öfverstes berömmelige commando, som jag vet med mig lärer draga en sträng och häldre därhän bearbeta, att genom Guds tillhjälp och nådiga bistånd våre trolöse fiender måtte få stryk af en illa klädd svensk hand, än att ti-

den till en präktig uniforms erhållande kommer att utdragas, fienden således mera råderum lämnas sig att få inrota och sedan fast svårare att utrotas, hvarföre jag för Guds skull beder Herr öfversten som en redelig svensk compatriot skyndar genom natt och dag sin ankomst hit neder.»

Ett värdigt motstycke till detta bref är det upprop, som han 14 dagar senare, just i det ögonblick han såg Blekinge ligga prisgifvet för fiendens angrepp, ställde till svenska folket för att uppbåda det att, som i sina fäders tid, gå man ur huset till fäderneslandets försvar. Nederlaget vid Pultava, säger han, hade satt de danske svärdet i handen i det inbillade hopp att finna Sveriges barn därigenom så försoffade och så försagde, att man skulle kunna icke allenast underlägga sig Halland, Skåne och Blekinge, utan ock fördärfva allt Sverige, men de hade icke betänkt, att än lefde den samme allsvåldige Gud, som från urminnes tider stridt för de svenske och alltid satt i deras bröst ett troget, frimodigt och tappert hjärta. Fiendens afsikt vore nu att ruinera örlogsflottan i Karlskrona, han gjorde sig det hoppet att till våren »vräka oss på halsen flera fiender och tärande djur af ryssar, kosacker, tatarer och kalmucker, från hvilkas umgänge Gud Sverige nådeligen bevare». Faran stode för dörren, och han manade dem där-

för som bröder och redliga svenskar att till häst eller fot och med hvad vapen de ägde utan dröjsmål vara honom till mötes, för att förjaga den trolöse fienden, »som öfver vår nådigaste konungs blodiga skjorta gör en fröjdesång, oss alla svenskar till spott och spe». Sitt eget blod vore han färdig att inför deras ögon uttappa till sista droppen. Gud den allrahögste liksom tillropade dem att komma ned och befria Skåne från denna förstörande fiendes mordiska framfart. Ej mindre starka och målande ord använde han för att drifva på Arvid Horn. Han besvor denne att lägga hela sin kraft och makt på detta verket, ty annars låge Skåne inom maj månad öfver ända. »Hade de regementen», utbrister han, »som redan varit uppsatta, varit här i Skåne, som jag för längst ombedt, allt det som strida kunde, fast än i slarfvota kläder, aldrig hade fienden så vidt fått avancera . . ., men det är tid ännu, allenast hvad krypa kan och af ett troget svenskt hjärta vill fäkta skyndsamt samlas i Småland.» Han säger sig frukta att taga döden af den chagrin det gör honom »att se det ädla Skåne i faran och ulfvamunnen», där han offrat det ädlaste och käraste han har i världen, nämligen hustru och barn.

Det var den 21 januari 1710 Stenbock anlände till Växjö, där regementena då efter hvart-

annat inströmmade. Om han ock med glädje såg det präktiga manskapet, förmärkte han icke utan bekymmer bristen på föda; ett regemente hade icke på tre dagar fått en bit bröd och obetydligt med kött. »I 26 år som jag tjänat», skref han till regeringen, »har jag aldrig sett en armé i slätare tillstånd, dock låter jag icke modet falla.» Det var en nödvändighet att bryta upp, ensamt för att söka underhåll i nya trakter. Den 31 januari började marschen mot söder, den 2 februari passerades skånska gränsen, den 3 stod hären i Ousby strax norr om Helgeån. Låtom oss kasta en blick på härens styrka och sammansättning. Den utgjorde ungefärligen 16,000 man, hvaraf 7,000 kavalleri, artilleriet räknade blott 12 kanoner. Den gamla traditionen, att den mest bestått af idel nyutskrifna bonddrängar i hvardagskläder af vadmal, är för länge sedan uppvisad vara en sägen. Den bestod som vi sett af uniformerade och disciplinerade regementen med godt befäl. Men det får icke glömmas, att 3 af de 8 kavalleriregementena och 7 af infanteriets 10 voro nyutskrifna, som öfver hufvud icke åtnjutit mera än en månads öfning; öfver handgreppen och kompaniexercisen hade truppen ej hunnit, den större manövern var den obekant. Inöfningen fortsattes träget under de få dagarna i Växjö. Stenbock hade

där, den 22 januari, utfärdat ett nytt reglemente.[1] På slutet gifver det några korta regler för hvad soldaten har att iakttaga i striden, ur hvilka jag anför följande; det karakteriserar både Stenbock och tidens stridssätt. Kavalleriet skall med värjan i handen, väl slutet, tränga in på fienden, aldrig karakollera eller bruka pistol och karbin, därest icke fienden är skingrad, vänder ryggen och drifves ut i moras eller defilé; det får aldrig vika; kommer det till reträtt, bör denna ske i god ordning, och man skall med god contenance följa befälet och sätta sig fast vid nästa pass. Infanteriet skall noga hålla rotar och led, vara tyst och endast gifva akt på officerens kommando, ladda fort, sluta väl upp vid anläggningen (man stod fyra led djupt), sikta väl och icke lossa gevären, förr än de äro fienden så nära, att de kunna räcka honom med bajonetten, »sedan lärer med Guds bistånd icke många af de mötande finnas öfriga». När det går till aktion, skola officerarne uppmuntra sitt folk att modigt slåss för konung, fädernesland och eget odödligt namn, »varandes bättre dö än illa fäkta». Flera lysande namn möta oss bland det högre befälet, som under Stenbock skulle leda striden: den ridderlige generallöjtnanten Jakob Burensköld, generalmajoren Johan August Meijerfelt (hans

[1] Tryckt hos OSCAR FREDRIK 4, s. 156.

forne vederdeloman från polska tiden), Magnus Palmqvist, den store ingenjören, och Gustaf Adam Taube, alla män af oförfärad mod och lång krigserfarenhet. Till dem slöt sig här i Ousby, den 8 februari, generalmajor Kristian Ludvig Ascheberg.

Det gällde nu att uppsöka fienden, som stod på tre mils afstånd, skyddad i fronten af Alma å och i högra flanken af Helgeån, hvari den förra utfaller. Den 12 skedde uppbrottet från Ousby i två kolonner; den västra under Burensköld blef i förtid invecklad i en mindre strid, som rubbade Stenbocks plan att genom samverkan mellan den och östra kolonnen rikta en kraftigare stöt mot fiendens mera framskjutna afdelningar, innan de kunde ana hans afsikt; bägge kolonnerna sammandrogos därpå den 12 och 13 i Hästveda. Den lilla fäktningen hade dock haft den betydelsen, att Reventlow, som blott förfogade öfver 9,000 man och såg det skydd, som vattendragen hittills erbjudit, försvinna genom den starka, inträdande frosten, ansåg motståndet mot en så öfverlägsen fiende ändamålslöst och bröt upp mot söder under loppet af den 12 och 13 samt fortsatte reträtten öfver Linderödsåsen, tills hans här den 16 och 17 intog kvarter söder och väster om Ringsjön. Till olycka för den danska hären insjuknade Reventlow där, och befälet öfvergick till den hetsige Rant-

zau, som icke var vuxen en så ansvarsfull plats. Stenbock å sin sida bröt upp den 14 från Hästveda och marscherade till Vankifva något norr om Hessleholm, där han stod stilla den 15. Hans kännning med fienden var förlorad, sedan denne så skyndsamt retirerat på vägen öster om Ringsjön. Den 16 bröt han upp igen, hans här gick i tvenne kolonner väster om Finjasjön mot Rönneån, hvars tvenne första broar, efter åns utlopp ur Ringsjön, vid Forestada och Hassle han gifvit order att besätta. Högra kolonnen under Burensköld hann till Färingtofta, den vänstra under Stenbock till Norra Rörum. Marschen i eländig terräng, där ibland inga, alltid usla vägar erbjödo sig, hade i hög grad medtagit truppernas kraft. Med djup medkänsla såg fältherren sitt folks lidande. Han skref till defensionskommissionen, att det var »en jämmer att se uppå detta brafva folket, som ej högre åstundade än att hvart ögnablick komma med fienden i handgemäng, huru de falla omkull och försmäkta af hunger, blifva liggande och dånade på vägen af matthet». Om också de två broarna icke, mot förmodan, befunnits rifna, gjorde härens trötthet till en nödvändighet att låta den 17 blifva en rastdag. För den 18 hade Stenbock uppgjort den planen, att Burensköld skulle öfver Forestada bro avancera på andra sidan ån mot

Hassle bro och taga fienden i flanken, samtidigt med att Stenbock angrep i fronten. Genom missförstånd blef Burensköld stående stilla, och Stenbock, som länge förgäfves väntat på hans ankomst, tog då till offensiven och gick öfver Rönneån, på andra sidan om hvilken hans förtrupp utkämpade tvenne smärre fäktningar mot danskt kavalleri. Den svenska hären stod mot kvällen i Ask, Trolleholm och Trollenäs i riktning från norr till söder. Hvar man hade den fientliga hären var då ännu icke bekant.

Denna hade först då Stenbock nalkades Rönneå, efter hållet krigsråd, beslutat att mottaga batalj och stod den 19 i full slagordning norr om Löddeå och något söder om Skarhult. Men på middagen denna dag ändrade man plötsligt tanke och beslöt retirera mot Helsingborg, och redan samma kväll hann danska hären till Stora Harrie (något norr om Kjeflinge); blott på en mils afstånd i nordost stodo Stenbocks sydligaste afdelningar. Danska soldaten fick därför tillbringa natten i gevär under öppen himmel, och före dagbräckningen bröt Rantzau upp och marscherade skyndsamt vidare, för att om möjligt hinna före svenskarnes ankomst passera defiléerna, först öfver Saxån söder om Annelöf och därefter vid Norra Möinge. Det lyckades, men i sista stund. Stenbock, som den 19

stått stilla i sin ofvannämnda position, utan att kunna förvärfva säker upplysning om fiendens ställning och afsikter, erhöll först på natten till den 20 meddelande, att fienden stod vid Stora Harrie. Klockan 3 på morgonen lät han sin armé bryta upp och marschera mot söder i fem kolonner, klara att sluta upp till batalj, ty han måste antaga, att fiendens afsikt nu var att upptaga striden. Under frammarschen erfor han, att fienden redan fortsatt reträtten, och det gällde nu att med frontförändring åt väster söka kasta sig i hans flank eller åtminstone fasthålla och slå hans eftertrupp. Terrängen var likväl, där han nu, tvärt öfver förbindelselederna, skulle bana sig väg, sådan, att trots de största ansträngningar af trupperna man först mot kvällen med en del af kavalleriet upphann fiendens eftertrupp vid Norra Möinge; och utan artilleri och infanteri kunde den väl försvarade posten icke forceras. Stenbock måste gå tillbaka till sin här, som nu förlades kring Norra Viddinge och där fick åtnjuta några dagars välbehöflig hvila, innan dess kraft anspändes för det afgörande slaget. Den var starkt medtagen, om ock Stenbocks lifliga penna öfverdrifver, då han skrifver: »Som folket i några dagar ej en brödbeta åtnjutit, föllo de neder, hästarne lade sig, otaliga af infanteriet blefvo efter.»

Lysande var i alla fall det redan vunna resultatet. På tio dagar hade han rensat Skåne från fiender och drifvit dem samman vid Helsingborg. Man har häri velat se frukten af en på förhand uppgjord genialisk plan, som han konsekvent vidhållit och med framgång utfört. Dess syfte skulle varit att genom demonstrationer mot fiendens vänstra flank ingifva denne farhåga för att blifva afskuren från sin operationsbas Helsingborg, och så manövrera honom upp mot detta mål, för att själf sedan kunna ostördt uppfriska sin här med det södra Skånes rika tillgångar, hämta sitt artilleri i Malmö och därpå slå det afgörande slaget på den punkt, som han själf utsett. Det ligger något sökt i en sådan efteråt framkonstruerad förklaring af fälttågets gång; planens tillvaro är icke heller bevisad och enligt min uppfattning obevislig. Det torde strida mot all erfarenhet, att en fältherre tror sig kunna efter sin vilja länka krigets gång och liksom intvinga det i ett förut uppgjort schema; krigets egna lagar säga ock, att han ej kan det. Gå vi till det föreliggande fallet, så är det ju självklart, att Stenbocks mål måste vara att fortast möjligt befria Skåne från den danska invasionen. För vinnande af detta mål har han måst vara beredd att leverera en batalj, ty han har svårligen kunnat antaga, att fienden skulle utan

svärdslag uppgifva sin eröfring. Hvar åter och i hvilket stridsläge sammanstötningen skulle ske, låg ej i hans makt att på förhand med någon säkerhet afgöra, ej heller att framkalla. Andra omständigheter, öfver hvilka han icke ägde att råda, framför allt motståndarens fria vilja, kunde när som helst träda emellan och visa sig starkare än alla hans planer. Man ser honom ju ock taga kortaste vägen väster om Finja- och Ringsjöarna för att träffa sin fiende, med hvilken han förlorat känningen, och när denna återvunnits den 20 februari, gör han sig klar till batalj i detta stridsläge. Att fienden då skulle vika undan och yttermera taga reträtten i riktning mot Helsingborg var något, som han icke kunde förutse och tydligen ej heller förutsåg, efter hans marsch den 20 om morgonen ställdes mot söder, till dess han upptäckte, att fienden i full reträtt passerat hans högra flank. Att den situation, som härigenom skapades, ej var honom ovälkommen är gifvet. I hvad jag sagt ligger naturligen icke ett förnekande af att bland de många möjligheter, som vid fälttågets öppnande stått klara för Stenbocks fältherreblick, äfven varit den, att fienden icke skulle upptaga striden förrän vid Helsingborg, men detta är ett, och ett annat är att antaga, att han med förutseende blick skulle tilltrott sig kunna frammanöv-

rera ett dylikt resultat, som borde förefallit honom föga sannolikt gentemot en fiende, som hade så mycket att förlora på att utan strid uppgifva frukterna af förra årets fälttåg. Stenbocks fältherresnille lider icke något afbräck af att man icke kan tillägga honom en dylik plan. Hans ära är nog stor ändå. Dess storhet ligger i min tanke ej minst däri, att han, som visserligen studerat krigets teori, dock i dess tillämpning aldrig glömde, att en fältherre alltid har att räkna med ständigt växlande och lefvande faktorer.

Dagen efter arméns förläggning vid Norra Viddinge reste Stenbock in till Malmö för att anskaffa lifsmedel åt sin hungrande här och hämta sitt där kvarstående artilleri. Den 23 var han tillbaka, följande dag kommo 20 kanoner och 4 mörsare samt en bataljon under den modige öfverste Hugo Hamilton. Tillika infunno sig nu hans snillrika biträde, artilleriets omskapare, dåvarande majoren Karl Cronstedt och den nyss utväxlade öfverste Karl Gustaf Dücker, en krigare af hög rang. Den 25 hölls krigsråd, utan tvekan röstade alla för att genast uppsöka fienden. På kortaste vägen åt nordväst kunde det ej ske, emedan detta skulle fört armén ned mellan hafvet och den längs detta löpande höjdsträckan, där hon icke kunde utveckla sig. Marschen gick därför den 26

mot norr öfver Tågarp till Hesslunda. Följande dag, som var söndag, hölls först gudstjänst och utdelades nattvarden. Därpå anträddes samma dag marschen ånyo, fortfarande mot norr; för fiendens närhet marscherade man klar till batalj och hann först mot kvällen till Kropp och Fleninge norr om Helsingborg. Terrängen hade icke medgifvit en afbrytning mot väster rakt på Helsingborg; defiléer och stora moras försvårade där i hög grad utsikten till en lycklig attack. Natten före bataljen bröt in, blåsig och regnig, den svåra väderleken kunde dock icke nedslå modet, man stod omsider fienden nära och alla brunno af begär att slåss och visa, att svenska svärdet icke förlorat i skärpa.

Den 28 februari bröt in. Det är en dag, som aldrig glömmes i Sveriges historia. Man hade trott, att nio års strider sugit all must ur Sveriges rike och knäckt dess mod. Omhvärfdt af fiender på alla sidor syntes dess dom beseglad. Och dock träder i detta ögonblick det gamla svenska mannamodet fram i all sin glans och styrka. Det folk, som hemsökts af långa mattande krig, hvars konung var fjärran från sitt rike, och hvilket i världens ögon var så godt som dödsdömdt, hade dock stampat en ny här ur marken, som oförfäradt gick sin fiende under ögonen och till-

kämpade sig en lysande seger. Äran delas af alla, som den dagen klädde blodig skjorta för fädernes-landet, men den tillkommer i främsta rummet den man, som förstått, så som ingen af hans samtida, att väcka sina landsmäns svenska sinnen och smälta samman till ett helt den ojämnt sammansatta här, som nu i hans hand blef ett verktyg till seger. Han ristade den dagen sitt namn i Sveriges historia med en skrift, som ingen tid förmår att utplåna.

Danska hären, som i medtaget tillstånd och med betydligt reduceradt tal af stridsdugliga åter hunnit till sin utgångspunkt, visste väl, att det nu måste komma till batalj, därest den ej ville stänga sig in bakom Helsingborgs svaga förskansningar, hvilket ej kunde föra till annat än snar reträtt öfver hafvet och detta med gifna förluster, men utan heder. Den räknade efter nyss ankomna förstärkningar från Danmark ungefär 14,000 man, den svenska åter 15,300. Öfverlägsenheten i antal å svenska sidan motvägdes däraf, att det danska infanteriet i öfning och utrustning var det svenska öfverlägset, likasom dess kavalleri var mer än jämngodt med de äldre svenska rytteriregementena och vida bättre än de nyuppsatta. I moralisk kraft var åter danska hären underlägsen, ett återtåg försvagar alltid, och den skulle icke som

den svenska kämpa för fosterjordens räddning. Det var det detta, som gjorde den svenska så stark, och den afgörande vikten i vågskålen lade den svenske ledarens öfverlägsenhet som personlighet och fältherre.

Den starka dimma, som klockan 6 på morgonen den 28 februari lade sig öfver nejden, ingaf de danska generalerna den föreställningen, att ingen batalj skulle den dagen blifva af, men då dimman lyfte, visade sig svenska kavalleripatruller i norr kring Pilhult på Kullavägen. Alarm sköts med 3 kanonskott från Kärnan, och danska hären ryckte ut i den slagställning, som förut uppgjorts. Denna var förlagd några tusen alnar utanför staden på det platåland, som omedelbart ofvan Helsingborg höjer sig och med böljande former sträcker sig inåt landet. Slaglinjen stod med front mot Engelholmsvägen från och med Ringstorpabacken på dess vänstra flank till Ladugårdsbacken å dess högra; artilleriet samlades å den förra höjden. Kavalleriet stod på flyglarna men hade infanteribataljoner instuckna i luckorna, hvilket skulle föra till betydlig olägenhet under stridens gång. Framför dessa höjder sträckte sig tvärs för svenska anmarschlinjen två betydande moras, som delvis buro, men i alla fall utgjorde ett svårt hinder för en ordnad attack. Den sven-

ska hären hade efter hållet korum brutit upp i daggryningen. För att undvika den sanka terräng, som omgaf vägen från Engelholm till Helsingborg, gick marschen ett stycke mot väster till Allerum, för att så bryta af rakt mot söder. Den terräng, som därefter passerades, var visserligen oländig och utan vägar men tillät de fem marschkolonnerna att någorlunda hålla jämnhöjd. Mot elfvatiden trädde kolonnerna ut ur skogsbrynet, och slagordningen formerades. Stenbock red ikring till afdelningarna och eldade dem med några manliga ord, hvarpå lösen gafs: »Med Guds och Jesu hjälp».[1] Centern bildades af infanteriet, kavalleriet stod på flyglarna, artilleriet med 32 kanoner, kommenderadt af Cronstedt, i centerns främsta linje. Högra flygeln, kommenderad af generallöjtnant Meijerfelt, hade i första träffen, anförd af generalmajor Ascheberg, änkedrottningens lifregemente till häst, Upplands m. fl. provinsers fyra- och femmänningsregementen till häst och adelsfanan, sammanlagdt 18 skvadroner, i andra träffen, 12 skvadroner, förd af öfverste C. G. Dücker, lifregementet till häst

[1] Det uppgifves äfven, att öl och brännvin utdelades för att värma den frusne soldaten och elda hans mod. Vid den ofvan omtalade ridten rundtom regementena var det väl, som Stenbock enligt sägnen skall med handen lyft upp hufvudet på en, som såg modfälld ut, och sagt: »Se ond ut, min gosse, så springer dansken för dig.»

och 4 skvadroner af Smålands kavalleri. Centerns första linje bestod af 6 regementen, Älfsborgs, Kronobergs, Jönköpings, Sachsiska, Upplands m. fl. provinsers fyra- och femmänningsregemente och Smålands fyra- och femmänningsregemente; generalmajorerna Sparrfelt, Taube, Palmqvist och öfverste Hugo Hamilton förde dem, med kommando hvar öfver tre bataljoner; centerns andra linje, förd af öfverste von der Noth, bestod af Upplands, Kalmar, Västmanlands, Östgöta och Södermanlands regementen, hvart om två bataljoner. På vänstra flygeln, kommenderad af generallöjtnant Burensköld, bestod första linjen, förd af generalmajor Göran Gyllenstierna, af Västgöta och Smålands fyra- och femmänningsregementen till häst, Östgöta och Västgöta kavalleriregementen, inalles 18 skvadroner; andra linjen, 12 skvadroner, förd af öfverste G. F. Lewenhaupt, bildades af skånska tre- och femmänningsregementet till häst, 4 skvadroner af Smålands kavalleri samt 2 af Östgöta. Såvidt möjligt hade idel gamla regementen ställts i första linjen, för att gifva större kraft åt första stöten.

Under frammarschen varsnade Stenbocks skarpa öga, att fiendens högra flygel stod så långt tillbakadragen, att svenska armén icke kunde samtidigt längs hela linjen utföra sin stöt, hvarjämte terrängen icke tillät full utveckling af hans vänstra

flygel. Han tyckes därför hafva till en början hållit högra flygeln och centern något tillbaka, medan han lät vänstra flygeln fortsätta marschen öfver östra delen af den s. k. Gyhultsmaden och så öfver Engelholmsvägen vid det s. k. Brohuset, bortom hvilket den fastare mark, som sträckte sig söder ut mot byn Filborna (på vägen Helsingborg—Hesslunda), tycktes erbjuda bättre terräng för vänstra flygelns kavalleri att operera; härigenom kunde ock danska armén möjligen öfverflyglas. Danska öfvergeneralen Jörgen Rantzau, som iakttog rörelsen och fruktade en dylik effekt, satte sig själf i spetsen för sin högra flygel, förde den mot Filborna och riktade ett våldsamt angrepp mot Burensköld, som på den trånga terrängen hade svårt att formera de nio skvadroner han först lyckats föra fram. De svenska skvadronerna kastades öfver ända, och Burensköld togs till fånga. Det var något efter kl. 12, som striden här upplågat. Äfven i andra sammanstötningen, efter att man å bägge sidor lyckats ånyo formera de upplösta skvadronerna, hade Rantzau öfverhand. Men framgången skulle icke blifva varaktig. Å den vänstra svenska flygeln funnos ännu talrika orörda skvadroner, som nu avancerade, och de skulle stödjas af den kraftfulla diversion, som Stenbock föranstaltat. Han, som icke likt Rantzau blandade

sig i stridsvimlet, utan lugnt bibehöll öfversikten öfver det hela, hade icke väl iakttagit Rantzaus framgång i första attacken, förrän han sporrade sin häst och red till sin högra flygel, för att därifrån bringa hjälp. Under vägen red han ned sig i ett moras och tog däraf sådan skada, att han för sitt återstående lif måste bära bråckband. Men han lät icke däraf hindra sig att bibehålla kommandot och leda bataljen till slut. Från högra flygeln afgingo nu på hans order 14 skvadroner under C. G. Dücker, hvilka trängde in i den lucka, som genom Rantzaus framryckning bildats mellan danskarnes högra flygel och center. Förgäfves hade danska generalen Devitz med allt återstående kavalleri å danska vänstra flygeln skyndat den högra till hjälp. Nederlaget blef fullständigt, och de upplösta danska skvadronerna skyndade i vild flykt mot staden. Rantzau var svårt sårad, och hans armé i det mest kritiska ögonblicket alldeles utan ledning.

Under tiden hade äfven svenska centern och högra flygeln stött ihop med fienden. De hade med stort besvär tagit sig öfver de framför liggande morasen, i hvilka flera af Cronstedts kanoner blefvo sittande. Men därefter avancerade de raskt uppför sluttningen, och deras artilleri afgaf en liflig och verksam eld, som icke besvarades, då

de danska regementskanonerna blifvit efter. Den täta röken dref danskarne i ansiktet och verkade besvärande. Den fientliga linien, som i anledning af Rantzaus bortmarsch dragit sig alltmera åt höger och mer och mer förlorat sitt inre sammanhang, förutom att dess enskilda chefer icke längre fingo några order från högste befälhafvaren, fick i detta skick mottaga den svenska stormen. Första sammanstötningen skedde på svenska centerns yttersta vänster, där den modige Hugo Hamilton, sekunderad af Palmqvist, angrep danska gardet och närstående bataljoner. Men gardet stod som ett berg och häfdade på ett lysande sätt sitt lands vapenära,[1] lika manligt kämpade de danska grenadjärerna ytterst till vänster i centern, mot hvilka Sparrfelt och Taube ledde attacken. Men de mellanstående regementena började alltmer vika, och då danska högra flygelns upplösta kavalleri jagade förbi deras rygg, togo de till flykten, lämnande gardet i sticket. Det skulle gått grenadjärerna lika illa, om Meijerfelt och Ascheberg med högra flygelns skvadroner, som emellertid kastat undan hvad som stod i deras väg, nu vändt sig åt vänster, men hänförda af stridsifvern jagade de framåt mot

[1] Af danska gardet blef hälften liggande på platsen, andra hälften råkade i fångenskap. De svenska regementen, som angrepo det, ledo starka förluster.

Helsingborg och besatte det till klyftan vid Hälsan ledande passet Römölla för att afstänga all reträtt den vägen. Häraf begagnade sig general Eichstedt för att samla grenadjärerna och trenne andra regementen samt bakom Meijerfelts rygg på en omväg åt norr föra dem in i staden genom Kullaporten. De upplösta danska truppdelarna räddade sig genom portarna på Engelholms- och Råvägarna, och det svenska kavalleriet måste hejda sitt anlopp, när det kommit under elden från förskansningarnas kanoner. Att tänka på en storm med kavalleri var omöjligt, och infanteriet var långt efter, delvis upptaget med att insamla de talrika fångarne och öfver hufvud starkt uttröttadt af dagens marscher och strid. Bataljen var därmed slut af sig själf. Klockan var då 3, och som hon var öfver 12, då striden begynte, var denna ändad inom trenne timmar. Afgörandet hade dock fallit långt tidigare. Föga öfver en och en half timme hade förflutit från aktionens början till den stund, då svenskarnes öfvertag blef uppenbart genom danska högra flygelns slutliga nederlag. Från valplatsen sände Stenbock klockan 4 som kurir till Stockholm ryttmästaren Henrik Hammarberg.

Förlusten å danska sidan beräknas till 5,000 döda och sårade samt 2,600 fångar, således öfver

hälften af den armé, som förts i elden; å svenska sidan hade man något öfver 2,900 döda och sårade, således nära en femtedel af styrkan; 29 kanoner och 3 haubitser stannade i segrarens hand. För den i Helsingborg instängda återstående danska hären, som var oåtkomlig för Stenbock i saknad af groft artilleri, återstod ej annat än att återvända hem. Den 4—5 mars affördes den till Själland, danska örlogsskepps eld förhindrade störandet af embarkeringen. Helsingborg företedde en förskräcklig anblick. Fienden hade nedstuckit ett stort antal af sina hästar och kringvräkt kadavren litet hvarstädes, allt som man ej kunde medtaga förstördes, och massor af spannmål uthälldes i smutsen. För Stenbock återstod nu ej annat än att draga bort med sin segrande här; den förlades i vidt utspridda kantonementer öfver hela Skåne, för att lätta de tunga börder som en så stor inkvartering måste medföra. Det bör till sist nämnas, ej minst som motbild till hvad som framdeles skall förtäljas om behandlingen af de svenska fångarne 1713, att Stenbock föreslog, att danska sårade, såväl officerare som soldater, skulle mot paroll få föras öfver till Danmark för erhållande af nödig vård, och att han understödde de fångna danska officerarne med penningar.

Jag har i föregående teckning af skånska fälttåget icke berört Stenbocks tanke att genom ett folkuppbåd, eller som han med ett polskt ord benämner det, en pospolit, stärka försvaret. Jag har gjort det afsiktligt, emedan denna sak icke kom att det ringaste inverka på krigets gång, men den förtjänar i alla fall några ord såsom belysande för Stenbocks personlighet. Till grund för hans idé låg den i botten riktiga åsikten, att i farans stund skulle alla svenska män vara villiga och färdiga att gifva lif och blod för fäderneslandet, och han räknade på det svenska mannamodet och nedärfd stridslust. Otvifvelaktigt hade han äfven i militäriskt afseende rätt däri, att en landstorm, i synnerhet i gränstrakter af oländig natur, kan, därest den är organiserad och försedd med vapen och godt befäl samt äger någon öfning, spela en afsevärd roll, särskildt för hotande af fiendens förbindelser. Olyckligtvis saknades här nästan alla förutsättningarna, och rådet, som icke var blindt för faran af att sammandraga odisciplinerade bondhopar samt föga trodde på deras militära effektivitet, var icke för planen; det kunde hvarken afgifva befäl eller vapen och förutsåg svårigheten med underhållsfrågan. Stenbock åter, som med sin eldiga själ icke ville se några hinder och som själf säkerligen skulle vetat att lifva och föra dy-

lika skaror till strid, ville ej uppgifva tanken utan hoppades på att starka bondeuppbåd skulle kunna verksamt stödja hans flanker. Rådet gaf honom slutligen fria händer men fick ock rätt i sin misstro, ty försöket blef så godt som dödfödt, trots det förut omnämnda lågande upprop af den 17 januari, som Stenbock utfärdade. Både myndigheter och befolkning visade ringa lust för saken. På de flesta håll stannade bönderna hemma af sig själfva, där de icke rent af fingo kontraorder från annat håll (så i Blekinge af gamle Hans Wachtmeister, i Halland af regeringen själf). Från Kronobergs län, där man räknat på 1,500 man, infunno sig i Växjö 100 bönder, som snarligen hemförlofvades. Och i några fall framträdde just den fara, för hvilken rådet varnat. Den gamle outtröttlige Mårten Lindhjelm i Jönköping hade själf fört några hundra man ned till Halland i mars 1710, men när dessa sågo hallänningarne ligga stilla och började få knappt med födan, gjorde de myteri och måste föras tillbaka. I Skaraborgs län kom det till och med till ett våldsamt upplopp, som endast genom inkallande af trupper kunde nedslås. Det är eget att en så erfaren general som Stenbock icke insåg, att planen icke lät sig under förefintliga förhållanden realiseras, men han tänkte högt om sitt folk, hade förut sett nya rekryter i hast

göras till dugliga soldater och dömde slutligen andra efter sig själf. Få voro dock de, som ägde hans brinnande energi samt makt öfver människor, och för allt krig gäller i öfrigt som första regel, att utan disciplin utbildas ej en soldat, än mindre en trupp.

Magnus Stenbock var nu blifven Sveriges hjälte,[1] han hade, som alla ärligt erkände, räddat fosterlandet undan en stor, öfverhängande fara. Ständernas ombud, sammankallade till utskottsmöte i Stockholm, inlöste hans faders forna palats på Blasieholmen (frimurarelogens nuvarande hus) och skänkte det åt sonen.[2] Rådet, som bättre än andra kände hvad man var honom skyldig för hans outtröttliga arbete och glänsande ledning af kriget, tilldelade honom den 21 maj fältmarskalksstafven, det var det vackraste sätt att belöna hans fosterländska gärning. Gamla änkedrottning Hed-

[1] Vicepresidenten Johan Thegner skref den 6 april från Stockholm till Karl Cronstedt: »Jag kan intet säga, huru alla med en mun häruppe berömma Stenbocken, som fört generalverket och vist att han äger allena de qualiteter, som sällan finnas hos någon uti högsta graden tillsammans, nämligen försiktighet och courage, modesti och lycka.» Hertigen af Marlborough besvarade det bref, hvari Stenbock underrättade sin forne vapenbroder om segern, med orden att han toge sin del i äran af bedriften, efter den vunnits af en lärjunge till konung Vilhelm III.

[2] Huset hade af riksamiralens änka i nödens tid försålts till Nils Bjelke, som sedan pantsatt det i banken.

vig Eleonora och dottern Ulrika Eleonora sände honom varma skrifvelser. Den senare, som tyckes särskildt satt Stenbock högt och varit honom bevågen, utbrister med rörelse: »Den store Guden vare evinnerligen ärad, som så underligen hjälper, när faran och nöden äro som allra störst.» Hans namn var med rätta på allas läppar, och vid hans uppresa till Stockholm i april skockades man att hälsa och tacka honom. Ett enda missljud blandar sig i denna enstämmiga hyllning. Konung Karl var icke storsint nog att bekräfta den värdighet rådet utdelat, det fordrades ännu en seger, den vid Gadebusch, innan han täcktes på detta sätt löna den förtjänst, som hela världen i öfrigt så uppriktigt hyllade. Han hade kanske gjort det, om rådet icke gått i förväg. Säkert är, att han icke kunde smälta, att rådet tagit sig denna rätt, som han ville hafva sig ensam förbehållen. Om Stenbock hyste han i öfrigt de bästa tankar, och afundsjuka var väl något för honom främmande. Det gick dock den konungske Stenbock djupt till hjärtat, att Karl icke med ett ord låtsade om saken.[1] Det syntes honom som konun-

[1] Härom vittnar, att han efter tvenne års förlopp kunde skrifva till Feif i Bender: »Det var en tid, att en kunde blifva hvad en ville. Par malheur skuffades jag dock mot min vilja i denna avancementsboken, som nu en nagel är i min dödskista, sedan Hans Maj:t det med onåder upptagit.»

gen väl litet skattat hvad han gjort för krona och rike, och som skulle denne liksom vägra att erkänna hans fältherreära. Han var svag för konungagunst, men han kände ock sitt värde. En stor familjeglädje bereddes honom vid denna tid; samma dag som slaget stod vid Helsingborg skänkte hans hustru honom en flicka, som i dopet fick namnet Eva Charlotta.

TREDJE KAPITLET.

Stenbocks verksamhet 1710—1712 intill förberedelserna för tyska expeditionen.[1]

Skåne var fritt omsider, men det återstod att bringa ordning i det som kriget rubbat, framför allt att hopsamla det myckna som armén spridt efter sig och att taga vård om dess sjuka och sårade; ensamt Lund fick bära den tunga bördan att härbärgera 1,500 stycken. Än svårare var att ordna den ofantliga inkvarteringen och tillse att icke soldaten förgrep sig på bonden. Stenbock hade visserligen redan den 16 mars 1710 utfärdat de strängaste föreskrifter i detta afseende, men verkställigheten berodde ej minst på officerarne, och öfver dessa hade han stort skäl att beklaga sig. Redan under kriget hade han icke dolt för regeringen, att åtskilliga gamla officerare genom egennytta och slapphet visat sig otjänliga; efter

[1] Källorna för detta kapitel äro i främsta rummet LOENBOMS och OSCAR FREDRIKS arbeten. Ett och annat nytt har jag kunnat meddela från arkiven.

dess slut begärde han, att »allt okrut och ovärdigt sällskap» skulle vid mönstringarna utrotas. Åtskilliga räfster höllos och brotten beifrades, men han måste själf erkänna för rådet, att det icke stod i hans makt att förhindra allt ofog eller afhjälpa alla klagomål. Det blef naturligtvis bättre, sedan om sommaren flertalet regementen förlagts till andra landskap.

Så fort han någorlunda bragt ordning i förhållandena, begaf han sig, i april, upp till Stockholm för att rådgöra med regeringen om Skånes försvar i händelse af ett nytt anfall och utverka härför nödiga medel. I ett vidlyftigt memorial af den 23 april utvecklade han allt hvad som erfordrades. Ur militärisk synpunkt kunde intet af behofven förnekas, men man kunde väl blifva ängslig vid att se detta digra dokument och därmed sammanställa tillgångarnas ringhet. Han hade erinrat, att för de två fästningar, som funnos, behöfdes vid krigstillfälle 6,300 man och därutöfver en fulltalig fältarmé, ty man väntade, att 6000 ryssar skulle från Elbing föras öfver till Danmark och förstärka dess här; vidare måste Kristianstad ovillkorligen befästas. Allt hvad trupperna behöfde af vapen, munderingar, tält, kittlar och annan tross uppräknades, en omfattande rekrytering måste ske, artilleriet ordent-

ligen organiseras och goda hästar anskaffas, så att icke, som vid Smålands kavalleriregemente i sista fälttåget, man behöfde använda skjutshästar, officerskadern, som lidit mycket, måste utfyllas och slutligen en tillräcklig krigskassa vara i ordning. Han slöt med att säga, att så gärna han än ville med sitt blod visa sin trohet, skulle han hellre önska sig aldrig vara född än sättas att kommendera en armé som saknade allt. Rådet svarade i sin förlägenhet ja till ett, nej till ett annat, och ehuru han i två månaders tid belägrade det med nya och stundom rätt skarpa memorialer, var det långt ifrån, att han fick allt hvad han begärt. I ett fall gick rådet dock honom fullständigt till mötes och till och med ett steg längre. Mån som Stenbock alltid var om rättvisa och särskildt ifrig att skydda sitt älskade Skåne, som af kriget lidit ofantligt mer än det öfriga Sverige, hade han begärt, att den påbudna utskrifningen där skulle anställas efter hufvudtal och icke efter jordetal, och att därför adelns insocknehemman, hittills fria, skulle i likhet med dess utsockehemman gå till hälften i utskrifning mot bondehemmanen, likaså att allt öfverloppsfolk, som sökt sig undan hos adel och präster, skulle uttagas till knektar. Rådet lät icke blott insocknehemmanet gå till hälften med i utskrif-

ningen, utan likställde utsocknehemmanet med bondehemmanet samt befallde anteckna alla personer mellan 15 och 60 år, som befunno sig på sätesgårdar och ståndspersoners egendomar.[1] Sålunda uttogos 2,000 man; det gjorde hvar 5:te till 6:te karl, en siffra som bättre än något vederlägger kung Karls antagande nere i Bender, att i Skåne kunde icke brist vara på manskap. För behofvet af fältkassa hänvisade rådet Stenbock till statskontoret, som å sin sida endast kunde gifva honom några anvisningar på landtränterierna och rätt att uppbära hvad som icke utgått af förra årets durchtågsgärd, hvarjämte 8,000 tunnor spannmål utlofvades längre fram. Härmed fick han sig nöja och begaf sig efter två månaders vistelse i Stockholm på hemväg i medlet af juni. Hans aningar om arten af statskontorets anordningar skulle snart besannas. På första ställe

[1] I öfriga svenska landskap, där roteringen införts, låg svårigheten i att anskaffa karl för ledigt nummer däri, att legans orimliga stegring hotade att ruinera bonden. Stenbock, som såg frågan såväl från bondens som från härens synpunkt, föreslog konungen det radikala medlet att återgå till utskrifning och lägga hufvudtalet till grund. Karl vägrade, dels emedan kronan i och med knektekontrakten lofvat frihet för utskrifning, dels emedan de utskrifne sålunda ofta skulle komma att instickas i främmande regementen. Man kan respektera bägge skälen, men det förra förefaller eget, då dock Karl låtit uppsätta både tre- och femmänningsregementen.

han presenterade en sådan å 20,000 dal. smt., i Västerås, blef svaret, att penningar kunde därpå icke lämnas förrän mot jul, kanske först i påföljande februari; likaså gick det i Jönköping. Därvid var intet att göra, men han skref ärligen till konungen från Örebro den 20 juni, att tillståndet i landet vore fattigare, än att det någonsin kunde afmålas; detta skulle dock icke, säger han, hindra honom att »genom Guds nåd likafullt söka att gå all påkommande fiende så under ögonen, att den med Guds hjälp skall förspörja, att Sveabarnen icke finnas insöfde».

Ryktet att danskarne sammandrogo trupper på Själland tvang honom att från Jönköping skynda ned till Skåne och därifrån till Karlskrona, för att med egna ögon öfvertyga sig om örlogsflottan kunde snart vara i stånd att löpa ut och förhindra en landstigning. Han fann motsatsen och begagnade då tillfället att, den 2 juli, afgifva därifrån en grundlig relation om flottans tillstånd samt yrka på penningar för den såväl som för armén. Efter återkomsten till Malmö anmodade han landshöfdingarne att hålla rekryterna i ordning samt sammankallade sina regementsofficerare till konferens den 14 juli. Hvad han där fick höra var föga uppbyggligt. I kvarteren var utätet, både bonde och soldat sades sakna födan, sjuklig-

heten var stor, soldaternas kläder voro utslitna och officerarne själfva af brist på lön så godt som i armod, bonden vore nästan bragt till förtviflan.[1] I harmen aflät Stenbock tre dagar senare, den 17 juli, en ganska amper skrifvelse till defensionskommissionen; den ger tillika ett intressant prof på hans originella skrifsätt. Några utdrag skola visa det. Medan man grälar, säger Stenbock, om hvem som skall bekosta hästarnas hofslagning, kronan eller rusthållaren, fördärfvas hästen och ordspråket sannas: »Medan gräset gror, dör märren». Den som föreslagit, att soldaten i fält skall bruka bondens kittlar, kunde själf komma ned och blifva kittelkommissarius. Flera officerare måste han hafva, och han hade icke vid tillsättningen något eget intresse, »det gjorde honom lika mycket om Per eller Pål njöte de Kongl. Rådens nåd till godo, allenast konungens tjänst ej komme att studsa». Officerarne vid de infanteriregementen, som kommenderats till Karlskrona, för att utfylla flottans manskapsstyrka, borde icke få resa ifrån sina regementen, »ty herrens öga gör hästen fet». Om icke tillräcklig fältkassa anskaffades, fölle allt öfver

[1] Mindre underligt i sanning, då tre till fyra ryttare kunde ligga hos en bonde och dessutom äfven karlar af tre- och femmänningarne. Skånes städer ansågo sig ju icke ens hafva råd att sända ombud till utskottsmötet.

ända, och »vore så godt soldaten själf taga af daga, som föra honom i fält utan underhåll och lifsmedel». Han vågade försäkra, att om det finge förblifva som det vore, och han vore chef på den danska sidan, skulle det icke stå på att eröfra Skåne.

Han tog äfven statskontoret i upptuktelse. I brefvet till detta hette det, att han förr trott, att himmelen skulle falla neder, än att han efter sina många gjorda föreställningar om arméns nödvändigheter skulle, då han satte sig i vagnen att återresa, afspisas med en del papper, af hvilka soldaten sent eller kanske aldrig stode att mättas. Han måste nu hafva skyndsam hjälp, eljest afsade han sig allt ansvar, ty det stode icke i hans makt att förvandla stenar till bröd eller taga något där intet fanns. Han utgöt ock sin bitterhet i enskilda bref till betydande män, såsom Arvid Horn och Hans Wachtmeister. Till sin gode vän, defensionskommissionens sekreterare, Joachim Cronfelt, aflät han en skrifvelse, sannolikt afsedd att komma till de höge herrarnes kännedom. Den slutar med den dräpande frågan, om det vore möjligt att försörja en stridsman med intet, fäkta utan gevär och värjor, marschera utan tross, tält och marketentare, koka utan kittlar, röra ett artilleri, som saknar hästar, kuskar och konstaplar,

eller begagna sig af ett kavalleri, som icke har hästar. Arvid Horns lugna och vänliga svar gör honom största heder, det visar, att han satte Stenbock högt; han endast beklagar, att man för nöden icke kunde göra allt hvad som borde ske och som man lifligt önskade. Stenbocks harmsna otålighet hindrade honom dock icke att å sin sida göra allt hvad han kunde. Befästningen af Kristianstad påskyndades, artilleri och ammunition nedskaffades från Jönköping, order afgingo till regementena att hålla sig i beredskap, och själf företog han därpå en omsorgsfull inspektionsresa längs Skånes västkust.

Man skulle göra svenska regeringen mycket orätt, om man föreställde sig, att den varit likgiltig för Stenbocks uppfordringar eller öfver hufvud af slapphet och bekvämlighet försummat sin plikt. Den stod inför en olöslig uppgift. Kriget fordrade ständigt nya uppoffringar, och rikets kraft aftog oupphörligt. Den envåldige Karl kunde en gång efter sin hemkomst behandla sitt rike som en belägrad fästning, där man lade beslag på allt, äfven den enskildes hela egendom; rådet kunde det icke. Det ägde därtill hvarken makt eller auktoritet, och i konungen hade det föga stöd, snarare var dess förmåga att verka förlamad genom hans bemödanden att från det

aflägsna Bender lika fullt utöfva sin myndighet i allt. Men ställningen hemma var visserligen ägnad att komma äfven den beslutsammaste och mest orädde att undra, huru länge detta skulle bära utan att brista. Sedan 1701 laborerade man med årlig högst betydande statsbrist. År 1710 uppstod på rikets vanliga stat, som i medeltal var 50 tunnor guld, en brist af 12 tunnor, och till krigsstatens behof af 82 tunnor förslogo kontributionerna endast till ringa del.[1] Men till ett krig fordras framför allt penningar, och riket var så tyngdt af skatter, att man måste fråga sig, om bördan kunde stegras. Man kunde ej då, som nu så ofta sker, lägga denna på framtiden genom att låna sig fram. Hemma fanns ingen, som kunde låna, ute ingen som ville, och Sveriges kredit var ingen. Af denna rikets sorgliga ställning gjorde rådet ingen hemlighet för sin konung, utan utvecklade den ärligen och klart, men detta fullgörande af dess rådsplikt hade endast fört till det kärfva och kalla svaret af Karl den 3 februari 1711, att han nu så ofta hört rikets släta tillstånd upprepas, att det vore alldeles nog, om rådet korteligen förmälte, om det vore lika som förr eller blifvit slätare. Och i detta läge

[1] G. E. AXELSON, *Bidrag till kännedomen om Sveriges tillstånd på Karl XII:s tid*, 1888, s. 114.

skulle rådet bära ansvaret för, huru Sveriges rike försvarades. Dess medlemmar äro sannerligen mera att beklaga, än att anklaga. Och man kan då icke heller förvåna sig, att när de, äfven med bästa vilja i världen, kände sin vanmakt inför den brist och nöd, som stirrade dem i ansiktet, de otåligt upptogo så starka skrifvelser som Stenbocks. De läto honom höra, att den, som förde pennan, skulle tillhållas att icke utfara med sådana oanständiga ordasätt, det kunde ingalunda tålas. I sak var deras svar välvilligt, de lofvade göra allt hvad i deras makt stod, men förr än den nya af ständerna beslutade gärden flutit in och bonden efter skörden fått in något (så enkel hade statshushållningen blifvit), kunde de ej skaffa penningar. Tillrättavisningens befogenhet kunde ej undgå Stenbock, och han tog sig mera i akt. Emellertid arbetade han ifrigt att göra allt hvad han förmådde, skrifvelser aflätos åt alla håll, till landshöfdingar och officerare, om anskaffande af folk och nödiga persedlar. Omfattningen af hans arbete synes bäst däraf, att de in- och utgående skrifvelsernas antal för en månad uppgick till 400 stycken.

Han var icke utan oro för Danmarks afsikter. Sedan i juli sågos danska kryssare oupphörligt i Sundet, och svenska flottan var ej segelfärdig. När i slutet af augusti danska flottan

jämte en transporteskader afgick för att hämta 6,000 ryssar i Västpreussen, skyndade han att varna både Wachtmeister och regeringen, hos hvilken senare underrättelsen väckte icke liten förskräckelse. Lyckligtvis var danska flottan ej i bättre skick, än att hårdt väder tvang henne att med oförrättadt ärende gå tillbaka till Kögebukt, och det var för Stenbock ett spännande ögonblick, när, den 24 september, han i Malmö vid middagsbordet plötsligen hörde det grofva kanondundret från söder och därmed förstod, att svenska flottan var i sjön. Det var den gamle Hans Wachtmeister, som den 21 september omsider kunnat löpa ut med 21 rangskepp, och tre dagar senare träffat på den danska flottan, 26 segel stark, samt trots det hårda vädret gifvit signal till strid. Denna blef skarp, och ett danskt fartyg sprang i luften; men vädret växte till half storm, tvenne svenska fartyg råkade på grund, och striden måste afbrytas. Flottorna skildes åt och styrde till sina respektive örlogshamnar. Faran för Skåne syntes emellertid vara för ögonblicket afvärjd. Men Stenbock kände sig icke alldeles säker och inkallade därför sina generaler och regementschefer till Malmö för en öfverläggning i frågan. Tankarna voro delade om, hvarthän danskarne möjligen nu komme att rikta ett anfall, men alla voro nog af den mening,

hvarmed Stenbock slöt sammankomsten, nämligen att man skulle vara beredd att taga emot fienden, hvar och när han kom, och slåss med honom som sist på gamla svenska sättet, ehuru, som han humoristiskt tillade, han höll före, att det komme att ske på de gamle romares manér, d. v. s. barfota, emedan nästan hela armén var utan skor och strumpor. I själfva verket var han nu mest orolig för att danskarne skulle kombinera en hastig landstigning i Halland med en diversion från norska sidan. Han skref härom till defensionskommissionens sekreterare den 3 oktober, påpekande något ironiskt, att han saknade all kännedom om regeringens åsikt och endast kunde anföra hvad han själf skulle göra, om han vore i fiendens ställe. Hösten gick dock öfver, utan att något vidare inträffade, och regementena kunde omsider fördelas på kvarteren.

Med sin skarpa militära blick hade Stenbock från första stund uppdagat, hvilket snille låg doldt under den lille Karl Cronstedts[1] obetydliga yttre. Stor försynthet var hos denne parad med ovanliga själsgåfvor, en fast karaktär, okufligt mod och en genomträngande blick för artillerivapnets betydelse

[1] Karl Cronstedt var född 1672 och dog som general år 1750.

i striden. Redan Gustaf Adolf och Torstensson hade haft ett klart öga för vikten af fältartilleriets rörlighet och gjort början till en revolution på detta område. Utvecklingen stod dock sedan stilla, och följden var, att artilleriet dels spelade en liten roll i striden, dels genom sin ovighet alltid föll som ett säkert byte i segrarens hand. Det bör för öfrigt anmärkas, att artilleriets nuvarande roll, att genom eldgifning på långa afstånd förbereda bataljen och smidigt följa den i dess utveckling, då var alldeles okänd. Det tunga artilleriet stod där det en gång ställts på någon behärskande punkt nära slagfältet, och de rörliga regementskanonerna kommo till ringa användning. Det hela var en naturlig följd af att tidens bataljer genast öfvergingo i en strid man mot man. Karl XII, i hvars lynne för öfrigt låg att mest lita på striden med blanka vapen, hade under sina krig i Polen och Ryssland lärt ytterligare underskatta betydelsen af artillerivapnet, emedan det aldrig kunde där hinna med infanteriet vid avancerandet. Cronstedt, som deltog i dessa krig, anmärker själf detta drag hos konungen. För honom åter stod klart, att ett rörligt, snabbskjutande artilleri, som kunde hålla höjd med infanteriet, måste kraftigt bidraga till framgången, och efter Helsingborgsslaget, hvars erfarenheter

icke gått för honom förlorade, uppgjorde han planen till ett nytt artilleri och underställde Stenbock densamma. Denne såg genast uppfinningens alla företräden och anbefallde saken hos regeringen. Rådet kunde väl vara tveksamt, då artilleriets chef, öfverste Appelman, i de starkaste ordalag afstyrkte uppfinningen såsom hvarken ny eller användbar, men Cronstedt häfdade så klart riktigheten af sin sak, att regeringen den 22 oktober 1710 gaf sitt bifall till, att uppfinningen fick tillämpas af Cronstedt; det skedde dock endast på de trepundiga styckena.[1]

Hittills hade man haft svårt att, sedan efter bataljens början hästarna frånspänts, öfver hufvud föra artilleriet med, då hären framgick i stridsordning, ty manskapet, som drog kanonerna med släplinor, tröttnade snart, eldgifningen blef långsam och afbröts för hvarje gång kanonen skulle flyttas framåt och således måste omsvängas. Elevationen verkställdes af flera karlar medelst handspakar och riktkilar, hvilka senare för hvarje skott föllo

[1] Källorna för denna framställning af historien om Cronstedts kanon äro, förutom Loenbom och H. Holmbergs lärobok i artilleri 3, 1883, följande bref: Cronstedts odaterade svar (sept. 1710) på Appelmans anmärkningar (kopia *Upps. B.* N. 973), Stenbock till K. Maj:t 24 juni 1711 och till Cronstedt 10 april 1712, bägge koncept (*Ericsberg*), Cronstedt till K. Maj:t 30 april 1712 (kopia *Upps. B.* N. 973).

ut. Cronstedt inrättade nu anmarschbommar å kanonen, med hvilka den af halfva antalet folk sköts framåt lika fort som infanteriet marscherade, allt under det mynningen var ständigt vänd mot fienden; eldgifningens snabbhet mångdubblades ytterligare genom s. k. »gesvinta skott» (kula och krut i samma kardus); kanonens elevation verkställdes på ett ögonblick och kunde graderas på håret genom den riktskruf, som Cronstedt med hjälp af ett annat snille, Polhammar, hade konstruerat. Cronstedt vågade på förhand förklara, att han vid en bataljs begynnelse skulle våga avancera 50 steg före infanteriet och för hvar gång detta upphann honom ånyo taga sig ett dylikt försprång; med stolthet förklarade han sig nu kunna brösta af och skjuta 10 skott på samma tid, som förr behöfdes att bli skjutfärdig. Ett grundvillkor för vapnets utnyttjande var dock, att en särskild artillerikår inrättades, något som Stenbock också alltid yrkat. Hittills hade man för hvarje fälttåg afdelat folk från infanteriet. Saken underställdes konung Karl, som i början icke rätt ville tro på uppfinningens duglighet, utan infordrade ritningar och beskrifningar. Det skedde 1712, och Cronstedt var så säker på sin sak, att han förklarade konungen, att om han finge för denne agera på fältet med 50 stycken,

skulle han åtaga sig att på en kvarts timme lossa 1,500 skott och sålunda bevisa uppfinningens betydelse. Och Stenbock sparade icke på loford. Han skref till konungen ena gången (den 24 juni 1711), att »denne lille karen, som vid Helsingborg comporterat sig som ett lejon, är en habil officer»; andra gången (den 30 december 1711): »den lille Cronstedt är guld värd och meriterar Eders K. Maj:ts nåd, så genom dess välförhållande i slaget, som ock genom dess inrättande vid artilleriet, hvilket jag hoppas en dag skall blifva Eders Maj:ts fiender fatalt». Häri dömde Stenbock rätt, såsom slaget vid Gadebusch skulle på ett lysande sätt visa. En annan uppfinning, hvarmed Cronstedt och Polhammar riktade vårt härväsen, var en fältkvarn, som kördes af två hästar och med en häst malde i dygnet 6 tunnor råg och 24 tunnor malt. Stenbock förordade uppfinningen starkt: för inalles 3- till 4,000 rdr kunde man förse hvart regemente med sin kvarn och vara tryggad för behofvet inom en armé af 20,000 man.[1]

Vid denna tid nalkades en annan vida farligare fiende den skånska bygden, det var den förfärliga pesten. Redan innan regeringens allmänna påbud

---

[1] Stenbock till rådet 31 maj 1711 och jan. 1712. *RArk.*

af 24 oktober 1710 kom Stenbock till handa, hade han af egen drift (den 28 oktober) utfärdat en pestordning för Skåne, som vittnar om hans praktiska blick och vakna omsorg. Karantänsystemet tillämpades strängt, och han höll den objudne gästen ute till årets slut. I längden stod den ej att hindra, men äfven efter hans inträngande förmildrades hans framfart i hög grad genom de åtgärder, som Stenbock vidtagit. Särskilda läkare, sjukvaktare och likbärare utsågos, nödiga läkemedel anskaffades och råd vid deras användande utdelades, stark rökning föreskrefs och sträng renlighet inskärptes på det kraftigaste hos invånarne; om några särskilda sjukhus tyckes icke varit tal.

Året 1711 ingick icke mindre hotande, sedan Karl XII:s afvisande af neutralitetsförslaget för Sveriges tyska provinser 1710 låtit ana, att krigslågan nu skulle nå fram till södra Östersjökusten. Stenbocks öfverslag af sin fältstats tillgångar vid årets ingång var icke ägnadt att lugna honom. Han lade öppet fram för regeringens ögon ställningen, och denna gjorde sitt bästa; det var vid denna tid som änkedrottningen, prinsessan och flera af de store sände sitt silfver till myntet att omsmältas för rikets behof. Det skulle nu blifva Stenbocks lott att själf träda in i denna regering

och få på nära håll öfvertyga sig om, med hvilka svårigheter den kämpade. Konung Karl hade efter underrättelsen om Helsingborgssegern utnämnt honom, den 30 augusti 1710, till kungligt råd, men brefvet blef i följd af ännu icke anordnad reguljär postgång liggande kvar i Bender till december samma år och nådde Malmö först den 7 mars 1711. Stenbock var därmed skild från styrelsen af Skåne, dess militärbefäl fick han dock bibehålla.[1] Möjligheten af att så icke skulle vara fallet hade väckt djup oro hos rådet; ingenting kan bättre visa, hvilken hög tanke det hade om hans oumbärlighet, då det gällde rikets försvar. Det bref, hvari Stenbock, den 15 mars, tackade konungen, är för honom karakteristiskt. Hans stora fel, misstänksamheten, framträder redan på första raderna, i det han tackar Karl, »emedan utnämningen visat, att han icke såsom hans illviljare utspridt, alltsedan han skildes från konungen i Sachsen, varit fallen i dennes onåd, något som man sökt så inbilla hela världen i Sverige, att om icke Gud

[1] Icke utan skäl hyste han fruktan för följderna af, att de krigiska och civila befälen icke längre voro i samma hand förenade. Han kunde ej som förr »taga där det fanns och lägga där det tarfvades». Karl afhjälpte detta genom bref af 30 maj 1711, som ställde landshöfdingarne, i allt hvad som rörde krigets behof, under den general, som kommenderade trupperna i länet.

och hans rena samvete varit hans tröst, skulle han för länge sedan råkat i förtviflan». Nu hoppas han hafva i sin verksamhet att påräkna ett »Eders Maj:ts sic volo», så att hans händer icke skulle vara bundna som förr, då hans framställningar endast haft snubbor till följd. Smickrande omtalar han konungens nyss öfverkomna fältreglemente; det skulle blifva som en balsam på arméns hufvud, inom hvilken hans bud icke fullt respekterats. Till sist vågar han uttala den förhoppningen att snart få höra talas om konungens hugneliga uppbrott från Bender. — Han afreste därpå på regeringens kallelse till Arboga, dit hofvet och rådet flyttat för pestens skull. Dessförinnan tog han afsked af sina kära skåningar i en gripande proklamation (den 25 mars). Han begynte den med att tacka Gud för de välgärningar han utgjutit öfver hans ringa och ovärdiga person, det hade varit en bekräftelse på det heliga löftet, att den som traktar först efter Guds rike honom skall sedan all välsignelse tillfalla. Därefter tackade han Skånes inbyggare för den heder, trohet, lydnad och ljufliga umgänge, som under dessa år kommit honom till del, och uttalade, att det skulle varit honom en fägnad, om Guds vilja så varit, att han fått hos dem ända sina dagar. Han bad Gud förläna dem och Sverige

snarligen en hugnelig fred; själf skulle han dock såsom yngste sonen af en fader, hvilken varit landskapets förste generalguvernör, räkna som den största lycka, om han finge med sin sista blodsdroppe beteckna, att han trofast kämpat för sin konungs spira och krona.

I början af april tog han säte i rådet. Dess första öfverläggning gällde den trupptransport till Pommern, som konungen alltsedan juni 1710 i bref på bref anbefallt. Naturligtvis yrkade Stenbock först på, att detta skulle ske ofördröjligen och före allting annat, men han fick nu lära, att saker togo sig olika ut sedda ofvanifrån, från det helas synpunkt, och nedifrån, från den enskildes. Och sedan han tagit kännedom om rikets tillstånd och hört gamle Hans Wachtmeisters rapport om flottan, uttalade han själf sina farhågor för att saken icke så lätt eller snart läte sig verkställa. Ingen uttalade sig mot saken i princip, tvärtom, men man kunde icke finna medlen och nöjde sig med att skaffa litet penningar till flottans begynnande utrustning. I den öfverläggning, som hölls om öppnande af fredsunderhandling med Danmark, uttalade han sig väl för freden, men afstyrkte direkt underhandling, så länge icke konungen gifvit order därom. Det var som hade han anat, att man hade att vänta Karls bref af

den 26 januari, hvilket fråntog rådet allt initiativ i diplomatiska frågor. De misstankar Stenbock hyst om illviljare i rådet hafva säkerligen vid denna tid saknat all grund. Det visar sig bäst däraf, att det tillmötesgick hans icke fullt berättigade begäran att få behålla alla sina hittills varande löneförmåner och underhjälpte hans förflyttning från Skåne. Det senare kunde vara billigt, det var, som han själf påstod, sextonde gången han flyttade med hustru, barn och hushåll. Från Arboga följde han rådet till Stockholm den 18 maj och tog liflig del i dess förhandlingar. En af dessa, som särskildt föll under hans domvärjo, rörde frågan om den skånska kustens befästande med spridda verk, i afsikt att förhindra en fientlig landstigning, hvilken åtgärd konungen befallt. Stödt på ett uttalande af Stenbock vågade rådet ödmjukt antyda, att en sådan åtgärd icke kunde blifva tillräckligt effektiv. Redutterna fordrade mer infanteri än som kunde därför disponeras, och vore fienden herre i sjön, kunde dylika fältverk icke utgöra tillräckligt hinder mot ett allvarligt landstigningsförsök, kostnaderna voro därför bortkastade. Karl vidhöll sin vilja, och 1712 uppfördes två dylika skansar, vid Rå och vid Klintekulle närmare Landskrona. Viktigare för Stenbock var att försäkra sig om de verkliga fäst-

ningarnas utrustande och det rörliga försvaret, hvarom han samtidigt utarbetat ett omsorgsfullt memorial. Han påpekade i detta, att när hans armé (beräknad till 20,500 man) skulle afläta folk till pommerska transporten, flottan och fästningarna, ägde han icke kvar till sin disposition i fält mer än 5,700 till häst och 3,600 till fots; detta antal måste ökas. Rådet utlofvade att hålla nödigt antal regementen färdiga, men förbehöll sig att bestämma öfver deras användning, ett beslut hvaraf, som vi få se, kännbara olägenheter uppstodo. Efter inhändigande af detta svar ansåg sig Stenbock kunna, den 10 juni, återvända till Skåne, den 21 var han i Malmö.

Här ordnade han allt för eventualiteten af ett anfall; ännu visste man ej, att danska hufvudhären var ämnad för ett angrepp på Pommern. Men han tänkte sig äfven möjligheten af ett anfall från norska sidan och ställde därför genast de två närmaste regementena till förfogande åt Burensköld, som där förde befälet, och gaf honom löfte i händelse af behof om ytterligare tre bataljoner infanteri och 1,000 man kavalleri. För att med egna ögon försäkra sig om försvarsanstalterna å denna sida företog han den 10 juli en inspektionsresa längs västkusten ända upp till Saltkällan i Bohuslän, hvarvid han undersökte fäst-

ningarnas försvarsförmåga och hamnarnas art. Han var nära att af förargelse vända om i Göteborg, emedan han där fick höra, att det i rådet skulle sagts, att hela färden vore alldeles onödig (han var ej därtill beordrad, utan hade endast varit muntligen anmodad af defensionskommissionen). Han var dock förståndig nog att icke lyssna till sin sårade egenkärleks röst, men utgöt sin harm i bref till Arvid Horn, hvarpå denne svarade med att bestämdt förneka ryktets sanningsenlighet. Den 26 juli var han tillbaka i Malmö efter en färd af åttio mils längd, och redan den 31 aflät han till regeringen en fullständig relation öfver allt hvad han iakttagit,[1] i sanning ett talande bevis på hans energi och snabbhet i arbetet.

På tal om försvarsanstalterna kan jag ej underlåta att här omnämna de originella uttalanden han under detta år gjorde i bref till rådet vid tvenne tillfällen. Det första var, då rådet till honom öfversände den nedsättande skildring, som generalmajor Örnstedt afgifvit efter mönstring af södra skånska kavalleriregementet. Det stack Stenbock att man rörde vid ett af hans skånska rege-

[1] Om kanonernas mindre lyckliga läge i Marstrands batterier fällde han det klassiska uttrycket, »att om en kula försändes därifrån och tyngden icke sänkte henne genom krutets krafts förlorande, skulle hon aldrig stanna förrän i Irland i ett äfven så högt torn eller berg, om där något mötte.»

menten, så mycket mera som anfallet var orättvist. Han svarade, att vid förra mönstringen hade icke något varit att anmärka, och gaf därpå Örnstedt följande släng:[1] »Hvad karlarne och hästarne som Herr Generalmajoren så plötsligen föraktar och förkastar angår, så måste jag fuller tillstå det, att de förra ännu icke hint att få stora marchtager, som de gamla kejserliga regementerna i Ungern pläga hafva, och Herr Generalmajoren af dem äska synes. Men så är dock mest alltsammans vackert, ungt, friskt och dugligt manskap och sådant som K. Maj:t gärna plägar i dess krigstjänst hafva och än aldrig kasserat, tvifvelsutan för den orsak, att en ung blir väl gammal, om han lefver, men en gammal blir aldrig mer ung.» Och han ville trotsa Örnstedt att, »äfven om man droge huden af rusthållarne», skaffa bättre folk och hästar, ty de hade gjort sitt yttersta. Andra gången var, då rådet tillsporde honom om en öfverstelöjtnant Frölichs[2] förslag, att rytteriet skulle öfvas i att fäkta med

[1] Den 29 juni 1711. *RArk.*

[2] Detta måste hafva varit öfverstelöjtnant Karl Frölich, son till k. rådet grefve Karl Gustaf Frölich, den gamle krigsbussen, som i rådet, då Falkenberg erinrat om Engelbrekts bedrifter, frågade: »Käre, när lefde en sådan Engelbrecht som så stora och märkeliga ting gjort hafver? Aldrig har jag i någon crönika läsit, det i Sverige hafver varit någon konung, som haft det namnet Engelbrecht. Han måste hafva varit en tysker man». (*Hist. tidskrift* 9, s. 51.)

rapper och florett, hvilket denne påstod att salig kungen föreskrifvit. Stenbock svarade,[1] att han aldrig hört därom talas, »men väl att värjan skall brukas bäst man kan, varandes fienden ens bästa läromästare när omtränger, att komma ryttaren af sig själf sin fäll att försvara». Han höll det så mycket onödigare, »som många tusende stolta kavalleriregementen aldrig kommit i sinnet sig härmed att amusera, utan satt sig allenast för ett oförskräckt och plumpt *Gå På*, hvilket ock i mitt sinne det bästa är, i ty en sådan allvarsamhet så försätter den bäste fäktmästare både utur Fint och Cauade, att den gemenligen vänder fötterna i vädret. . . . En fiende smakar lika väl, om han blir, som redan skett, på soldatvis plumpt ihjälstucken eller på konst.»

Det anfall, som länge förberedts å norsk sida, blef i augusti en verklighet, lyckligtvis utan att därmed kombinerades det angrepp af en dansk eskader mot Göteborg, som ingått i den ursprungliga planen. Den 10 augusti gick general Löwendal öfver Svinesund med 6,000 man. Burensköld var med sin lilla styrka ur stånd att göra motstånd, och fienden trängde den 19 ända fram till Uddevalla. Till Stenbock afgick det ena ilbudet efter det andra från Burensköld med begäran om

[1] Den 31 Juli 1711. *RArk.*

hjälp. Han sände det lilla han kunde själf disponera öfver, men förklarade sig icke kunna gifva någon uppbrottsorder till öfriga regementen, emedan regeringen själf tagit i sin hand att disponera öfver dem. Denna regeringens anordning, som band Stenbocks händer, hade kunnat föra till allvarsamma följder, om norska anfallet varit starkare. Den var emellertid nära att föra till en sammanstötning mellan Stenbock och rådet, emedan han trodde sig i en dess skrifvelse läsa mellan raderna, att man misstrodde hans goda vilja, och han undfägnade rådet, den 20 augusti, med ett längre bref, hvari han uppvisade dess försyndelser och fritog sig från ansvaret för hvad som inträffat. Då hade rådet dock redan (den 19) sändt honom en kurir med klar befallning, och så fort denna ingått, utgaf han inom en half timme efter dess mottagande nödiga order för att regementena genom natt och dag skulle på vagnar fortskyndas till Bohuslän. Då var dock faran redan öfver. Den 21 hade Löwendal, som såg en svensk skärgårdseskader hota sig i flanken och hörde talas om förstärkningar till Burensköld, anträdt sin reträtt, och den senare lyckades icke upphinna honom. Regeringen hade på slutet ställt Stenbock fritt att gå till Bohuslän och öfvertaga befälet, han vägrade dock göra det, utan att man

gaf honom positiva order, som skyddade honom från ansvar.

Som vi sett var det till Stenbock man litade, så fort det gällde det egentliga Sveriges landtförsvar. Vi skola nu se, huru man icke heller ansåg sig kunna undvara hans kraftiga ingripande, då det gällde att få flottan i sjön och föra en transport öfver till Pommern. Kung Karl hade allt från sommaren 1710 upprepat sin befallning att sätta öfver till Pommern så starka stridskrafter som möjligt, hvilka skulle användas att taga till offensiven mot Polen och där möta honom. Det hade icke skett, ty man hade haft tillräcklig användning för trupperna hemma. Nu blef saken en ren nödvändighet, dock ej till anfall, utan till försvar, ty de allierade hade i september inbrutit i Pommern. Wismar, Stettin och Stralsund voro blockerade, och man hade att vänta en formlig belägring af det sistnämnda. Dücker, som där förde befälet, värjde sig manligen, men ropade ifrigt på snar undsättning. Allas ögon vände sig mer och mer till Stenbock, såsom den hvilken ensam kunde utföra saken. Gamle generalamiralen i Karlskrona skref direkt till honom och begärde att genast få hans råd om expeditionen och att detta skulle gifvas under ett personligt besök. Stenbock, som väl kunde tveka att utan order

lägga sig i denna sak, sände (den 8 sept.) sin fältsekreterare, Erik Roland, till Karlskrona. Af det svar denne återförde den 17 erfor han, att Wachtmeister ovillkorligen ville hafva honom anställd som sin högra hand och eventuellt som efterträdare. Den otålige och orolige amiralen hade dock, innan detta svar kom Stenbock tillhanda, ställt den starkast möjliga uppfordran till regeringen. Han erinrade om sin höga ålder af 71 år och om sina af öfverdrifvet arbete medtagna krafter, som gjorde nödvändigt, att någon funnes färdig att intaga hans plats. Hans underordnade voro i hans tanke icke platsen vuxne. Amiral Anckarstjerna, skref han, vore nog en god sjöman, men hans svaghet och kroppstyngd gjorde honom mindre lämplig, då han icke kunde röra sig själf, utan behöfde fyra personers hjälp för att förflytta sig; amiral Ruuth saknade nödiga gåfvor, Stenbock däremot vore »en herre af stort förstånd och prompt exekution och en experimenterad försiktighet», visserligen ägde han icke sjövana, men han vore i Wachtmeisters tanke fullkomligt mogen och kapabel samt kunde i öfrigt räkna på flaggofficerarnes fulla stöd, då det behöfdes. Regeringen, som säkerligen delade Wachtmeisters tanke, öfversände brefvet till Stenbock, men då den icke gärna ville utan nöd taga på

sig ansvaret för en dylik åtgärd, lämnade den till Stenbocks egen ompröfning, om han trodde sig kunna mottaga ett dylikt uppdrag, hvarjämte den uttalade en viss tvekan, huruvida det befäl, som K. Maj:t gifvit honom i Skåne, härför lade hinder i vägen. Stenbock svarade den 25, att han icke skulle undandraga sig, förutsatt att regeringen gåfve honom positiva order; han fruktade, som han skref till Wachtmeister, att man i annat fall skulle ingifva konungen det vidriga omdöme, att han öfvergifvit det armékommando denne anbefallt honom. Regeringen, ännu själf tveksam, gaf Stenbock till svar, den 30, att det finge därvid bero, men några dagar senare ändrade den tanke efter ett nytt allvarsamt bref från Wachtmeister (af den 27); mesta verkan gjorde väl, att denne meddelade, att han redan skrifvit till konungen och fritagit sig från allt ansvar, om han icke finge den hjälp han begärt. Den 4 oktober sände regeringen Stenbock positiva order att gå till Karlskrona för att åtfölja Wachtmeister och att, om något vederfores denne, utan vidare fullmakt taga generalkommandot i hans ställe.

Befallningen var Stenbock välkommen. Konung Stanislaus af Polen, som i september vid fiendens annalkande lämnat Stralsund och begifvit sig till Kristianstad i Stenbocks närhet, hade

enständigt yrkat på, att denne skulle åtaga sig uppdraget. Själf var Stenbock öfvertygad, att ingen annan fanns, som kunde öfvertaga den svåra och dock nödvändiga uppgiften; för egen del tvekade han ej om att kunna lösa den, och han ryggade icke för dess vansklighet och det stora ansvaret. Han svarade rådet den 12 oktober, att han trots sin svaga hälsa skulle hörsamt efterfölja dess befallning och åtaga sig uppdraget i den vissa tillförsikt, att då han icke eftersträfvat detsamma, rådet skulle förhindra, att hans steg förtyddes eller ådroge honom konungens onåd. Med raskhet utfärdade han order till de regementen, som skulle öfvertransporteras eller användas som besättning på flottan. Den 14 oktober lämnade han Börringe och gjorde i förbifarten ett besök hos konung Stanislaus. Härunder fick han del af Wachtmeisters betänkligheter att använda Åhus som embarkeringsplats för transportflottan, och sedan han genom ett besök på platsen öfvertygat sig om att så var, gaf han, utan att afvakta regeringens bifall, order till regementscheferna att sätta manskapet på vagnar och hasteligen föra det till Karlskrona. Förtänksamt befallde han, att för pestens skull manskapet icke fick under färden inkvarteras hos bönderna, utan skulle läggas på därtill utsedda öppna slätter.

Den 18 oktober anlände han till Karlskrona. Hans närvaro där var välbehöflig; utan honom hade tydligen transporten knappast kommit att afgå. Flottan låg visserligen på redden, men den saknade halfva sin besättningsstyrka, äfven på penningar och förråder var brist. Felet var ej egentligen Wachtmeisters. Han hade i tid påmint om allt och fått många löften om understöd, som dock till större delen stannade på papperet hos vederbörande, och han var för gammal och sjuklig att ensam slå ned svårigheterna; däremot gaf han Stenbock villigt allt det stöd han förmådde. Mellan dessa bägge stora representanter för den döende storhetstiden knöts nu ett fast band af ömsesidig aktning och tillgifvenhet. Det blef emellertid nu fart i arbetet. Stränga uppbrottsorder till båtsmän och besättningssoldater utgingo utan en timmes uppskof, redan före månadens slut var allt folket till hands. Den kraftige nye öfverkommissarien vid flottan, Johan Lagerbjelke, arbetade med lif och lust att underhjälpa Stenbocks arbete för anskaffande af penningar och förråder, men transportskeppens af stormar och dimmor in i november fördröjda ankomst förhindrade inskeppningen före midten af månaden. En ståtlig örlogsflotta af 24 rangskepp och 6 fregatter med 1,768 kanoner låg omsider klar att sticka till sjöss, trans-

portskeppen hade ombord 3,500 man till undsättning åt Dücker. Men den glänsande ytan dolde icke ringa svaghet, en stor del af besättningen var föga sjövan, sjukdomar bröto redan ut, och som Stenbock skref till konungen, »fattigdomen och armodet trycka oss på alla sidor». Man kunde ock fråga sig, huruvida en så liten undsättning till Dücker, äfven om den komme lyckligt fram, vore tillräcklig för att gifva honom luft. Stenbock ansåg sig böra räkna på, att Guds undersamma hand skulle bispringa verket. Det var emellertid ett stort verk som uträttats, och icke med orätt kunde Stenbock skrifva till Karl (27 oktober), att om han icke kommit, hade flottan, »så sant Herren lefver, i år intet kommit att löpa ut». Häri låg icke något försök att upphöja sig själf eller kasta skugga öfver den gamle amiralens person. Tvärtom uttalar han, att amiralitetsverket var större och mera invecklad än han förut anat, och erkänner i sina bref både till konung och råd öppet och varmt Wachtmeisters fasta mod, insikter och oförlikneliga nit, men han ansåg sig dock icke böra för konungen dölja, huru undergräfd dennes hälsa var. »Han är mera en skeleton nu lik, än en hjälte som förr», säger han till konungen och tillägger, att han som trogen undersåte måste på sin salig-

hetsed försäkra, att »om amiralitetet nu i tid ej gripes med makt under armarna och kommer att drifvas af en vigilant man . . ., så faller inom kort ett så important verk alldeles under fötterna».[1]

I veckor hade man otåligt väntat på vind. Den 24 november sprang omsider en gynnsam bris upp, flottan lyfte ankar, och redan följande dag siktades Rügen, under hvars nordkust man ankrade. Följande dagen kryssade man förbi öns östra kust och lopp före aftonen in vid Pert å dess södra sida, där man hade mera skyddad plats för debarkeringen än vid det för öppna hafvets våldsamhet utsatta Wittow å nordsidan, där Dücker väntat landningen. Någon dansk örlogsflotta hade icke visat sig på vägen, den hade redan den 10 november gått in till Köpenhamn och befann sig efter sommarens sjötåg i ett skick, som icke tillät vidare operationer till sjöss under så sen årstid. Den 28 infann sig Dücker. Han hade visserligen väntat sig en starkare undsättning än de 3,500 man som nu landsattes, men han förklarade sig dock för närvarande nöjd med dessa och de förråder som medförts. Finge han ytterligare försändning af råg under vintern samt 50,000 rdr, trodde han sig härmed kunna hålla

[1] Den 27 nov. till ankars vid Pert. *RArk.*

fienden ute till in i juni månad. Men strax därefter uppstod en stark meningsskiljaktighet mellan honom och flottans ledare. Dücker påpekade hvilken fara för honom som låg i den lilla grundgående eskader, som danskarne kvarlämnat under amiral Sehested. Den behärskade det s. k. Binnenwater (Greifswalder-Bodden mellan Rügens sydkust och fastlandet) och innebar en ständig hotelse om en landstigning på ön; han begärde, att svenska flottan skulle före sin afsegling förstöra den danska. Alla flaggmän förklarade dock omöjligt att med stora djupgående fartyg manövrera i det trånga, af grund uppfyllda farvattnet, än mer att åtkomma fienden, och därvid blef det, trots att Dücker ansåg för en vanheder inför världens ögon, att dessa fartyg skulle få ligga ostörda inom ögonsikte af en svensk örlogsflotta. Lika litet ansågo Wachtmeister och Stenbock sig i stånd att utan vidare skynda till Wismar, hvars kommendant, generalmajor Schoultz, vid ett olyckligt utfall den 26 november förlorat nästan hela sin garnison och nu begärde hjälp. Man kunde icke manövrera en så stor flotta, om man aflämnade det folk, som Schoultz behöfde, och kosten räckte knappt till att hålla flottan ännu 14 dagar i sjön. Man satte därför kurs på Karlskrona, dit man anlände den 7 december. Wismar blef dock ej

ohulpet. En mindre eskader om 9 rangskepp och 3 fregatter under den tappre Gustaf Wattrang afseglade den 23 december, ankom den 27 utanför Wismar och landsatte, trots en rykande vinterstorm, en förstärkning af 1,000 man; eskaderns större fartyg vände åter hem, trotsande årstidens faror, ett fartyg hade dock gått förloradt vid Wismar.

Omedelbart efter hemkomsten afgaf Stenbock rapport till rådet. De vackra loford han ger Dücker hedra honom, och ej mindre den noggrannhet, med hvilken han klargör för rådet hvad som nu måste i tid göras för att betrygga Pommern. Rådets svar af den 18 december vittnar tydligt om, huru djupt det kände sin förbindelse mot den vaksamme ämbetsbrodern. I verkligt varma ordalag tackade det honom, att han åtagit sig det svåra uppdraget, och uttryckte sin förhoppning, att konungen skulle själf visa honom sin nåd och ynnest »med märkliga nådetecken». I det sista låg säkerligen en antydan om, att de nu väntade, att Stenbock skulle utses till flottans ledare. Vi hafva af det föregående sett, att det var gamle Wachtmeisters högsta önskan att se honom som sin efterträdare, och Stenbock själf hade gjort sig förtrolig med tanken. Det var dock som chef han ville träda in, icke som andre

man; han skref öppet till statssekreteraren Feif i Bender, att så högt han satte Wachtmeister, ville han icke en gång till göra tjänst som klockare. Det blef dock icke något af hela saken, ehuru den var på tal äfven följande vår.[1] Den oro som Stenbock hyst, att Karl skulle illa upptaga, att han lämnat sitt kommando utan konungens egen order, visade sig grundlös. Karl yttrade skämtsamt, att man kunde tro, att Stenbock tjänt sig upp vid amiralitetet alltifrån högbåtsmannaplatsen och att »på det här sättet kunde man snart få se lilla Bocken igen». Hvad som trädde hindrande i vägen, för att Stenbock utbytte fältmarskalksstafven mot amiralsroparen, var att Karl redan gifvit honom ett annat uppdrag. Genom bref af den 21 augusti 1711 hade han lagt i hans hand, utom befälet öfver skånska försvaret, äfven kommandot öfver armén vid norska gränsen, hvilket bref träffade Stenbock på Börringe, där han tillbragte julen.

[1] Se Feifs bref 30 febr. 1712 (LOENBOM 2, s. 251): »I förtroende kan jag berätta, att E. Exc. intet alldeles får abandonnera beckbyxan.» Man kan förvånas, att det ifrågasatts att göra honom till amiral. Men ännu den tiden förekommo dylika byten. Wachtmeister själf hade börjat i hären, och i Karl XI:s krig satt han än i kavallerisadeln, trampade än örlogsfartygets däck. Och han dömde ej orätt, när han ansåg, att Stenbocks rika gåfvor, energi och chefsnatur skulle fort göra sig gällande äfven på den nya platsen.

Lång blef ej den hvila, som här unnades honom. Rådet hade med anledning af Karls omnämnda bref begärt, att han skulle genast inspektera norska gränsen och därefter infinna sig i Stockholm för att öfverlägga om flottans utrustning och öfversättande af en här till Pommern, som konungen fordrat. Han ordnade före sin afresa det skånska försvarsverket, som han anförtrodde åt generallöjtnanten, friherre G. A. Taube, och vidtog äfven, så godt den korta tiden medgaf, åtgärder för nyuppsättning af 5 blandade tre- och femmänningsregementen, som Karl ålagt honom. Den 16 januari afreste han till Göteborg, där generallöjtnanten Burensköld fick aflägga redogörelse för sitt befäl, och anstalter träffades för afhjälpande af truppernas otillfredsställande beklädnad. Efter 8 dagar anträdde han resan till Stockholm, dit han ankom i slutet af januari. Han fann där frågan om den af konungen anbefallda större transporten afgjord i en riktning, som han ej ansåg vara den rätta. Redan i november förra året hade han med Hans Wachtmeister och konung Stanislaus[1] uppgjort, att hela

[1] Wellingk, med hvilken han nu stod på bästa fot, gillade planen fullkomligt (LOENBOM 2, s. 314, Stenbock till Wellingk 14 jan. och 26 febr. 1712. *RArk.* Well. saken). När man erinrar sig deras ovänskap i senare tid, gör det ett

flottan skulle göras tidigt färdig nästa år för att öfverföra en stor transport af trupper till tysk botten, dock icke till Pommern utan till Mecklenburg. Det hade varit hans mening att snart efter hemkomsten resa till Stockholm för att genomdrifva en sådan plan, men han afskräcktes af det kyliga och rätt spetsiga svar, som rådet emellertid afgifvit på en dylik framställning af konung Stanislaus. Dennes inblandning var väl icke särdeles välkommen för regeringen. Stenbock gaf dock rådet skriftligen en antydan om, att i hans tanke en större diversion var nödig, och skref tillika till konungen den 30 december ett bref, hvari han lät förstå, att hela verket, om det icke skulle stanna på halfva vägen eller kanske alldeles gå om intet, borde anförtros åt någon »i krigsoperationer väl förfaren man». Säkerligen afsåg den beslöjade vinken att anbefalla honom själf som rätte mannen. Rådet hade emellertid varit af andra tankar. Det hade vid uppgörandet af årets budget kommit till det sorgliga resultatet, att statsinkomsterna för året icke kunde beräknas högre än till 4,922,000 daler smt, hvilket med en utgift af 13,145,000 utvisade en statsbrist af öfver 8 millioner, och ändock voro häri inga ut-

eget intryck att se Stenbock här kalla den andre »un grand politique et général tout ensemble».

gifter intagna för vare sig transporten eller tio andra extra utgifter. Rådet ansåg därför omöjligt att få hela flottan i sjön och hade förenat sig om ett af grefve Nils Gyllenstjerna ingifvet förslag att blott utrusta 12 rangskepp och några fregatter, och härom hade det den 15 januari aflåtit skrifvelse till konungen.

Sådan var den situation, som mötte Stenbock vid ankomsten. Han lät sig dock icke häraf förskräckas, och det såg i första ögonblicket ut, som han skulle lyckas draga rådet med sig och kasta det förra beslutet öfver ända. Den 3 februari föredrog han i defensionskommissionen ett väl genomtänkt och detaljeradt förslag, att man skulle vid första öppna vatten låta hela flottan löpa ut, göra sig till herre i sjön, öfverföra en här af 16,000 man till en ort, som icke finge yppas (att detta var Wismar eller Pöl fick man sedan veta), och sålunda göra en formidabel diversion. Utan tvifvel var det en militäriskt riktig tanke, att säkraste sättet att skydda Sverige var att kasta branden in i fiendens land. Det storartade i denna tanke slog an, själfve Nils Gyllenstjerna fördes hän att yttra: »nu är tid med allvar angripa verket och göra sitt yttersta, ty det måste i år brista eller bära». Man upplefde det märkliga skådespelet, att denna rådkammare, som några veckor förut sett idel omöj-

ligheter, nu i en handvändning beslöt att utrusta hela flottan, hyra en transporteskader i Lübeck, anskaffa nödiga medel och att i spetsen för det stora företaget, som fordrade »ett godt hufvud och bravour», sätta dess upphofsman.[1] Bref till konungen om det nya beslutet skulle genast uppsättas. Det var för Stenbock en lysande seger, säkerligen ej minst vunnen genom den starka vältalighet, hvarmed han fört sin saks talan. Men den skulle ej blifva långvarig. Det entusiastiska ruset dunstade hastigt bort, när man kom till frågan om sättet för verkställigheten, särskildt om penningars anskaffande. Här trädde den nakna, sorgliga verkligheten fram och talade ett språk, som ingen vältalighet kunde vederlägga. När man två dagar senare åter samlades och det uppsatta brefvet upplästes, gjordes starka invändningar mot än den ena än den andra punkten, man ansåg sig blott kunna föreslå, icke nämna Stenbock till kommandot, och man beslöt bestämma Rügen till landstigningspunkt, hvarpå äfven Stenbock, ehuru med tungt hjärta, måste ingå. Än värre blef det i nästa sammanträde, den 10. Man måste ha kontanta penningar genast till flottan, och statskontoret hade förklarat sig ur stånd att leverera dylika. Den hemställan man gjort till banko-

[1] Rådsprotokoll 3 febr. OSCAR FREDRIK 4, s. 169.

fullmäktige om ett lån på 100,000 daler smt hade mötts med afslag. De inkallades då för kommissionen, och efter långa bevekande framställningar förmåddes de slutligen, den 12, att mot god säkerhet lämna ett förskott af 70,000 daler smt på två månader. Det blef alltmera klart, att den stora planen strandat. Och i nästa sammanträde, den 14, var man igen ense om det tidigare beslutet att rusta ut 12 örlogsfartyg med första; kunde sedan den öfriga flottan utrustas, vore det väl. Stenbock underströk dock vikten af att eskadern komme så tidigt ut, att ej en starkare dansk eskader hunne än tidigare gå till sjöss, äfvensom att transportflottan ovillkorligen vore vid samma tid fullt färdig.[1] Om hans befäl talades icke vidare, och ingen skrifvelse afgick till konungen. Stenbocks stora tanke hade lidit ett ohjälpligt nederlag. Själf ville han tillskrifva utgången den starka afundsjukan mot honom hos hans ovänner, och i en senare tid påstod han, att Nils Gyllenstjerna varit den, som gjort alltsammans om intet och det på ett sätt som vittnade om personlig fiendskap.[2] En sådan kan ju hafva något medverkat,

---

[1] Rådsprotokoll 3, 10, 12 och 14 febr. OSCAR FREDRIK 4, s. 163 ff.

[2] Den 28 april till Feif (*Ericsberg*): »En dag lärer spörjas, att jalousien intet ville, att mitt råd borde följas.»

men där fanns ett annat tillräckligt talande skäl i penningebristen. Man ser ju, huru rådet förgäfves sökte få låna äfven en mindre summa hos borgerskapet, och huru försöket att af egna medel sammanskjuta ett bidrag förde till ett ofruktbart gräl i rådkammaren. Lika utsiktslös var tanken på att beskatta de redan halfsvultna ämbetsmännen, och ingen accepterade Frölichs vilda förslag om en myntförsämring.[1]

Man hade emellertid anskaffat 50,000 daler smt och yrkade nu, att Stenbock skulle med dessa resa ned till Karlskrona, taga ställningen i ögonsikte, sörja för att medlen rätt användes och drifva på arbetet. Uppdraget var icke synnerligen angenämt, ty det kunde lätt föra honom i konflikt med den gamle ömtålige Wachtmeister, han hade ingen egentlig myndighet att åberopa, och hela saken kunde väl synas hopplös, då ingen säkerhet förefanns, att de ytterligare behöfliga medlen skulle utfalla. Det gick honom ock till sinnes, att då han velat åtaga sig att under nedresan insamla medel för ändamålet i de städer han passerade (något som nog skulle lyckats honom, såsom erfarenheten längre fram utvisade)

Anklagelsen mot Gyllenstjerna utslungas i Försvarsskriften 1716, s. 160.

[1] Se OSKAR FREDRIK 4, s. 71.

och härför begärde rådets fullmakt, blef detta efter öfverläggning i rådet afslaget. Stenbock uppgifver till och med att bifallande beslut fattats, men att när det bars till Gyllenstjerna för underskrift, hade denne öfverkorsat brefvet, under förklaring att däraf gjordes icke behof. Före sin afresa till Karlskrona utvecklade han i ett särskildt memorial allt hvad som i tid måste göras för att sätta västra armén i stridsfärdigt skick, särskildt fordrade han, att general Mörner i Värmland och viceamiralen grefve Axel Lewenhaupt i Göteborg (hans svåger) skulle ställas under hans direkta kommando, och han fattade rådets uttalande så, som hade denna begäran blifvit af detsamma bifallen.

Därpå afreste han den 11 mars till Karlskrona, dit han anlände den 19. Han fann tillståndet där ganska betänkligt. På sjökastellerna funnos blott 15 man friska på hvartdera, och Wachtmeister hade icke ett öre till aflöning åt inkallade båtsmän. »Där går underligen och lamt till», skref han till konungen,[1] »alldeles intet gubbens skull, ty han är gammal och har ingen hjälp af sina sjömän, utan den som går på egennyttigheten ut; Lagerbjelke å sin sida gör allt i världen att utrota den gamla surdegen.» Han fort-

[1] Den 28 april 1712 till K. Maj:t (*Ericsberg*).

sätter längre fram: »Oeconomien där nere, så till mäld som bak, är ej efter mitt lilla hufvud inrättad, ty där jag två månader skall baka på det jag i en månad skall förtära, det hinner åter intet till.» Mellan flottans förmän och honom blef förhållandet såsom hittills det bästa. Amiralerna funno visserligen tanken på att endast med 12 örlogsfartyg eskortera en transportflotta mer än djärf, ty de trodde sig kunna förutse, att danskarne, som nog skulle skaffa sig god underrättelse, i så fall skulle sända ut en vida starkare eskader, men de erkände ock med Stenbock, att man måste göra hvad man kunde, när man icke kunde göra hvad man ville. Han insåg dock själf mer än väl hela vågstycket och skref ironiskt till rådet: »Huruvida någon af denna professionen sig lärer understå, en mot två eller två mot tre, att engagera eller, när man ock ville sig retirera, han då tilltror sig att undankomma, lämnar jag som den det intet förstår därhän.» Rådet gaf härpå det undskyllande, tämligen svaga svaret, att det visserligen icke var dess mening, att det ovillkorligen skulle stanna vid de 12 skeppen, utan att man skulle söka att efter yttersta förmågan utrusta flottan, och att man skulle utsprida, det hela flottan vore under utrustning; i öfrigt finge saken bero på generalamiralens

berömliga omsorg och vaksamhet. Emellertid afgick före Stenbocks afresa dels en eskader af små fartyg till Stralsund under kommendör Michael Heincke, hvilken skulle med dem söka behärska det förut omtalade Binnenwater, dels en transport af lifsförnödenheter till Wismar. Härmed ansåg sig nu Stenbock hafva för sin del gjort allt för flottan som kunde begäras och önskade för framtiden blifva befriad från dylika »odieusa kommissioner», som han skref till sin förtrogne, generalkrigskommissarien Malmberg. Om hans stämning vittnar bäst den skrifvelse han affärdade till rådet samma dag han lämnade Karlskrona. Han förklarade i denna, att »detta stora verket är i denna vintern högt förfallet», och anhöll att, för försvaret till lands, som K. Maj:t uppdragit åt honom och till hvilket han nu begaf sig, erhålla en nådig resolution på hvad han begärt af magasiner och kassor.

Vid ankomsten till Börringe den 1 april erhöll han regeringens vägrande svar på hans förut omtalade begäran att få Mörner och Axel Lewenhaupt sig underställda. Rådet kunde utan tvifvel härför med rätt åberopa, att konungen gifvit dessa herrar självständigt kommando, som det icke kunde och kanske ej heller vågade ändra; det tänkte väl ock, att en god samverkan icke vore

omöjlig, då Mörner var Stenbocks goda vän och Axel Lewenhaupt hans svåger. Men Stenbock såg ej saken så. Han menade, att rådet brutit ett gifvet löfte, och med full rätt ansåg han ur militärisk synpunkt såsom högst olämpligt, att han skulle behöfva anhålla, där han borde äga att befalla. Han var ock sårad i sin krigarstolthet, ty han kände sitt eget värde och satte det högt.[1] Han såg i beslutet mest uttryck af enskild afund[2] och kände sig för öfrigt nästan säker på, att konungen, hvars gunst han nu ansåg sig äga, skulle gifva honom rätt.[3] Icke utan skärpa svarade han därför rådet den 3 april, att hvad han begärt och detta en gång beviljat icke vore annat, än hvad som betingades af de militära krafven, och att ett kungligt råd, som förde kommando, borde åtnjuta den myndighet, som K. Maj:ts

---

[1] Jämför hans ord till statssekreteraren Höpken (LOENBOM 3, s. 28).

[2] Den 2 april till Fabian Wrede (*Ericsberg*): »Mig är nogsamt bekant igenom hvars enskildta jalousie sådant egentligen härrörer, hafvandes jag uti Stockholm väl märkt, hvad glosser afunden kan uppå en ärlig mans conduite lägga.»

[3] Den 21 april skref han till Malmberg: »Jag hoppas konungen kommer en gång närmare, så lärer han skilja fåren från getterna, ty jag har sett fasliga förebud.» Den försiktigare Malmberg varnade honom, och på hans begäran aflämnades icke brefvet till Wrede, hvarjämte vissa uttryck i andra bref mildrades.

höga hand tilldelat honom. Med stolt självkänsla tillade han: »Jag har burit och fört min värja intill denna dag som en redelig undersåte och uti de occasioner jag vistats aldrig af någón låtit leda mig, utan har fastmer största orsak att tacka Gud, det jag mig bättre än mången annan i själfva elden och tillfället finna vetat.» Rådets lugna svar kom tvisten att hvila, men Stenbock beklagade sig för konungen och sökte ändring. I detta bref[1] säger han smickrande, att det gifvit honom nytt lif att af kanslirådet Feifs bref se, att konungen hade nådig tanke om lilla Bocken, och att lika hugnande som det var att tjäna under konungen själf, lika otillfredsställande var det nu att träla och dependera af så många, »hvilka hållan under hatt, och de mesta i krigsväsende litet verserade». Han utgjuter sig ock öfver afund och hemliga förföljelser. I sak säger han klart och väl: »Skall jag gå per supplicam till dem, som att lyda åligger, och fråga dem, hvad de för godt finna och krigsraison kan vara,

[1] Ofvannämnda bref af den 28 april. I brefvet till vännen Feif af samma dag, som skulle supplera det förra, fäller han följande träffande omdöme: »Där många hufvuden regera, där fällas ock variable resolutioner; det är en stor difference att tjäna där Kongl. Maj:t själf vistas och där per vota man skall söka resolutionerna.»

så blir det en pålsk riksdag af, och jag kommer intet ur rummet.»

En vidlyftig militärisk korrespondens i och för försvarsåtgärderna i väster och medverkan vid den tillämnade transporten upptogo nu hans tid på Börringe; det hindrade honom dock ej att företaga resor inom provinsen, när så erfordrades.[1] Ställningen till regeringen var dock något spänd, och han afvisade (den 26 april) rådets förnyade anmodan, att han skulle taga närmare befattning med transportens inskeppning, under förklaring att han dels saknade tid, dels ej ägde kännedom om vare sig planerna eller anordningarna. När tillfälle gafs, lät han ock spetsigt vederbörande veta hvar skulden låg för felaktiga anordningar. Så t. ex. när defensionskommissionen anmodat honom se till, att Gyllenstjernas regemente, som klagat öfver, att det under hela två år (1710—1711) endast utfått gage för 4 månader, bekomme ut sin rätt, svarade han (den 9 maj), att det vore lätt hjälpt, om kommissionen tillhölle statskontor och landtränterier att prompt utbetala hans anordningar; det vore omöjligt att gifva ut mera än man fått

[1] Den raskhet, med hvilken han förra året gjorde sin västkustinspektion, 80 mil inom 16 dagar, ha vi sett. I jan. 1712 finna vi honom datera bref i Malmö d. 14, Kristianstad d. 15, Ystad d. 16.

i händer. Efter en kort vistelse på Vapnö i Halland tog han nu vägen till Göteborg, dit han anlände den 14 maj. Han hade både i Stockholm och Karlskrona haft ett vaket öga på förhållandena vid västra armén och ej utan oro sett dess betryckta tillstånd, hvarom han flera gånger erinrat regeringen; han stod också alltid färdig att vid första underrättelse om en fientlig rörelse skynda till stället genom natt och dag. Han fann nu tillståndet sämre än han väntat. Officerarne hade icke fått ut sin lön, manskapet icke erhållit vederbörlig mundering. Redan dagen efter sin ankomst aflät han därför ett skarpt bref till rådet, den 15 maj, och meddelade, att fältmagasiner och fältkassor stodo tomma och att det enda infanteri han förfogade öfver, Upplands regemente, var så naket, att det mer liknade tiggare än soldater. Själf stode han där med två tomma händer, och finge han icke hjälp, frisade han sig från allt ansvar. Lyckligtvis kom hans generalkrigskommissarie från Stockholm med 50,000, och själf kräfde han in en resterande gärd å 15,900 daler smt. Som allting var lugnt å norska sidan, hade han tänkt att för sin hälsa begifva sig till Medevi och hade redan begärt permission af rådet, då i ett ögonblick allt förändrades genom ankomsten af en befallning från konung Karl. Icke blott badresan

måste slås ur hågen, utan han måste bereda sig på en större och trägnare arbetsuppgift än någonsin förut.

Den 19 maj anlände nämligen med extra post från Ystad tvenne bref från konung Karl, daterade Bender den 23 februari och 7 mars 1712. Som de voro skrifna i chiffer, skulle Stenbock stått där lika klok på innehållet, om de ej åtföljts af ett bref från Feif, som upplyste om att Stenbock var utsedd att taga befälet öfver expeditionen till Tyskland. Härom gaf han rådet genast underrättelse och begärde att ofördröjligen få nyckeln till chiffern. Hans själ fylldes af glädje öfver att äga konungens nåd och förtroende, däri låg en uppenbar seger öfver dem, som han betraktade som sina motståndare; uppgiftens storhet har kanske ock eldat hans rörliga sinne, ehuru han säkerligen i sitt inre icke kunde värja sig för tanken att allt detta nu komme väl sent. Till Malmberg skref han: »Jag dansar på tå af glädje att slippa den afund, som så oskyldigt en del fattat mot mig.» Man kan väl tänka sig rådets förvåning vid samma tid, då det den 20 maj också bekom bref af konungen, hvari han inskärpte sin plan för den stora expeditionen, utan att dock med ett ord omnämna, att han utsett Stenbock till chef och därom tillskrifvit

denne. Man kunde dock ana att så var, och aningen blef visshet, då Stenbocks bref ankom. Saken kunde ej undgå att väcka en viss missstämning, då den hade allt utseende af att vara uppgjord bakom rådets rygg mellan Stenbock och konungen, och stämningen förbättrades icke däraf, att Stenbock varit oförsiktig nog att meddela Feifs bref i sin helhet, så att man fick läsa dennes helt naturligt retsamma yttrande, att »H. Maj:t gärna skulle se, att han på alla ställen kunde fördela Eders Excellens», hvari låg ett tämligen tydligt misstroendevotum mot rådet.[1] Till dess heder bör sägas, att detta dock icke synes hafva vidare inverkat på dess beröring med honom.

Redan samma dag han bekom konungens bref utfärdade han nödiga order för västra gränsens försvar, följande dag, den 20, sammankallade han alla sina högre officerare till krigsråd för samma sak, och resultatet af denna öfverläggning meddelade han rådet den 22. Han lade särskild vikt på att skärgårdsflottan gjordes stark, till besätt-

[1] I försvarsskriften 1716, s. 164, berättar Stenbock, att statssekreteraren Ehrenstral sagt i rådet, att »det vore bättre det aldrig en käft öfversattes till Pommern, än att grefve Stenbock därmed skulle få lägenhet att komma till vår allernådigaste konung, som han vore en fiende af senaten och allt för god konungsk». Men han tillägger ock, att Horn sökte på sitt rum bilägga ovilja mellan dem.

ning föreslog han Bildsteins nyuppsatta regemente. »Under brava officerare», säger han, »skola de uti deras vadmalsrockar rätt så manligen fäkta, ja, genom Guds hjälp bättre än juten med all deras högmod och plumagerade hattar.» Samma dag reste han till Svenljunga och var den 24 på Vapnö igen, afvaktande chifferns ankomst. Under tiden afgingo bref åt alla håll med order om nödiga förberedelser. Den 29 kom chiffern, och han erfor nu af konungens bref, att han skulle taga kommando öfver en armé af 14 regementen och skyndsamt föra den öfver Östersjön för att sätta Sverige i respekt hos de allierade och drifva dem till fredstankar; allt hvad konung Stanislaus hade att befalla skulle han efterkomma, särdeles i fråga om krigsoperationerna.[1] Stenbock gaf rådet del, den 31 maj, af de kungliga brefven. Några dagar förut hade han skrifvit det till i en mängd viktiga frågor, som rörde expeditionen; det skedde med en hållning och ton, som oförtydbart vittnade, att han redan nu kände sig stå i en helt annan ställ-

[1] Wellingk skröt framdeles, att han kunnat blifvit chef för expeditionen, om han velat, och att Stenbock hade honom att tacka för befälet, i det han gifvit Karl del af Stanislaus' berömmande uttalanden om Stenbock (bref till J. Banér 7 april 1713, *Upps. B.* F. 109). Det sista är sant, huruvida åter Wellingk varit i fråga, är mig alldeles obekant.

ning än förr.[1] Då förut omnämnda bref afgick, den 31, var han redan i Karlskrona för att med egna ögon se hvad där åtgjorts; utan flottans snara utredning var hela företaget en omöjlighet.

[1] Den 26 maj. LOENBOM, 3, s. 293—298.

FJÄRDE KAPITLET.

Tyska expeditionen till och med slaget vid Gadebusch.

Vi stå inför det sista skedet af hans stolta lefnad. Det ingår under kolossala ansträngningar för en sak, som nästan var på förhand förlorad, det fortgår under en förtviflad kamp med växande svårigheter, som slutligen blifva honom öfvermäktiga, och det ändas med ett kvalfullt fängelse och en däraf framkallad förtidig död. Men det är icke framgången som är bestämmande vid domen öfver en människas storhet, och Stenbocks ära blifver icke mindre under dessa starka skiftningar af ljus och skugga, som växlande falla öfver hans sista lefnadsår.

Redan den 31 maj 1712 var Stenbock framme i Karlskrona. Han fann, som han nästan kunnat vänta, tillståndet föga tillfredsställande; efter de 50,000 daler smt som han på våren ditfört hade endast 10,000 ytterligare remitterats,[1] och då finska

[1] Stenbock hade i maj gjort ett försök att för transporten åtkomma de 150,000 daler smt, som afsatts för dragon-

eskaderns nödvändiga utrustning slukat större delen af den första summan, återstod ej mycket för stora flottan. 21 fartyg voro visserligen upptacklade, men både folk och proviant saknades; af besättningsstyrkan hade man ännu blott 5,700 eller ungefär hälften inne, och af dessa voro 2,000 »unga gossar och oöfvade bondedrängar». Transportskeppen voro ännu till stor del spridda längs Sveriges kuster, de 25 som funnos inne räknade blott 2,724 läster eller ej en femtedel af hvad som erfordrades. Felet var icke den gamle generalamiralens, han stod där med två tomma händer och hade, som han harmset uttryckte sig, afspisats med papperslappar. Redan den 2 juni sammanträdde Stenbock med amiralerna för att öfverlägga om hvad som borde och kunde göras. Sammanträdet såg först ut, som skulle det kunna uppväcka slitningar, ty gamle Wachtmeisters första fråga var, om Stenbock var utsedd att nu taga hans chefsplats; han kände sig sårad vid tanken på att utan sin begäran varda skjuten åt sidan. Sedan Stenbock skingrat hans misstämning genom att genast förklara, att något sådant icke vore i

---

regementens uppsättande. Rådet svarade först ja, då Stanislaus härför enkom reste upp till Stockholm, sade sedan nej, men lämnade dem slutligen i juli, efter att Stenbock kommit till Stockholm och satt hela landet i rörelse.

fråga, kom man godt öfverens. Den plan, som rådet på våren samlat sig ikring, att för medellöshetens skull utrusta blott 12 örlogsfartyg till skydd för transporten, förklarades enhälligt af amiralerna, för outförbar. Ingen sjöman kunde åtaga sig ett dylikt befäl, som sannolikt skulle medföra flottans och transportens förlust; generalamiralen förklarade, att som volontär skulle han gärna gå med i så fall, men icke som chef. Lika enhälligt påstodo de, att man måste hafva 200,000 daler smt för utrustningen, försäkran om båtsmännen på Göteborgseskadern (visserligen blott 500 man, men det bästa sjöfolket och försedt med utmärkta underofficerare) och 1,000 man af Skånes kustbefolkning, på hvilka dess guvernör gifvit anvisning, förutom naturligen de fotregementen som efter bruket skulle utfylla besättningarna. Under de två följande dagarnas session kom man öfverens om den eftertryckliga framställning, som skulle ofördröjligen göras hos regeringen, och att assessorn, friherre Mårten Lilljehöök, en af Stenbocks förtrognaste, som åtföljt honom, skulle genast resa upp till Stockholm för ändamålet. Han försågs af Stenbock med bref af den 4 till rådet och en instruktion daterad den 5 juni, i hvilken brister och behof klart framlades; det vore ej möjligt, säger Stenbock, för honom att som Vår Frälsare

med fem bjuggbröd spisa lika många tusen människor.[1] Lilljehöök skulle taga vägen öfver Medevi för att träffa konung Stanislaus, hvilken ju skulle hafva ett slags nominell öfverhöghet öfver hela expeditionen, underrätta honom om läget och höra hans tanke om de mått och steg som borde tagas för att få expeditionen snabbt och väl till stånd. Ty, som Stenbock skref till Stanislaus (den 5 juni), om icke senaten och hela Sverige grepe sig an och gåfve sin sista skilling för expeditionen, gräfde de konungens och Sveriges graf. Stanislaus föll då på den idén att kalla till sig rådets två inflytelserikaste män, Arvid Horn och Nils Gyllenstjerna; kunde de vinnas, skulle saken sedan gå af sig själf i rådet. Han gaf därför Lilljehöök i uppdrag att framföra till dem en inbjudning och utsåg Vadstena till mötesplats. Men det var ingalunda Stanislaus' mening eller hopp, att han ensam skulle öfvervåldiga sådana stormän, utan det var på Stenbocks biträde han litade. Till denne

[1] Hans bemödande att sätta fart i rådet inskränkte sig icke till detta bref. Både den 7 och 9 juni aflät han nya skrifvelser, den senare var synnerligen allvarsam. Till svar på rådets uppmaning att han skulle påskynda flottans utrustning erinrade han om hvad han redan i febr. lagt det på hjärtat: kunde han bära flottan öfver på sina skuldror, skulle han gärna sätta lifvet till för att göra det; det uppdrag han fått vore en så hård nöt att knäcka, att han villigt skulle lämna det åt en annan.

afsändes samtidigt general Poniatowski med begäran, att han också skulle infinna sig, och detta före de bägge andra herrarne, så att man kunde uppgöra sin krigsplan i tid. Det skedde ock med otrolig snabbhet. Ännu den 13 var Stenbock i Karlskrona och redan följande dag hade han hunnit till Vadstena. Under deras föregående öfverläggning, om hvilken man för öfrigt vet litet, var dock en viktig fråga före. Stanislaus hade i bref till Stenbock satt i fråga, om det icke vore bättre att utse Danzig i stället för Rügen till debarkeringsort, men ehuru Stenbock väl insåg olägenheten af Rügen, afstyrkte han dock förslaget.

Rådet saknade nog icke god vilja, om det också icke besatt den brinnande energi som fordrades för att öfvervinna de verkligen oerhörda svårigheter, som uppstaplades i dess väg. I en månghöfdad församling delas ansvaret, och ansvarskänslan förlamas. Det gjorde dock sitt bästa. Amiralitetskollegium i Karlskrona hade redan före Stenbocks ankomst sändt kommendör Nils Ehrensköld[1] till Stockholm med anmälan, att utan erhållande af manskapet på Göteborgseskadern och

[1] Den tappre sjöman, som vi skola nästa år möta, då det blef fråga om att hämta Stenbocks här efter kapitulationen, och som 1714 gjorde sig odödlig genom striden i Jungfrusund mot ryska flottan.

200,000 daler smt kunde ingenting uträttas. Ehuru rådet blef öfverraskadt af denna fordran (det hade trott, att allt var på god väg där nere), utfärdade det genast order till viceamiralen grefve Axel Lewenhaupt att inställa sina operationer och sända sitt folk till Karlskrona; men att anskaffa penningar syntes så godt som omöjligt. Statskontoret kunde icke gifva anvisning på något, alla försök att låna möttes såväl af banken som af enskilda med ett bleklagdt nej. För att visa att de kungl. råden för egen del icke skydde äfven tunga uppoffringar, sammansköto de 2,000 daler hvar och vände sig till alla rikare män med begäran att hjälpa under, men trots all ansträngning kunde de icke få ihop mer än 50,000 daler smt, således blott 1/4 af den behöfliga summan. När så Lilljehöök kom, gjorde de icke den ringaste svårighet att samtycka till det föreslagna mötet i Vadstena och vidtogo åtskilliga anordningar som Stenbock begärt. Men penningfrågan ansågo de olöslig och förmodade väl, att man nere i Vadstena också skulle få detta klart för sig efter de två deputerades ankomst.

Före den 21 juni hafva Horn och Gyllenstjerna anländt till Vadstena, ty denna dag besvara de ett memorial, som Stanislaus för dem framlagt. Jag har ej sett detta, men att döma af svaret tyckes det hafva i lätt skisserade drag innehållit un-

gefär hvad Stenbock starkare preciserade i sitt nedan omnämnda memorial. De bägge rådsherrarnes svar[1] är fattadt i pennan med en mindre vanlig diplomatisk skicklighet. De insvepa sin tanke oftast i retoriska artighetsfraser, där man har svårt att finna det reella innehållet, och det var nog deras afsikt att icke kompromettera sig med några förhastade uttalanden, utan blott afhöra hvad som här androges, för att sedan referera det för rådet. I fråga om den sista och icke minst viktiga punkten i memorialet, nämligen om fälttågsplanen, rörande hvilken Stenbock frågat hvad som vore att göra efter en seger i Pommern, huruvida man borde vända sig till Polen eller angripa Danmark, hafva de dock ett längre, tydligare och ganska märkligt uttalande. De göra dock här först det bestämda förbehållet, att de tala som privatpersoner och icke i rådets namn. Diversionen mot Danmark afstyrka de, den kan, i synnerhet som man måste antaga att tsaren följer efter, föra till att armén instänges på halfön, och i alla händel-

[1] Detta svar af 21 juni finnes i kopia i *RArk.* Besynnerligt nog har det äfven Stenbocks underskrift. Att detta är ett misstag synes af innehållet, ty det vänder sig lika mycket till honom som till Stanislaus. Det är detta svar som Stenbock i Försvarsskriften 1716, s. 165, säger vara »ett af herr von Höpken uppsatt väl utstuderat svar, så stiliserat som all fråga vore förgäfves, ty där blefve väl intet af».

ser skall den föröda den holsteinska hertigens stater. Det är tsaren, Sveriges farligaste fiende, som man måste fortfara att ansätta, hans reträtt måste ske åt Polen, och man bör kunna räkna på en resning af polackarne mot deras förtryckare. Schlesien, som har Sverige att tacka för så mycket, skall förse armén med rekryter, man kan ock med säkerhet räkna på Preussens ingripande. Till sist tillägga de, ehuru tydligen icke i någon ond mening, att de ingenting hellre skulle önska, än att Stenbock komme i den bekymmersamma belägenheten att efter vunnen seger vara oviss hvarthän han skulle vända sig.

Stenbock fann detta icke vara klart svar på tal, utan framlade den 24 juni ett eget memorial, i hvilket han utan omsvep preciserade allt hvad som erfordrades, för att den planlagda transporten skulle kunna genomföras. Amiralitetet måste hafva 22 örlogsfartyg utrustade, med mindre kunde ingen löpa ut, utan att genom positiv order af rådet vara friad från ansvar, i synnerhet då man som nu alltför mycket saknade erfaret sjöfolk. Som exempel anförde han, att på ett fartyg med 500 mans besättning funnos blott 60 gamla sjömän, resten vore »bondepojkar och oerfaret sjöfolk». I penningar måste man hafva 200,000 daler smt, då »utan kontanta penningar en sådan stor machine

i all evighet ej står att regera». Armodet vid amiralitetet vore obeskrifligt, ja han hade »med blygsel sett så förnäma som ringare officerare deras föda söka hos godt folk af bönderna på hvarjehanda vis». Huru skulle man väl kunna anlita någon kredit därnere, då ej ens statskontoret på hela rikets kredit mäktat anskaffa 100,000? Transportfartygens antal vore alldeles otillräckligt, de förbyggda fartygen rymde blott 4,000 man infanteri och 2,500 kavalleri, men armén vore dock beräknad till 18,000 man. De vore icke att tänka på att fylla örlogsfartygen med trupper, ty det vore ett stort hinder för dessa i händelse af batalj, och en fara, om under urlastningen flottan öfverraskades vid stranden, liggande i lägervall. Beräkningen af lifsmedel vore ock otillräcklig; hvad försloge 14 dagars underhåll för trupperna på embarkeringsorten och två månaders sjöprovision för flottan, då denna provision tillika skulle räcka åt trupperna efter landstigningen? En sådan operation som en stor transport kunde kräfva lång tid. I afseende på fälttågsoperationerna ville han tydligen ej alltför mycket binda sina händer, och han uttryckte sig i försiktiga ordalag. Han ville låta sig angeläget vara, heter det, att efter tid och lägenhet följa rådets anvisningar och, allt som Gud beskär öfverhanden, angripa den redoutablaste fienden.

Konungen anvisade vägen till Polen, men det vore dock nödigt att tillse, att armén ej fördes dit, där misären vore än större, och den sålunda skulle störtas i total undergång.

Öfver så viktiga punkter vågade Horn och Gyllenstjerna icke afgifva svar på stående fot, utan att hafva öfverlagt med hela rådet, och de ansågo ej utan skäl saken vara af den omfattning, att Stenbock borde följa med till Stockholm och själf föra sin talan. Han vägrade först, sägande att det var regeringens sak att anskaffa allt som till expeditionen erfordrades, dess utförande komme på hans ansvar. Han gaf dock med sig, sannolikt insåg han mer än väl, att detta var enda möjligheten att nu få saken att gå. De andra åter hyste väl knappt någon förhoppning i den vägen, utan tänkte sig väl snarare, att han skulle liksom de bli omvänd, då han med egna ögon finge öfvertyga sig, hur det stod till med rikets tillgångar. De kände dock icke rätt det obetvingliga mod och den kolossala energi, som lågo dolda hos den lille fältmarskalken. Han skulle nu öfverraska världen med att göra en verklighet af det som synts alla vara en ren omöjlighet.

Må man icke bedöma rådet för hårdt, allraminst beskylla det för ljumhet i fyllandet af sin plikt och för bristande fosterlandskärlek. Det hade

kämpat med ständigt stegrade svårigheter, som slutligen syntes växa äfven den bästa vilja och den starkaste kraft öfver hufvudet. Rikets nöd stirrade det i ansiktet, hvart det vände sig, det var som förlamadt af den fullständiga bristen på allt: folk, förråder, penningar och kredit. Och det var som hade man, sedan Karl envist begrafvit sig i det aflägsna Bender, förlorat tron på allt, äfven på sig själf. Kanske ock i det föreliggande fallet mer än en af de ledande männen kände föga lust att offra Sveriges sista resurser på ett företag, som väl syntes dem icke gå ut på annat än att kasta landets enda här så godt som i gapet på en öfverlägsen fiende, eller i lyckligaste, knappt tänkbara fall blott gifva Karl tillfälle att, till föga gagn för Sverige, förnya sina polska äfventyr. Annorlunda såg Stenbock saken. Han trodde fullt och fast, att det nu var konungens fulla allvar att återvända hem, och såg i expeditionen det säkra medlet att åstadkomma detta och så rädda fosterlandet. Och för visso skulle äfven de största ansträngningar varit rättfärdigade, om med dem ett sådant mål kunnat vinnas. Tyvärr såg den halsstarrige Karl denna utomordentliga kraftansträngning i första rummet ur synpunkten af dess betydelse att kunna framtvinga en turkisk krigsförklaring mot Ryssland, som skulle sätta honom i stånd att med högburet

hufvud återvända till Polen. Fosterlandets offer blef därför förgäfves. Lika storartadt förblifver i alla fall det verk, som Stenbock nu utförde, då han ryckte med sig ett tveksamt råd och ett uttröttadt och halft förtvifladt folk till en ny oerhörd kraftansträngning. Och det är som ett under att se honom nedbryta alla hinder och öfvervinna alla omöjligheter. Ingen förmådde motstå hans manliga tal, och hans brinnande fosterlandskärlek tände i alla sinnen; man hade lärt sig att se upp till honom såsom Sveriges man, allt ifrån den dag han körde den danske fienden ur Skåne. När man ser den framgång, som nu kröner hans arbete i hufvudstaden, kan man blott beklaga, att han icke i februari kunnat uppträda med samma auktoritet som nu och tala i konungens namn. Troligen hade han då lyckats lika väl som nu, men hvilken annan utgång kunde icke då denna expedition fått, om den gått ut i tid, kommit oskadd fram och fallit öfver en fiende, som ännu icke samlat sina krafter.

Den 27 juni ankom Stenbock till Stockholm, och följande dag sammanträdde rådet. Man visade honom där icke något misstroende eller ovilja, tvärt om uttalade man, att hans förslag voro goda och riktiga, men man förklarade att penningar stodo

icke att skaffa,[1] hvarom han själf kunde bäst öfvertyga sig genom ett besök i statskontoret. I detta förslag, som framställdes af Arvid Horn och understöddes af hela senaten, kan hafva legat hos några en afsikt att sålunda beslå den besvärlige ämbetsbrodern, som ständigt beskyllt dem för bristande god vilja, men hos Horn och flertalet var säkerligen afsikten blott den att låta honom själf inse och erkänna den omöjlighet, hvari man befann sig. Stenbock förklarade sig villig att göra besöket, men fortsatte därefter lika lugnt att debattera åtgärderna för fälttåget. Säkerligen hade han sin plan redan klar i hufvudet. Den 30 juni infann han sig jämte vännen G. Cronhjelm i statskontoret, där dess president, grefve Stromberg, och öfriga tjänstemän nu uppstaplade ett berg af papper och räkenskapsböcker, som väl kunnat verka förvillande, hvarjämte de uppvisade rikets hela stat i detalj med alla de millioner, som balanserats, och påpekade, att af oassignerade medel fanns för tillfället icke mera inne än en spottstyfver af 12,000 daler. En vanlig människa skulle säkerligen blifvit lika bortkommen som modlös inför ett sådant trassligt och öfverväldigande bevis-

[1] Bristen i rikets stat tilltog oupphörligt. För 1710 hade den varit 82 tunnor guld, 1712 i dec. angaf rådet den i bref till konungen till 130 tunnor (*HH.* 10, s. 357).

material. Men Stenbock var icke ovan vid räkenskaper och hade sannolikt ej heller väntat sig finna annat, än att årets alla inkomster redan voro uppätna eller assignerade, och det var ej till dessa han syftade. Kanske började man ana hans afsikt, då han helt lugnt begärde en förteckning på rikets säkraste inkomster för nästkommande år. Sedan han väl fått denna, uppvisande ett belopp af $1^1/_2$ million daler smt, gick han följande dag åter upp i rådet och slog de närvarande med häpnad, i det han nu framställde det förslaget att på dessa medel upplåna hvad som behöfdes för årets fälttåg. För läsaren synes kanske detta så enkelt, som vore det ett Columbi ägg. Men naturligtvis hade ingen af de närvarande fallit på denna tanke, af det enkla skälet, att ett dylikt steg ur statshushållningens synpunkt var början till en snar och säker ruin. Det var som att gripa till ett heroiskt läkemedel, som gör patienten frisk för i dag, men i morgon sjufaldt värre, och som därför icke kan länge upprepas. Härtill kom att just ingen rätt trodde på möjligheten af att finna den, som ville på denna säkerhet släppa till sina penningar, ty svenska statens kredit var med allt skäl i vanrykte. Det är icke omöjligt, att detta sista har hos några medverkat till rådets beslut att gå in på ett så vidtutseende och betänkligt förslag, men

sannolikt hafva de fleste ryckts med af Stenbocks djärfhet och trott honom om att kunna göra det omöjliga. Man biföll enhälligt förslaget, och han fick i uppdrag att söka på dessa inkomster upplåna nödiga medel.

Och nu följer ett af de största ögonblicken i hans lif, ett af vår historias vackraste minnen, då han söker vägen till sina landsmäns svenska sinnen, finner den och rycker dem med sig till de största uppoffringar. Det är i sanning en gripande, oförgätlig tafla, då han den 3 juli 1712 träder upp på Stockholms rådhus, täljer rikets nöd och klappar på svenska hjärtan. Och det är ett oförvissneligt blad i hufvudstadens historia, att dess borgare då på ett så lysande sätt visade vägen för sina landsmän. Han begynte sitt tal med att öppet erkänna, att det vore sant och ostridigt, att när svärdet en gång var draget, stode segern i Herrans hand, hvilket man för tre år sedan fått erfara på den olyckliga dagen vid Pultava, men han tviflade ändock icke nu på, att Gud skulle välsigna Sveriges rättmätiga vapen, hvarom han redan gifvit hopp genom segern vid Helsingborg öfver de stolta fienderna. Och därpå gaf han fritt lopp åt sina brinnande känslor i de starka orden: »Det synes, bröder, att Gud den allrahögste själf ropar till Sveriges barn att frälsa deras oskyldige

Isak, jag menar vår allranådigaste konung, som ej kan komma sitt rikes gränser närmare, med mindre H. K. Maj:t med makt gripes under armarne . . . Betänken nu, bröder, denna angelägenhet och söken till att rädda och gå eder nådigaste konung emot. Kommen ihåg de gamle svenske mäns och göters inlagda åreminnes berömm uti deras tro mot deras konung och deras tapperhet mot deras fiender. Tänken på hvad evig skam det skulle vara, om vår nådigaste konung icke skulle blifva af oss undsatt och hulpen hem uti sitt rike, utan nödgas längre dröja bland turkar och hedningar, hvilkas sablar kanske torde vändas mot honom . . . Och hvad evig nesa för hvar redlig svensk och vår urminnes göta trohet, om vi således blefve vår konungs egne mördare, det Gud nådeligen afvände. Jag äger icke mer än en handfull blod, den skall jag gärna härvid för konungen och eder alla uppoffra, allenast lagen för Guds skull, att jag blifver understödd.» Och därpå, efter att hafva klart redogjort för den säkerhet, som bjöds den som ville bispringa staten, fortsatte han: »För Kristi skull beder jag eder att nu gripa eder an och våga det yttersta. Nu är tid att I som trogna och redeliga män med Gud gripen Abraham i svärdet att frälsa vår svenske Isak, jag menar eder och min nådigaste konnung. Sker det ock intet, så

tviflar jag, att I ock aldrig få se konungen, men väl riket uti en total undergång. Gud låte eder och mig aldrig få skåda hvarandra uti ett så uselt och olyckligt tillstånd, ja! förr än jag därtill begärer vara vittne, skall jag på ett spån sätta mig öfver vattnet samt sedan vid konungens dyra sida med fröjd ända mina öfriga dagar. Betänken då hvad lycka och olycka oss förestår, hjälpen eder konung och hjälpen eder själfva. Jag har icke mer att lägga till mitt förra tal utan det, att jag mig erinrar hvad evangelium säger: Jag var husvill, och I härbärgeraden mig intet, jag var hungrig och I gåfven mig intet att äta. Jag menar att med skäl och ett blödande hjärta jag kan räkna vår nådigste konung, som så fjärran från sitt rike vistas, för husvillan, edra medbröder, som nu skola gå mot fienden, för hungriga. Lagen, lagen så, att de ej af hunger och nakenhet komma att lida och försmäkta.»

Till de i början motsträfviga redarne[1] och skepparne, af hvilka han önskade utverka upptacklande och öfverlåtande af nio stora s. k. spaniefarare, som voro oumbärliga för transporten, riktade han lika kraftiga och lika verksamma ord. Erinrande

[1] Hans sätt att taga människor målas ypperligt af hans ord till en tredskande redare: »Jag är ingen präst, utan en soldat, men Gud skall veta att jag aldrig förgätit honom. Jag går nu icke i herr Roselii pung, men uti hans samvete, och frågar om han icke kan göra denna utredningen.»

dem om Gustaf Adolfs vackra afskedsord, då denne för sista gången talade till borgerskapet och tillönskade det stora stenhus i stället för obetydliga träkojor och väldiga skepp i stället för små båtar, utbrast han: »Huru litet gagnar det eder, att ekeplankan ligger här vid bron, men huru stor nytta förer det med sig, om den nu kan utredas? Jag vill låta bruka mig att som ett instrument gå för dem alla, våga lif och blod, intet för min egen gloire, men till min nådigste konungs och hela fäderneslandets tjänst... Jag talar som en ärlig man och säger rent ut, huru det står till och som jag nu för Gud kan försvara. Eljest försäkrar jag, att när skeppen gjort denna ena resan, skolen I få dem tillbakars... skolandes med Guds hjälp jag öppna Sundet, så att I uti november kunnen utreda edra skepp att göra sjöfarter på främmande orter, ty Gud skall stå med Stenbock... Jag beder eder för Guds och Kristi skull, att I nu tagen tiden i akt och söken till att hämta eder konung, hvilken vinning är fast större än att göra några resor på Spanien». Hans friska lynne visade sig i de hurtiga ord han under arbetet på skeppens utredande ställde till sjöfolket: »Gossar, vi skiljas nu åt som vänner, gören nu hvad I kunnen. I skolen af flottan blifva betäckte, och Stenbock skall följa med eder och vara, än på kajut-

taket, än på landet. Tron säkert, att hvar dag I vinnen med utredningen, så vinnen I en million för Sveriges rike.»

Genom öppet bref vädjade han till rikets öfriga inbyggare. Han ställde dem för ögat, att visserligen voro skatterna större och tyngre än de någonsin varit, men så vore ock nöden större. Sveriges darrande och till undergång lutande byggnad fordrade hjälp, eljest ramlade allt öfver ända. Grepe man sig icke an med kraft, skulle fosterlandet ödeläggas och dess frihet gå förlorad. Deras ed mot konungen och deras samvete, människans största skatt, förbjöde det. »Hvar blefve annars», säger han, »vårt redliga svenska hjärta, som i världen är så mycket berömdt och hvarmed, näst Guds allsmäktiga bistånd, vi ännu i vår olycka kunna sätta skräck och förtviflan i våra fiender och dem manligen öfvervinna?» Äfven till rikets biskopar affärdade han en rundskrifvelse, med anhållan att allt Sveriges prästerskap ville, såsom Moses en gång på berget, då Israels barn kämpade mot fienden, lyfta sina händer upp mot himmeln och förena sig med sina församlingar i en trogen bön för fosterlandets välgång.

Inför denna glänsande vältalighet försvann all modlöshet och tvekan, och man öfverbjöd hvarandra i att offra för fäderneslandet. Anblicken af

denna det svenska folkets ädla trohet gick djupt i Stenbocks själ. Det blef ett af hans varmaste minnen, och fyra år senare, då han försmäktade i fängelsets djup, skref han med innerlig rörelse, att han »ville inför Gud och sin konung bekänna, att sådana undersåtar som de svenske icke funnos i hela världen». Om man känner det dåvarande ekonomiska läget, är det häpnadsväckande, att han mest i försträckningar, men äfven i gåfvor fick in nära 400,000 daler smt, hvaraf hufvudstaden bidragit med nära en tredjedel. Efter vårt penningvärde räknadt, skulle hela summan motsvara säkerligen öfver 3 millioner kronor. Alla stånd hade bidragit, och rådet eldadt af den allmänna hänförelsen gjorde allt hvad i dess makt stod att befordra det stora verket. Nu fick det mod att lägga beslag på de förut omtalta dragonmedlen, det utfärdade maningsbref till alla landshöfdingar att öfvertala ståndspersoner och andra till försträckningar, och gaf Stenbock fullmakt att på nedresan till Karlskrona bortarrendera stapelstädernas tullar och acciser. Alla förskrifningar undertecknades af rådet, och dess utgifna löfte betryggades yttermera genom Karls bekräftelsebref. Ingen lär heller blifvit lidande på denna transaktion, hvilket vill säga mycket för en tid, då man var van att staten sällan infriade sina löften.

Så fort penningar börjat flyta in, skyndade Stenbock att remittera 100,000 daler till Karlskrona, där nöden var stor.[1] Det var blott hälften af hvad amiralitetet fordrat, men Stenbock var tvungen att tillgodose både arméns och flottans behof, och han ägde öfversikten öfver det hela. Emellertid fann han därför för godt att sända medlen med konung Stanislaus, för att blidka Wachtmeisters befarade missnöje, hvilket ock lyckades. Under tiden sjöd arbetet på alla håll. Lifsmedel upphandlades och inlastades, de 9 spaniefararna voro snart klara, båtsmännen uppbådades, Göteborgsflottans manskap hade redan den 25 juli inmönstrats i Karlskrona, uppbrottsorder voro gifna åt regementena, och generallöjtnant G. A. Taube sänd till Karlshamn att där anordna deras läger; magasiner upprättades på Bäckaskog och Ljungby. Mycket återstod väl ännu, som sannolikt skulle under hans vaksamma öga och af hans kraftiga hand blifvit bättre föranstaltadt, än som sedan skedde.

Men tiden led och det var af än större vikt att tillse, det ingen dag gick förlorad där nere, så att expeditionen måtte utan uppskof kunna afgå.

---

[1] Lagerbjelke beklagar sig, 9 juli, i bref till Stenbock, att han icke har ett öre och att folket jämrar sig; öfver 7,000 har han att underhålla. (*Ericsberg.*)

Man visste, att de fientliga stridskrafterna i hög grad förstärkts, att Danmarks flotta var i sjön, att dess belägringsartilleri förts till Pommern och att fienden ämnade göra sig till herre öfver Binnenwater. I så fall åter var Rügen allvarsamt hotadt och Dückers ställning kritisk; hela expeditionens möjlighet berodde på besittningen af Rügen, där man skulle landstiga. Stenbock tog därför den 28 juli afsked af rådet med en varm och allvarlig skrifvelse, hvarpå detta gaf ett enkelt och värdigt svar. Det återstod att taga farväl af Stockholms trofasta borgare, hvilka gått i spetsen för de fosterländska uppoffringarna. Han glömde aldrig dem, liksom de ej heller honom, men han såg i detta ögonblick hvad de ej kunde se, att han beträdde en väg, där utsikten till framgång var liten, farorna åter stora, hart när oöfvervinneliga. Hvad som höll honom uppe var hans okufliga mod och tron på en rättvis sak. När han därför den 4 augusti infann sig på rådhuset för att räcka dem handen till afsked, var det med fullaste känsla af stundens allvar. Han sade dem ärligt, att nu ginge musten och märgen ur Sveriges rike, men att han ock hoppades på Guds hjälp och välsignelse. Om annorlunda ginge, så att han aldrig mera finge återse dem, litade han på att de skulle försvara hans namn efter döden. Hvad han gjorde,

det skedde för att rädda konung och land från undergång. Rent öfverväldigande klinga hans enkla, vackra slutord: »Jag går dit Gud mig sändt hafver.» Knappast anade han, än mindre hans åhörare, huru profetiska dessa ord voro: han gick mot undergång och bitter fångenskap, mot döden fjärran från fosterjorden, men genom dessa skickelser gick ock vägen till oförgänglig ära i den svenska häfden.

Den 5 augusti lämnade han hufvudstaden på resa till sitt kära landthem, Vapnö i Halland, där han än en gång ville se de sina. Vägen togs öfver Nyköping, Linköping, Jönköping och Halmstad för att under de korta besöken uppdrifva ytterligare medel. Träget arbete följde honom öfverallt hvar han kom: den 10 augusti skref han från Vapnö till Taube, att han väckts klockan fyra på morgonen för angelägna nyss ankomna bref, och att han önskade kunna vara på tio ställen på en gång.[1] Redan den 13 augusti var han i Karlskrona, där han fann stora flottan, 24 örlogsskepp och 3 fregatter stark, rida till ankars. I sin otålighet hemställde han, om icke flottan och första transporten snarast möjligt kunde tillsammans utlöpa, men alla amiralerna afstyrkte detta, man måste först söka slå den danska flottan eller åt-

[1] »Jag är så trött och sömnig», tillägger han, »att jag intet öga kan hålla uppe.» (*Ericsberg.*)

minstone stänga henne inne, så att sjön blefve ren och transportflottan utan någon risk kunde gå öfver. Ej bättre gick det med hans försök att förmå regeringen att utbyta Rügen som landstigningsort mot Colberg eller Wismar. Han hade nämligen redan på Vapnö fått underrättelse om, att den danske amiralen Sehested med en öfverlägsen eskader den 3 augusti drifvit in kommendör Heincke i det trånga farvattnet innanför Rügens västsida och gjort sig till herre öfver Binnenwater. Detta var hvad Stenbock mest af allt fruktat ända från årets början, ty det kunde innebära, antingen att Rügen ginge förloradt, eller att ön afskars från fastlandet, möjligen bäggedera. I förra fallet var en landstigning en äfventyrlig, troligen omöjlig sak, i senare fallet skulle den blott föra armén in i en råttfälla. Han skref därför först från Vapnö och nu från Karlskrona till rådet om saken, men detta vågade icke handla emot konungens tydliga order. Sedan nu allt var klart i Karlskrona, begaf han sig, den 20 augusti, till Karlshamn för att kasta en sista blick på transportflottan och de samlade regementena och därifrån gå ombord på örlogsflottan, så fort denna stuckit i sjön. Han skulle sålunda dels få taga del i dess förestående aktion, dels förvissa sig om rätta ögonblicket, när order kunde afgå till trans-

portflottan att löpa ut. I Karlshamn fann han allt hvad som rörde hären förträffligt skött af Taube, men med transportfartygen var det värre. Ännu voro icke alla fartyg komna, och stort knorr rådde bland skeppare och besättningar; de förra hade underkastat sig stora olägenheter och ägde icke obetydliga penningfordringar, de senare yrkade på sin hyra. Men här visade sig så starkt som någonsin det stora inflytande hans mäktiga personlighet öfverallt utöfvade, där han själf var närvarande. Med goda ord och lämpor dämpade han missnöjet och bragte det däran, att under öppen himmel allt sjöfolket med ed förband sig att tjäna så länge det behöfdes och årstiden tillät. Allt infanteri skulle inskeppas på de 9 stora spaniefararna; men af de 6 kavalleriregementena fanns i första transporten icke rum för mer än änkedrottningens lifregemente och västgötarne. Artilleriet bestod af 4 åttapundiga haubitser och 16 trepundiga kanoner, af hvilka senare hälften voro inrättade efter Cronstedts nya modell; denne hade själf befälet öfver dem. Ytterst noggranna föreskrifter utdelades rörande inskeppning samt inlastning af förråder, ammunition, broträng m. m. Allt var nu i ordning, och man väntade blott signal att örlogsflottan lupit ut. Den 23 augusti varsnades denna omsider i sjön, och Stenbock tog ett ömt

farväl af sin hustru, som han aldrig skulle återse, steg ombord. på fregatten Phoenix och förenade sig klockan 5 e. m. utanför Hanö med flottan, där han gick ombord på amiralskeppet Kung Karl, från hvars topp den gamle Hans Wachtmeisters flagga vajade. Det gällde nu att uppsöka den danska flottan och oskadliggöra den.[1]

Den 24 augusti i daggryningen siktades denna väster om Bornholm; underlägsen i styrka drog hon sig tillbaka mot Sundet, och Wachtmeister var ej i stånd att hinna henne utan måste mot kvällen ankra vid Kögebukt. Ej heller följande dagen

---

[1] För skildringen af händelserna den 23 aug.—18 sept. (dagen för transportflottans förstörande) har jag, förutom LOENBOMS och OSCAR FREDRIKS arbeten, användt: 1) Berättelse om svenska örlogsflottans expedition 1712 (*Svenska Fatburen*, 9:de öppningen, n. 7, äfven öfversatt till tyska med titeln: »Kurtzer und Warhaffter Bericht ... von 13 bis 21 Sept. 1712», tryckt 1713 utan ort; 2) »Gründliche Relation aus der Kön. Schwedischen Flotte», ett blad; 3) »Eingelauffene Extractschreiben aus Stralsund ... von 16 bis 22 Sept.» ..., ett blad; 4) Stenbocks och Wachtmeisters bref i *HH.* Del 10; 5) Ur Ericsbergs arkiv: Stenbock till Taube, Stralsund 27 aug. g. st., d:o till Dücker, Putbus 10 sept. n. st., Taube till Stenbock, Karlshamn 31 aug. g. st., Stenbock till Taube, Nyparnes $^{1}/_{11}$ sept., d:o till Dücker, Mönchgut 17 sept. n. st., d:o till d:o, Wittow $^{7}/_{18}$ sept., d:o till Wachtmeister, Wittow $^{10}/_{21}$ sept., Wachtmeister till Stenbock, Hanö 12 sept. g. st., d:o till d:o, till ankars mellan Dornbusch och Wittow den 15 sept. g. st.; 6) I Riksarkivet: Stenbock till Karl XII, Stralsund den 27 aug. g. st. och Wittow $^{13}/_{23}$ sept.

lyckades man komma fienden fatt för den klena vindens skull, och den danska flottan räddade sig genom Drogden in till Köpenhamns redd. En sak tycktes dock vara vunnen: Östersjön var ren, då svenska flottan nu låg utanför Falsterbo ref och afstängde hvarje dansk attack mot söder; Stenbock kunde härefter med lugn vidtaga åtgärder för transportens öfverförande. Förgäfves anhöll han dock hos generalamiralen om 6 örlogsfartyg till dennas fullkomliga betryggande, Wachtmeister vågade icke minska sin flotta i någon nämnvärd mån, ett örlogsfartyg och en fregatt var allt hvad han ville afstå. Stenbock afsände emellertid generaladjutanten Sparre till Karlshamn med order till Taube att genast börja inskeppningen och därpå verkställa öfverfarten och debarkeringen efter de ytterst noggranna föreskrifter, som medföljde. Själf skulle han gå till Rügen för att taga Dückers ställning i ögonsikte och förbereda allt för landstigningen. Den 25, kl. 6 om kvällen, besteg han fregatten Phoenix och följande dag landade han på Rügens nordkust vid Wittow, hvarifrån han sände Phoenix tillbaka till Wachtmeister, med förnyad begäran om några fartyg för instängande af Sehesteds eskader i Binnenwater. Den 27 höll han sitt intåg i Stralsund under kanonernas dån, med glädje hälsad af Dücker, som i ett år sett

faran hotande hänga öfver sitt hufvud, af de svenska trupperna och ej minst af det beträngda, men trogna Stralsunds invånare. Kapten Hoen afsändes genast på en postjakt till Taube, med order att, om han lupit ut, sätta kurs på Pert vid Rügens sydöstra udde, där förra transporten i december 1711 landstigit. Som dock operationen icke var utan verklig fara med hänsyn till Sehesteds eskader i Binnenwater, skulle Hoen genast från Karlshamn gå att uppsöka Wachtmeister och förnya begäran om en mindre eskader till skydd för debarkeringen. Dückers försvarsåtgärder tillvunno sig Stenbocks lifliga bifall, och han skref till konungen, att det var förundransvärdt, att denne så länge hållit ut. »Kavalleriet», tillägger han, »är i ett godt stånd, men infanteriet genom sjukdomar mäkta försmält. Gud bevare de öfriga, nog hafva de lust till dansen, dit skola de ock komma med Guds hjälp.» Hur lifligt han i detta ögonblick önskade, att dansen kunnat genast begynna, kan man se af ett senare bref till Karl, där han säger: »Jag skulle hafva önskat att kunnat haft transporten den dagen jag kom med mig i min byxsäck, och hade jag ock däröfver skolat förlora en arm, jag hade näst Guds hjälp redan skolat fienden ett försätta, som han sig ej förmodat.»

Han återvände snart till Putbus på Rügen för att vidtaga nödiga anstalter för anskaffande af hästar och vagnar för transporten, men afbröt vistelsen där på grund af underrättelse från Dücker, att fiendens rörelser antydde en offensif. Den 31 aug. (11 sept.) var han åter i Stralsund, för att med Dücker och generalmajorerna Marschalck, Mevius och Mellin öfverlägga om försvaret. Det gällde att skydda såväl Rügen som den viktiga Dänholmen utanför Stralsund. De två följande dagarna tillbragte han i Nieparnes[1] vid Rügens sydvästspets, tydligen för att bevaka fiendens rörelser. Han hyste det hoppet, att Taube med transporten redan kunde vara ankommen till Pert och sände honom därför order att låta blott manskapet med hästar och två till tre veckors kost, kanoner, rustvagnar och tält landstiga där, men sedan skicka alla fartyg med proviant, ammuni-

[1] Namnet skrifves Nyparnes i ett bref, Niepar i ett annat. På Wermings karta öfver Rügen (1811) finns ett N. Parns. Jag tillåter mig här att, med anledning däraf att Stenbocks bref härifrån är dateradt 1/11 sept. i stället för $\frac{31 \text{ aug.}}{11 \text{ sept.}}$ fästa uppmärksamheten på, att då man i Sverige med ingången af 1712 återgick (från den egna stil, som Karl XII påbjudit från och med 1701) till gamla stilen, hade man så vant sig vid att räkna 10 dagars skillnad mellan gammal och ny stil, att ehuru skillnaden nu var 11 dagar, befinnas svenskar i utlandet af gammal vana, under åren 1712 och äfven 1713, oupphörligt datera, som vore skillnaden blott 10 dagar.

tion m. m. rundt Rügen till Gellen (innanför ön Hiddensees sydspets), hvarifrån all last kunde i båtar föras till Stralsund. När han fann, att Taube icke anländt, reste han, den $^{2}/_{13}$ sept., åter in till Stralsund och sände generaladjutanten Tiesenhausen att gå Taube till mötes, hvarpå han själf reste ut till Mönchgut (Rügens sydostudde) för att mottaga transporten. Under hans vistelse där begynte fienderna den länge förebådade attacken mot Dücker. Den $^{5}/_{16}$ september hade deras stridskrafter dels ryckt Stralsund närmare, dels samlats vid Stalbrot, som behärskar inloppet från Binnenwater till Stralsundergattet, och där uppkastat starka batterier. Den $^{6}/_{17}$ måste de svagare svenska fartygen under Heincke retirera mot Dänholmen, och fienden gjorde ett försök att landstiga på Rügen, som Dücker dock afvisade. Med oro hade Stenbock fått del af fiendens hotfulla närmande, han kunde icke gå till Dücker, då han hvarje ögonblick trodde sig kunna se transporten nalkas, men han gaf honom order att, om fienden lyckades gå öfver till Rügen, skulle han, därest transporten anländt, låta infanteriet gå till Altefähr och därpå söka kasta det öfver sundet in i fästningen, under det kavalleriet skulle retirera öster öfver till Mönchgut, för att ansluta sig till transporttrupperna. Detta behöfdes lyckligtvis icke, ty då fien-

derna den $^{9}/_{20}$ sept. efter en stunds bombardering gjorde ett nytt, allvarsammare försök att landstiga, slogos de med icke obetydlig förlust tillbaka. Då fanns dock Stenbock icke längre i närheten. Han hade redan den $^{7}/_{18}$ begifvit sig till Wittow[1] på Rügens nordkust, för att skynda eskadern till mötes, hvars ankomst tydligen fördröjts af motväder. Han var naturligen djupt orolig för den vändning stridsläget kunde taga, därest Dücker icke förmådde hålla fienden ute från Rügen, och han begärde därför af denne genom bref af ofvannämnda dag klart besked, om han trodde sig kunna försvara ön eller åtminstone Dänholmen. Detta måste han veta, innan han återkomme med transporten och skulle utse plats för dess debarkering.

Affärden mot norr måste dock uppskjutas. Storm bröt ut, och ett försök att afsegla den $^{10}/_{21}$ misslyckades. Man kan tänka sig hans stämning dessa dagar, då stormen rasade och han lefde i fullkomlig ovisshet om allt på andra sidan hafvet, ingen kunde veta, för hvilka öden örlogsflottan och transporten varit utsatta. Hans bekymmer afspegla sig lifligt i det bref han den $^{12}/_{23}$ sept. skref på Wittow till konung Karl: »Jag ligger här»,

[1] Wittows posthus, hvarifrån han stundom daterar, låg på yttersta spetsen af Witmunds smala udde.

säger han, »i ängslan som en hafvande kvinna, i väntande dagar på förlossning genom transportens ankomst, Gud afvände all olycka för Kristi skull!» Han döljer icke den stora faran för att fienden, innan transporten hunnit fram, kunnat taga Rügen och förstöra Dückers kavalleri, i hvilken händelse en landstigning vore omöjlig. Ja, äfven om fienden efter förstöring af Dückers armé utrymde Rügen och blott besatte Dänholmen, vore ett landsättande af armén blott att föra den i fällan. Han säger sig dock skola göra sitt yttersta och hoppas på den allsmäktiges hjälp. Samma dag han skref detta bref, aftog ovädret, och han kunde gå till sjöss på den lilla brigantinen Enhörningen. Kursen ställdes på Karlshamn, men vinden slog om till nordost, och han fick vara glad att kunna löpa in i Simrishamn den $^{13}/_{24}$, hvarifrån han lät ilbud afgå till Wachtmeister och Taube. Tillika underrättade han i ett långt bref rådet om alla de motgångar, för hvilka hans företag hittills varit utsatt, och oförbehållsamt lät han det veta, att det bar ansvaret för den stora fara, som hotade därigenom att fienden behärskade Binnenwater. Han slöt kort och ironiskt: »Gånge nu som Gud och öfverheten vill!» Omsider ljusnade det dock. Den vind, som drifvit honom in i Simrishamn, var just den, som man i hamnarna

otåligt afvaktat, och på kvällen den $^{13}/_{24}$ fick han se hafvet öster ut fyllas af massor af seglare: det var klart, att den svenska flottan stuckit till sjöss. Han gick genast ombord på sitt lilla fartyg och förenade sig följande morgon med de sina.

Taube hade ihärdigt arbetat att göra transportflottan segelklar, men under stora svårigheter i den lilla, föga skyddade hamnen. Den 31 augusti g. st. meddelade han Stenbock, att det dagen förut varit en sådan sjögång, att man icke kunnat få en man ombord och skeppen legat som en gröt tillsammans. Den 2 september var han dock färdig och lade ut den 5 på Stanislaus' order, men fick genast kontraorder af Wachtmeister, som, efter att hafva i en olycklig stund öfvergifvit sin behärskande position i Sundet och dragit sig till Bornholm, funnit nödigt att den 2 september för det stormiga vädret löpa ytterligare ned under Hanö. Från detta ögonblick var det emellertid klart, att transporten måste afgå tillsammans med örlogsflottan under dess betäckning. Amiralens order var för öfrigt fullt berättigad, de dåliga transportfartygen kunde i det strax därpå följande ovädret lätt hafva gjort haveri. Den slutliga afseglingen skedde, som vi sett, den 13 september g. st., och den gynnande vinden fortfor, så att

flottorna den 14 på kvällen anlände under Rügen.[1] Debarkeringen gick trots det grunda vattnet raskt. Den $^{16}/_{27}$ sept. var allt manskap, något öfver 9,400 man,[2] landsatt med kanoner, hästar och regementstross, och man begynte med att urlasta förråden, hvilket gick långsamt, i synnerhet som man kvarglömt i Karlskrona 3,000 säckar, som härtill skulle användas. All tanke på att föra fartygen till Gellen (Hiddensees sydudde) och där urlasta det medförda i båtar och föra det sjöledes till Stralsund måste öfvergifvas, sedan danska flottan den $^{16}/_{27}$ signalerats i sjön, och Wachtmeister lyft ankar, utan att våga lämna några fartyg till betäckning. Stenbock lät då uppföra ett provisoriskt magasin för att skydda hvad som fördes i land. Han ansåg sig nu kunna lämna det kvarter, han dittills haft i Langkenhof, sedan han gifvit Taube order att för utrymmets skull föra trupperna inåt ön och befallt, att de något bevärade spanie-

---

[1] Närmare detaljer om platsen för debarkeringen har jag icke anträffat. Jag antager, att det var långt ner på Witmund, i lä om Hiddensee. Enligt Stenbocks journal, bilagd brefvet till Karl $\frac{28 \text{ okt.}}{8 \text{ nov.}}$, ankrade han »vid Langkenhoff utanför Wittau». Langkenhoff ligger halfvägs ned på landtungan.

[2] 7,600 till fots, 1,800 till häst säger Loenbom. Stenbock preciserar siffran till 9,433 (till E. Sparre $\frac{23 \text{ sept.}}{4 \text{ okt.}}$ *H. Sk.H.* 6, s. 194). Detta är af vikt att veta, då i främmande källor siffran ofta öfverdrifves.

fararna skulle lägga sig utanför öfriga fartyg, för att i händelse af ett angrepp skydda dessa; vore fienden för stark, finge man låta dem löpa upp på den sandiga stranden, hvarifrån de sedan lätt kunde löstagas. Detta visar, att han icke visste, att danskarne medförde grundgående, bestyckade barkasser, hvilka kunde söka sig in till stranden, för att förstöra de fartyg, som grundstött. Därpå begaf han sig den $^{17}/_{28}$ sept. kl. 3 e. m. till Stralsund, i bästa förhoppning att snart se denna besvärliga debarkering verkställd. Redan följande dag skulle den olycka ske, som grusade alla hans förhoppningar.

Wachtmeister hade den 16 och 17 sept. g. st. sökt komma till batalj med den danska flottan, men förgäfves, i ty att denna, som hade fördel af vinden, undvek strid, trots att den nu var förstärkt med 6 nya örlogsfartyg, och Gyldenlöve hade order att slåss. Och nu inträffade, att under natten till den 18 vinden sprang öfver från N.V. till hård S.V., hvarigenom svenska flottan om morgonen den $^{18}/_{29}$ sept. befann sig ett par mil nere i vind under den danska, hvartill för låga kurser och äfven mörkret torde hafva bidragit. Därjämte hade sjöhäfningen under natten, då flottan låg och dref för små segel, bragt den i oordning. När det töcken, som följt på nattens

våldsamma regn, lättade, såg Wachtmeister genast det farliga i situationen. Han kunde omöjligen hinna pressa upp sin tungt kryssande flotta i tid, för att hindra fienden att falla öfver transportfartygen under Witmund. Det enda han kunde göra var att låta sin mest snabbseglande fregatt Hvita Örn pressa sig upp ett stycke mot Dornbusch (Hiddensees nordpynt) och på afstånd gifva signal åt transportflottan att ögonblickligen lyfta ankar, hålla ned och söka sin tillflykt i lä om örlogsflottan. Fregatten gaf ock vid tutiden signal med flaggor och kanonskott, men, vare sig signalen icke bemärktes eller icke rätt uppfattades, transporten förblef liggande. Nu var olyckan oundviklig. Kl. half 5 stack danska flottan fram under Dornbusch och afdelade fem fregatter och flera bevärade barkasser inåt sundet mellan Hiddensee och Witmund. Kapten Krechel, som förde befälet öfver spaniefararna och hade order att upptaga strid, hissade i stället signalen »allmänt tillsegelsgående» och gaf själf exemplet till flykt. De, som lågo honom närmast, lyckades, delvis gynnade af det påfallande mörkret, att komma undan i lä af svenska flottan, men flertalet var tillspillogifvet; hvad som icke sköts i sank, antingen uppgick i lågor eller togs af fienden. Förlusten belöpte sig till 42 brända och 15 tagna fartyga. Allt hvad

dessa hade ombord gick förloradt för Stenbock, och de flyende fartygen bortförde resten, åtminstone för närmaste tiden, i själfva verket för alltid. Slaget var förfärligt för fältherren. Alla de förråder, af hvilka armén skulle i månader underhållas, voro tillintetgjorda, likaså en mängd ammunition, munderingar, virke m. m., som beräknats för fälttåget och som icke kunde i Stralsund ersättas. En lycka var, att fältkassan i tid förts i land af generalkrigskommissarien Malmberg.

Huru annorlunda hade icke förhållandena gestaltat sig nu mot hvad Stenbock tänkte sig, då han i februari så starkt yrkade på denna expedition och däraf lofvade sig så mycket. Hade han då kunnat drifva sin vilja igenom, så hade han redan före vårens slut haft 20,000 man öfvertransporterade till Pommern, hvilka i förening med Dückers lilla här säkerligen kunnat göra en ända på de allierades armé, som då icke räknade öfver 20,000 man. Sedan sköts saken upp så länge, att en årstid full af faror bröt in, och ej nog med att transportmedlen icke tillåto att föra hela styrkan öfver på en gång, utan blott 9,400 man i första taget, — han stod nu med denna lilla, allt underhåll beröfvade armé inför en fiende, hvars stridskrafter under tiden betydligt förstärkts, så att den kanske var två till tre gånger

starkare än hans egen här. Väl kunde han känna den djupaste bitterhet i detta ögonblick. Hur hade man icke af brist på blick och god vilja försuttit tiden och förlamat allt hvad han arbetade att få fram? Och så kom denna förfärliga olycka, som syntes nästan döma honom till undergång. Han gaf sin upprörda stämning luft genom att författa ett öppet bref[1] till Sveriges folk, hvari han redogjorde för hela expeditionens historia och fritog sig från ansvaret för den olyckliga utgången. Troligen blef det aldrig offentliggjordt, kanske han själf vid lugnare stämning insåg eller af sina närstående varnades, att allmänheten icke borde göras till domare öfver dylika statssaker, och att det allra minst passade sig att skrifva, »att det näppeligen står inför Gud att försvara, när man emot skäl och raison, af blott afund, missgunst och utan alla förut tagna kloka præcautioner låter exponera så mycken oskyldig blod till fåfängt uppoffrande». För både konungen och rådet lade han dock oförbehållsamt i dagen, huru vansklig han ansåg ställningen nu vara. Då han den $^{19}/_{30}$ sept. skref sitt första bref till Karl efter olyckan, anade han ännu icke dess fulla vidd, men i nästa bref af den $\frac{26 \text{ sept.}}{7 \text{ okt.}}$ meddelade han,

[1] Datot den 18 sept. kan naturligen icke vara rätt. Det var icke möjligt för Stenbock att denna dag känna olyckan.

att alla medförda lifsmedel, ammunition, munderingar, pontoner, bryggor och attiralj förstörts, och att då man icke kunde veta, om eller när någon ny transport blefve möjlig, i synnerhet som man vore alldeles okunnig om örlogsflottans tillstånd, kunde armén således icke ökas, men väl minskas. I Stralsund funnos inga magasiner, icke heller någon tillförsel, då fienden stod nära inpå och landet för öfrigt vore alldeles utätet. »Sådant är», slutar han, »tillståndet, som icke annat än ett bistert utseende hafver.» Till rådet hade han skrifvit fyra dagar tidigare. Han förtäljer det lika osminkadt hela sanningen och låter det ånyo höra, hvilken följden blifvit af att det icke lyssnat till hans tidigt gifna varning, att man skulle göra sig till herre öfver Binnenwater. Med berättigad bitterhet erinrade han, att vid hela flottan icke funnes mer än en oduglig fregatt, som kunde dit inlöpa, och att det nu vore »lika som att vilja segla med spaniefarare uppför Norrström att vilja fienden med alla dess många prâmar och fartyg utur Binnenwater förjaga». Visserligen skola han och hans käcka generaler, säger han, våga allt till det yttersta, men tar hungern öfverhand och intet kan fås för penningar, än mer då kassan blir tom och höstvädret för dem sjukdomar på halsen, är lätt att se hvad som förestår. Han

uppmanar därför rådet att göra allt för att påskynda en ny transport; för samma ändamål affärdade han upprepade skrifvelser till landshöfdingar och generaler i södra Sverige, hvarjämte han från Wismar och Hamburg sökte anskaffa nya munderingar. Det landsatta manskapet förlades rundt om på Rügen i kantonnementer, liksom Dückers där förut stående regementen; bägge voro i hög grad i behof af uppfriskning, de förra efter att hafva länge varit inpackade ombord, de senare efter mödosam vakthållning vid öns kuster mot de upprepade fientliga angreppen. Kvarteren voro säkerligen icke gifvande, ty redan i juli hade Dücker i bref till Stenbock förklarat, att ön var genom utomordentlig inkvartering och andra prestationer alldeles utmattad. Här fick emellertid hären ligga stilla i en till två veckor, den kunde ej röras, förrän man i Stralsund så godt sig göra lät hunnit insamla åtminstone något af lifsmedel och furage för det blifvande fälttåget.

Det kan icke förvåna någon, om i ett så betänkligt militäriskt läge tanken vaknade att försöka på den politiska negotiationens väg möjligen försvaga, om också ej genast spränga den öfvermäktiga koalitionen. En sådan väg förefanns i själfva verket, och svenska statsmän hade suckande hoppats, att Karl XII skulle få ögonen öppna för

densamma. För den unga preussiska staten var i och för sig det krig, som brann vid dess gränser, både ett obehag och en fara, men än mera såg den med misstro och fruktan den hotande ställning Rysslands tsar började att intaga vid Östersjön. Preussen var därför icke obenäget att ställa sig på Sveriges sida, naturligen under förutsättning att det tillförsäkrades fördelar, motsvarande risken af ett krig. Men dess första fordran var, att Karl skulle öfvergifva Stanislaus och erkänna konung August, endast så kunde den sistnämnde dragas ut ur alliansen och sannolikt Polen eggas till krig mot Ryssland. Fred med Danmark fölle då af sig själf som en mogen frukt, och Sverige, Preussen och Polen skulle sedan tvinga tsaren till fred. Onekligen låg häri ett uppslag af största betydelse, om den utsträckta handen fattats i tid och med vidsynt blick för de kraf, som ställdes af den nya gestaltning, som Östersjöfrågan under årens gång antagit. Som bekant gick utsikten förlorad genom omöjligheten för konung Karl att sätta sig in i en ny åskådning.[1] Konung Stanislaus,

---

[1] För Preussens politik se: DROYSEN, *Geschichte der preussischen Politik*, Bd 4: 1, Lpz. 1867; F. F. CARLSON, *Om fredsunderhandlingarna åren 1709—1718*, Sthlm 1857, och B. LUNDBERG, *De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Preussen*, Lund 1893.

på hvilken Preussen redan före hans afresa från Sverige sökt öfva stark påtryckning, hade emellertid gjort sig alltmer förtrolig med den nya planen. Han insåg, huru ringa utsikten var, att han skulle åter kunna intaga Polens tron, och huru hans anspråk på densamma blott bidrogo att öka hans fäderneslands lidanden och förbereda dess ruin. Han insåg icke mindre, att Sveriges hela politik därigenom förryckts och olyckan dragits det öfver hufvudet. Ädelsinnad som han var, ville han nu gärna med uppoffrande af egna anspråk köpa en förbättring i Sveriges ställning, och han kunde endast stärkas i sitt beslut vid anblicken af det svaga tillstånd, hvari Stenbocks armé befann sig. Han önskade därför genom hemlig underhandling utröna, hvilken utsikt som förefanns för att konung August vore villig att öfvergifva det ryska förbundet, hvars ok säkerligen kändes tungt. När han öppnade sitt hjärta härutinnan för Stenbock, afrådde denne först pliktskyldigast saken; i sitt innersta hjärta kunde han väl icke annat än önska den framgång, om han också väl insåg, att för ögonblicket icke mycket mera stode att vinna, än att känna motståndaren på pulsen. Afgörandet berodde ju på många andra faktorer samt ytterst och mest på kung Karls vilja. När emellertid Stanislaus, under hvars högsta befäl Karl ställt

honom, befallde att göra försöket, ansåg han sig icke hafva annat än att lyda. Förevändning för ett samtal med de allierade fann man däri, att man skulle söka uppgöra om ett kartel rörande fångutväxling.

Till den $\frac{30 \text{ sept.}}{11 \text{ okt.}}$ föranstaltades ett möte i en liten ort, Pütte benämnd, en mil väster om Stralsund. Stenbock och sachsiske fältmarskalken Fleming sökte naturligtvis så fint som möjligt utleta ur hvarandra, hvilken motpartens verkliga afsikt var. Resultatet blef blott, att Stenbock kunde rapportera, att förslagen såväl att lämna Litauen åt Stanislaus, som att han skulle nöja sig blott med successionen efter konung August, förefallit oantagliga,[1] och Fleming återvände med den öfvertygelsen, att man å svenska sidan icke hade något allvar med saken och att rätta vägen till målet vore att angripa fienden. Men för Stanislaus hägrade fortfarande möjligheten af att komma till

[1] När Stenbock fyra dagar senare, $^{4}/_{15}$ okt., underrättar Karl om mötet, ger han den färgen åt saken, som skulle Fleming uttryckt stor benägenhet att blifva fri från den ryska förbindelsen, men han bekänner ock försiktigt, att Fleming ej velat uttala sig om huru konung Stanislaus' intresse skulle observeras. Stenbock hade för öfrigt redan tidigare, $^{12}/_{23}$ sept., låtit Karl förstå, att något dylikt vore å färde, genom att berätta att Stanislaus var i tusen bekymmer för de propositioner, som preussiska hofvet gjort honom, »stående han som en from och dygdig herre intet att råda, utan umgicks, när jag vid honom skildes, med kloster- och filosofiska tankar».

ett samförstånd, och på hans begäran kom ett nytt möte till stånd, denna gång i Brandshagen (söder om Stralsund) den $^{11}/_{22}$ oktober. Resultatet blef ej bättre. Stanislaus hade nu formligen uppsatt de villkor, på hvilka han ville nedlägga kronan. De kunde så mycket mindre falla motparten på läppen, som han begärde icke blott successionsrätten och en stor pension m. m., utan äfven att Polen skulle afstå till Sverige Kurland och polska Livland samt förklara Ryssland krig. Fleming, som ingenting hade emot att tränga in så långt som möjligt i motståndarens planer, förkastade väl villkoren icke direkt, men Stenbock hade ej svårt att inse, huru ringa utsikt förefanns, att man skulle kunna mötas. Han var ock nu mot all vidare underhandling och utsatte sig härigenom för ett häftigt utbrott af Stanislaus' missnöje. Och denne skref nu till Karl den $^{14}/_{25}$ oktober och uttalade öppet, att då enligt hans tanke det nu gällde att rädda Sverige från undergång, ställde han sig till Karls disposition.

Man kan väl fråga, huru Stenbock uppfattat dessa underhandlingar och hvilket hopp han fästat vid desamma. Naturligtvis har han godt fattat betydelsen af att frågan om Stanislaus' upprätthållande på polska tronen röjdes ur vägen, än mera hvad som skulle vinnas, om konung

August kunde förmås att jämte Preussen träda öfver på Sveriges sida. Då skulle visserligen, som han skref till Wellingk den $^{14}/_{25}$ oktober, »den tredje (tsaren) genom Guds nåd betala laget». Men det kunde icke heller undgå honom, att i sakernas närvarande läge betydde det föga hvad han och Stanislaus tänkte, ty det var icke de, som bestämde Sveriges politik, utan konung Karl. Och som vi veta, gingo dennes tankar i rakt motsatt riktning. Ännu var det hans fasta vilja, att konung August skulle bort från Polens tron, och därmed var ock preussiska alliansförslaget dömdt till döden. Men hvad kunde icke skett, om Karl haft en annan uppfattning, än mer om han, såsom alla, från Preussen ned till hans ringaste undersåte, önskade, kommit sitt rike närmare, som han så ofta lofvat, och nu stått i spetsen för den Stenbockska hären. Det skulle, som vår envoyé i Berlin, Friesendorff, skref till Karls hofkansler von Müllern, gifvit fart åt maskinen, emedan kung Karl vore en person, som respekterades och fruktades ända till antipoderna. Men, som samme man skref några månader senare, kung Karl hade blott öga för den föregifna turkiska hjälpen, som så ofta visat sig endast vara ett bedrägeri.[1]

[1] Friesendorff till H. von Müllern $^{19}/_{30}$ juli, $^{13}/_{24}$ sept. 1712. *RArk.*

Underhandlingsförsöken hade icke fört till något resultat. Det var klart, att vapnen nu måste träffa afgörandet, och Stenbock var äfven omsider färdig att begynna operationerna. Han måste för öfrigt gripa till svärdet redan af det enkla skäl, att han icke kunde stå stilla utan risk att se sin här smälta samman; den hade redan öfver 1,500 sjuka. Man hade ätit upp allt hvad som fanns, och de för marschen insamlade förråderna beräknades icke räcka stort längre än en vecka, sedan måste man söka sin föda i fiendens land; nöden dref honom sålunda framåt. Hären hade under tiden mellan 6 och 19 oktober[1] förts öfver från Rügen till Stralsund, det skedde med icke ringa svårighet, då transportmedlen voro obetydliga och hårdt väder kunde alldeles afbryta operationen för flera dagar. Den styrka han afdelat för fälttåget bestod, sedan han därmed införlifvat större delen af Dückers trupper, af 15- till 16,000 man,[2] en rätt aktningsvärd armé, om den varit försedd med allt hvad kriget kräfde. Men där felades åtskilligt. Några regementen

[1] Nya stilen, hvilken ensam jag hädanefter använder.

[2] Dückers styrkebesked för hären 15 okt. 1712 (Oscar Fredrik 5, 134—137) angifver soldaterna till 8,600 infanteri och 5,546 kavalleri. Lägger man därtill öfver- och underbefäl efter samma tabeller, 973 + 573, får man 9,573 infanteri och 6,119 kavalleri, eller sammanlagdt 15,692 man.

hade inga eller utslitna munderingar, tälten och åtskilliga trosseffekter voro kvar i Sverige, de högre infanteriofficerarne voro oberidna, och deras bagage likasom deras hästar efterlämnadt på andra sidan sjön. Artilleriets 30 kanoner voro bespända med dåliga bondhästar och hade blott 30 skott per stycke, infanteriet hade icke heller flera per man. Trots allt detta var dock andan god hos officerare och soldater, de litade till sin store ledare. Denne var ock nog lycklig att vid sin sida hafva ett utmärkt generalitet, två generallöjtnanter sådana som Dücker och Taube och sex generalmajorer, Ascheberg, Schomer, Marschalck, Mellin, Patkull och Ekeblad. De fyra förstnämnda hade kämpat under honom vid Helsingborg. Frågan var nu, hvart man skulle vända sig. Man kunde försöka att i fronten attackera fienden, som intagit en stark position å linjen mellan Tribsess och Greifswald bakom floden Trebel. Men det måste synas betänkligt att angripa en dubbelt starkare fiende[1] i en af naturen god och nu med skansar starkt befäst position. Det återstod då att söka bryta sig ut i väster öfver Reckenitz, som

[1] Den allierade hären, som den 1 okt. beräknas till 20,000 man (OSCAR FREDRIK 5, s. 9), har vid denna tid bekommit förstärkningar af 11,000 man, se Friesendorffs bref till Müllern $^{14}/_{24}$ sept. 1712. *RArk.*

bildade gränsen mellan Pommern och Mecklenburg. Visserligen hade man äfven där att vänta motstånd, och den svåra passagen var lätt att försvara; men kunde företaget sättas i verket, innan fienden anat afsikten, borde han icke hinna där samla stridskrafter så starka, att de alldeles omöjliggjorde en forcering.

I ett krigsråd den 20 oktober hade Stenbock utvecklat krigsläget, påpekat risken af att angripa fiendens starka position i fronten, men ej heller dolt, att därest man också lyckades tränga in i Mecklenburg och sedan ville försöka genom en vänsterafmarsch mot söder öfver Malchin tvinga fienden till en strid utom hans positioner, utsatte man sig möjligen för, att han obekymrad härom begagnade tillfället att antingen kasta sig öfver Rügen och Stralsund, eller raskt gå bakom svenska arméns rygg väster ut och söka förbindelse med danska hären. Krigsrådet tyckes då ännu ej hafva uppfattat förra alternativet af ett frontalangrepp såsom något omöjligt, men hafva lutat åt det senare alternativet; förde detta till sådana rörelser af fienden som Stenbock tänkt sig möjliga, finge man söka upphinna fienden och leverera batalj. Tio dagar senare, då allt var så godt som färdigt till uppbrott, sammankallade han ånyo sina generaler, men då afstyrkte alla tanken på ett

frontalangrepp såsom ytterst vanskligt och för öfrigt, äfven om det lyckades, resultatlöst, då landet bakom var så utätet, att en armé där måste svälta ihjäl på genommarschen. Konung Stanislaus meddelade offentligen vid sammanträdet, att han vore färdig att nedlägga sin krona, om det kunde hjälpa Sveriges sak. Naturligen förklarade generalerna, att de voro villiga att blindt lyda och offra sitt blod, men de uttalade tillika, att då endast ett mirakel af himmelen tycktes kunna skänka afgörande seger, lämnade de till Stanislaus' eget afgörande, om han kunde hos konung Karl drifva sin plan igenom. Härefter ordnades allt till afmarschen. I tre dagar var all förbindelse med yttervärlden på det strängaste afbruten. För att insöfva fienden skickades öfverste Bassewitz den 31 oktober med skrifvelse till Fleming om fortsatt underhandling. Samma dag trädde Stenbock upp på Stralsunds rådhus och tog med varma ord afsked af stadens trogna borgare, som villigt förskjutit de penningar, som erfordrades för garnisonens underhåll i tre månader; han hade här som öfverallt vetat att göra sig älskad.

Den första november bröt hären upp. Dess marschobjekt var Damgarten på östra sidan af Reckenitz mynning, där man skulle bryta sig igenom. Då det var af yttersta vikt att under

marschen undvika ett angrepp i flanken af fienden, som stod i söder, parallellt med marschriktningen, på högst 3 mils afstånd, afdelades en mindre kavalleritrupp under generaladjutant Loppenow halfvägs i denna riktning, för att hålla noga känning med fienden. Dücker, som förde avantgardet och 6 kanoner, samt Taube med nästa kolonn (bägge mest kavalleri) hunno, den förre till Radebas 3 mil från Stralsund, den senare något bakom Dücker till Karnin. Stenbock med infanteriet, artilleriet, broträngen och trossen hann blott 3/4 mil till Pütte. Marschen hade varit ytterst besvärlig. Vägarna voro bottenlösa, folket bar föda för 6 dagar samt tusentals bräder och faskiner, afsedda att möjliggöra passagen öfver morasen kring Reckenitz. Infanteriofficerare, präster och läkare traskade till fots i smutsen som soldaten.[1] Bivackeringen skedde under bar himmel, då tält saknades. Den följande dagen hann Dücker Damgarten och dref med kanonad undan fiendens trupper i Ribnitz. Taube inväntade i Karnin Stenbock, hvars hufvudstyrka frammarscherade till

[1] Hvad hären då genomgick stod sedan lifligt för Stenbocks öga. I försvarsskriften 1716 skref han: »Det var en jämmer att se folcket tåga genom de onda vägar, mest öfver knäet i gyttjan, alle officerare från Sverige ankomne utan häst eller den ringaste tråss, fältskärerne och prästene gångandes i träcken till fots, boken, matsäcken och kappan på ryggen.»

Langen—Hanshagen, en half mil från Damgarten. Den 3 november vid middagstiden var hela hären framme vid Reckenitz. Stenbock tog kvarter i Plumendorf, 1/4 mil högre upp än Damgarten, där han ämnade slå brygga, under det Dücker reparerade bron vid Damgarten. På bägge ställena öppnades en stark kanonad, som skrämde bort fienden på andra sidan; pontoner och broredskap nedfördes, och före natten voro broarna klara. De medförda bräderna sammanslogos till större flak, för att med dessa och faskiner bana väg öfver det 1,600 alnar breda moras, som midt emot Plumendorf på andra sidan ån stängde all passage och som ansågs vara oöfverkomligt. Den 4 november om morgonen verkställdes öfvergången efter en af Stenbock noggrant uppgjord och väl uttänkt disposition. Fienden retirerade utan motstånd, och infanteriet vid södra öfvergången, där Stenbock själf ledde rörelsen, lyckades tack vare hans kloka anordningar snabbt passera öfver det kinkiga moraset. Det hela var en beundransvärdt väl planlagd och utförd operation, med en öfverlägsen fiende så nära flank och rygg, och på en punkt, där ett kraftigt motstånd (och ett sådant kunde man vänta) skulle kunnat på ett ödesdigert sätt uppehållit öfvergången. Just för att förhindra att ett dylikt motstånd, koncentreradt vid

Ribnitz, där den egentliga vägen förde öfver från Damgarten, skulle kunna bringa den långa marschkolonnen till en farlig stoppning, var det som Stenbock långt förut planerat och förberedt ännu en öfvergång vid Plumendorf, och det på en punkt där ingen väntade anfallet. Han fick sålunda hela sin här fort och i oskadadt skick öfver, midt för ögonen på en öfverlägsen fiende. Först tvenne dagar senare visade sig dennes förtrupper tre till fyra mil söder ut kring öfre Reckenitz.

Man ser stundom den anmärkningen riktas mot Stenbock, att han icke rätt förstått sin sak, då han ej nu efter den lyckliga genombrytningen genast svängt af till vänster och brutit sig väg mot söder. Att möjligheten af en dylik operation ej undgått honom och hans omgifning, hafva vi sett af de föregående krigsråden, men han har uppgifvit planen. Det var lätt för Karl XII att nere i Bender och utan kännedom om krigsläget skrifva, efter underrättelsen om passagen vid Damgarten, att han antog, att Stenbock gått vidare lös på fienden och tvungit honom att antingen våga ett fältslag eller rymma landet. Underligare är, att den kallblodige och erfarne Wellingk i Hamburg, som icke saknade kännedom om läget, kunde lättvindigt i bref af den 1 november till Stenbock taga för afgjordt, att fienden

nu antingen dragit sig undan, eller, om han vågade batalj, skulle bli slagen; Stenbock kunde därefter, mente han, välja sina vinterkvarter hvar han ville, hvartill Wellingk föreslog danska besittningarna i Holstein. Stenbock torde dock kunna anses hafva varit fullt kompetent att själf bedöma hvad som kunde och borde göras. Att han icke saknade mod och initiativ har han vid flera tillfällen tillräckligt ådagalagt. Och han har själf utvecklat hvad som i hans tanke gjorde en dylik operation omöjlig. Hans skäl voro, att armén var väl svag och att han därför, innan han själf bragte det till batalj, ansåg sig böra först invänta andra transporten, på hvars ankomst han hvarje dag hoppades, samt att han saknade både tross och penningar, utan hvilka äfven efter en seger en längre marsch icke kunde företagas, allra minst genom preussiska statens områden, där man icke kunde lefva som i fiendeland.[1] För Wellingk, som icke bar något ansvar, var det lätt, där han »satt i sin varma stuga», som Stenbock uttryckte sig, att diktera rörelser och decidera öfver segern, ej så för Stenbock, som visste att han förde med sig Sveriges sista här och därför icke kunde lättsinnigt försätta den. Emellertid var Wellingk så

[1] Försvarsskrifterna 1713, s. 355, och 1716, s. 181—183.

viss på sin sak, att han vid sammanträffandet med Stenbock i Hamburg i januari 1713 skall (enligt dennes uppgift i försvarsskriften 1716) hafva sagt offentligt, att denna underlåtenhet bort kosta Stenbock hufvudet.

De underhandlingar, som förut inledts, voro långt ifrån afbrutna. Samma dag Stenbock gick öfver Reckenitz, kom bud från Fleming med anhållan om ett nytt möte. Konung Stanislaus icke blott biföll förslaget utan önskade att själf taga del i mötet, som ägde rum följande dag, den 5 november, nära Ribnitz. Resultatet af sammanträdet blef, att konung Stanislaus beslöt, såsom Fleming föreslagit, att snarast möjligt i egen person afresa till Bender och vinna kung Karl för sin afsägelse; sannolikt har redan nu äfven frågan om ett stillestånd varit å bane. För att förbereda Karl på Stanislaus' ankomst lofvade Stenbock afsända en kurir; hvilken vikt man fäste vid åtgärden synes däraf, att generallöjtnant Taube utsågs att öfvertaga värfvet.[1] Han skulle i förbi-

[1] Till valet af Taube bidrog kanske den spänning, som rådt mellan denne och Dücker i fråga om befälsåldern, hvarom Stenbock har skrifvit till konungen (LOENBOM 3, s. 200 not h). Denna spänning, som man velat betvifla, bekräftas ytterligare af Dalmans bref till grefvinnan Stenbock från Stralsund $^{10}/_{21}$ okt. (*Ericsberg*), där han skrifver: »Mellan Taube och Dücker har varit en tämlig jalousie, men nu äro de förlikte.»

farten besöka hofven i Schwerin och Berlin. Den 9 november afreste Taube, medförande bref från Stenbock till konung Karl och försedd med ett vidlyftigt memorial.[1] Af bägge handlingarna framgår, att Stenbock väl kände på hvilken ömtålig mark han nu trampade. I brefvet bedyrar han, att han på allt sätt sökt afstyrka Stanislaus' beslut, men att han tillika ansett sig skyldig att lyda hans befallningar; det lyser dock igenom, att han tillika önskar framhålla fördelen för Sverige af Stanislaus' steg. I memorialet betonas svårigheten och faran af det militära läget.

Frammarschen var emellertid fortsatt. Ställningen var ingalunda säker, fienden sköt fram sig vid sidan, och Stenbock har varit beredd att mottaga batalj hela tiden, ända tills han passerat Rostock och lagt Warnaströmmen mellan sig och fienden. Men det vittnar om den respekt, man hade för honom och de svenska vapnen, att den öfverlägsna fienden blott iakttog, men icke vågade anfalla honom. Den 7 november flyttades högkvarteret till Volkenshagen, två dagar senare till Bentewisch alldeles öster om Rostock. Danskarne hade utrymt denna stad, men den lilla förenade preussiska och mecklenburgska garnison, som in-

[1] Brefvet är dateradt $\frac{28 \text{ okt.}}{8 \text{ nov.}}$, memorialet $\frac{29 \text{ okt.}}{9 \text{ nov.}}$. *RArk.*

tagit deras plats, vägrade öppna portarna, då öfverste Bassewitz, som Stenbock omedelbart efter öfvergången vid Damgarten dit afsändt med 500 man kavalleri, nalkades staden. Det var en nödvändighet för Stenbock att blifva herre öfver mynningen af Warna och en fara, om den föll i andras händer. Genom Bassewitz' rådighet och raskhet öfverrumplades staden natten till den 14 november, och svenska trupper besatte densamma. Följande dag marscherade svenska hären igenom och förlades på andra sidan Warna. Högkvarter togs i Schwan, en stad halfannan mil högre upp vid floden, och förblef därstädes en månad, ända till dess ilmarschen mot Gadebusch företogs. Förbindelsen var öppnad med det svenska Wismar, hvaröfver man nu hoppades få till sig den så efterlängtade andra transporten, och hären kunde uppfriskas med kontributionerna från Mecklenburg. Som defensivposition var ställningen god, men fienden var icke långt borta och hade å sin sida genom öfverrumpling bemäktigat sig Güstrow, som låg endast halfannan mil söder om Schwan. I denna ställning upptog Stenbock planen på att skrida till en offensiv. Han ämnade gå öfver Warna en och en fjärdedels mil högre upp vid Rühn, marschera förbi fiendens vänstra flank öfver Krakow och därpå gå mot norr och angripa mot-

ståndaren, som sålunda skulle beröfvas det skydd, han nu ägde af Nebel- och Reckenitzströmmarna. Allt var klart, och Stenbock utfärdade till och med den 20 november ett upprop till armén, ett af de stoltaste som flutit ur hans penna. Han manade där sina stridskamrater att sätta sin enda förtröstan till Guds allsmäktiga hand, som allt intill den stunden på ett underbart sätt fört Sveriges vapen mot dess mångfaldiga fiender. Densamme gode Guden lefde än och skulle ej öfvergifva deras rättmätiga sak. De skulle icke låta sig förfäras af vinterns tid, de besvärliga morasen och de djupa vägarna samt däraf att de endast hade den öppna himmelen till skjul öfver hufvudet. I samma boning vistades Gud, och han skulle inom kort visa hvilka mäktiga ting hans starka hand kunde uträtta. Man skulle hålla honom för ögat och med oförskräckt hjärta gripa fienden an. De skulle då finna, att Gud sändt dem till en skräck för deras fiender och till deras eget folks förlossning. — Attacken måste dock inställas, sedan Dücker efter en längre, i gemenskap med Marschalck och Bassewitz företagen rekognoscering återkommit och meddelat, att Warnaströmmen var genom regnet starkt uppsvälld vid Rühn, och att vägarna på andra sidan voro särdeles svåra och afbrutna af trånga pass, som ej tillåto defilering

annat än med smal front, så att hären näppeligen kunde avancera mer än en mil om dagen; en snabb frammarsch för att taga fienden i ryggen vore därför omöjlig, förrän stark frost fölle på.

En rätt naturlig följd af denna underrättelse var, att den plan om ett stillestånd, som redan varit på tal och som af konung Stanislaus genast med ifver omfattats, nu fick bättre fart; den fick ett särskildt stöd däri, att preussiska hofvet starkt uttalat sig för saken. Stenbock kunde i början endast med stor tvekan upptaga tanken; han sade Stanislaus (21 november), att kung Karl aldrig i evighet skulle medgifva något, som ginge mot freden i Altranstädt, och att stilleståndet kunde komma att binda kung Karls handlingsfrihet vid själfva fredsunderhandlingen, men på samma gång uttalade han sig så tveksamt om hvad det militära läget bjöd, att det är tydligt, att han verkligen för ögonblicket var rådvill huru stilleståndsfrågan borde anses, och han lade afgörandet i Stanislaus' hand. Denne åter såg icke någon annan utväg, i synnerhet sedan Dücker återkommit med sin rapport. Ett tre månaders stillestånd skulle uppskjuta den stora fara, som syntes hänga öfver den svaga svenska armén, därest danskarne fingo förena sig med ryssar och sachsare; under tiden kunde man inhämta kung Karls vilja. Han gaf

Stenbock uttrycklig befallning (24 november) att sluta stillestånd, med villkor att bestämda demarkationslinjer skulle för de olika arméerna uppdragas, och dessa hvar på sitt område äga fritt indrifva lifsmedel, hvarjämte andra transportens ankomst, då den icke kunde kontramanderas, ej skulle betraktas som brott mot konventionen. Ett möte utsattes till följande dagen i Güstrow. Innan Stenbock afreste dit (Stanislaus ville icke medfölja, då konung August skulle personligen deltaga i mötet), hölls stort krigsråd. Stenbock yttrade sig först och sade sig icke kunna annat än afstyrka. Den öfversikt han dessförinnan gaf af krigsläget talade dock ett annat språk, och generalerna uppfattade saken så; de förklarade, att om konung Stanislaus befallde, voro de färdiga att slåss, i öfrigt ansågo de, att stilleståndet erbjöd gifna fördelar. Stenbock afreste då till Güstrow, där han sammanträffade med konung August, Fleming, Menschikoff och två danska öfverstar. Man kom dock icke genast till en uppgörelse, och de allierade ville icke ingå på längre stillestånd än 14 dagar, förrän tsaren, som väntades, hade uttalat sig. Detta såg icke lofvande ut, men Stanislaus, som väl hoppades på en blifvande förlängning af stilleståndet, gaf Stenbock i alla fall skriftliga order att afsluta detsamma.

Själf var han fast besluten att nu genast gifva sig af till Bender, ehuru det hette, att han blott reste för att sammanträffa med Wellingk. Stenbock, som var invigd i hans förtroende, anbefalldes att först efter åtta dagar offentliggöra hvart han rest. Den 28 november tog Stanislaus afsked af hären, och följande dag anträdde han resan. Knappast har hans närvaro vid armén varit Stenbock till någon fördel, snarare tvärtom, hvarför hans afresa väl i det hela kändes som en lättnad, i det den gaf Stenbock friare händer, särskildt vid de militära operationerna.[1] Huru orolig Stenbock emellertid kände sig vid tanken på Stanislaus' sammanträffande med Karl, synes af det egenhändiga bref till konungen (28 nov.), som han medsände. Han säger sig kunna se konungens öfverraskning, när denne varsnar hvem som öfverbringar brefvet, men han känner sig förvissad, att när konungen får höra hvarför resan företagits, skall han betrakta Stanislaus' uppsåt »som det i sig själft är af den största importance af världen»; och denne, som varit lefvande vittne till allt, kan afmåla för konungen, i hvad fara och trug armén sväfvar mellan alla sina fiender, och

[1] Den 18/29 jan. 1713 skref han till Feif, att om Stanislaus varit med, hade han väl knappast kommit att leverera bataljen vid Gadebusch. *Danska R.A.*

bevittna, att Stenbock sökt af alla sina krafter tjäna sin konungs sak.

Stillståndet blef härefter en verklighet. Den 30 november uppgjorde Stenbock i Lützow med representanter för de tre allierade arméerna om ett stillestånd på 14 dagar, räknadt från och med den 1 december, och man bestämde de områden, inom hvilka enhvar ägde söka sitt uppehälle. Som villkoren på grund af åtskilliga de allierades invändningar ej underskrefvos, saknade uppgörelsen egentligen fast grund, men ehuru aftalet sålunda blott blef muntligt, skulle det af parterna respekteras. Stenbock underrättade den danske konungen genast om öfverenskommelsen. De fördelar han väntade sig af stillståndet voro, som af flera hans bref framgår, att fiendernas förening uppsköts, och att han under tiden kunde furagera och anlägga magasiner, samt att andra transporten från Sverige härunder kunde inlöpa i Wismar; det vore ock möjligt, att frost trädde in och lättade operationerna. Kinkigt var i alla fall att gifva kung Karl del af nyheten. Dagen efter stillståndets afslutande skrefvo Stenbock och Dücker till honom (1 dec.) och ursäktade sitt åtgörande med, att det för tidens korthet varit dem omöjligt att inhämta hans vilja. De skildrade sin beträngda ställning och läto ärligt förstå,

att utsikten var sådan, att om Gud ej särdeles stod dem bi och kung Karl lyssnade till Stanislaus' förslag, hade man ej att vänta annat än total undergång för armén. De skulle emellertid göra sitt bästa och, om de ej kunde förhindra danskarnes förening med deras allierade, skulle de försöka att bryta in i Holstein.[1] För att ytterligare förtaga det ogynnsamma intryck, som saken måste göra på kung Karl, affärdade de dagen därefter en ny skrifvelse till honom. I denna hette det, att det ingalunda vore så som ryktet påstår, att de velat försvaga utsikten för konungens turkiska negotiationer eller att de handlat af feg fruktan, och de försäkrade sig hafva afstyrkt Stanislaus' beslut, men de dolde icke heller, att detta vore i deras tanke enda sättet att förhindra, det icke allt skulle råka under det moskovitiska oket; lif och blod voro de dock färdiga att med fröjd offra för de svenska vapnens ära. Karl gaf härpå det bistra svaret (17 dec.), att det var en ohörd och oförsvarlig sak, att de understått sig utan hans vilja ingå på ett stillestånd, de skulle genast

[1] Loenbom (3, s. 239, noten) säger, att Stenbock kort före stilleståndet i bref till Karl framkastat samma tanke att flytta sedem belli in i Danmarks inälfvor. Han anför ej dato, och jag har ej återfunnit brefvet. Loenbom har dock på annat ställe (3, s. 215, noten) anfört ett 14 dagar tidigare bref af Stenbock, hvari denne uttalar en rakt motsatt åsikt.

uppsäga detsamma och delogera fienden. Han ville icke tillräkna dem hvad som skett, efter han väl visste, att det icke skett af elak vilja utan af öfveriladt råd, men han fordrade, att hädanefter skulle de hellre våga det yttersta, än företaga något emot hans order. Den som klart insett, huru Karl skulle upptaga allt detta, var Wellingk i Hamburg. Han hade varit ifrigt uppmanad af Stanislaus och Stenbock att infinna sig vid underhandlingen, men hade visligen undandragit sig att taga del i något, som icke direkt angick honom och som blott kunde medföra obehag, så mycket mera som han redan till fullo kände, att Karl icke ville höra talas om Stanislaus' afsägelse. Visserligen delade han fullständigt de andras tanke i sak, men han kände än bättre Karls halsstarrighet, och han påpekade med rätta, att Stanislaus handlat väl enfaldigt, om han ville nå sitt mål, ty att ställa sig till Karls disposition vore blott att egga hans ädelmod till att visa sig ännu ädelmodigare och fastare.[1]

Stenbock hade efter stilleståndet begifvit sig till Wismar (3 dec.) för att ordna om allt som

[1] Det är betecknande, att på baksidan af det bref från Stanislaus till Wellingk af 29 nov., hvari den förre underrättar om sin resa, har den senare egenhändigt skrifvit: »Je serois au desespoir, si j'avais esté assez malheureux d'approuver ce voyage. Hamb. le 6 Dec. 1712. Mauritz Wellingk.»

armén behöfde, därest kriget ånyo bröte ut. Särskildt gällde det att insamla lifsmedel, men härjämte anskaffades en större broträng, nödvändig hvarthän marschen än komme att ställas; alla sjuka infördes till Wismar. Själf var han sängliggande under en stor del af tiden, hemsökt af ett våldsamt anfall af stenkolik. Hans hälsa var numera ganska nedbruten, strapatserna i Polen hade nedlagt farliga frön, som under de senare årens fälttåg och oerhörda arbete utvecklat sig. Det försök han gjorde att af Wellingk erhålla ett godt råd i afseende på krigsläget utföll föga tillfredsställande. Stenbock hade först sändt till honom krigssekreteraren Sandberg och skref sedan ytterligare ett bref, den 8 december, om samma sak, hvari han uppriktigt erkände, att det ginge öfver hans förstånd att upptäcka, huru man skulle lyckligt reda sig ur den situation, i hvilken han befann sig.[1] Sandberg återvände två dagar senare med svar å bägge framställningarna. Wellingk sade sig se blott tre alternativ, antingen att retranchera sig vid Wismar, eller att, därest danska hären ryckte in i Mecklenburg, själf gå in i Holstein, eller att upptaga den ursprungliga marschen mot Polen. Det första vore omöjligt, då därtill

[1] Det var först i detta bref som han meddelade Wellingk, att rådet i kinkiga fall hänvisat honom till dennes råd.

fordrades stora summor, och då i alla fall man slutligen blefve lämnad åt fiendens diskretion. Det andra åter, så nyttigt det än kunde vara att förhärja de danska länderna, vore att föra armén till dess egen kyrkogård.[1] Därför återstod blott att gå åt Polen, hvilket han tillstyrkte; det skulle gifva armén luft och verka uppmuntrande på turkarne. Huru måste icke Stenbocks läpp krökts vid mottagandet af detta råd, så lätt att på kammaren utkasta och så vanskligt, för att icke säga omöjligt, att utföra. Från den sidan svek honom således all tröst och hjälp, och icke mindre bittert var, att den andra transporten, på hvilken han oupphörligt hoppats, ej heller nu i Wismar ville visa sig. Elementen hade sammansvurit sig att förinta hans förhoppningar. Man hade nog hemma sökt att, så godt sig göra lät, få en ny transport till stånd. Men det dröjde, innan man kunde få de spridda transportfartygen tillsammans och stilla besättningarnas helt naturliga missnöje. Och än svårare var det att få en örlogseskader till stånd för att skydda den nya expeditionen. Fartygen voro slitna, förråden tömda och, värst af allt, besätt-

[1] Man bör lägga märke till dessa Wellingks ord, då man vill rätt bedöma värdet af hans snart härefter framställda ifriga och täta uppmaningar till Stenbock att gå in på jutska halfön.

ningarna decimerade af sjukdom; öfver hälften af folket var dödt eller insjuknadt. Med oerhörda ansträngningar lyckades man i början af december göra klar en eskader af 12 linjeskepp och 4 fregatter under befäl af amiral Gustaf Wattrang (Wachtmeister själf var bunden vid sjukbädden). Tre gånger gick expeditionen till sjöss och tre gånger kastades den tillbaka, ehuru man sista gången var så nära, att man siktade tyska vallen. Företaget måste för detta år uppgifvas. Det var ock en vansklig och bister sak att under stormarnas och sjömörkrets årstid göra ett dylikt försök; de svenska sjömän, som trots allt detta gjorde det otroliga för att bringa sina landsmän hjälp, äro förtjänta af sitt folks beundran och erkänsla.

Stilleståndet led mot sitt slut, och ingenting afhördes om dess förlängning. I själfva verket voro danske konungen och tsaren, hvilken senare den 9 december återkommit till sin härs högkvarter i Lage, fast beslutna att nu slå till och göra en ända på den lilla svenska hopen,[1] hvilket syntes för en sådan öfvermakt icke böra vara svårt. Men de kände icke sin fruktansvärde motstånda-

[1] Friesendorff berättar i bref till Taube 3 dec., att, då tsaren passerat Berlin, hade han om stilleståndet yttrat på sin plattyska dialekt: »Dat is maer om een ander te bedriegen, man moet krieg of vrede hebben.»

res beslutsamhet och raskhet. Stenbock, som insåg att kriget var oundvikligt (danskarnes frammarsch redan under stilleståndet hade icke undgått honom), hade den 12 december, så svag han än var, låtit föra sig till armén. Dagen före afresan från Wismar aflät han till svenska rådet ett afskedsbref, som vittnar, att han full väl kände situationens hela allvar. Som han nu skall draga mot fienden, säger han, är det kanske sista gången han skrifver dem till, och han vill taga Gud på yttersta domen till vittne, huru han arbetat och trälat för konungens räddning och fäderneslandets försvar. Han målar därpå hvad hans armé har lidit för bristen och den hårda årstiden och huru den smält tillsammans och försvagats, så att »hvad ej för svärdsegg faller är liksom dödt genom den ringaste blessure». Dock skall han och hans här slåss till sista stund som oförsagde svenske män, han blott beklagar, att han måste draga sin värja i en stund, då kanske konung, land och rike efter arméns undergång skola bero af fiendens godtycke. Sitt öde lägger han i Guds hand, önskande att Gud ville förläna dem de bästa råd att så styra land och rike, att om armén drabbas af olycka, de dock i fast förtröstan på Gud måtte finna utvägar att rädda konungen och bevara oförkränkt hvad som återstår af hans rike.

Hans plan var att söka hinna kasta sig öfver danska hären, innan ryssar och sachsare kunde komma den till hjälp; att angripa dessa utan tvingande nöd kunde naturligen icke falla honom in, då deras öfverlägsenhet knappast medgaf någon utsikt till framgång. Tiden var det dyrbaraste af allt vid en sådan operation, men han ville ändock å sin sida samvetsgrant iakttaga stilleståndet, som utgick först natten till den 15 december. Allt var emellertid i ordning, armén var sammandragen och garnisonen i Rostock hämtad. På morgonen den 15 gick marschen mot väster,[1] sedan alla bryggor öfver nedre Warna afkastats, för att skydda ryggen. Huru långt den danska hären hunnit på sin frammarsch kunde han då ännu icke veta, emedan den först den 15, eller samma dag han bröt upp, stod samlad i Gadebusch, men han tänkte sig naturligen, att han skulle hinna gå den till mötes, innan den på vägen söder om Schwerin-sjön kunnat anknyta förbindelsen med den rysk-sachsiska hären. Hade danskarne påskyndat

[1] Loenbom uppgifver, att Stenbock för att påskynda marschen satt en infanterist bakom ryggen på hvarje kavallerist och låtit köra resten på vagnar. Jag återfinner ej detta i någon annan äldre källa. Och det förefaller osannolikt, ty det hade under en så lång marsch varit att tröttrida hästarna före bataljen, och vagnar i så stort antal hade väl ej varit möjligt att uppdrifva.

sin afmarsch eller de andra tidigare brutit upp, hade han svårligen förmått hindra deras förening. Lyckligtvis stodo de förra stilla vid Gadebusch, och de senare tyckas ej i tid fått kännedom om Stenbocks uppbrott och marschriktning.[1]

Den 15 på kvällen gjorde han halt vid Neukloster efter att hafva marscherat nära tre svenska mil, en i sanning vacker marschprestation på de upplösta vägarna.[2] Förmodligen kom man sent fram på grund af vägens längd och begynte därför äfven följande dagens marsch sent, ty det

---

[1] Mina källor för marschen hafva, utom de vanliga arbetena, varit: 1) »Utförlig berättelse... Sthlm 1713» (d. v. s. Stenbocks relation, som äfven finnes tryckt i tyska öfversättningar, den ena säkerligen i Hamburg, den senare i Zweibrücken; den franska öfversättning OSCAR FREDRIK användt, har jag ej sett. 2) Fabers arbete, Th. 10, s. 138 ff. 3) En samtidig handskrifven relation på tyska i *Upps. B.* F. 104 ur J. A. Meijerfelts papper.

[2] Det har varit mig omöjligt att säkert angifva dagsmarschernas längd, då jag saknat en god vägkarta, men jag anser mig dock böra påpeka, att den vanliga uppgiften, att hären under dagarna den 15—19 marscherat 15 mil, icke kan vara riktig, äfven om det skulle räknas tyska mil. Ty fågelvägen på kartan, uppmätt efter hans raststationer, gör i svenska mil $2\,^1/_2$ till Neukloster den 15, $1\,^1/_2$ till Carow den 16, $1\,^1/_2$ till Mühlen-Eichsen den 18 och 1 till Lütken-Brütz den 19 eller sammanlagdt $6\,^1/_2$ svenska mil, hvilken väglängd naturligen i verkligheten måste förlängas för vägens krökningar. Det förefaller dock ej sannolikt, att den äfven så kan komma att uppgå till 10 svenska, d. v. s. 15 tyska mil.

heter, att efter uppbrottet den 16 marscherade man hela natten i fyra kolonner, och dock kom man icke längre än 1 1/2 mil till Carow, en liten ort rakt söder om Wismar och blott på en half mils afstånd därifrån. Här tyckes hären hafva stannat hela dagen den 17, hvilket den väl kunde behöfva efter tvenne tunga marschdagar, hvarjämte förråden behöfde fyllas. Förmodligen har Stenbock ock velat inhämta säker underrättelse om fiendens ställning, såväl danskarnes som den rysk-sachsiska härens, för hvilket ändamål öfverste Bassewitz med sina två nyuppsatta skvadroner sändes söder ut på vägen mot Schwerin, och förmodligen äfven kavalleri afdelades åt sydväst på vägen till Gadebusch.[1] Vidare lät Stenbock nu det tunga bagaget afgå till Wismar, för att vara friare i sina rörelser, och förstärkte sin här med en bataljon af Kronobergs regemente ur Wismars garnison samt Bassewitz' ofvannämnda dragonskvadroner. För att skydda mot ett möjligt mindre flankangrepp öster om Schwerin-sjön, voro 600 man med 12 kanoner utkommenderade från Wismar att söder om Carow besätta orten Mecklenburg, hvarifrån de efter

[1] Relationen i F. 104 vet berätta, att de danska förtrupperna varit framryckta till en by Hohen Figure (?) 1 1/2 mil från svenska högkvarteret, men genast retirerat. Dagen är ej klar, det bör väl hafva varit den 17 eller 18.

arméns uppbrott den 18 återsändes till Wismar. På förmiddagen denna dag tyckes Stenbock fått visshet om, att danskarne ännu stodo kvar vid Gadebusch och att de allierade icke hunnit fram till Schwerin.[1]

Så fort därför hären blifvit försedd med furage och proviant, bröt han upp vid middagstiden,[2] och nu gick marschen framåt i två dagar med smärre raster då och då, utan att armén fick bivackera mer än möjligen en stund på natten mellan den 18 och 19, men den senare dagen bröt man upp redan klockan 3 om morgonen. Marschen måste ha varit i hög grad ansträngande, på djupa vägar under köld och regn. Löjtnant Munk säger i sin dagbok, att när trumman slog gevär af, fick manskapet hvila sig där det stod, på en upplöjd åker eller på en klipphäll, och att när man satte sig i marsch voro lederna stela af köld. Den 18 om kvällen hade man hunnit halfannan, kanske två mil från Carow till Mühlen-

[1] Johan Stenflycht rapporterar 18 dec. från Lytten Trebben (en mil norr om Schwerin), att han själf tredje varit vid Schwerins slagbom, och att sachsarne, dock ej många, stodo på andra sidan färjan (*Danska RA.*). Jfr Stenbocks ord i Försvarsskriften 1716, s. 191.

[2] Jag har vågat antaga, att Stenbock stod stilla den 17. Relationen i F. 104, som redogör för hvar dag, har ingenting för den 17, men säger visserligen ej heller, att han stod stilla den dagen.

Eichsen. När marschen begynte den 19 klockan 3 om morgonen, var man beredd på batalj, hvarför ock hären marscherade i fem kolonner färdiga att utveckla sig till slagordning. Men marschdirektionen var förändrad. I stället för att fortsätta rakt fram i sydväst mot Gadebusch, ställdes nu marschen åt söder, lämnande Gadebusch på högra handen. Stenbocks afsikt måste hafva varit att sålunda sätta sig fast på den väg, som förde från Gadebusch till Schwerin, på hvilken danskarne möjligen kunde söka att hinna undan och förena sig med den rysk-sachsiska hären.[1] Han hade i sin väg en svår defilé vid Ulenkrug och hade möjligen här väntat batalj, men den danska styrka (1,000 man uppgifves det), som hållit passet besatt, befanns hafva vikit undan, då det starka svenska avantgardet under Dücker nalkades, och hela hären kunde icke blott passera defilén utan framrycka vidare till Lütken-Brütz, 3/4 mil sydost om Gadebusch, där den stängde för danskarne vägen till Schwerin. Vid midnatt var hären där samlad. Tiden medgaf ingen längre hvila, ty man

[1] Detta hade nog icke varit omöjligt, ty danska generalen von Scholten visste den 18, att svenskarne stodo vid Mühlen-Eichsen. Se hans bref tryckt hos Vanpell (1, s. 456, noten), men brefvet tyckes ock visa, att danskarne väntade anmarsch rakt på Gadebusch och ämnade där afvakta attacken.

hörde larmskotten i Gadebusch och enhvar förstod, att inom några timmar skulle bataljen stå. Fälttraktamente utdelades emellertid, hvarje soldat fick två karoliner, och den som ville fick begå Herrans heliga nattvard. Det var Stenbocks bestämda afsikt att angripa danskarne. Han kände sig säker för ryssarne, hvilka uppgifvits ännu icke hafva hunnit till strömmen Stör söder om Schwerinsjön.[1] Däremot har han nog vetat, att fältmarskalken Fleming med 32 skvadroner sachsiskt kavalleri var på väg för att förena sig med danskarne, men äfven efter deras förening ansåg han sig väl kunna med hopp om framgång leverera batalj. Han hade för öfrigt icke annat val.[2]

I danska högkvarteret var man icke okunnig om att batalj förestod. Redan den 18 hade man

---

[1] Jfr Försvarsskriften 1716. M. Lilljehöök, som varit närvarande, berättar äfven i sitt memorial till senaten 9 april 1713 (koncept i *Upps. B.* F. 105), att ryssarne stodo fördelaktigt posterade vid Stör, och att deras förtrupper varit på föga mer än en mils afstånd. Loenbom uppger (3, s. 273), att tsaren bataljdagen varit på middag i Schwerin.

[2] För efterföljande skildring af bataljen har jag, förutom de källor som åberopats rörande marschen, äfven användt: 1) Relation af en Huss, som sannolikt tjänstgjort under Bassewitz, i *RArk.* 2) Det »Extract og Relation» af en dansk officer, den 29 dec., som är tryckt i *Danske Samlinger for Historie*, Række 2, Bd 1, 1871, s. 278. 3) En kort relation i »Histor. Nachrichten vom Nord. Kriege», 1716, s. 208.

rapport om svenskarnes anmarsch från Wismar, och Stenbocks vänsterafmarsch den 19 hade väl följts med uppmärksamhet; vakteldarna, som hans här uppgjorde mot kvällen, voro synliga från Gadebusch. Vid midnatt slogs larm i danska lägret. Klockan ett gafs första signalskottet, då Fredrik IV red ned från slottet till sin här, klockan två gick andra skottet, hvarefter armén utspisades och uppställdes. Klockan fyra gick tredje skottet, då armén afmarscherade åt söder 1/3 mil mot byn Wackenstedt till en defilé, genom hvilken den väg ledde, på hvilken Stenbock kunde väntas från Lütken-Brütz. Man visste, att sachsiska kavalleriet om 32 skvadroner under fältmarskalk Fleming var i anmarsch; det hade kvällen förut stått på två mils afstånd och då fått uppmaning att genom en nattmarsch påskynda sin ankomst, så att det tidigt på morgonen skulle kunna ansluta sig till danska hären. Fleming själf infann sig redan klockan 10 f. m., hans rytteri något senare. Fiendens samlade styrka uppgifves något olika. Danska hären, 48 skvadroner och 18 bataljoner, beräknas af dess egen krigshistoriker Vaupell blott till 11,660 man; sachsarnes 32 skvadroner uppskattas från 3,000 till 3,800 man. Den var således öfverlägsen den svenska hären i antal, och den danska hären var fullt uthvilad, under

det att det sachsiska kavalleriet var, efter en så lång nattmarsch och föregående starka marscher,[1] sannolikt rätt uttröttadt. Beskaffenheten af terrängen var ock till danskarnes förmån, de hade valt en position, som erbjöd försvaret stora fördelar. Härens linje stod från söder till norr och hade framför sig en dalgång löpande i samma riktning, dalgångens botten utgjordes af ett betydande moras, källa för Radegast-ån, som flyter mot norr till Gadebusch. Moraset och den visserligen icke djupa, men med sumpiga stränder försedda ån erbjödo således ett allvarsamt hinder för en fientlig attack. Den väg, på hvilken svenskarne måste passera för att komma fram till ån, förde från öster till väster genom en trång defilé af högst 1,000 stegs bredd öfver och förbi skogklädda höjder. Hade höjdsträckningarna å sidorna varit besatta med infanteri och kanoner, skulle Stenbocks frammarsch i högsta grad försvårats, kanske omöjliggjorts. Den danska hären ordnades emellertid af general von Scholten, som närmast under Fredrik IV själf hade befälet, väster om ån på backsluttningens krön, som behärskade dalgången och den motsatta sluttningen, med vänstra flygeln mot byn Wackenstedt och ofvan den enda

[1] Fleming daterar ännu den 17 i Güstrow.

nu afkastade bro, på hvilken vägen från Lütken-Brütz förde öfver ån, och med högra flygeln stödd mot en skog. Efter tidens sed stod infanteriet i centern, kavalleriet på flyglarna. Om platsens lämplighet rådde tvist mellan de danska generalerna, och när Fleming ankom, uppstod nytt gräl rörande själfva truppuppställningen. Han påpekade, att skogen framför högra flygeln måste besättas med infanteri. Denna förflyttning och andra förändringar i slagordningen, hvilken nu för att upptaga det sachsiska kavalleriet sammanträngdes på smalare front, hunno dock icke fullföljas, förrän just när svenska hären utvecklade sig, och de medförde därför både oordning och osäkerhet på danska sidan.

Å svenska sidan hade den outtröttlige Bassewitz med sina dragoner redan före dagningen ridit ut för att rekognoscera fiendens ställning och terrängen; hären uppbröt först vid sextiden. Bassewitz, som undandref en dansk fältvakt och tog defilén i ögonsikte, såg den danska hären uppställa sig på andra sidan ån och insände härom rapport till Stenbock vid niotiden. Dücker red då förut för att ytterligare öfverskåda läget, och snart efter följde Stenbock själf med en kavalleri-eskort. Trots sin ännu icke öfvervunna sjuklighet hade han stigit till häst och lämnade sedan

icke sadeln på hela dagen.[1] Han såg genast terrängens svårigheter, särskildt defiléns trånghet, som förbjöd utvecklande af en slagordning förrän alldeles inpå fienden under passagen öfver dalgången, men han iakttog äfven till sin glädje, att fienden ännu icke gjort något försök att genom besättande af höjderna å flankerna hejda hans frammarsch. Han påskyndade därför artilleriets uppmarsch. Före klockan 12 hade Cronstedt kört upp med sina kanoner (antalet uppgifves olika, från 20 till 30), under betäckning af en infanteribataljon. Och snart afgaf hans väl serverade artilleri en stark och välriktad eld, som plöjde djupa luckor i de sammanpackade danska massorna, men hvilken dessa efter ett svenskt vittnesbörd väl uthöllo. Under tiden uppmarscherade svenska hufvudstyrkan efter den nya disposition som Stenbock vidtagit, sedan han studerat terrängen. Det var nämligen icke möjligt att, som hans ordre de bataille afsett, framföra infanteriet i centern i tvenne linjer och kavalleriet, i jämnhöjd med detta, på flyglarna likaså i två linjer. Infanteriet gick nu främst med 6 batal-

[1] Två dagar efteråt skref han till G. Cronhjelm (Ups. Tidningar 1773, n. 27), att han i 14 dagars tid varit så godt som liflös, »och är undran värdt, att jag den dagen kunde så länge hänga på hästen».

joner i första linjen och 6 i andra under generalmajorerna Patkull, Ekeblad och Schomer, samt bakom dessa tre bataljoner på hvardera flygeln för att skydda flankerna. Tämligen säkert hafva bataljonskolonnerna framgått i flankmarsch för att utan trängsel och snabbt komma genom defilén; så fort denna passerats, skulle infanteriet verkställa linjeformering. Man måste erkänna, att det fordrades god disciplin att verkställa en sådan manöver efter passagen öfver defiléns brutna mark och i en sådan terräng som den sumpiga dalbottnen samt alldeles inför ögat på fienden. Kavalleriet marscherade bakom infanteriet i en höger- och en vänsterkolonn, den högra i två linjer under generalmajorerna Marschalck och Mellin, den vänstra under generalmajor Ascheberg och öfverste Marderfelt, hvilka efter framkomsten till den öppna terrängen likaledes utvecklade sig, dock först efter hand, särskildt på högra flygeln, där vid första attacken blott en skvadron kunde utvecklas i front.

När härens formering till frammarsch var ändad, kom fältmarskalken, iklädd grå öfverrock och ridande en vacker mörkbrun klippare. Hvad som nu följde beskrifver löjtnant Munk vid Dalregementet så lefvande, att jag lånar hans ord. »Då red fältmarskalken till hvart och ett regemente

och sade: 'nu sen I för eder våra fiender, ha'n I lust att gå på den och visa eder tapperhet utaf kärlek för eder konung och fädernesland?' Då svarade alla med starkt rop: ja! så att det skrall af echo i bergen. Då tog fältmarskalken hatten af sig och tackade dem, sedan sade han: 'Gud vare med oss, lösen är: med Guds och Jesu hjälp.' Strax därpå gafs ordres att allt spel skulle hållas färdigt att höras, så snart armén marscherade an, men i detsamma sköts danska lösen ifrån kungens högkvarter, och då strax hördes allt spel öfver hela danska armén. När då vår fältmarskalk det hörde, gaf han ordres, att intet spel skulle höras hos oss, utan stoppa pipan i säcken och trumman på ryggen: de hafva begynt spela, vi vilja dansa, sade han.»

Svenska härens styrka uppgifves i Stenbocks tryckta relation till 19 bataljoner och 58 skvadroner förutom artilleriet. Nummerstyrkan angifves högst olika. Vår siste krigshistoriske häfdateckare beräknar den till 12,500 man, dansken Vaupell till 16- à 17,000 man. Att den förra uppgiften ligger sanningen närmare är tydligt för den, som sysslat med tidens handlingar. Stenbock angifver själf sin styrka strax före afmarschen (i bref af 11 dec. till rådet) till knappt 12,000 man, och härmed stämmer icke illa, att ett annat

vittne till striden säger,[1] att efter densamma räknade svenska armén 10,600 man, ty lägger man därtill dess förluster i denna, 91 officerare och 1,481 man, kommer man upp till litet öfver 12,000.

Vid half-ett-tiden hade svenska hären hunnit fram mot defiléns slut. Det gällde nu att raskt hinna utför sluttningen och samtidigt utveckla sig i linje. Signalen gafs genom att trummorna vid den bataljon, som täckte artilleriet, rördes till en enda hvirfvel. Och därpå gick det i stormsteg utför, dock utan rop eller väsen, man hörde icke ett ljud utom officerarnes kommandoord; det var denna disciplinerade bistra tystnad, som alltid gjorde så djupt intryck på motståndaren. Fort och väl formerade infanteriet linje och avancerade

---

[1] M. Lilljehöök i sitt ofvannämnda memorial 9 april 1713. Man kan väl tycka, att siffran är låg, jämförd med ofvan anförda styrkebesked af 15 oktober i Stralsund, i synnerhet som Bassewitz' 300 dragoner nu tillkommit. Men då Stenbocks siffra af 12,000 säkerligen angifver man i ledet, är skillnaden blott två tusen, och en sådan afgång, ehuru stor, är icke omöjlig efter två månaders fälttåg i svårt höst- och vinterväder. Om härens siffra sedan stiger i Tönningen, beror det väl på, att före inmarschen i Holstein tillstötte de sjuka, som i Wismar tillfrisknat från svaga blessyrer och sjukdom, samt särskildt att 1,700 vid Gadebusch fångna soldater af tysk härkomst sägas hafva antagit svensk tjänst (*Danmarks Riges Historie* af Steenstrup m. fl., 5, s. 52).

beslutsamt uppför motsatta sluttningen, utan att bekymra sig om det snöblandade regn, som piskade det i ansiktet, om fiendens kanoneld och den slutliga gevärseldeu. Med musköten på axeln gingo bataljonerna fram mot fienden, tills på ett afstånd af 15 till 30 steg de läto sin salfva afgå och därpå bröto de in med bajonetter och pikar. Det var som om en åskby med hagel stormat fram, sade danska fångarne efter bataljen. Striden blef dock hård i centern, ty det danska fotfolket kämpade med tapperhet och seghet. På vårt infanteris vänstra flygel höljde sig Dalregementet med ära. Dess bataljoner fördes af den ryktbare Rutger Fuchs och baron C. R. Lejonhufvud. Fuchs kommenderade »musköten på ryggen, värjan ut» och gick rakt på de danska kanonerna, som i en handvändning togos; därpå gick det löst mot de danska infanteribataljonerna där bakom. Striden blef het, ty fienden kämpade tappert, men dalkarlarne banade sig oemotståndligt väg. »Då blef ock», som löjtnant Munk skrifver, »danska musiken all, men våra begynte då på i stället.» Det var nu vår tur att spela och danskarnes att dansa. Om stridens våldsamhet vittnar regementets förlust, 199 döda och 88 sårade, den största förlustsiffra något regemente hade att uppvisa. Fuchs, som säges hafva i envig nedlagt danske gardes-

majoren Glassau, låg med sönderskjutet ben och sex andra blessyrer på valplatsen, Lejonhufvud fick vänstra armpipan krossad. Med icke mindre häftighet hade Södermanlands, Älfsborgs och Västgöta-Dals regementen gjort sitt anfall på samma sida. Till höger hade Patkull med västmanlänningar, östgötar m. fl. regementen drifvit motstående infanteribataljoner tillbaka mot byn Wackenstedt. Artilleriet, som under uppstigningen för den branta höjden, på hvilken fienden stod, måst inställa sin eld, ingrep sedan verksamt i striden, efter att kanonerna placerats två och två i bataljonsluckorna.

Än starkare och mera afgörande hade emellertid den högra svenska flygelns kavalleriattack utfallit. Öfverste Strömfelt red här i spetsen med sina dragoner. Stenbock skall själf till en början här haft ledningen, han hade genast sett, att där var den punkt, från hvilken man kunde, därest anfallet förde till seger, sedan upprulla den fientliga slaglinjen. Man hade haft svårt att komma öfver moraset och därpå uppför den här särdeles branta sluttningen, och i början kunde man icke heller angripa på mer än en skvadrons front. Men Strömfelt red ned hvarje hinder och eröfrade fiendens 7 kanoner. Ett ögonblick såg hans ställning kritisk ut, då han hotades med omhvärfning, men

nu hade äfven Västgöta kavalleri under öfverste Wulfrath fått utrymme att komma upp i linjen, och efter honom kom Bassewitz med sina dragoner. För detta anfall upplöste sig fiendernas kavalleri på deras vänstra flygel i vild flykt. Allt detta lär hafva försiggått på en otroligt kort tid, och danska öfvergeneralen kunde icke tro rapporten, att hela hans vänstra flygel var totalt slagen, förrän han med egna ögon fick se upplösningen. Byn Wackenstedt angreps nu från tvenne sidor, de två danska fotregementen, som satt sig fast i densamma, kastades ut, och hälften af deras styrka togs till fånga. Därpå kunde de segrande svenska regementena taga danska centern i flanken. Den upprefs, och starka afdelningar af det danska infanteriet togos till fånga. På vänstra svenska flygeln, där Dücker hade ledningen, såg det länge långt ifrån lofvande ut. Den skogklädda höjd, som kavalleriet skulle angripa, var besatt af 4 danska infanteribataljoner, stödda af både sachsiskt och danskt kavalleri. Flera anfall af första svenska linjen tillbakaslogos, några skvadroner af Aschebergska och pommerska regementena sprängdes alldeles, och Dücker, som fick en kula sittande i halsen, måste draga sig ur striden för att förbindas, men intog sedan sin plats igen på en af höjderna och behöll kommandot. Äfven

andra linjens inryckning kunde icke nedtynga vågskålen, och svenskt infanteri från centern måste ditkallas. Stenbock har sannolikt själf uppmärksammat faran och föranstaltat om förstärkningen. Fienden afbröt nu själf här striden och retirerade af det enkla skäl, att annars nederlaget i dess center och å dess vänstra flygel skulle blottställt reträtten; dessa trupper undkommo ock tämligen oskadda.

Vid tretiden var bataljen öfver. Den slagna fienden retirerade mot väster på flera vägar. Svenskarne förföljde den ena kolonnen till den 1/4 mil aflägsna byn Radegast, som togs med stormande hand, hvarvid en stor del af danska grenadjärkåren togs till fånga. Mörkrets inbrott och det svenska kavalleriets utmattning förhindrade vidare förföljelse. Sålunda lyckades fienden under natten och följande dagen rädda hvad som återstod västerut i riktning mot Ratzeburg; Fredrik IV hade redan samma natt ridit ända till Mölln. Danska infanteriet var förstördt, men kavalleriet var tämligen oskadadt, om ock delvis starkt upplöst. Fleming med sachsiska kavalleriet hade emellertid dragit sig tillbaka österut och anslutit sig till ryssarne; general Dewitz med danska kavalleriet följde exemplet en vecka efter slaget och kunde ostördt förena sig med de allie-

rade. Svenska hären tillbragte natten i stridsordning på slagfältet; den var naturligtvis oerhördt uttröttad efter föregående sträckmarscher och dagens skarpa fäktande. Det blef en tung natt i en sådan årstid, på öppna fältet, under regn och utan möjlighet till hvila. En deltagare beskrifver den med följande starka ord: »Det var den ångsligaste och längsta natt af alla dem jag lefvat uti, ty marken var våt och upptrampad som en lerlafve, så att det fanns intet rum att sitta på, utan de som intet hade hästar måste stå i gyttjan midt på benet, förutan att höra det ynkeliga gråt och kvidande af de blesserade, huru hjärteligen de bådo, att någon ville förbarma sig öfver dem med ett skott eller sting.» Danskarnes förlust uppgifves olika, den siffra deras egen häfdatecknare antager, nämligen 2,500 döda och sårade samt 3,000 osårade fångar, är tillräcklig för att visa huru hård striden varit. Sachsiska förlusten är obekant, den har helt naturligt icke varit stor, då deras styrka mest bestod af kavalleri, som särskildt å vänstra flygeln genast gifvit sig på flykten; också föllo endast 5 af deras officerare i svenskarnes händer, mot öfver 100 danska. Svenska förlusten var 550 döda och 1,022 sårade, den höga siffran af 29 döda och 62 sårade officerare antyder, huru oförfäradt de gått i spetsen för sitt folk.

De kavalleriregementen, som burit dagens hetta på högra och vänstra flyglarna, Strömfelts och västgötarne på förra stället, Aschebergs på senare, uppvisa starka siffror i döda och sårade, nämligen respektive 189, 193 och 181; dalkarlarnes förlust är förut omtalad. I segrarens hand stannade danska fältartilleriet, 13 kanoner, samt 13 standar eller fanor. Sedan garnisonen i Gadebusch (300 man) följande dag kapitulerat, fördes alla de danska fångarne till Wismar, och svenska hären förlades i kvarter nordöfver mellan Gadebusch och Wismar, till hvilken senare stad Stenbock begaf sig.

Segern var i och för sig lysande; den är det än mera, om man besinnar i hvilken farlig ställning Stenbock befann sig, då stilleståndet gick ut, efter all sannolikhet dömd att klämmas till döds i den järnring, som öfverlägsna fiender från två sidor säkert hoppats att tillskrufva. Det röjer hans fältherreblick, att han klart såg hvart han skulle rikta slaget för att spränga omslutningen, och det visar hans fältherreförmåga, att han hann slå till i rätta ögonblicket och med sådan styrka. Beundransvärd förblifver de svenska krigarnes uthållighet under så svåra strapatser och deras obrutna mod, när stridens timme omsider slog. Det berodde icke minst på att de fullt

litade till sin glänsande ledare. Men det får icke heller glömmas, hvilken officerskår denne utdanat. Tvenne har han själf efter bataljen utpekat. Om den snillrike Cronstedt skref han till Karl: »Näst Gud har jag Cronstedt att tacka för segern», till belöning gjorde han honom till öfverste. För Strömfelt, som hade största förtjänsten af den glänsande och segerrika attacken å högra flygeln, utfärdade han omedelbart efter bataljen generalmajors fullmakt.[1]

I Sverige var jublet stort, så mycket större som spänningen och oron varit icke ringa, då ju allt tycktes hafva sammansvurit sig för att bringa olycka öfver fältmarskalken och hans lilla hop. Otaliga lyckönskningar inströmmade till segraren. Den gamla riksänkedrottningen, som sett sin makes och sons stolta rike alltmer luta mot undergång, skref i sitt bref, att hon tackade Gud, att Stenbocks person, på hvilken så mycket nu berodde, blifvit sparad, och att hon hoppades, att Gud skulle ytterligare välsigna hans vapen. Den

[1] I Ericsbergs arkiv ligger en originalfullmakt för Strömfelt, dat. Gadebusch dec. 1712 (dagen synes icke, då dokumentets hörn bortrifvits). Det heter i brefvet, att Strömfelt »med särdeles berömmelig tapperhet och bravour sitt dragonregemente anfört och därvid sig så signalerat, att... segern välbemälde herr öfverstes trogna förhållande till en stor del med skäl kan tilläggas».

stela, men rättsinnade dottern Ulrika Eleonora, som särskildt fäst sig vid Stenbock, lät honom veta, att hans förra bref skulle bedröfvat henne, om hon icke varit så öfvertygad, att han skulle segra; i denna seger såge hon Guds hand. A. Lejonstedt kallar honom i ett bref »regni svecici et gladius et clypeus», och en annan brefskrifvare meddelade, att Arvid Horn på en middag utbragt hans skål med orden: »Sverige har fått en ny glans, då solen gick in i Stenbocken.» Konungen af Preussen och hertigen af Mecklenburg sände äfven lyckönskningsskrifvelser. Den stolte Ludvig XIV yttrade till fältmarskalkens i Paris varande söner, att han gladde sig öfver hvad deras fader uträttat och att han låtit marskalk Villars två gånger föreläsa för sig relationerna om bataljen.[1] Karl XII fann efter denna seger för godt att tilldela sin store general (den 28 jan. 1713) den fältmarskalksvärdighet, som rådet så erkännsamt gifvit honom redan efter segern vid Helsingborg. Utmärkelsen kom nu väl sent och kunde icke göra stor glädje, då underrättelsen ej hann fram förrän vid kapitulationen i Tönningen.

Man har förebrått Stenbock, att han icke förstått att begagna sin seger, dels genom kraftig för-

[1] Allt detta efter bref i danska riksarkivet.

följelse af den armé han slagit vid Gadebusch, dels genom en omedelbart därpå följande offensivstöt mot rysk-sachsiska hären. Den som först framkastade anklagelsen var Mauritz Wellingk, första gången i tämligen milda uttryck, sedan allt skarpare, eftersom olyckan förföljde Stenbock och ovänskapen växte mellan de bägge männen. Låtom oss höra hans första dom, sådan den framträdde i hans bref till kanslirådet Feif,[1] säkerligen ämnad att komma för kung Karls ögon: »Jag vill intet säga om honom, såsom uti antiquiteterna sades om Hannibal: vincere scis, Hannibal, victoria uti nescis; jag torde kanske mindre hafva funnit mig i den vefvan än han. Men så har man allmänt hållit före, att med ett detachement af 1,500 hästar dagen efter bataljen hade man ofelbart kunnat göra sig mästare af debrien af de danska och sachsiska öfverblefna trupper, och att man med en endaste marsch mot staden Schwerin hade obligerat tsaren att kontinuera, uti den consternation han var stadder, dess fullkomliga reträtt till Polen, sedan han på bara ryktet om bataljen hade retirerat sig hufvudstupa, uti en marsch och utan att hvila, ända till Güstrow.» Stenbock har gång på gång upptagit och vederlagt denna för

[1] Den 23 april 1713. *RArk.* Well. saken.

hans fältherreära kränkande anklagelse. Det omedelbara förföljandet efter bataljen hade varit en ren omöjlighet med ett uttröttadt kavalleri, det enda vapen som härför kunde användas.[1] Och lika otänkbart hade varit att anfalla en så stark och orörd fiende som den rysk-sachsiska hären med en så medtagen armé som hans, emedan hans kavalleri räknade blott två tusen tjänstbara hästar, och infanteriet till största delen var utan skor och strumpor.[2] I försvarsskriften af 1716 utvecklar han fullständigt allt, som förhindrade en ögonblicklig offensiv. Han måste ju först af allt bringa tusentals fångar i säkerhet, sköta om sina blesserade och begrafva de döde. Vidare voro folk och hästar alldeles utmattade, hans artilleri obespändt och ammunitionen förödd, intet det ringaste fanns i matsäcken och ej en skilling i pungen. Och med en sådan armé skulle han på vägar, där smutsen gick till midjan, angripa en två gånger starkare här, posterad i god ställning och sammansatt af »ingalunda skuggrädda soldater». Man kan snarare förundra sig, säger han, att den orörda fienden icke angrep honom,

[1] Liljehöök berättar i sitt ofvannämnda memorial, att det kavalleri, som förföljt danskarne kvällen den 20, återkom ledande sina hästar eller med sadeln på ryggen.

[2] Till Karl XII. Oldenswort 18/29 jan. 1713. *RArk.*

som i det skick han var sannolikt kommit till korta. Med berättigad ironi sammanfattar han sitt svaromål i den latinska sentensen »quod dulce bellum inexpertis».

FEMTE KAPITLET.

Marschen till Holstein, inspärrningen i Tönningen och kapitulationen 16 maj 1713.

En seger var visserligen vunnen. Men det var också sista gången, som dess strålar i detta krig skulle lysa på Sveriges bräckta blodiga vapen. Och Stenbock hade väl kunnat utropa med konung Pyrrhus: ännu en sådan seger till, och jag är förlorad, ty hvarje sådan kostade folk, och hans lilla här kunde väl minskas, men icke ökas. Tiden var icke mindre dyrbar, ty framgången hade blott gifvit honom luft för ögonblicket. Och han måste fort fatta sitt beslut, om han icke skulle förlora initiativet och blifva beroende af fiendens nåd. När man efteråt, med blicken på den olyckliga utgången, klandrar hans val, har man att besinna, att, såsom den krönte författaren så riktigt säger, »för den lilla härskaran fanns ingen annan utväg än valet mellan de största faror».

Det var uppenbart att han, i synnerhet då den efterlängtade transporten icke heller här ville visa sig, ej kunde bli länge stående söder om

Wismar, ty där kunde han snart omringas af fienden, som nu, efter att både sachsiska och danska kavalleriet förenat sig med ryssarne, var honom vida öfverlägsen, och drifvas in i fästningen, hvilket för en här utan lifsmedel och penningar betydde snar kapitulation för bägge. Svårligen kunde han tänka på att utan nödtvång angripa denna starka fiende, då utsikten af ett nederlag var nästan säker, och än mindre kunde han tänka på att komma förbi honom österut, utan att blifva angripen under denna flankmarsch, en synnerligen farlig situation för den, som hotas med batalj. Det återstod helt naturligt blott en utväg, att gå in i det rika Holstein, lefva på fiendens bekostnad och se tiden an. Tanken hade ju varit på tal redan på sommaren vid Vadstenamötet, om den ock då starkt afstyrkts af Horn och Gyllenstjerna. Men situationen var nu en annan. Då hade det gällt att på förhand välja mellan krigsskådeplatserna, Polen eller Danmark, nu att i nödens stund finna sig i det oundvikliga. Och här sammanföllo hans tankar med dem, som hystes af den märklige man, till hvars råd han var hänvisad i politiskt afseende, Mauritz Wellingk. Denne, som efter Bremens förlust residerade i Hamburg och därifrån efter Karls anvisningar ledde Sveriges politik, hyste ett glödande hat till

Danmark, sedan detta tagit från honom hans generalguvernement och genom bombardement förstört hans residensstad Stade. Ankomsten af Stenbocks här till närheten af Holsteins gräns erbjöd ett ypperligt tillfälle att låta Danmark umgälla hvad det brutit, och flera gånger under hösten hade Wellingk låtit Stenbock förstå, att efter vunnen seger erbjöde Jutska halfön de bästa vinterkvarteren. Nu ingrep han starkare än förr, och det var ej minst under hans påtryckning, som Stenbocks beslut mognade. Wellingk delar därför med honom ansvaret för åtgärden, men visserligen gifver icke detta Stenbock rätt att, som han sedan sökte göra, välta från sig på den andres skuldror hela ansvaret, ty han var dock herre öfver sin här, och dess ledning ankom i första hand på hans ansvar. Ingendera hade för öfrigt behöft ursäkta sig för hvad som var en gifven länk i den utveckling, som framkallats af händelser, starkare än deras vilja.

Med hvilken glädje Wellingk hälsade möjligheten af att få hämnas på Danmark, framgår med full tydlighet af det första bref han skref till Stenbock efter bataljen.[1] I detta låter han

[1] Detta märkliga odaterade bref finns refereradt i »Geschichte des herzoglichen ... Gottorpischen Hofes», Frankfurt 1774, s. 24. Originalet har jag icke kunnat återfinna. Jag

denne veta, att nu är tiden kommen att göra Sveriges arffiende riktigt ondt och sätta honom knifven på strupen. Landet kan ej göra motstånd, och han kan brandskatta det ända till Jutlands nordligaste spets. Sachsare och ryssar skola tio gånger betänka sig, innan de följa honom, och nyheterna från Orienten försäkra, att ryssarne måste vända om för att skydda sitt eget land mot turkarnes infall. Om motsatsen skedde, ville han (Wellingk) förskaffa honom hertigens oöfvervinneliga fästning Tönningen till ryggstöd, hvarifrån man sedan kunde draga till Jutland för att antingen hämta förstärkning från Sverige eller låta öfverskeppa sig till Göteborg. Med eld och svärd i handen skulle Stenbock göra sin vilja gällande öfverallt. — Man har, då man läser detta fantastiska program, nästan svårt att tro, att den kallblodige Wellingk är dess författare; tydligen har lidelsen här uppjagat hans stämning. Stenbock å sin sida hade genast efter bataljen sändt öfverste Löwenstern med underrättelse om segern och uppdrag att inhämta Wellingks tanke om hvad som nu vore att göra; om hans oro vittnar,

---

vågar antaga, att det är Wellingks första bref efter bataljen, då icke ett ord förekommer om möjligheten af de allierades anmarsch. Äktheten kan knappt dragas i tvifvelsmål, hätskheten och stilen röja författaren.

att han, innan denne återkommit, sände Wellingk ett bref af den 25 dec. för att bedja om dennes mogna råd. Spelet vore, skref han, icke slut med hvad som nu skett, och armén saknade allt. När han därpå tillade, att han dock vore färdig att åter skrida till anfall och att han endast väntade Wellingks tanke för att fort bestämma sig, har man svårt att riktigt tro honom, så mycket mera som han slutar skrifvelsen med ett: »Nous jouons à ce me semble le tout.» Omedelbart härefter, den 27 dec., återkom Löwenstern från Wellingk, medförande dennes muntliga svar.[1] Det löd, att Stenbock skulle marschera in i Holstein, genast bränna Altona, indrifva stora kontributioner, alldeles som Fredrik IV gjort i svenska Pommern, och liksom denne afpressa Hamburg en betydlig summa. Han borde på så sätt kunna rikligen föda sin här, rekrytera den med nya regementen och därutöfver samla in väl en million riksdaler.

Anvisningen fann en väl förberedd jordmån i Stenbocks och hans generalers sinnen och har sannolikt redan nu understödts af antydningar, att ett turkiskt anfall skulle tvinga ryssarne att snart lämna sina allierade; åtminstone uppger Stenbock detta i sin försvarsskrift 1716. Man

[1] Tryckt hos LUNDBLAD—JENSSEN 2, s. 639.

beslöt nu bryta upp, order gåfvos för den väntade transporten att med anledning häraf sätta kurs på Travemünde.[1] Dagen efter Löwensterns återkomst, d. 28, sammandrogs hären i Greifsmöhlen (1½ mil norr om Gadebusch), och marschen ställdes till Dassau, en liten ort vid hafvet på gränsen af Mecklenburg och Ratzeburg, dit man anlände samma afton. Afsikten hade varit att passera Trave vid Lübeck, men staden vägrade genomtåg, för att icke kränka neutraliteten och utsätta sig för de allierades hämnd. Stenbock utsåg då en punkt nedom staden vid Herrenfähr eller Schluckop för att slå en brygga för öfvergången; han hade för detta ändamål medfört en i Wismar anordnad broträng. Att han gick öfver Trave nedom och ej ofvan staden, där strömmen var smalare, berodde väl på att han ville hålla sig nära Travemünde, där transportflottan skulle inlöpa. Generalmajor Ekeblad, som sändts förut, slog raskt en brygga öfver den 430 alnar breda strömmen. Stenbock, som den 29 dec. haft sitt högkvarter i Langenhof, lät följande dag kavalleri, artilleri och större delen af infanteriet passera

[1] Stenbocks order, 28 dec. u. ort, till kommendören på flottan, order utan dag och ort för gen.-maj. Schoultz i Wismar, att, om flottan, som säges vara i sjön, ej löpt in i Wismar, sända ut båt och beordra den till Trave. *Danska RA.*

öfver bryggan (en mindre del af infanteriet hade förut gått öfver på isen) och tog sitt kvarter, först i Schwartau, därefter i Strucksdorff; hären lades i spridda kvarter för att lätta underhållet. Kontributionspatenter och ett manifest, som utlofvade invånarne skydd till lif och egendom, om de villigt och riktigt utgjorde pålagorna, hade utfärdats redan från Herrenfähr den 30. När likväl folket begynte öfvergifva sina gårdar och bortföra sin egendom, utgick följande dag från Schwartau ett strängt tillkännagifvande, att om man därmed fortsatte, skulle de olydigas gårdar förödas och brännas. Strax därefter, den 2 jan., utfärdades ett egendomligt latinskt manifest, ställdt till Polens ständer, hvari meddelades, att svenska hären ärnade, så fort förstärkning ankommit, begifva sig dit och hjälpa dem att afskudda Rysslands ok. Knappast har Stenbock nu på allvar tänkt härpå, annat än som på en aflägsen och osäker möjlighet; åtgärden har väl mest afsett att hålla polackarnes mod uppe och tillika förmildra intrycket af att diversionen mot Polen hamnat i Holstein; kanske han ock velat föra fienden bakom ljuset rörande sina afsikter.

Ställningen bakom Trave erbjöd åtskilliga fördelar. Transporten kunde ju när som helst ankomma, floden gaf ett godt frontskydd, och därest

fienderna i hans högra flank passerade först Steckenitz och så Trave, kunde Stenbock möjligen under tiden gå tillbaka öfver sin brygga och hinna före dem på en marsch öster ut. Han säges ock först hafva varit besluten att icke uppgifva den utan strid,[1] och Wellingk och Dücker synas så hafva uppfattat saken, såsom jag nedan får omtala. Men han ändrade sitt beslut. Den tilltagande kölden beröfvade honom skyddet af Trave,[2] och skulle han där försvara sig, måste han hålla hären sammandragen, och detta var, då magasiner ej förefunnos, knappast möjligt. Slutligen led hären brist på det nödvändigaste,[3] och detta kunde först småningom afhjälpas, och med desto större säkerhet ju längre han kom undan in i Holstein. Mest af allt har väl just Wellingk, som sedan så ond-

---

[1] Nemeitz säger i sina noter till »Mémoires de Stenbock», s. 18, att Stenbock vid ett samtal i Lübeck med en af sina förnämsta generaler (säkerligen Dücker, som vårdades där för sin blessyr) lifligt utbrustit: »Tror ni, att jag är nog barn eller galen för att aflägsna mig från Trave.»

[2] Den 2 jan. skref han till Karl, att om fienden kommer, står det ej att hindra, då frosten gör alla strömmar passabla, »och blifver då intet annat råd än efter ordspråket: Vogel friss oder stirb». *RArk.*

[3] Den 3 jan., Segeberg, ber han Wellingk beställa 24,000 skjortor, 8,000 par skor, 4,000 par stöflar, 2,000 par strumpor, 300 artillerihästar och ammunition. (*RArk.* Well. saken.) Denna beställning kom honom dock aldrig till godo.

gjorde sig öfver uppbrottet, härtill bidragit genom sina täta skrifvelser. Denne skref den 29 dec., att enligt bref från Müllern i Bender vore ett defensivkrig »bien chicanée» nu på sin plats, emedan ryssarne snart måste gå hem för det turkiska anfallet; konung Karl uppgafs redan vara på marsch mot Polen, om ej redan där, man borde därför ej inlåta sig i strid. Följande dag upprepades samma föreställningar: det gällde blott att vinna tid, ryssar och sachsare kunde på sin höjd stanna tre veckor. Och i brefvet den 31 dec. hette det än tydligare, att tsaren på Fredrik IV:s begäran om hjälp svarat, att han för turkiska krigets skull endast kunde stanna tre veckor och sedan icke kunde lämna mer än de af fördragen betingade 6,000 man; om därför Stenbock vore i stånd att i tre veckor undvika batalj, hade han spelet vunnet.[1] Det var under sådant förhållande mindre att undra på, att Stenbock den 3 jan. bröt upp och marscherade inåt landet till Segeberg. Wellingk blef emellertid vid underrättelsen högst förbittrad. Han skref den 5 till Dücker, att Stenbock väl ej hade rådfört sig med denne om marschen, ty Dücker skulle

[1] Alla tre brefven äro bilagor till Stenbocks bref till Karl 23 april 1713, det sista af 31 dec. är tryckt hos Oscar Fredrik 5, s. 102, not 1.

otvifvelaktigt afrådt honom att aflägsna sig från Trave, förrän han hade visshet om fiendens afsikter. Dückers närvaro vid armén syntes honom en absolut nödvändighet. Denne uttryckte i sitt svar af den 7 sin förvåning öfver hvad som händt: Stenbock hade för honom försäkrat, att han icke skulle marschera bort, innan han fått klarhet öfver fiendens rörelser.[1] Häraf gjorde Wellingk sedan en svår anklagelsepunkt mot Stenbock, och han underströk den i sina bref till Bender och till regeringen i Sverige; eget är att han dock icke i de bevarade brefven till Stenbock låter denne veta något däraf.

Stenbock var knappast ankommen till Segeberg, förrän han från Wellingk mottog det så ofta omtalade brefvet af den 3 jan.,[2] hvari denne uppdrog för honom det lysande perspektivet af att nu kunna upprepa Torstenssons[3] märkvärdiga

[1] Bägge brefven i *RArk.* Well. saken.

[2] Alla kopior hafva den 2 som dato, originalet i danska R.A. lär vara dateradt den 3. Det är för öfrigt en gissning af mig, att brefvet nådde Stenbock i Segeberg, men det synes omöjligt, att han kunnat mottaga det förr.

[3] Egendomligt är, att både Wellingk och Stenbock sätta Banérs namn i stället för Torstenssons, så litet kände de sitt lands krigshistoria. I försvarsskriften 1716, s. 197, vet Stenbock, att det var Torstensson; han tillägger där bitande: »Jag tillstår mig aldrig hafva läst den historien, mindre lärt föra krig ur böckerna, och fast mig hade varit bekant denna såväl

fälttåg i Holstein 1643—1644. Wellingk meddelade här först, att det vore all sannolikhet för, att de allierade ville flytta sedem belli in på halfön, och föreslog därför, att Stenbock skulle följa Torstenssons exempel, som trots den kejserliga härens förening med den danska bibehöll sig vintern öfver och sedan med uthvilad här midt för deras näsa trängde sig igenom tillbaka till Tyskland. Läget vore nu detsamma, och tsaren måste sannolikt vända om. Gjorde denne ej detta, utan de allierade trängde in på ena sidan af Holstein, kunde Stenbock gå ut på den andra och taga vägen öfver Dassau och Schwerinische-Fähr mot Sachsen eller Polen, alltjämt med tre dagars försprång. — Lika lätt som Wellingk hade att nedkasta detta på papperet, lika svårt torde han fått att utföra det. Han förbiså för öfrigt alldeles olikheten i situationen då och nu: Torstensson var i själfva verket öfverlägsen sin motståndare. Såväl Stenbock som hans generaler delade åsikten, att kriget borde, om så läte sig göra, föras defensivt, men uppmaningen att bränna Altona behagade ingen af dem: Altona var ju en öppen stad, som icke kunde göra något motstånd, Stade

---

som ock all världsens historier, så är frågan om conjuncturerna för mig och de förna tiders voro i någon måtto enliga, ty det heter: Duo quando faciunt idem non est idem».

åter hade varit en fästning och tändts genom bombardement. Stenbock hade för öfrigt redan förut i bref till Wellingk (2 jan.) hemställt, om det icke vore bättre att plocka Altona än att bränna det, och om man verkligen borde vid ryssarnes ankomst ödelägga byarna. Innan emellertid svaret på Wellingks bref af den 3 hunnit afsändas, ankom en ny skrifvelse från denne med upprepadt yrkande, att Altona skulle skyndsamt läggas i aska. Eget nog vidrörde detta oaktadt Stenbock i det svar på brefvet af den 3, som han afsände med en kapten Fock, icke med ett ord frågan om Altona; han hade väl hoppats att kunna personligen afböja förslaget. Han svarade helt kort, att han skulle känna sig smickrad, om han enligt Wellingks råd kunde handla som Torstensson, allt berodde på, om tsaren stannade kvar eller afmarscherade. Kunde han icke bibehålla defensiven, måste han leverera batalj än en gång, men att söka tränga sig tillbaka till Mecklenburg förklarade han vara en omöjlighet. Fock återkom hastigt med en muntlig hälsning från Wellingk, att batalj måste på alla sätt undvikas, men Altona ovillkorligen brännas.[1]

---

[1] Tidsföljden för dessa dagars händelser är ytterst svår att bestämma. Min framställning afviker från Oscar Fredriks,

På grund häraf bröt Stenbock upp den 5 jan. från Segeberg och förde hären på tvenne dagar ned till Pinneberg[1] något norr om Altona. Det ser onekligen eget ut, att han sålunda afbröt marschriktningen mot norr och förde hären mot sydväst. Jag kan icke förklara det på annat sätt än att han tänkte sig det en diversion mot Altona af en mindre styrka kunnat föra till dennas förlust, om fienden stode nära, men möjligen har han ock velat stärka hären ur Hamburgs s. k. Vierländer och i värsta fall upptaga en batalj. Att han varit beredd på det sista alternativet, framgår tydligen af hans bref. Detta var emellertid hvad Wellingk på inga villkor ville höra talas om, och han uttryckte i bref den 6 jan. till sin vän Erik Sparre i Paris sin förhoppning, att Stenbock skulle kunna undvika batalj, till dess ryssarne gifvit sig af, och han njöt af tanken på, huru Stenbock skulle vara i stånd att föra kriget på tatarernas vis och med facklan i handen förstöra underhållet för de allierade. Vid underrättelsen om Stenbocks anmarsch skyndade han att undfägna denne, den 7

men Stenbock säger i försvarsskriften 1716, att Fock återkom före uppbrottet från Segeberg.

[1] I brefvet $^{18}/_{29}$ jan. till kung Karl säger Stenbock uttryckligen, att hans uppsåt i början icke varit att göra den turen neråt Hamburg, utan att söka Danmark genaste vägen, men att han låtit persuadera sig af Wellingk.

jan.,[1] med ett ännu hetsigare bref, för att sporra honom till mordisk handling. Kungen af Danmark, hette det här, hade låtit i Altona baka stora partier bröd, därför borde staden ännu samma natt uppbrännas, annars vore det för sent, ty fienden stode nära, och Stenbock måste därför utan att förlora en minut besluta sig. »Extrema facit cui extrema infliguntur», skref Wellingk, och den ytterlighet hvartill Stenbock vore bragt skulle ursäkta, om han lade allt i fiendens väg i aska; sedan måste fiendens kavalleri förgås, ty af snö och aska lefde inga hästar. — Så utan vidare ville dock Stenbock icke uppträda som mordbrännare. I Polen hade han visserligen själf i yngre dagar, som vi minnas, farit våldsamt fram, men det hade skett delvis under trycket af konung Karls hårda hand, delvis i kamp med förvildade insurgenthopar. Här voro förhållandena helt andra,[2] och af naturen godsint och människovänlig älskade han visserligen icke krigets excesser. Hans förhoppning har tydligen varit att i det sista afvärja våldsåtgärden genom att utpressa en dryg brandskatt och på så sätt ställa Wellingk till freds.

---

[1] Tryckt hos LUNDBLAD-JENSSEN 2, s. 275, not 2.

[2] Den 1/12 jan. skref Stenbock till Feif, att i Polen hade han bränt utan barmhärtighet, men här vore sensiblare omständigheter.

Det visar huru litet han ännu kände mannen. Emellertid utbad han sig ett möte med Wellingk utanför Hamburg och lät redan på kvällen den 7 öfverstarne Bassewitz och Strömfelt rida in i Altona med 1,000 hästar, för att injaga vederbörlig skräck hos staden. Detta gjorde dock icke synnerlig verkan, ty ingen ville rätt tro på det gräsliga öde, som hängde öfver stadens hufvud.

Men när Stenbock följande morgon vid åttatiden själf anlände och till de deputerade fällde de hotande orden, att när stora herrar komma hvarann i håret, få deras undersåtar släppa till hårstråna, samt därpå satte de deputerade i arrest, började man förstå, att det nu var allvar, och man bjöd först 24,000, sedan 36,000 i brandskatt. Underhandlingarna fingo hvila från middagstiden, medan Stenbock reste in till Hamburg för att tala med Wellingk, som icke velat infinna sig till det begärda mötet. Hade han hoppats kunna beveka denne, blef han grundligt besviken. Det var förgäfves han framhöll, att stadens brandskatt alltför väl behöfdes för den utslitna härens räkning, att fienden kunde af våldsåtgärden taga sig anledning att bränna i Pommern och Bremen, att hans egna utfärdade säkerhetsbref härigenom skulle förlora all tillit och armén blifva lidande, om folket rymde till skogs, och slutligen att man

måste hafva förbarmande med alla barn, sjuka och elända.[1] Wellingk svarade kallt, högdraget och spotskt, att det komme på Stenbocks ansvar, om det icke skedde. Altona hade förut bjudit honom dubbelt mot hvad det nu bjöde Stenbock, men det måste förstöras, ty konungen af Danmark skulle däraf taga en skada, som han icke på 30 år skulle öfvervinna, och särskildt skulle han icke mer kunna utrusta sin örlogsflotta. Att generalerna gjort invändningar bemötte han med ett föraktfullt: »Bagatell, de kunna hafva ett torp i Pommern eller hvar det är, det rädas de före». Stenbock insåg omöjligheten af att röra detta stenhjärta och gaf efter. Han berättas hafva sagt: »Efter min Herr broder med all gevalt vill hafva det så, skall jag göra det, men jag vill vara fri från allt ansvar.»[2] Detta var dock visserligen icke rätta sättet att aflyfta ansvaret. Otvifvelaktigt har han fruktat, att den hämndgirige mäktige Wellingk skulle, därest han icke lydt honom, sedan så utmåla saken, som om han försummat sin konungs bästa och kanske tagit mutor af det skonade Altona. Det hade dock både för hans ära och hans samvetsfrid varit vida bättre, om

[1] Den 9 jan. till kung Karl. *RArk.*

[2] Nemeitz berättar detta i sina Remarques till Voltaire's Charles XII, 1738, s. 53.

han trotsat allt dylikt och låtit mänskligheten röst tala högre än fruktan för eftertal. Nu gick han med tungt sinne från Wellingk; »jag önskade förr hafva brutit en arm, än jag satt min fot i bygeln att resa som en kamrat till honom», skref han tre år senare vid minnet af detta upprörande samtal.

Det olyckliga Altonas öde var härmed afgjordt. Vid återkomsten fordrade Stenbock 100,000 rdr i lösen; »innan detta ljuset putsas», utbrast han, »skall jag hafva dem, eljest låter jag ringa i klockorna och blåsa i trumpeterna». Summans orimliga storlek betydde väl, att han därmed ville göra ett slut på saken så fort som möjligt. De deputerade föllo på knä och bådo om uppskof. Hans enda svar var: »Det är ej jag, som råder i denna sak, och jag tvättar mina händer med Pilatus.» Den präktige öfverste Bassewitz lyckades dock förmå fältmarskalken att slå ned beloppet till 50,000 och trodde sig så hafva räddat staden, men när det visade sig, att beloppet icke kunde genast betalas, icke heller någon säkerhet ställas, försvann äfven denna skymt af hopp. Och nu följde ett djupt gripande ögonblick. Stenbock berättar själf, huru den ärevördige prosten Sass, som i det längsta kämpat för att rädda sin stad, nu förehöll sina landsmän deras synder och därpå

vände sig till Stenbock med orden: »Eders excellens gifver jag min prästerliga välsignelse», samt sedan under tårar läste välsignelsen öfver hans hufvud. I den order, som därpå gafs Strömfelt att sätta eld på staden, var dock strängeligen föreskrifvet, att först skulle invånarne med kvinnor och barn föras ut, och all plundring vara förbjuden. Vid midnattstiden lades elden an, och den gryende vintermorgonens sol belyste endast rykande ruiner.

En outplånlig fläck var satt på Stenbocks hittills så blanka sköld. Att han endast motsträfvigt lånat sig till denna ogärning, kan naturligen icke ursäkta honom, han måste bära sin andel i verkställigheten, om ock största ansvaret faller på upphofsmannen, den oblidkelige Wellingk. Och det var ej nog med att, som Stenbock redan förut och sedan efteråt i bref till kung Karl (29 jan.) påpekade, den barfota, frysande svenska armén varit bättre betjänt med 50,000 rdr till skjortor, skor och strumpor, utan han hade slagit sig själf ett sår, som aldrig ville läkas. Hans sinne marterades sedan af bilden af den brinnande staden. Därom vittnar hans bekännelse i fängelsets ensamhet, då han beskrifver Altonas förstöring och efter förtäljande af prosten Sass' välsignelse utbrister: »Ack, Högste Gud, jag fruktar, att denna välsignelsen öfverdrog mig Guds vrede, ty förutan

att Hans Maj:t, min Allernådigste konung, af denna röken aldrig haft den ringaste nytta, där jag likvisst på den stunden var så fattig som en kyrkoråtta, och armén led nöd; så är ock mången oskyldig änka och faderlös genom denna olyckeliga branden ej allenast kommen om lifvet, utan om allt deras bragte till tiggarestafven, jag, Gudi klagat, sen den dagen stört i den ena olyckan efter den andra och har sedan aldrig haft en glad eller hälsosam stund.»

Mellan de allierades generaler, von Scholten och Fleming, som den 9 jan. ankommit till Hamburg, å ena sidan och Wellingk å den andra utspann sig i anledning af dådet ett skarpt notutbyte. Stenbock tog däri den minsta möjliga del. Jag kan icke här gifva det plats, det vittnar hufvudsakligen om, att Wellingk då icke drog sig tillbaka för att försvara hvad som skett, hans skarpa penna öfverträffas endast af hans oblyga kallblodighet. Det bör dock nämnas, att det bref, som Stenbock den 10 jan. från Pinneberg sände det danska geheimerådet Vibe, med förklaring att han för krigsresonens skull varit tvungen att bränna Altona, och att om tsaren i Pommern efter sin vana lade landet i aska, skulle de danska länderna få umgälla detta, var uppsatt af Wellingk. Stenbock lät det oändradt afgå, men beklagade

sig sedan, att han icke vändt sig till konung Fredrik själf, ty han trodde sig i detta sitt förfarande se orsaken till, att denne aldrig sedan bevärdigade honom med en rad af sin hand, utan endast med skrifvelser undertecknade af geheimeråden. Hotelsen om gengäld för ryska härjningar gjorde naturligen icke det ringaste intryck på tsar Peters sinne. Han, som säkerligen ytterligare retats af Wellingks ohöljda skarpa tal om ryssarnes barbari, svarade med att i Pommern uppbränna Wolgast och Garz och hade tillämnat Anklam samma öde.

Efter återkomsten till Pinneberg fick Stenbock besök af en man, som under de följande månaderna spelar en viss roll i hans historia, holsteinska geheimerådet friherre Johan Banér, Wellingks svärson.[1] Han kom å sin herres, administratorns, vägnar för att begära befrielse för dennes undersåtar från de pålagda kontributionerna, och Wellingk hade i Hamburg så godt som

[1] Han var svensk friherre, hade varit först i sachsisk tjänst och, då han icke velat på kallelse därifrån återvända, dömts förlustig lif, ära och gods, hade sedan gått i holsteinsk tjänst, men återvände efter Karl XII:s död till Sverige. Han tyckes varit en värdig svärson till Wellingk, hvad beträffar brist på samvete, och hans privata korrespondens från Tönningen bidrog att nära Wellingks ofördelaktiga tankar om Stenbocks krigföring.

befallt Stenbock att vidtaga ändring och till och med uppsatt förslaget. Ett nytt patent utfärdades därför den 9 jan., genom hvilket de furstliga undersåtarna tillförsäkrades ersättning för hvad de levererade. Samma dag som detta skedde, bröt Stenbock upp med sin här för att tåga vidare, han måste taga västra vägen genom Holstein, då danskarnes starka fästning vid Eidern, Rendsburg, stängde den östra. Det var ingen tid att förlora, då de allierade redan stodo strax söder om Hamburg. Den 10 kom han till Elmshorn, den 11 till Nienbroek, där han stannade öfver den 12. Han fann icke sina utsikter särdeles ljusa, härom vittna hans ord i bref till konungen af den 12: »Armén lider dagelig afgång och förminskas. Dock om Gud bevarar denna lilla hopen . . . så hoppas jag, att densamma genom Guds bistånd skall kunna göra Ed. K. Maj:t god tjänst. Gud gifve allenast, att mina svaga krafter ville tillåta mig med dessa svåra fatiger att kunna uthärda.»[1] Följande dag stod han i Itzehoe, den 14 i Schenefeld. Där öfverraskades han af en uppmaning från Wellingk att göra infanteriet beridet, söka i ilmarscher passera fienden och åter nå Trave.

[1] Att hans hälsa var klen är säkert. I bref till Wellingk den 10 uttalar han sin farhåga att snart bindas vid sjuklägret.

Stenbock fann med allt skäl förslaget orimligt, då fienden i söder stängde vägen, och fortsatte sin marsch. Den 16 stod han i Heide, en mil söder om Eidern, där hären fick hvila tvenne dagar i utsträckta kvarter, medan brygga slogs öfver floden strax nedanför Fredriksstad vid S:t Annen. Genom ett nytt manifest sökte han stilla invånarnes af Altonas öde helt naturligt uppskrämda sinnen. Den 17 tog han själf sitt kvarter i Fredriksstad, och det var här som hans öde tog en ny riktning, i det den holsteinska politiken trädde i hans väg.

Det är nödvändigt, för att förstå hvad som nu skedde, att kasta en blick på hertigdömets politik under den närmast föregående tiden. När Karl XII:s svåger, hertig Fredrik IV, stupat 1702 vid Kliszow, tog hans änka, Karls syster Hedvig Sofia, bostad i Sverige med den tvååriga sonen Karl Fredrik, och hertigdömet stod under ett slags samregering af henne och hennes svåger Kristian August, som bar titeln administrator. Efter hennes död, 1708, fick denne och hans ministrar fria händer i sin förvaltning af hertigdömet och utnyttjade den på det mest hänsynslösa sätt för att till sin fördel utsuga den lilla staten. I synnerhet blef detta fallet, när den efteråt i vår historia så ryktbare friherre Georg

Heinrich von Görtz lyckats, 1709, störta sin medtäflare, det gamla geheimerådet Magnus von Wederkop, och inspärra honom i Tönningen. Samma år var det ock som Pultavaslaget störtade Holsteins skyddande makt Sverige från dess förra ställning, och som Danmark, hertigdömets naturliga dödsfiende, förklarade Sverige krig. Ställningen blef nu ytterst betänklig, men administratorn och Görtz visste att afvärja faran tills vidare genom bestickning. Man lånade kung Fredrik 160,000 rdr och satte honom längre fram i stånd att afpressa hertigdömets ständer en skatt på 200,000 och ett lån af 50,000. Och ju djupare kung Karls stjärna sjönk, dess större blef bemödandet att stå väl med Danmark. Man till och med smekte sig med hoppet, att om Karl försvunne från skådeplatsen och den unge hertig Karl Fredrik då finge intaga Sveriges tron, Danmark skulle vara med om att tillförsäkra Kristian August hertigdömet. När emellertid krigslågan nalkades hertigdömets gräns genom Stenbocks frammarsch, uppstod den frågan, huru man skulle kunna undgå att svedas af elden från tvenne sidor, och svenskarnes seger vid Gadebusch gjorde nödvändigt att ställa sig väl äfven på detta håll. I och för sig kunde de holsteinska statsmännen naturligen icke annat än hellre sluta sig till

Sverige, men man lefde i största ovisshet, om den ljusning, som inträdt för Sveriges hittills så sjunkna sak, äfven skulle blifva varaktig. Man sökte då ställa sig väl på bägge sidor, i det att man samtidigt försäkrade Danmark om obrottslig neutralitet och särskildt att Tönningen aldrig skulle till någon utlämnas, samt äfven lyckönskade Stenbock till segern.[1] När så denne inmarscherade i landet, och de allierade stodo vid Hamburg färdiga att inrycka, hvarigenom hertigdömet skulle utsättas för krigets härjningar och dess neutralitet kanske icke respekteras, blefvo goda råd dyra. Stenbocks ställning var icke vidare lofvande, och att taga hans parti var att störta sig rakt i faran; å andra sidan kunde det komma surt efter, om man visade Sverige fullkomlig likgiltighet. Denna makt kunde möjligen igen få öfverhanden, i synnerhet om det nu öfverallt gängse ryktet realiserade sig, att turkarne ånyo förklarat Ryssland krig och att Karl

[1] Den 2 jan. afgaf Görtz i Flensburg till Fredrik IV de starkaste försäkringar, följande dag skref administratorn från Gottorp till Stenbock och lyckönskade till segern. Redan den 27 dec. hade etatsrådet Callisen affärdats för att underhandla med Stenbock, och Görtz sände samma dag till Stenbock den tvetydiga hälsningen, att han borde välja andra värdar, då man där icke kunde taga emot så stort sällskap. (HOJER 1, s. 249, och bref i *Danska RA.*)

nalkades i spetsen för en stor tatarisk-turkisk här.[1] I denna nöd utfann man vid det holsteinska hofvet (Görtz är säkerligen den macchiavellistiska planens fader) en utväg, som man trodde skulle trygga hertigdömet åt båda sidor, hvem helst som än blefve segrare. Man skulle spela Tönningen i Stenbocks händer, utan att någon skulle ana, att administratorns regering däri haft ringaste del. Så skulle man tillförsäkra sig Sveriges tacksamhet och ändock undvika all fientlighet af de allierade, som icke kunde hafva anledning att förgripa sig på den oskyldige administratorn. Vi skola nu se, huru man skred att sätta planen i verket.

Den 17 jan.,[2] då Stenbock satt vid sitt middagsbord i Fredriksstad, infann sig geheimerådet Banér och begärde ett samtal, i hvilket han meddelade, att hans kollega, geheimerådet grefve Henrik Reventlow[3], befann sig incognito i staden och hade något af vikt att meddela Stenbock.

---

[1] Endast fruktan för en sådan eventualitet kan hafva förmått hertigliga regeringen till vågspelet med Tönningen, ty det hade ju varit mycket lugnare att lägga armarna i kors och afvakta händelsernas gång.

[2] Loenbom ensam anger dagen. Jag finner den icke i någon äldre källa.

[3] Görtz' svåger, väl att skilja från den danske generalen i Skåne 1709—10, grefve Chr. Detlev Reventlow.

Om mötet med denne förtäljer Stenbock, att Reventlow då meddelat, att fienden redan stode i Rendsburg (hvilket dock var en osanning), att en armé vore sammandragen i Jutland af hemmavarande regementen och 6,000 man öfverförda från Norge samt att invånarne i Stenbocks väg flytt långt undan; tillika förklarade han, att administratorn vore benägen att visa Stenbock alla möjliga tjänster. Detta dunkla tal gaf Stenbock ingen ledning för bedömande af de holsteinska sändebudens afsikter. Själf säger han, att han icke kände lust att för dem yppa sin plan, som då var, att därest vintern slog till, följa Karl X:s exempel och gå öfver till öarna, eller om det icke blefve möjligt gå in i Jutland, ödelägga allt bakom sig och söka blifva hämtad öfver hafvet af svenska fartyg från Göteborg. Han kände dem därför på pulsen med att begära ett lån på 100,000 rdr af administratorn, hvilket dock genast afböjdes med förklaring, att denne dels icke hade en dylik summa till sitt förfogande, dels icke kunde lämna den, utan att kränka neutraliteten. Stenbock säger, att efter detta svar trodde han icke, att någon verksam hjälp vore att vänta från det hållet, men att han då, utan att därmed hafva allvar, kommit att föreslå Reventlow inrymmandet af Tönningens fästning. Härpå hade han

väntat sig ett vägrande svar, då ju ett dylikt steg vore ett än tydligare brott mot neutraliteten. Till hans förvåning hade dock Reventlow tagit förslaget ad referendum. — Säkerligen var det dock icke någon tillfällighet, att han förde talet på Tönningen. Ty i trots af allt hvad han sedan sagt om, att idén med Tönningen kom från holsteinska ministrarne, är det säkert att han redan förut haft ögat riktadt på fästningen. Och underligt skulle väl varit, om han icke haft det, ty vid en inmarsch i Holstein måste han helt naturligt som fältherre se sig om efter en stödjepunkt. Jag har ock redan visat, att Wellingk omedelbart efter Gadebuschbataljen låtit Tönningen hägra för hans blick, och Stenbock har i det ofvan anförda brefvet af den 2 jan. till Wellingk hemställt, om icke hertigen borde i händelse af behof bistå honom med sina trupper och ställa fästningen till hans disposition. Ja, han tyckes rent af ha känt sig för direkte i Tönningen.[1]

Reventlows anbud var emellertid icke af den art, att man ensamt på dess lösa grund kunde

[1] Den 2 januari skrifver öfverste C. B. Rosen (chef för den s. k. Wellingkska bataljonen i garnisonen i Tönningen) till Stenbock, att han förhandlat med kommendanten, och den 6 skrifver Wolf själf till Stenbock, att fästningens tillstånd har icke på länge varit hvad Stenbock förutsätter, och att han lyder under sin herres kommando. *Danska RA.*

omkasta krigsplanen, som ju var att gå mot norr. Och det synes tämligen säkert, att döma af de samtida handlingarna och senare yttranden, att Stenbock de närmaste dagarna icke tänkt på annat än att fortsätta marschen eller möjligen upptaga batalj. Hären passerade Eidern den 18, en kolonn gick norr ut till Husum, en åt öster till Schwabsted, beläget ett stycke upp vid Trene, den biflod som Eidern upptar från höger vid Fredriksstad. Öfvergångarna öfver Trene högre upp, Hollingsted, Treja och Solbro, besattes för att skydda högra flanken mot öfverrumpling. Stenbock, som bevakat öfvergången, gick med eftertruppen till Husum, där han tog sitt högkvarter den 18. Att ingen afdelning efterlämnades i Fredriksstad, är bästa beviset på, att han då ännu alltjämt tänkte på marschen mot norr, ty hade han redan nu ämnat taga Tönningen till sin basis, hade han ovillkorligen måst bibehålla Fredriksstad. I Husum gjorde han stora ansträngningar för att förse sin slitna här med det nödvändigaste. Skor och strumpor anskaffades, och ett betydligt antal hästar uppköptes. Öfverstarne Bassewitz och Strömfelt hemsökte med starka kavalleriafdelningar Flensburg, Apenrade, ja äfven öarna på västkusten. Det var dock som om den väckta utsikten att kunna komma åt Tönningen redan börjat med hemlighetsfull makt

draga åt sig Stenbocks tankar. På annat sätt kan man icke förklara, att han, innan svar ingått från administratorn, sammankallade sina generaler och regementschefer till krigsråd den 22 jan. och för dem framlade situationen i ett andragande, som tydligen förrådde den tvekan, som behärskade hans själ. Han uppräknade skälen för och emot de olika alternativen, att upptaga batalj antingen nu eller då man hunnit upp i norra Jutland, att gå defensivt till väga eller att sätta sig i marskländerna under Tönningen, fastän man icke vore i besittning af fästningen, hvilket administratorn antogs icke skola medgifva. Hans uttalande genomskimras af den halfbeslöjade uppfattningen, att hvarken en batalj eller en operation mot norr af defensiv art kunde leda till någon lycklig utgång, och det blef äfven de församlades mening. Denna var att man borde sätta sig fast i Eiderstedt och befästa ingången dit och dock i det längsta försvara terrängen utanför ända upp till Husum, för att hinna få magasiner upprättade på förra stället. Krigsrådet hade sålunda uttalat sig för den operation, som blef en gifven följd af den uppgörelse, hvilken följande dag kom till stånd mellan Stenbock och de holsteinska ministrarne.

Banér och Reventlow återkommo nämligen den 23 jan., medförande den holsteinske sekreterarèn

Stambke.[1] Förhandlingen fördes med Stenbock ensam. Nu utvecklade de för honom sin genomlistiga plan: man skulle falskeligen uppsätta en skrifvelse i den unge, i Sverige varande hertig Karl Fredriks namn och datera den så, att den kunde utgifvas vara af honom lämnad till Stenbock redan före afresan. Stödd på denna kunde Stenbock skaffa sig inträde i fästningen, utan att kompromettera administratorn, som naturligen skulle utgifvas hafva härom saknat all kännedom. Å sin sida skulle Stenbock afgifva en förbindelse till kommendanten att icke ingripa i dennes befäl, denne åter en revers att på uppfordran släppa in Stenbock. För att dock tillförsäkra administratorn en ersättning svarande mot risken af en dylik operation skulle Stenbock underteckna en traktat med administratorn, enligt hvilken den senare af vänskap för Sverige medgaf, att Stenbock fick samla magasin under fästningens kanoner och i händelse af olycka äfven söka skydd under fästningen. Till gengäld förband sig Stenbock, att om Danmark härför bröte med Holstein, skulle Sverige icke ingå fred, utan att hertigdömet fullständigt restituerades och för sin skada er-

---

[1] Görtz' högra hand, följde honom sedan till Sverige. Om hans äfventyrliga öden se LOENBOM 4, s. 77 noten.

sattes med amtet Segeberg och grefskapet Pinneberg, förutom andra uppräknade fördelar. Först i en hemlig artikel kom den för Stenbock viktigaste punkten fram, nämligen att, om han i yttersta nöd behöfde rädda sig in i fästningen, skulle den för honom öppnas, men därjämte förbehöll man sig bestämdt, att han icke på något sätt skulle antaga sig den där fängslade gamle Wedderkop. Och till sist, för att dölja hela denna väfnad af lögn och falskhet, skulle Stenbock aflåta en skrifvelse till administratorn och begära Tönningen; genom att offentligen afslå denna begäran skulle holsteinska regeringen rentvå sig inför världen för allt hvad som kunde ske. Alla de fem handlingarna hade medförts färdiga i koncept, man ansåg sig tydligen icke behöfva Stenbocks medverkan i saken, endast erhålla hans godkännande. Det var icke underligt, om Stenbock blef något öfverraskad af hela proceduren, dylika bakvägar hade han väl icke tänkt sig. Traktatshistorien särskildt föll honom icke i smaken, och han kände ansvaret af att på egen hand besluta i så kinkiga frågor. Men hans invändningar upptogos med mycken hetta och blefvo slutligen öfvervunna. Nöden hade ingen lag, och det ser ut, som om han verkligen fått tillfälle att, under det underhandlingen pågick, rådföra

sig med några män i sin omgifning.[1] Man skred därpå till utskrifvande af handlingarna.[2] För att med framgång föra kommendanten i Tönningen, Zacharias Wolf, bakom ljuset, fick krigsrådet Mårten Lilljehöök, hvars stil naturligen var Wolf obekant, skrifva ut brefvet, som daterades Karlberg den 23 juli 1712 i Karl Fredriks namn. Reventlow och Stambke förfalskade den hertigliga underskriften, och Banér, som medförde hertigliga sigillet, tryckte det under. Likaså utskrefs Stenbocks begäran till administratorn om Tönningen, hvilken handling fick dato af den 24 jan.; huruvida Stenbocks revers till Wolf äfven utskrefs nu, kan vara osäkert,[3] den skulle ju icke komma till användning förrän då Stenbock begärde inträde i fästningen. Själfva traktaten återfördes

[1] LOENBOM 4, s. 57. Stenbock uttrycker sig i försvarsskriften 1716, som väl är den förres förnämsta källa, högst otydligt (se s. 212), och han sammanblandar för öfrigt händelserna den 23 och den 25, så att det icke är omöjligt att det var först den 25, efter att allt var klappadt och klart, som Stenbock meddelade generalerna hvad som skett.

[2] Paludan-Müller framkastar som en möjlighet, att Stenbock dikterat brefvet i Karl Fredriks namn. Han anför dock ej spår till bevis, och då torde Stenbocks bestämda uppgift, att motparten haft det med sig färdigskrifvet, få gälla. Hvarför skulle han för öfrigt lånat sin hand att hjälpa dessa skurkar i en sak som de godt kunde sköta själfva.

[3] Finnes ej tryckt; en kopia i danska RA. har dato 26 januari.

till Gottorp för att förses med administratorns underskrift.

Härefter gällde det att försäkra sig om, att Tönningens kommendant äfven ville låna sig till utförande af den snygga planen. För ändamålet afreste de tre holsteinska herrarne strax på eftermiddagen till Tönningen och kallade kommendanten inför sig samt uppvisade för honom Karl Fredriks s. k. originalbref.[1] Han fann sig dock icke tillfredsställd med en dylik order, ty den täckte icke hans ansvar, och han vägrade att utan administratorns egen befallning ställa sig den till efterrättelse. Härpå voro de tre stallbröderna beredda, ty nu framdrogo de en skrifvelse af administratorn, daterad den 19 jan. och ställd till kommendanten, hvari denne ålades att efterkomma hvad geheimeråden å administratorns vägnar föreskrefve, äfven om det ginge rakt emot förut gifna order. Och därefter utvecklade dessa huru hertig Karl Fredrik kommit att gifva Stenbock en dylik order och huru den senare först för några dagar sedan yppat dess tillvaro för administratorn, hvilken härigenom råkat i stor förlägenhet, då han ansåge neutraliteten vara bäst

[1] Att det var originalet, säges uttryckligen i protokollet öfver förrättningen, som Wolf försiktigtvis lät de tre herrarne bevittna. (*Histor. Nachrichten*, Forts. 1, s. 262).

för landet. Tacksamheten mot Sverige gjorde dock till en skyldighet att bistå det, men det kunde, för att icke annars hertigdömet skulle angripas af Sveriges fiender, endast ske i största hemlighet, hvarför kommendanten skulle efterkomma Karl Fredriks order, men på samma gång ställa sig så, som administratorn aldrig därtill samtyckt. Det var onekligen mycket begärdt af en hederlig krigare, att han skulle offra icke blott sitt lif, utan ock sin heder. Han svarade dock ett soldatiskt ja, men tog för säkerhets skull afskrift af det förda protokollet; hans revers till Stenbock, daterad den 23 januari, lämnades i hans hand, för att vid fästningens öppnande utbytas mot Stenbocks revers och Karl Fredriks bref. Efter väl förrättadt ärende återreste Banér därpå till Husum och tillställde Stenbock Karl Fredriks bref att vid behof användas, under det att Reventlow ställde färden till Gottorp för att aflämna Stenbocks fingerade anhållan om fästningen och skaffa administratorns underskrift under det för Stenbock afsedda traktatexemplaret. Två dagar senare, den 25 jan., var han åter i Husum och företedde detta. Hvad som vidare härvid passerade är inhöljdt i mycket dunkel. Reventlow tyckes hafva icke blott satt sig i besittning af det exemplar Stenbock undertecknat, utan äfven

innehållit det som administratorn skrifvit under, och som Stenbock bort få mottaga. Som förevändning härtill togs, att Stenbock icke behöfde denna handling, därest han icke komme i besittning af Tönningen; i så fall skulle den aflevereras af Banér, som till dess skulle hafva vård om aktstycket. Det lyckades emellertid Stenbock, huru är svårt att säga, att af traktaten taga en afskrift och få den vidimerad af sina generaler.[1] Han säger, att det skedde för att sålunda trygga sig själf och äfvenså sina generaler, om något vederfores honom. Attesteringen innehåller icke blott, att afskriften öfverensstämmer med originalet, utan äfven att Stenbock rörande Tönningen aldrig pretenderat eller yttrat något, förrän geheimeråden själfva därom gjort framställning, och att de nu samtlige i betraktande af konjunkturerna ansågo orådligt att gå in i Jutland och därför funno Tönningens inrymmande oundgängligt. Häraf tyckes man kunna sluta, att Stenbock, i strid med hvad geheimeråden äskat, ganska snart gjort sina generaler underkunniga om förhandlingen.

Det låg naturligen i holsteinska husets intresse att omgifva transaktionen med den djupaste tyst-

[1] Handlingen är efter just detta originalattestatum på tyska, som med Stenbocks öfriga papper beslagtogs, tryckt hos LUNDBLAD-JENSSEN 2, s. 646.

nad. Men en sak, som så många både kring Stenbock och i Tönningen kände, kunde icke länge hållas hemlig. Visserligen hade administratorn, för att på förhand vända ifrån sig all misstanke, redan den 28 jan. med en vägran besvarat det bref han anskaffat från Stenbock af den 24, hvari denne framställt begäran om fästningen, samt gifvit Fredrik IV däraf del. Men helt naturligt vaknade misstankarna, då svenska hären stannade utanför Eiderstedt, ty ett dylikt förfarande hade ingen rimlighet för sig, om icke denna här kände sig säker om Tönningen. Wellingk har för öfrigt redan tidigt haft kännedom om existensen af ett Karl Fredriks bref, som skulle vara i Stenbocks ägo. Sannolikt har holsteinska regeringen, med hvilken han stod på förtrolig fot, ansett lämpligt att däraf gifva honom del, möjligen har svärsonen Banér invigt honom i hemligheten. Huruvida han vetat, att hertig Karl Fredriks bref var falskt, eller därom hållits i okunnighet, kan jag ej afgöra. Säkert är blott, att han redan så tidigt som den 27 jan. kunde skrifva till Stenbock och besvärja denne att, i den händelse han absolut behöfde Tönningen, begagna sig af den order han medfört från Sverige och icke eftergifva något i den saken.

Den nu i korthet tecknade underhandlingen bildar vändpunkten i Stenbocks fälttåg på halfön. Före densamma hade han ännu fria händer, och det är säkert af hans bref, likasom klart af arméns ställning, att han, därest icke underhandlingen kommit emellan, fortsatt vidare mot norr. Nu var han bunden att stanna där han stod. För den som efteråt, med kännedom om den olyckliga utgången, sätter sig till doms öfver hans operationer, är det lätt att säga, att han härigenom icke kunde annat än knyta repet om egen hals. Men för en rättvis dom fordras att sätta sig in i hans dåvarande läge och tankegång. Om han icke haft Tönningen att räkna på, hade han måst fortsätta mot norr och, eftersom vintern icke slog till, inom några veckor finna sig trängd ända till Jutlands nordkust, där han måst med sin utmattade lilla här lika fullt kapitulera, eller ock dessförinnan pröfva på en batalj, hvars utgång han nästan med säkerhet kunde förutse. Kan man då förvånas om han, som förde med sig Sveriges enda här och kände sitt ansvar, därest han i otid försatte den, har handlat efter ordspråket: den som vinner tid vinner allt. Och om positionen i Eiderstedt hade han fått af dem som kände densamma den uppfattningen, att den icke gärna kunde forceras, och att han där kunde lefva för

månader samt under tiden skaffa sig tillförsel, ja kanske än mera effektiv hjälp öfver hafvet. Möjligheten af tsarens aftågande hägrade för hans och andras ögon fortfarande, ty ryktena om ett turkiskt angrepp och kung Karls hemkomst höllo länge i sig. Nu svekos emellertid alla hans förhoppningar. Han kunde icke behålla Eiderstedt, inspärrades i Tönningen och afskars från hafvet, hvarigenom kapitulationen blef oundviklig. Säkerligen hade han själf, om han kunnat tänka sig en dylik utgång, än mer om han anat, att kapitulationen skulle svekfullt brytas, kastat från sig hvarje tanke på en inmarsch i Eiderstedt och hellre vågat det yttersta samt med svärdet i hand sökt en ärofull död för sig och de sina i öppen strid, äfven med den starkaste öfvermakt. Ty personligt mod ägde han i hög grad, men han kände ock som fältherre sitt ansvar. Hans egna ord må härom vittna: »Att falla för svärdsegg har aldrig varit min fasa, au contraire jag har därefter lupit, men alltid som en klok man oförsagd.»[1]

Efter underhandlingen den 23 och 25 jan. var det klart, att den inmarsch i Eiderstedt, för hvars lämplighet krigsrådet redan den 22 uttalat sig, var blifven oundviklig. Öfvertygelsen om

[1] Stenbock till Sylvia 11 okt. 1713, hos MALMSTRÖM s. 3.

omöjligheten af en fortsatt marsch mot norr hade blifvit allt starkare, sedan omslaget i väderleken alldeles upplöst vägarna och underrättelse ingått om norska truppers landsättning i Jutland, samt särskildt sedan den rörlige Bassewitz efter sin starka kavallerirekognoscering till Flensburg, Apenrade och Hadersleben inrapporterat, att invånarne där mestadels rymt från hus och hem, så att ingen utsikt förefanns att underhålla en framtågande här. Inmarschen hejdades för ett ögonblick, då fiendens annalkande syntes göra troligt, att det icke kunde aflöpa utan batalj. De allierades armé hade med otrolig försiktighet och långsamhet följt i Stenbocks spår, det var som hade den önskat helst undvika strid samt låta den lilla svenska armén utmatta sig och själf gräfva sin graf. Tsaren passerade icke Hamburg, förrän han fått visshet att Stenbock nått Eidern. Sedan gick marschen raskare, så att redan den 22 jan. fiendens förtrupper gingo öfver Eidern vid Rendsburg, och två dagar senare, den 24, en stark rysk kavalleriafdelning under general Bauer angrep den svenska posteringen vid Hollingsteds bro. Det var en viktig punkt å den svenska förpostlinjen längs Trene, ty den låg midt på linjen och där vägen Slesvig—Husum passerade öfver ån. Öfverste Löwenstern med några skvadroner

ryttare höll byn på östra sidan besatt och hade dagen förut, med anledning af rapporten om fiendens frammarsch, blifvit förstärkt, i det öfverste Schlippenbach ditkommenderats med 4 kanoner och 500 södermanlänningar, af hvilka 200 förts öfver strömmen och posterats å kyrkogården. Löwensterns skvadroner tillbakaslogo till en början flera attacker af ryska kavalleriet, men måste slutligen för öfvermakten vika tillbaka öfver bron, och äfven Schlippenbach måste med sina musketerare slutligen följa exemplet, under en oupphörlig, vacker strid med den påträngande starka fienden. Denne trängde slutligen öfver bron och lyckades äfven finna ett ställe till vänster, där isen bar; 3,000 ryssar gingo här öfver och satte sig fast i svenska flanken. Schlippenbach hade emellertid hunnit samla hela sin styrka och föra fram sina kanoner, på samma gång Löwensterns skvadroner hurtigt ingrepo i striden. Fienden fann slutligen för godt att afbryta densamma och gå tillbaka öfver bron, som han ref efter sig. Han hade vunnit sitt syftemål, att förvissa sig om att de svenska stridskrafterna stodo kvar kring linjen Husum—Trene, han hade tillika lyckats förstöra bron och därigenom skydda sin vänstra flank mot öfverrumpling. Ty det var ingalunda som inledning till en allmän attack

som denna starka rekognoscering gjorts, utan tvärtom för att försvåra en attack från svensk sida.

Stenbock trodde emellertid motsatsen. Icke utan skäl kunde han antaga, att fienden ville låta det komma till batalj, och som en afmarsch till Eiderstedt, med fienden alldeles i flanken, hade sina faror, beslöt han antaga striden och drog större delen af sin här tillsammans på slätten vid Mildsted något sydost om Husum. För att försäkra sin högra flank hade han ånyo besatt den viktiga positionen vid Fredriksstad med Helsinge och Älfsborgs regementen under generalmajor Stackelberg, förstärkt med öfverste Mardefelts dragoner. Här stod han i nära tre dagar från och med den 27 jan. med armén ordnad till batalj, utan tält och under öppen himmel, utan möjlighet att uppgöra eld för att värma folket och koka föda, samt under ytterlig svårighet att framskaffa lifsmedel och furage till de särskilda afdelningarna. Och hela denna kraftansträngning hade han kunnat bespara sig, då fienden, långt ifrån att uppsöka honom, tvärtom den 26 hade vid Rendsburg återtågat öfver Eidern, förledd af ryktet att Stenbock tänkte i dess vänstra flank söka sig tillbaka öfver flodens nedre lopp. Återbesättandet af Fredriksstad hade väl ingifvit dem

denna föreställning. Det var nu en absolut nödvändighet för Stenbock att gå raka vägen in i Eiderstedt och utbreda hären i kvarter. Den 29 jan. marscherade han in på halfön och tog sitt högkvarter i Oldenswort, föga öfver en half mil norr om Tönningen. Kavalleriet lades längst i väster på Eiderstedts halfö, infanteriet i dess östra del, för att det skulle vara närmare till hands att rycka in i försvaret af de punkter, man sökt förskansa vid ingången till halfön å dess östra sida. Det torde vara nödvändigt att gifva en kortfattad beskrifning af halfön och söka visa, hvar och huru man anordnat dess försvar.

Slesvig ändas i sydväst med en halfö kallad Eiderstedt. Denna, som på sin södra sida begränsas af Eidern, begynner ungefär där strömmen från sin hittillsvarande västliga riktning böjer af mot söder vid Stora Reimersboden, för att $^2/_3$ mil längre ned vid Tönningen utfalla i hafvet, hvilket sedan sköljer halföns kust rundt om. Om man från Ulvesbüll på halföns nordsida vid hafvet drager en linje mot sydost, slutar denna vid det ofvannämnda Reimersboden. Denna korta linje (halföns smalaste ställe), endast $2\,^1/_2$ fjärdingsväg lång, bildar liksom en ingång till själfva halfön, hvilken sedan utvidgar sig till i medeltal en mils

bredd. Denna ingång ifrån Reimersboden öfver det midt på landtungan liggande Witswort till Ulvesbüll var det som Stenbock ämnade förskansa och bakom densamma förlägga hufvuddelen af sin armé. Det innanför liggande området var ungefärligen 2 1/4 mil långt, från inträdet å sagda tvärlinje till hafvet i väster, och ägde som nämndt i medeltal en mils bredd. Men till en början höll Stenbock äfven besatt med mindre framkastade afdelningar ett nära nog lika stort stycke af det framför liggande slesvigska fastlandet. Detta område begränsades i öster af Eiderns från höger kommande biflod Trene, som först rinnande från norr till söder, passerar Solbro, Treja och Hollingsted, för att vid Norderstapel taga en västlig riktning och därpå framflyta förbi Schwabsted ungefär parallellt med den söder härom gående Eidern, i hvilken den utfaller vid Fredriksstad. Linjen Solbro—Norderstapel är ungefär två mil, Norderstapel—Fredriksstad något öfver en mil. I norr begränsades området af en linje från Solbro väster ut till hafvet vid Husum, där Stenbock en tid haft sitt högkvarter. Tillträdet till detta yttre område var icke blott försvåradt genom afkastande af broarna öfver Trene, utan äfven därigenom, att Büngerdam något söder om Hollingsted genomstuckits, så att närmaste trakten stod under vatten.

Vi skola nu närmare betrakta svenska försvarsanstalterna, för hvilka generalmajor Stackelberg utarbetat planen.[1] Den linje man valt erbjöd redan förut ett visst skydd, då denna tiden åtminstone ett slags kanal åtföljde densamma tvärs öfver halfön. På fem punkter af linjen, där vägar ledde öfver kanalen, uppkastades små öppna skansar: vid Stora Reimersboden, Lilla Reimersboden, Witswort, Sandkrug och Ulvesbüll, hvilka bestyckades med kanoner; vägarna framför afskuros med grafvar. Till en början besattes dessa punkter allenast med sammanlagdt 1,000 man infanteri och 80 man kavalleri, de senare i framskjutna patrullerande poster; antalet kanoner var 12. Skansarnas besättning skulle vid anfall kunna påräkna stöd af närmast innanför i kvarter förlagda 9 infanteriregementen. Det var dock ej nog för Stenbock att sålunda stänga inträdet till halfön. Han insåg full väl betydelsen af att äfven behärska Eidern och Trene från Reimersboden ett stycke uppåt; dels tvingade han härigenom den fiende, som cernerade hans position, att utbreda sig öfver en stor halfcirkel, som förtunnade dennes linje, dels höll han för sig öppen möjligheten att göra en stöt öfver nedre Eider, tränga förbi fienden

[1] Stackelbergs förslag af 26 jan. med tillhörande kartutkast, original i *Danska RA.*

och rädda en del af hären. Därför höll han Fredrikstad starkt besatt, och skansar uppfördes vid Koldenbüttel (obetydligt nordväst om Fredrikstad) och äfven mellan Koldenbüttel och Schwabsted å den väg längs Trenes norra strand, som förenar dessa orter. Slutligen uppdrogs en befästning från Söderstapel till Norderstapel mellan Eider och Trene. Det är dock att märka, att alla dessa försvarsverk voro högst primitiva. Man saknade skanstyg, och från Tönningen stod intet att få; man var där ängslig för att på något sätt blotta sitt neutralitetsbrott. De tarfliga bröstvärnen bestodo af löst uppkastad jord, ofta, såsom bestämdt uppgifves, af blott gödsel. Säkerligen har det varit omöjligt att anskaffa palissader. Emellertid ansågs positionen stark, enligt holsteinsk åsikt för oangriplig.[1] Dessa bygder, såväl Eiderstedt som en stor del af det utanför liggande området, voro s. k. marskland, en lågt liggande, af fet jord bildad vattensjuk terräng, där man, särskildt höst och vår, icke kunde taga sig fram annat än på de få, högt uppkastade vägbankarna, de s. k. dikena. Dessa, som bestodo af den feta, från

[1] Banér skref den 30 jan. till Wellingk: »Le camp est tellement situé, que si les ennemis étoient deux fois si forts comme ils sont, ils ne pourroient pas déloger» (*RArk.* Well. saken).

sidorna uppkastade jorden, voro själfva stundom nästan omöjliga att trafikera. Tyngre fordon sjönko alldeles ned i gyttjan och blefvo sittande. Mellan dikena utbredde sig blöta, djupa fält, som vid regn förvandlades till ogångbar träskmark. Fienden syntes sålunda kunna attackera blott längs några få väglinjer och med smal front, utan möjlighet till kringgående rörelser, och vägarnas art syntes förhindra honom att använda tyngre artilleri. Men äfven försvaret led häraf, ty det var ytterst svårt att sekundera den ena positionen från den andra, och förbindelsen mellan försvarslinjen och truppkvarteren var så besvärlig, att de utkommenderade afdelningarna ofta ledo brist. Och öfver hufvud erbjöd underhållsfrågan de största svårigheter. Eiderstedt var visserligen rikt, men två till tre kvadratmil land kunde icke föda en armé i många månader; därför indref man från det yttre området ända upp till Husum och Trene skonslöst allt hvad som stod att få, för att det åtminstone icke skulle falla i fiendens händer.[1] Tyvärr fick man icke införa det insamlade förrådet i Tönningen, utan måste upplägga det i magasiner på öppna fältet. Följden var att

[1] Order den 5 febr. till Bassewitz och en öfverstelöjtnant att icke lämna något i kvarteren utom tomma husen (*Danska RA*).

det mesta sedan gick förloradt vid fiendens segrande anfall. Det var ock härigenom som Stenbock på samma gång gick förlustig hela sin i mer än ett afseende kostbara bromateriel.

Stenbock tyckes själf de första dagarna hafva ansett sin ställning tämligen god. Åtminstone beskrifver han den så i bref till konungen af den 29 jan. och 2 febr.; i det sista säger han, att »sedan vintern slagit upp, ingen starkare fiende näst Guds hjälp skall vara kapabel att affrontera mig, utan förmodar jag snarare de lärer måtta gå sin väg, sedan de ätit upp hvad i Holstein finnes». Han döljer dock icke huru svag armén är: i förra brefvet heter det, att den »så krupit samman, så att jag uti rotar och leder icke hafver tio tusen man som kunna göra tjänst».[1] Och redan den 5 febr. låter det annorlunda. Han skrifver då till konungen: »Jag är nu med armén kommen hit i trängseln, en fästning kanske mig öppen om jag det påstår, sed sub rosa. Men om Ed. K. Maj:t oss icke själf snart

[1] Om en uppgift i danska RA. af den 24 jan. (det säges ej af hvad art dokumentet är) är riktig, enligt hvilken hären vid inmarschen i Eiderstedt varit 16,676 man, skulle afgången redan nu varit 6,000 man. Stenbock har säkerligen öfverdrifvit, men den andra uppgiften är ännu orimligare, jämförd med styrkan vid kapitulationen, låt vara att många dessförinnan afidit eller rymt.

soutenerar eller genom andra puissancer uthjälper, så ser det för oss så ut, att den stora mängden inskränker oss på alla sidor och ändteligen hungern. Dessutom lära de svåra defiléer oss sätta i ett fast slättare tillstånd.» Och till rådet skref han mera öppet den 2 febr., att sedan ryssen icke gått bort efter tre veckor, som Wellingk förespeglat, kan han icke ansvara för hur det går, därest icke en stark transport snarligen utsändes. I förkänsla af att positionen skulle komma att forceras, lärer han redan nu ha hvälft den planen att oförmärkt sätta öfver Eidern med en del af hären och rädda den med en hastig marsch mot söder. Kanoner, sjuka och tross skulle lämnas i Tönningen, och infanteriet göras beridet på klippare och bondhästar; för öfvergången skulle en brygga utläggas på isen, och balkar samt bräder till densamma voro samlade i Haarbleck (halfvägs mellan Tönningen och Reimersboden). Men så slog vintern upp, isarna blefvo sköra och vägarna djupa, hvartill kom underrättelse att fienden redan fått en brygga färdig öfver Eidern vid Eiffel (öster och ofvanför Söderstapel) samt t. o. m. fattat posto vid Lunden midt emot Tönningen på Eiderns östra strand. Företaget måste då uppgifvas.[1]

[1] Lorenbom 4, s. 81. En af hans källor har varit Wolfs journal, men han har tydligen haft flera, och han vet att

Och nu föll fiendens storm öfver honom. Dess styrka hade långsamt trängt sig upp mot Trene och gått öfver densamma långt i norr. Man hade gjort denna kringgående rörelse för att sedan kunna från norr öfver en mera framkomlig terräng rikta en öfvervåldigande sidostöt mot svenska ställningen. En direkt attack österifrån mot Schwabsted var omöjlig för sumpmarkerna kring Trene. Den 8 febr. tog Fredrik IV kvarter i Husum, som den käcke Bassewitz först samma dag utrymt; sachsiska rytteriet och en mindre del af ryska hären synas äfven hafva samlats där; tsaren med hufvudstyrkan af sin armé stod östligare. De allierades här räknade minst 38 bataljoner infanteri, 103 skvadroner kavalleri och 69 kanoner, en förkrossande öfvermakt gentemot den lilla svenska hopen. Afsikten med den förestående attacken var att snarast möjligt drifva svenskarne åtminstone från Schwabsted, Fredriksstad och Koldenbüttel för att förkorta den egna yttre inneslutningslinjen. Ty-

---

Stenbock låtit noga anteckna arten af vägarna söder ut genom Holstein. Af Stackelberg har Stenbock före den 4 febr. begärt båtar och fartyg (rapport af denne den 4 i *Danska RA.*). Stackelberg berättar där också, att fienderna dagen förut tänkt brädslå sin bro vid Erfd, ehuru förgäfves, och att de nu hålla på med att »abkappen vier Fahrzeuge umb heute aus selbigen dessen furnirung zu versuchen».

värr lyckades man äfven forcera den inre linjen Ulvesbüttel—Reimersboden. Stenbock var icke oförberedd. Han hade redan tidigare betydligt förstärkt posterna vid Ulvesbüttel och Fredriksstad; nu vid ingången af rapporter om fiendens annalkande hade han redan den 8 gifvit sina generaler order att draga trupperna ur kvarteren och samla dem i de utsedda ställningarna. Man fick dock vänta i hela tre dagar, innan fienden verkligen angrep, och trupperna ledo icke obetydligt af att under bar himmel stå under vapen i så lång tid. Den 12 omsider bröt fienden fram. På hans högra flygel gingo danskar och sachsare från Husum mot Ulvesbüttel och Witswort, på den vänstra gingo ryssarne under tsarens egen ledning mot Schwabsted och Koldenbüttel. Posteringen vid Schwabsted måste fort uppgifvas. Hetare blef striden om den skans mellan Schwabsted och Koldenbüttel, som öfverste Lillje med Älfsborgs regemente och några små trepundiga kanoner försvarade. Men mot det stridssätt, som ryssarne använde, var allt försvar i längden omöjligt; människokraft fanns där i öfverflöd, och människoblod aktades icke mer än vatten. Man hade å svensk sida icke trott, att fienden skulle kunna på de djupa vägarna framföra något artilleri, allra minst det tyngre, men tsaren hade låtit förfärdiga

väldiga träsläpor, för hvilka manskap spändes i tillräckligt antal, och sålunda fick han, ehuru under otroligt arbete, fram sina grofva kanoner. Dessa uppställdes i batteri utom skotthåll för de trepundiga svenska och demonterade slutligen dessa och grusade de svaga skansarna. Härefter kunde man framgå till attack i fronten, men samtidigt framfördes i flankerna tusentals män belastade med pontoner och faskiner, med hvilka passage banades öfver grafvarna å bägge sidor, naturligtvis under betydlig förlust af folk. Sålunda tvangs emellertid Lillje att uppgifva sin position, hans återmarsch betäcktes af Schoultziska regementet. På samma sätt hade Koldenbüttelskansen, som öfverste Jäger försvarade med Ekeblads regemente, samtidigt angripits och slutligen tagits. Stenbock, som själf ankommit till stridsplatsen, såg genast faran för att Stackelberg med sina två regementen i Fredriksstad skulle afskäras. Han gaf denne order att ögonblickligen retirera öfver det s. k. stora hafsdiket, som längs Eidern förde mot Reimersboden. Lillje och Jäger drogo sig tillbaka i samma riktning på ett strax bredvid löpande parallellt dike. Enligt en uppgift skall Stenbock själf i spetsen för två regementen med storm en gång återtagit Koldenbüttel och så möjliggjort Stackelbergs reträtt. Lika olyckligt hade

det gått på vänstra flygeln, där Schomer och Patkull förde befälet öfver 7 infanteriregementen. De måste ock retirera,[1] en del sannolikt öfver Witswort söder ut, där de sammanstötte vid Reimersboden med högra flygeln, en del öfver stora hafsdiket på Eiderstedts nordsida inåt halfön mot Gardingen. Fiendens anfall afbröts med mörkningen, och svenska trupperna retirerade mot söder. Högkvarteret förlades den 13 om morgonen till Kotzenbüll, strax nordväst om Tönningen, där infanteriet stannade, kavalleriet gick mot väster inåt Eiderstedt till sina gamla kvarter. De svenska förlusterna i döde och sårade finnas icke angifna; 300 man af Älfsborgs regemente föllo som fångar i fiendens hand.[2] Största förlusten var dock att magasinen vid Witswort och Höjenwort med deras förråder icke kunde räddas.

Det var klart, att man utan ett ögonblicks uppskof måste försäkra sig om Tönningen, ty

---

[1] Vaupell säger att de veko utan kamp till Oldenswort. I och för sig är detta föga troligt, och i så fall skulle ju reträtten för högra flygelns regementen, som kämpade så länge, varit alldeles afskuren, hvilket ej blef fallet.

[2] Zeitung aus Hamburg 14 febr. *Upps. B.* F. 105. Bekräftas af *Djejanija Petra Velikago* 4, s. 186, som angifver 5 officerare och 295 man.

därförutan syntes armén vara förlorad.[1] Redan den 13 affärdades därför generaladjutanten grefve Abraham Brahe, öfverste Wulfrath och generalkrigskommissarien Malmberg med anhållan till Banér och Wolf, att fyra svenska infanteriregementen måtte intagas i fästningen. De deputerade medförde äfven hertig Karl Fredriks bref och Stenbocks revers till kommendanten, för att utbytas mot dennes revers. Banér kände sig obehagligt öfverraskad. Han, liksom de gottorpska statsmännen i öfrigt, hade hyst det svaga hoppet, att det aldrig skulle behöfva komma till denna ytterlighet, åtminste ej på länge, och han gjorde alla möjliga invändningar, såsom att fienden icke skulle på länge gå vidare anfallsvis till väga, att det då kunde vara god tid att söka sig till fästningen m. m. Men han gaf slutligen med sig och tillkallade Wolf med garnisonens officerare, hvilka nu fingo del af Karl Fredriks bref, hvarpå Wolf lofvade öppna portarna. Stenbock kände sig ändock icke lugn för utgången, och den 14 affärdade han ett nytt bref till Banér och yrkade starkt på verkställigheten, under förklaring att

[1] Preussiske grefven Lottum, som öfvervar striden, slutar sin relation den 13 (Friesendorffs papper i *RArk.*) med yttrandet, att nu ej fanns något annat parti att taga, än att gifva sig fången eller låta köra sig i sjön.

han hade arméns undergång för ögonen, om man icke hölle hvad så heligt lofvats; samtidigt satte han sig i marsch mot Tönningen med sitt infanteri. På vägen mötte han Banér, som kom för att göra ännu ett försök att afvärja inmarschen, men fåfängt. Dock nöjde Stenbock sig med att för ögonblicket inlägga blott 4 regementen: östgöta, södermanlands, Ekeblads och Schoultz'.[1] På Banérs begäran lät han ett i sitt namn affattadt, men af denne konciperadt bref afgå till danska geheimerådet Vibe, hvari meddelande gjordes, att svenskarne administratorn ovetandes satt sig i besittning af fästningen på grund af en order från unge hertig Karl Fredrik, samt att kommendanten, efter att hafva först gjort diffikulteter, slutligen åtlydt befallningen.[2] Naturligtvis kunde icke detta

[1] När Patkull i nov. 1713 inför rådet berättar, att Tönningens besittningstagande skett genom list, på så sätt att Stenbock begärt, att några hans regementen, som på reträtten annars skulle haft djupa omvägar att passera, måtte få taga vägen öfver fästningens torra konterescarp, och att dessas officerare då begagnat tillfället att bemäktiga sig portarna, är detta tydligen påhittadt för att skyla historien om Karl Fredriks bref och fria holsteinska regeringen. Att administratorn 3 dec. 1713 ålägger Wolf att uppduka samma historia, är helt naturligt (*Supplementum verschiedener pieces 1716*, s. 190).

[2] Patkulls nyssnämnda relation och Ahlefeldts bref till administratorn den 16 febr. (*Nordalbingische Studien* 2, s. 20).

lura någon, och Danmark fick en välkommen anledning att lägga beslag på hertigdömet. Administratorn, hvars dåliga samvete bäst visas däraf, att han, så fort den hemliga underhandlingen om Tönningen var genomförd, skyndsamt gifvit sig af till Hamburg, spelade rollen af den förföljda oskulden. Han hade därifrån vid det kringsmygande ryktet om, att svenskarne skulle hafva i sin ägo en order, som ställde Tönningen till deras disposition, sändt sin sekreterare Stambke till Tönningen med en order, daterad den 2 febr., genom hvilken Wolf strängeligen förbjöds att öppna fästningen. Men Stambke kom, på den grund som det hette, att danskarne icke ville genast släppa fram honom, först den 16 till Tönningen eller två dagar efter att svenskarne kommit in. Stenbock trodde för sin del, att härunder legat den bestämda afsikten att stänga honom ute, och han berättade efteråt, att Stambke gjutit tårar öfver sitt misslyckande. Detta är ju möjligt, men lika möjligt är, att administratorn blott ville rädda skenet, och ställt så till, att Stambke kom för sent. Den falska holsteinska politiken vid denna tid kan man för öfrigt tro om allt, och förgäfves spetsade Görtz och Wellingk

sina pennor för att öfvertyga världen om administratorns oskuld.[1]

När väl de 4 regementena den 14 febr. voro inkomna i Tönningen, återvände Stenbock till sin återstående armé, som sammandrogs på Gardinger Geest, den enda större torra terräng som halfön erbjöd. Hans afsikt skall först, som han själf uppgifver, hafva varit att här invänta fiendens anfall och leverera batalj.[2] Men tanken öfvergafs lika fort som den kommit. Då krigsrådet samma dag sammanträdde i Gardingen, kom det till ett helt annat beslut. Detta, som är fattadt i pennan af Stenbock själf, är säkerligen ock så godt som dikteradt af honom. Motiverna äro tydligen af honom uppsatta, de gå ut på, att man icke kunde lifnära sig ute i Eiderstedt annat än för ytterligt kort tid, och att det dessutom för fienden vore

---

[1] Görtz till danska generalen grefve Reventlow den 12 febr. (*Suppl. verschied. Pieces 1716*, s. 129) och Wellingks manifest den 20 febr. hos FABER 10, s. 304.

[2] Han säger det uttryckligen i försvarsskriften 1713, och det tyckes bekräftas af hans order till Patkull den 13, att infanteri och kavalleri skola sammanstöta vid Gardingen och försvara sig till det yttersta (*Danska RA.*). Banér skrifver ock den 15 till Wellingk (*RArk.* Well. saken), att vid Gardingen finns »une petite espace de geest, justement autant de terrain que lui faut pour y donner combat». Det är detta bref, som utan författarens namn finns samtidigt tryckt med titel »Extract eines Briefes aus Tönningen . . . datirt 15 Febr. 1713».

lätt, utan att lossa ett skott, att afskära dem från Tönningen, instänga och uthungra dem. Generalitetet godkände skälen och beslöt enhälligt, att alla sjuka skulle genast sändas in i fästningen, infanteriet dragas in till Katingen (sydväst om Tönningen), och kavalleriet stå kvar tills vidare, men om dess kvarter forcerades, sticka sina hästar och rädda sig in i fästningen. När man finner, som vi snart skola se, att fienden sedan i nära två månader lämnade större delen af dessa kvarter i halföns inre i fred, kan beslutet väl synas ganska underligt; sannolikt har det stått i intimaste samband med följande plan och kan ur den något förklaras.

En dansk krigshistoriker (Vaupell) har sagt, att Stenbock efter beslutet att gå in i Eiderstedt icke visat sig i stånd att fatta ett kraftigt beslut. Domen, i sig själf föga berättigad, då vi ju sett hans manliga försök att hejda öfvermakten, blifver det än mera, då vi taga i skärskådande den djärfva plan, som han omedelbart efter denna olycka uppkastade och sökte genomföra, ehuru den vid utförandet strandade på krafter starkare än hans vilja, elementernas motstånd. Den gick ut på att kasta sig öfver Eidern med en del af armén och söka med denna tränga söder ut, och den tyckes hafva hos honom uppstått i samma ögonblick han

trängdes tillbaka ur positionen Ulvesbüttel—Reimersboden.[1] För planens genomförande var nödvändigt att samla härens afdelningar i och omkring Tönningen. Den 16 febr. satte han sig i marsch mot fästningen och sände bud till Banér, att han måste in för att förbereda öfvergången öfver Eidern. Denne, som icke var synnerligen benägen att mottaga flera svenska trupper och som ansåg försöket ogörligt, begaf sig åstad för att afvärja inmarschen. Men icke långt utanför fästningen mötte han Stenbock i spetsen för sitt generalitet, och denne vidhöll sin föresats. Emellertid fingo regementena denna natt stanna utanför, under det Stenbock själf tog kvarter i staden. Den 17 inmarscherade nu 6 nya infanteriregementen; som kvarter dock icke kunnat anordnas, fingo de tillbringa natten i fria luften under hällande regn och med smutsen öfver fotknölarna, kavalleriet utanför på fältet hade det icke bättre. Oordningen inom fästningen var på grund af trängseln stor. I hospitalerna sammanpackades 1,150 sjuka, resten lades i enskilda hem, och trossen uppfyllde gatorna. Kavalleriet fick fortfarande stanna utanför. Man har förvånats

[1] I ordern den 13 febr., Kotzenbüll, för Helsinge regemente att gå till Tönningen ligger förslag på järnbalkar, bräder och annat, som behöfs till »flottbron». *Danska RA.*

öfver att detta icke fick ligga kvar i sina kvarter i Eiderstedt. Förklaringen ligger till en del däri, att man icke ansåg det i säkerhet därstädes och att dess chefer med större eller mindre skäl förklarade, att födan där saknades, men framför allt däri, att Stenbocks afsikt tydligen varit att hafva det koncentreradt under sin hand, då han ämnade föra allt hvad han kunde af kavalleri öfver Eidern.[1] Rytteriets åtrå att komma in i fästningen var dock så stor, att Stenbock måste i redutten vid västerport inlägga en stark infanteriafdelning för att hålla det ute. Den 19 sammankallade han krigsrådet och utvecklade för detsamma sin afsikt att föra kavalleriet öfver Eidern, jämte så mycket infanteri, som kunde göras beridet, kasta undan fiendens posteringar på andra sidan och söka hinna förbi honom söderut. Själf skulle han taga ledningen af expeditionen, Patkull åter och under honom Stackelberg föra befälet öfver dem, som stannade i Tönningen; han måste själf ila hem till Sverige för att påskynda undsättning, hvilken annars aldrig torde komma i tid.

Det viktigaste af allt för planens genomförande, broslagningen öfver Eidern, svek dock i sista ögonblicket. Artilleriets snillrike chef Karl

[1] Hans order till Patkull, Stackelberg och Mellin, några utan dato, en daterad den 18, visa detta klarligen (*Danska RA.*).

Cronstedt skulle leda detta arbete, men när han, efter att hafva uppmätt Eiderns bredd och beräknat den till 1,100 fot, började sina förberedelser, fann han att i hela Tönningen icke kunde till bropontoner hopskaffas mera än 13 större och 19 mindre fartyg, som endast räckte 637 fot, och timmer till utfyllande af återstående 463 fot medelst en flottbrygga saknades, oafsedt att ebbens och flodens starka inverkan samt sjöhäfningen från hafvet fordrade stark förankring å bägge sidor, och icke heller ankaren i tillräckligt antal förefunnos. Bittert beklagade Stenbock i detta ögonblick att Banérs och Wolfs ängsliga försiktighet hindrat honom att rädda allt sitt brovirke till Tönningen samt att dit insamla fartyg. Det återstod blott att föra öfver folket i båtar och hästarna med simning, en operation som kräfde tid. Klockan 7 om aftonen begynte man det successiva öfverförandet af det infanteri, som skulle medfölja; det bestod af 1,500 man ur skilda regementen under öfverste Schlippenbachs befäl, försedda med skanstyg för att kunna efter landstigningen genast uppkasta bröstvärn och täcka öfvergången för följande trupper. Deras öfverförande tog en stor del af natten i anspråk,[1] och

[1] FABER 10, s. 312, säger, att blott 13 fartyg, hvart rymmande 20 man, kunde användas för öfverförandet.

först mot morgonen den 20 kunde man begynna med kavalleriet, men man hade icke hunnit föra öfver mer än 300 af Strömfelts dragoner under öfverste Bassewitz, förrän det hårda västanväder, som redan förut försvårat operationen, öfvergick till storm, hvilken trots de största ansträngningar omöjliggjorde all förbindelse mellan stränderna ända intill kvällen den följande dagen, den 21 febr. De öfverförda truppernas ställning var icke afundsvärd. Västanstormen dref upp vattnet öfver det låga strandpartiet och förvandlade terrängen så godt som till ett träsk, manskapet fick i nära tvenne dygn utan skydd uthärda den förfärliga blåsten och hade icke annat än torrt bröd och smutsigt vatten att lefva af. Och härtill kom faran att angripas af den öfverlägsna fienden. Man hade visserligen först drifvit undan den danska posteringen vid Lunden (midt emot Tönningen), men ryssarne voro redan i anmarsch söderut öfver bryggan i Fredriksstad,[1] där man

[1] Med hvad rätt Vaupell förnekar tillvaron af denna brygga är mig obekant. Alla de samtida källorna omtala den. Bacmeister vet ju till och med, att när tsaren skulle återvända den 22, hade stormen förstört den, så att han måste öfverföra sitt folk på pråmar. Om den senare olyckan kunde väl icke Stenbock vara underrättad den 21, och i så fall måste han betrakta försöket som omöjligt, då den varnade fienden alltid kunde mot honom samla en förkrossande styrka.

den 20 fått underrättelse om svenska försöket; och tsaren kom själf i spetsen för sitt garde den 21. Hans förtrupp kastades dock tillbaka af Bassewitz genom ett raskt kavallerianfall, och det befanns icke möjligt att åtkomma den svenska styrkan, då fältet framför beströks af Tönningens kanoner. Stenbock, som insåg omöjligheten af att nu genomföra planen, gaf order, att Bassewitz skulle låta nedsticka hästarna och, sedan ovädret nu lagt sig, återgå i båtar till västra sidan, hvilket ock verkställdes om aftonen den 21. Förlusten utgjordes af 13 dödskjutna och, efter hvad som berättas, flera hundra öfverlöpare.[1]

Samtidigt med beslutet att inställa försöket att gå öfver Eidern fattades ett annat, som väckte förvåning hos somliga, ogillande hos andra, nämligen att nedsticka större delen af kavalleriets hästar. Anledningen var i första hand naturligen den, att man icke såg någon möjlighet att längre föda dem, men generalkrigskommissarien Malmberg hade ock föreställt Stenbock, att den hafre, som ännu fanns kvar, kunde bättre användas till att däraf göra bröd åt folket, hvarjämte det bästa köttet kunde nedsaltas.[2] Större delen af rytteriet,

[1] »Accurate Beschreibung welcher Gestalt die K. schwed. Armée ... in Martio 1713» ... uppgifver 300.

[2] Malmberg till Stenbock den 21 febr. (*Danska RA.*).

hvars hästar af Stenbock uppgifvas hafva varit tämligen odugliga, kommenderades nu att rycka till Katinger Siel (en half mil väster om Tönningen vid hafsstranden) och där döda sina hästar. För att icke kadavren skulle förpesta luften borde de nedgräfvas, men det skedde icke bättre än att, som löjtnant Munk beskref: »Där hästen stalp, gräfdes bakom honom en grop så djup, att kroppen kunde skylas, men fötterna bundos två och två ihop, hvaraf fältet blef till åsikt som ett svedjefall.» Mindre trolig förekommer mig uppgiften, att sparandet af en del hästar berott därpå, att Stenbock, särskildt på föreställningar af kommendanten Wolf, ändrat tanke och gifvit kontraorder. Ett öfveriladt och tanklöst förfarande stämmer icke med den förtänksamhet och klarhet i dispositioner, som annars alltid utmärker Stenbock, och föga bättre synes mig att framställa saken så, som hade han handlat i ett slags förtviflan.

Mera svårförklarlig är däremot den krigsoperation, som han två dagar senare lät öfverste Bassewitz företaga. Denne fick den 21 febr. order att följande dag, två timmar före dagningen, med 1,125 de bästa och mest determinerade ryttare, uttagna af alla regementen, samt 200 man utvaldt beridet fotfolk företaga ett utfall mot norr. Afsikten har väl varit den, som angifves i Sten-

bocks s. k. memoarer, att Bassewitz skulle söka slå sig igenom till Fredriksstad och förstöra bron därstädes öfver Eidern, så att det sedan kunde bli möjligt att återupptaga den förra planen att passera strömmen vid Tönningen. Tanken var nog riktig, men man har svårt att se, huru en så ringa styrka skulle kunnat gå i land med uppgiften. Och man vet icke rätt hvad man skall tro, då man läser i försvarsskriften 1716, att det var Banér, som enständigt föreslog, att hela svenska styrkan skulle rycka ut längs hafsdiket och delogera tsaren i Fredriksstad.[1] Stenbock hade funnit detta orimligt och ogörligt, men ändock för att göra Banér till viljes låtit ett starkt parti rycka ut, som dock kommit tillbaka med oförrättadt ärende; och, tillägger Stenbock misstänksamt, det kunde nog hafva händt, om man lämnat för svaga trupper i fästningen, att man vid återkomsten funnit dess portar stängda och kanonerna riktade mot sig. Företaget förde blott till att Bassewitz den 22 febr. gjorde ett briljant kavalleriangrepp på fiendens förtrupp, nedhögg åtskilliga och gjorde några fångar, men när han

[1] I ordern för Bassewitz d. 21 (*Danska RA.*) tyckes icke ha stått något om angrepp på Fredriksstad, men väl att man skall uppsöka fienden, göra all skada man kan och icke gifva pardon.

vid Reimersboden stötte på 6,000 man ryskt infanteri, måste han vika för öfvermakten.

Efter denna sista offensivstöt var det för hvar och en klart, att man icke längre kunde uträtta något med egna krafter. Den öfverlägsna fienden hade med redutter och groft artilleri befäst cerneringslinjen från Lunden öfver Fredriksstad och längs gamla svenska försvarslinjen Reimersboden—Ulvesbüttel. Man var inspärrad och måste se tiden an samt hoppas på hjälp utifrån eller en ändring i det politiska läget. Stenbock, som den 23 tagit sitt högkvarter i fästningen, vidtog i öfverensstämmelse härmed sina dispositioner. Det ännu beridna kavalleriet och Västgöta-Dals infanteriregemente förlades åter ute i Eiderstedt, som till allra största delen utrymts af fienden. I tvenne månader fick detta område, liksom Tönningens närmaste omgifningar, förblifva i ro för fienden. Det var nämligen omöjligt för denne att tänka på att nu belägra fästningen utan onödiga enorma förluster, i det man under denna årstid och i sådan terräng icke skulle hafva kunnat i sin rygg upprätthålla tjänstbara etapplinjer. I fästningen inrymdes allt öfrigt infanteri och det afsuttna rytteriet, tillsammans sannolikt mellan 7 och 8 tusen man, afdelningarna

i Eiderstedt utgjorde troligen 3,500.[1] Parole för hvarje dag utdelades af Stenbock själf,[2] svenska trupper delade vakttjänsten med de holsteinska. Bestämda order utfärdades i afseende på hushållningen med provianten, malning, bakning och brygd, iakttagande af renlighet på gator och i bostäder samt begrafning utanför fästningen af de döda, ett arbete som tyvärr dagligen tilltog. Soldaterna förbjödos strängeligen att begå ringaste öfvervåld eller att efter tapto visa sig på gatorna, ytterlig aktsamhet med eld inskärptes, och den, som genom vårdslöshet vållade brand, skulle straffas till lifvet. Fästningen sattes i fullt för-

[1] Det är ytterst svårt att fixera antalet. Wolf uppger i sin journal den 1 mars, att på landet lågo 2,500 man kavalleri och 1.100 man infanteri, i staden 10,953 man (officerare och sjuka inberäknade), eller sammanlagdt nära 14,600. Men Stenbocks styrkebesked $^{16}/_{27}$ april (i bref till Karl) uppgifver 1,860 eländigt beridet kavalleri, oberidet 2,513, friskt infanteri 2,341 samt sjuka inalles 3,412, hvilket ej gifver mer än 10,126. Svårligen kan afgången på 8 veckor gått till 4,500. Äfven om 700 officerare, som Stenbock sannolikt ej medräknat, medtagas, blir differensen obegriplig. Wolf måtte följt ett styrkebesked vid inmarschen i Eiderstedt och inräknat non-kombattanter.

[2] Stenbocks originella lynne gifver sig luft i de paroler han utdelar, t. ex. första dagen den 23 febr.: »Holstein. Schweden. Gedult»; den 7 mars: »Gottes wort. Brot. Feuerung»; den 1 april (efter Görtz' ankomst): »Herr führt uns. Nicht. In Versuchung», den 17 maj (efter kapitulationen): »Endlich. Muss thun. Gottes Hand.»

svarstillstånd, verken reparerades eller utvidgades, och Cronstedt ledde kanonernas placering i batteri. Det största bekymret vållade naturligen proviantéringsfrågan. Stenbock hade genast önskat taga kännedom om behållningen i de hertigliga magasinen och redan den 21 härom gifvit order, men på Wolfs bestämda protest afstod han därifrån, och först i det allra sista, tio dagar före kapitulationen, kom det därhän. Själf var han illa försedd vid inryckningen, hans magasiner gingo, som vi sett, förlorade, och de stora förråden både af proviant och penningar, som Bassewitz i medlet af månaden på en expedition till Slesvigs öar hopsamlat, föllo i fiendens hand.[1] Det är möjligt, att det delade kommandot inom fästningen väl mycket bundit Stenbocks händer, och han utgjuter sig flerfaldiga gånger öfver Wolfs oduglighet och partiskhet. Denne förefaller dock att hafva varit en både insiktsfull och redlig man, men helt naturligt kunde hans intressen såsom holsteinsk kommendant icke alltid sammanfalla med den svenske fältherrens.

---

[1] Bassewitz tyckes hafva begynt denna expedition den 8 febr., då han utrymde Husum. Det af honom insamlade men sedan förlorade förrådet beräknar Stenbock till 5,000 tunnor och sina öfriga af fienden tagna magasin till 15,000 tunnor. Bref till Wellingk 24 febr. och 8 mars (*RArk.* Well. saken).

Det fanns nu icke längre någon anledning för Stenbock att dölja sitt betänkliga läge för dem, som borde därom få kännedom, men han nöjde sig icke därmed, utan ville äfven delgifva det åt den öfriga världen. Man kan förstå, att han ville rättfärdiga sig, då han ansåg, att hans olycka mest framkallats däraf, att han icke rätt understödts hemifrån, och att han var rädd om sitt militära rykte, men det hade visat mera självbehärskning att tigande bära olyckan. I den bittra stämning, hvari han befann sig, efter att Eideröfvergången den 21 febr. misslyckats, uppsatte han samma kväll en relation till sin vän, envoyén J. Lilljenstedt (för tillfället i Lübeck), i den afsikt att denne därpå skulle till trycket befordra skriften. Wellingk, som kände sig särskildt sårad af hvad där stod om hans andel i Altonas brand, afstyrkte saken, och skriften utkom ej heller förrän långt efter fältmarskalkens död.[1] Till konung Karl sände han den 23 febr. generalmajor Schomer att redogöra för härens läge. I brefvet af samma dag säger han, att det är med blödande hjärta han sätter pennan på papperet, då han ej har hugneliga tidningar att

[1] Tryckt anonymt i »Mémoires de Stenbock» s. 120, såsom »relation succincte» etc. Finns på svenska hos LOENBOM 4, s. 299.

meddela. Gud vore dock hans vittne, att han gjort sitt yttersta för att draga sin lilla hop ur det nät fiendens stora mängd kastat öfver honom, hans samvete vore godt, och människans förmåga sträckte sig icke längre än Gud behagade. Till prinsessan Ulrika Eleonora och till rådet affärdade han bref,[1] hvari han öppet förklarade, att utan hjälp från Sverige genom några fregatter och lifsmedel från Göteborg eller ock andra makters bemedling stode fästningens snara fall icke att undvika. I det senare af dessa bref till rådet (den 9 mars) beklagar han sig, att han nu, då håren gråna, skall till lön för sin oförtrutenhet vara råkad i olyckan, men han tillönskar dem och alla Sveriges barn Guds välsignelse till att afvärja olyckorna och uppresa hvad som fallit omkull; som han aldrig, säger han till sist, torde hafva glädjen att återse dem, anförtror han sin fattiga hustru och barn i deras skydd. Han var dock oförsiktig nog att samtidigt skrifva enskilda bref hem, i hvilka han, under trycket af den bittra känslan att vara blifven ett oförtjänt offer och att det otillräckliga understödet från Sverige härtill mest varit vållande, utkastade hårda ord och ej fullt rättvisa beskyllningar, som endast

[1] 1, 4 och 9 mars, tryckta hos LOENBOM 4, s. 297 och 302.

kunde skada honom, när de kommo till vederbörandes kännedom. Särskildt var detta fallet med det bekanta bref, som han den 11 mars sände till en sin egendomsförvaltare, kamrer Blackstadius.[1] Dess starka uttryck förtjäna väl att här återgifvas; de vittna om, att han i vissa ögonblick var halft drifven till förtviflan. »Hade sedan min afresa», skrifver han, »flera bägare utgifvits till transportens befordran, hade jag suttit nu i Polen, men ingen har vårdat sig om Josefs skada, utan kanske hellre önskat varit skedt. Jag i ett godt samvete lefver ännu och har godt hopp, om man vill hjälpa under hemifrån, hvarom icke så dör min själ med de philisteers ... säg fritt ut, att jag strandsatt (Gudi klagat öfver den vållande) ropar hämnd öfver dem inför Gud, som mig låtit fara, utan att hjälpa vilja och sustinera. Mitt blod skall en dag tränga sig genom skyn att förmå Guds rättvisa hämnd.» Brefvet spriddes och väckte största uppseende. Det var icke underligt, om rådsherrarne harmades, särskildt när de sammanställde detta utfall med hvad Stenbock skrifvit direkt till dem. Blackstadius, som inkallades för rådet, bedyrade, att Stenbock icke åsyftat excellenserna, men ingen kunde undgå att se, att så verkligen

[1] Kopia i *Upps. B.* N. 894.

var förhållandet. Arvid Horn, som af allmänna rösten utpekades som den, hvilken jämte svärfadern Nils Gyllenstierna vållat Stenbocks olycka, tog illa vid sig, och med så mycket mera skäl, som han verkligen velat Stenbock väl och gjort sitt bästa för honom. Han försvarade sig med styrka i rådet, och detta gaf honom enhälligt rätt; äfven Stenbocks släkting och varma vän Nikodemus Tessin uttalade sitt beklagande och gaf Horn sitt erkännande.[1] Stenbock hade genom denna oförsiktighet blott gjort sig själf skada, han kunde icke gärna längre begära, att så stor hans olycka än var, rådets stämning skulle vara honom synnerligen sympatisk.

På samma sätt uppretade han mot sig genom likartade, om ock något mer berättigade utfall den mäktige ämbetsbrodern, grefve M. Wellingk. Vi erinra oss, hvilken betydlig andel denne hade i Stenbocks beslut att marschera in i Holstein. När beslutet nu förde till de allvarsammaste följder, var denne helt naturligt benägen att skjuta ifrån sig så mycket som möjligt af ansvaret, likasom Stenbock, lika orätt, gärna ville framställa saken så, som Wellingk borde bära det oafkortadt i egenskap af planens upphofsman. Och härmed

---

[1] Fryxell 25, s. 95—96.

begynte mellan dessa bägge män den starka spänning, som sedan öfvergick till ömsesidig ovilja och nästan fiendskap, en konflikt i hvilken den kalle, hänsynslöse Wellingk icke hade svårt att få öfvertaget öfver den lidelsefulle Stenbock, i synnerhet sedan dennes förmåga att försvara sig alltmera förlamats, först genom kapitulationen, sedan genom fångenskapen. Med några ord måste jag beröra stridens första skede. Stenbock hade efter sitt första nederlag i ett bref af den 13 febr. till Wellingk, i hvilket han tecknade sin svåra belägenhet och begärde hjälp, antydt, att Wellingk särskildt borde låta sig saken angelägen vara, efter Stenbock på hans inrådan tagit vägen till Holstein. Wellingk svarade den 21, att detta måtte vara ett blott skämt, då hans bref väl visade på hvad villkor han tillstyrkt marschen. Tydligen tog Wellingk ännu icke så illa vid sig, ty i brefvets slut sade han frankt och rätt hederligt: »Icke dess mindre lärer jag anse arméns situation, som om jag vore orsaken därtill, och ingen möda ospard hafva att föreställa öfverallt nödvändigheten till undsättningar och arméns degagerande.» Stenbock skulle nu gjort bäst, om han låtit saken tills vidare vara, men han begick i stället flera oförsiktigheter. Först afsände han den förut omtalade relationen af den 21 febr. till

Lilljenstedt, i hvilken han berättade, såväl att det var på Wellingks råd som han inmarscherat i Holstein, som att han mot sin vilja på dennes uppfordran bränt Altona. Man skulle väl icke förvånats, om Wellingk nu fattat eld och gifvit ett bittert svar. Men med en gammal diplomats själfbehärskning lade han ännu band på sin harm i brefven till Stenbock; dock dolde han icke för andra hvad han tänkte. Så skref han t. ex. den 10 mars till Erik Sparre: »Vår Bock har visserligen intet bevist något mästerstycke att hafva stuckit sig således i en säck . . . om hans upptåg vore mycket att skrifva.» Med förvånande lugn och utan några stickord skref han den 17 mars till Stenbock i anledning af dennes önskan att trycka sin relation till Lilljenstedt, som ju måste synas Wellingk nästan som ett personligt angrepp, och afstyrkte saken. Hans skäl var ganska förnuftigt, nämligen att Stenbock endast hade att göra reda för konungen, och att det vore indifferent, hvad andra tänkte, allmänheten begrepe mycket väl ändå, hur svårt han haft och hade det. Men Stenbock hade dessförinnan, den 8 mars, uppvaktat honom med en vidlyftig utredning af stridsfrågan, som skulle visa, att han icke gjort sig skyldig till något fel. Gallan begynte nu rinna öfver hos Wellingk, i synnerhet som mågen Banér i sina

enskilda bref från Tönningen ofördelaktigt afmålade Stenbocks åtgöranden. Hans stämning framlyser af hans bref till Banér den 22 mars, där han säger sig hafva med förundran hört, att Stenbock i krigsrådet framlagt det bref, hvari Wellingk tillstyrkte att, som det hette, chikanera fienden, tills tsaren om tre veckor skulle bli tvungen att begifva sig hem, och att Stenbock åberopat detta bref som ett stöd för beslutet att gå in i Eiderstedt. Men hvarför, frågar Wellingk nu, har han ej framlagt mina andra bref, hvarför har han brutit sitt löfte till Dücker att ej öfvergifva Trave, och var det väl att efterhärma Torstensson »att gå med armén i ett hål, där han intet kan komma ut igen, och sticka för bittida hästarna ihjäl»? Vidare anhöll Wellingk, att Banér skulle låta några bekanta officerare läsa hans bref och Stenbocks svar. Af en dylik konflikt kunde icke annat än ondt komma. Den rättvisan måste man dock göra Wellingk, att hans personliga ovilja mot Stenbock icke det ringaste fått inverka på hans goda vilja eller bemödanden att skaffa hjälp åt den instängda armén. Han har ihärdigt gjort sitt bästa i den vägen ända in i sista stund.[1]

[1] Alla i detta stycke åberopade bref finnas i *RArk.* Well. saken.

Faran stod tidigt klar för Wellingks öga. Redan den 1 febr. hade han anhållit hos rådet, att det skulle från Göteborg utsända några fregatter till mynningen af Eidern, för att hålla tillförseln öppen för Stenbock, och tillika anskaffa lifsmedel och bränsle, men van vid långsamheten hemma, uppgjorde han samtidigt med köpmän i Amsterdam att befrakta fartyg till Tönningen. I bref på bref till Sveriges sändebud i Paris, London och Haag, Cronström,[1] Gyllenborg och Palmqvist, uppmanar han dem att göra allt för att skaffa hjälp. Och de hafva visserligen gjort utomordentliga ansträngningar, men förgäfves, då en dansk eskader tidigt lade sig för Eiderns mynning, hvilket naturligen afskräckte redarne från att ditsända sina fartyg. Engelska fartyg, som Gyllenborg anskaffat, lågo en längre tid under Helgoland; de holländska vägrade utlöpa, då deras regering utfärdade förbud, efter att Danmark i en not meddelat, att det skulle uppbringa hvarje fartyg, som seglade på Tönningen, med samma rätt som Sverige blockerat Riga, sedan denna stad fallit i ryssarnes händer. Hade Wellingk kunnat gifva

[1] Af Wellingks bref till Eric Sparre i Paris äro flere tryckta i *HSKH*, 6. Ännu några finnas dock otryckta i *Upps. B.* F. 174. Brefven till Cronström finnas därsammastädes. N. 440.

redarne försäkran för den risk de lupo, hade försöket nog gjorts ändå, men en dylik försäkran vågade han hvarken för sin eller Sveriges räkning afgifva. Ock den lyckliga tanke man mot slutet hade att under svensk flagg värfva några af Dunkerque's ryktbara kapare för att spränga blockaden, uppstod för sent för att komma till användning. Som bevis på Cronströms ihärdiga verksamhet kan anföras, att han från Paris afsände 6,000 säckar spannmål och 10,000 rdr samt ämnade omedelbart eftersända ytterligare 40,000 livres.[1] Omöjligheten att hjälpa aflockade till och med den hårde Wellingk ett smärtans rop: »Gud ingifve vår allernådigste konung att begifva sig utan tidspillan utur de otrognas grymma klor och käftar, så framt Sveriges rike någonsin skall hafva att hugna sig åt hans återkomst. Hvad jag lider, kan jag intet tillfyllest skrifva».[2]

Lika liten om icke mindre var utsikten att få hjälp hemifrån. Regeringen fick icke så fort veta af faran och har nog icke genast fullt uppfattat dess vidd. I början af mars var den dock underkunnig om att Stenbock behöfde hjälp. Men dess tillgångar voro mindre än någonsin, och den hade äfven att sörja för Finland och de tyska

[1] Cronström till Stenbock 7 maj 1713. *Danska RA.*
[2] Till Feif den 23 april. *RArk.* Well. saken.

fästningarna. Hade bland de regerande funnits ännu en man af Stenbocks kaliber, hade nog mera blifvit gjordt, men hvad betydde det, att enstaka röster, såsom Nikodemus Tessins, med styrka höjdes i rådet för snar undsättning med örlogsflottan och en transport. Och det låg tyvärr alltför mycken sanning i det bref, som afgick den 11 mars till konung Karl, hvari de kungl. råden ohöljdt talade om rikets oförmåga att längre motstå sina talrika fiender; rikets stat visade en tillgång af 36 tunnor guld mot en utgift på 166 tunnor; det stode i Guds hand, sade de, om Stenbock kunde hålla sig, tills någon hjälp komme; trupper funnos knappt att undvara, och amiralitetet saknade medel att rusta ut stora flottan. Att rusta och afsända Göteborgseskadern befanns trots senatens befallning ogörligt, då danskarne voro så tidigt ute och så starka i sjön, att denna eskader icke kunde reda sig ensam. Följden var, att Stenbocks här icke fick den ringaste hjälp från moderlandet, ehuru han afsände flera expresser, såsom generalmajor Stackelberg i början af mars och krigsrådet Lilljehöök i slutet af månaden.

Fruktlösa voro ock alla försök att intressera främmande makter för att bispringa Sverige. Här hämnade sig Karl XII:s politik eller rättare brist på politik, hans underskattande af statskonstens

betydelse i folkens lif. Han hade ställt sig nästan utanför det öfriga Europa, och detta lämnade honom också nu där han stod. Hans halsstarrighet och oförmåga att räkna med den politiska verkligheten hade från Sverige aflägsnat alla sympatier, och den, som icke ville hjälpa sig själf på ett förnuftigt sätt, hade ingen något intresse att hjälpa. Och till råga på olyckan kom, midt upp i den brännande frågan om hjälp åt Stenbock, nyheten om kalabaliken i Bender den $^{1}/_{12}$ febr. 1713. Nu förlorade man äfven tron på möjligheten för Sverige att resa sig. Dess gamla bundsförvanter, England och Nederländerna, åsågo nästan med likgiltighet händelserna i Norden, utom för så vidt de störde deras handelsintressen, och i det afseendet föreföll Karl dem numera som den egentlige störaren. Oaktadt freden i Utrecht i april gaf dem fria händer, ville de icke ingripa, ja Nederländerna visade nästan fientlighet. Preussen, som kunnat blifva en så värdefull bundsförvant och velat blifva det under Fredrik I, inslog, sedan Fredrik Vilhelm I den 25 febr. 1713 bestigit tronen, en ny politik, som alltmera skilde dess sak från Sveriges och slutligen gjorde det till öppen fiende. Den enda makt, som visade oss välvilja, var den, som mest af alla kunnat hafva rätt att beklaga sig öfver Karl, nämligen Frankrike,

men kriget med kejsaren band ännu dess händer, och den goda viljan att hjälpa Sverige förlamades af de nordiska allierades hotelse att i så fall ställa sig på kejsarens sida. De tyska småfurstar, som ovilligt sågo danskarnes anslag mot Holstein och hyste benägenhet att stödja Sverige, måste under sådana förhållanden ock hålla sig stilla.

Den makt, som hade mest af alla att frukta, i händelse blockaden af Tönningen finge en olycklig utgång, var naturligen det lilla gottorpska hertigdömet. Till Sverige hade det i öfver ett halft sekel knutit sina öden, och det tycktes icke kunna nu längre räkna på att spela samma fala politik, som före Stenbocks ankomst, att köpa sig Danmarks välvilja. Tvärtom kunde det nästan med säkerhet vänta sig, att när Tönningen fallit, skulle Danmark begagna tillfället att fullständigt göra upp räkningen med sin arffiende. Men det ägde en statsman, som på visst sätt var situationen vuxen, den genialiske Görtz, en man lika energisk som likgiltig om medlen och med en underbar förmåga att villa bort ögonen på dem, som icke voro lika illfundiga som han själf. Det kunde väl för enhvar synas orimligt att söka frälsa hertigdömet ur den grop, hvari icke minst hans hala statskonst låtit det falla, men han var mannen att uppgöra en sådan plan, och han var

äfven nära att föra den till seger. Han byggde den därpå, att Fredrik IV säkerligen längtade att se sina länder befriade från trycket af de besvärliga, oftast plundrande bundsförvanterna samt själf kände tyngden af ett kostsamt krig; möjligen skulle han därför, om man bjöde honom Stenbocks armé som försoningsoffer, afstå från sin andra älsklingstanke att rycka till sig Tönningen. Å andra sidan insåg Görtz och visste väl äfven, att Fredriks allierade föga bekymrade sig om dennes planer på Tönningen, deras egentliga mål var att söka oskadliggöra svenska hären. Största hindret emellertid var, att konung Fredrik just icke kunde vara villig att underhandla med den makt, som nyss handlat så förrädiskt mot honom. Men här visade Görtz sin diplomatiska slughet i hela dess glans, han lyckades för en tid öfvertyga konung Fredrik, att administratorn var icke blott oskyldig till alla baktankar mot Danmark, utan rentaf gjort detta en tjänst genom att draga Stenbock in i Tönningen och så lokalisera ett krig, som annars skulle förödt hela den Jutska halfön.[1] Ett hans besök hos konung Fredrik hade

[1] Görtz' macchiavellistiska sätt att sålunda gifva en helt ny och tilltalande färg åt den holsteinska politiken framgår af den holsteinska stridsskriften »Succincte Deduction». Samma framställning af saken gaf Görtz i instruktionen för Bassewitz till tsar Peter den 2 jan. 1714.

nämligen den förunderliga verkan, att denne i Husum (troligen den 5 mars[1]) utfärdade en försäkran, att — som Görtz förklarat, att såväl administratorn som han själf voro alldeles oskyldiga i Banérs och Wolfs steg att öppna Tönningen för Stenbock, och som han nu vore villig att förmå Stenbock att kapitulera med sin här, blott Fredrik IV lofvade administratorn och honom säkerhet för Sveriges oförsonliga hat — toge han denne i sitt beskydd och gåfve fältmarskalken Fleming fullmakt att afsluta med Görtz en öfverenskommelse om sättet för att bringa Stenbocks här i fångenskap och om villkoren för hertigdömets säkerställande. Härmed var den första och största svårigheten undanröjd, med Fleming och Menschikoff har Görtz naturligen icke haft svårt att komma öfverens; sannolikt har han icke utan framgång på dessa användt den bestickningskonst, hvari han visat sig vara mästare.

---

[1] Dokumentet, dat. Husum 5 febr. 1713, är tryckt hos CEDERSCHIÖLD: *Riksdagen 1719*, Bih. s. 33. Att dato är oriktigt, är klart redan däraf, att Fredrik ej kom till Husum förrän 8 febr. Då det för öfrigt är alldeles omöjligt, att holsteinska huset vid denna tid förutsett Stenbocks fara, vågar jag vid sammanställning med dato för Görtz' traktat med Fleming den 12 mars antaga, att här bör läsas 5 mars.

Från Husum synes han hafva hufvudstupa rest till Hannover att uppsöka tsar Peter,[1] med hvad framgång kan lämnas därhän. Därefter sammanträdde han i Hamburg med Fleming, och frukten af deras möte den 12 mars blef ett projekt till en förklaring i Fredriks namn, att gottorpska huset skulle återinsättas i besittningen af sina länder, så fort Görtz bemedlat svenska härens kapitulation, samt en förbindelse af Fleming att, så fort Görtz kommit till Husum, skaffa honom kung Fredriks underskrift och sigill under projektet.[2] När emellertid Görtz härmed infann sig i danska högkvarteret, rönte han först ett kallt och föga gynnsamt mottagande hos de danska statsmännen, som ville uppställa nya villkor, och först sedan han rest åter till Hamburg och där hämtat Fleming, kom saken in i de rätta hjulspåren. De danska ministrarne Vibe och Holstein afgåfvo den 30 mars i kung Fredriks namn en

---

[1] Koser s. 579 och Fryxell 25, s. 221. Detta måste hafva skett före den 8 mars, då tsaren redan hunnit Berlin.

[2] Bägge handlingarna finnas som bilaga 1 i Görtz' Apologi. Jag gifver detta namn åt en »Actenmässiger Bericht» (*RArk.*), som Görtz efter misslyckandet af sin underhandling utarbetat. Den är en viktig källa för kännedomen af denna transaktion, men får brukas med försiktighet. Projektet saknar där dato, men är dateradt 12 maj i en annan afskrift i *Nordalbing. Studien*, 2, s. 34 och 37.

försäkran, att när Tönningen befriats och Stenbock gifvit sig på ett sätt som af konungen godkänts, skulle detta betraktas som bevis på att administratorn varit alldeles oskyldig till Tönningens öppnande, och han följaktligen återinsättas i alla sina länder. Menschikoff å sin sida afgaf en förklaring, att, så fort en konvention genom Görtz' bemedling slutits mellan Fredrik IV och Stenbock samt gottorpska huset återfått sitt land, skulle han föra sin här från halfön.[1]

Härmed var allt klart för att begynna verksamheten i Tönningen.[2] Den 30 mars infann sig Görtz vid fästningsporten och insläpptes utan vidare af den vakthafvande officern, hvilket ådrog den senare arrest på Stenbocks order. Därpå uppsökte han fältmarskalken och föreställde denne, att då det icke vore tänkbart att Tönningen skulle kunna hålla sig i tre månader, före hvilken tid hjälp icke stode att vänta, vore det säkrast att i tid rädda fästningen åt hertig Karl Fredrik och armén åt Sverige genom en hederlig kapitulation. Han sökte styrka sitt andragande genom att fram-

[1] Bägge handlingarna, den senare utan dato, äro tryckta i *Histor. Nachrichten*, Fortsetz. 1, s. 217—222.

[2] Wolfs journal, Stenbocks kritik af denna journal (koncept *Ericsberg*), Görtz' apologi samt framför allt de hos Oscar Fredrik 5, s. 213, tryckta krigsrådsprotokollen äro hufvudkällor för kapitulationsunderhandlingen.

lägga ett öfverslag af fästningens proviantförråd, hvilket utvisade, att denna räckte för högst tre veckor, och meddelade att fienden inom kort torde skrida till bombardement. Stenbock ansåg icke nödigt att rådföra sig med sina underbefälhafvare, utan svarade helt kort, att han ämnade afvakta det yttersta och att han för öfrigt icke kunde yttra sig i denna sak, utan att först hafva inhämtat Wellingks mening, till hvilken han vore af rådet hänvisad. Efter hvad han skref till Karl den 25 maj, åhörde han detta »som en annan matvisa, utan att stort därpå gifva akt». Görtz var nog, för att begagna hans egna ord, beredd på att »trädet icke skulle falla i första hugget»; han afreste den 2 april för att uppsöka Wellingk i Hamburg och söka genom honom påverka Stenbock. Han skall dock icke hafva tvekat att tillika använda ett annat verksamt medel, nämligen att söka hindra tillförsel till Tönningen,[1] en åtgärd som bäst visar att alla medel voro denne man lika goda, blott de förde till målet. Wellingk vägrade emellertid att yttra sig i saken, såsom

[1] Loenbom (4, s. 124 noten) säger, att detta af många bref bestyrkes. Jag har endast sett uppgiften i »Unpartheyisches Bedenken» tryckt 1715. Att Stenbock påstår så bevisar ej något, då han är part, men det är märkligt, att han vågar säga det i bref till konung Karl.

varande en rent militär fråga, hvilken endast anginge Stenbock såsom arméns chef; i det hela ansåg han nog säkrast att icke i onödan draga öfver sig något af det ansvar, som måste följa på den kapitulation, som äfven han nu såg träda fram som en hotande möjlighet. Eget nog visa hans samtida bref, att han kände sig stött öfver att Stenbock, utan att först rådföra sig med honom, inlåtit sig på underhandling, en tämligen orättvis beskyllning, då Stenbock ju vägrat lyssna till Görtz, innan Wellingk först yttrat sig. Förmodligen valde han denna utväg att sålunda skylla på Stenbock för att själf slippa ifrån saken. Hans stämning mot Stenbock var, som vi erinra oss, redan tämligen bitter, och den tvetungade Görtz tyckes icke hafva underlåtit att gjuta olja på elden, genom att för Wellingk utmåla Stenbocks starka ovilja. Görtz berättade nu, att denne låtit undfalla sig, att han i bref varnats det Wellingk svurit honom döden. I harmen skref den senare till svärsonen Banér i Tönningen och utgöt sin vredes skålar öfver Stenbock i ett hvasst och ironiskt bref, som mottagaren gjorde sig ett nöje att uppvisa för fältmarskalken.[1]

[1] Wellingk till Banér 7 april, Banérs svar 12 april. *Upps. B.* F. 109.

Görtz återvände säkerligen alls icke obelåten till Tönningen. Wellingks svar gaf ju Stenbock fria händer, och det bref till den senare af den 7, som Görtz öfverlämnade, kunde blott bereda jordmånen för hans afsikter, ty Wellingk meddelade där, att ingen utsikt fanns till tillförsel och att från Orienten nyheterna voro sorgliga. Men äfven en annan och starkare häfstång insattes nu för att bräcka motståndet. Görtz medförde från administratorn tvenne skrifvelser af den 7 april,[1] som gåfvo en högtidlig bekräftelse på hvad Görtz enskildt sagt och lofvat vid förra besöket. I dessa utvecklade administratorn vikten af att icke dröja, då faran hängde öfver hufvudet, och utlofvade att påtaga sig hela ansvaret inför kung Karl; han försäkrade äfven, att han skulle anskaffa transportfartyg för att föra armén hem, och att han skulle försträcka alla nödiga medel. Tillika förespeglade Görtz hvilka fördelaktiga kapitulationsvillkor som han trodde sig kunna utverka: armén skulle gå ut med undergevär, fanor och fältekipage samt strax hemföras, öfvergevär, kanoner och hästar skulle stanna i fästningen, för att framdeles återställas. Det gjorde sin verkan, och Stenbock sammankallade genast ett krigsråd. Dettas medlemmar förklarade, att så gärna de än

[1] Bägge skrifvelserna i *Danska RA.*

skulle gifva sitt blod för K. Maj:ts tjänst, funno de rådligast att arbeta på en kapitulation, för att rädda armén och hindra att Tönningen jure belli fölle i fiendens händer, och att man därför borde antaga Görtz som mediator.[1] Två dagar senare, den 12, sammanträdde krigsrådet ånyo och mottog då af Stenbock underrättelse om kalabaliken i Bender, något som blott kunde ytterligare stämma sinnena att fortsätta på den beträdda vägen. Man utsåg kommissarier, beslöt gifva dem en instruktion och hade redan utsett ett sammanträde med fiendens kommissarier i Ulvesbüll till den 14. Då hotade plötsligen allt att komma i stockning. Kung Karls bistra bref af den 17 dec., hvari han så strängt tadlade Stenbocks och Dückers åtgärd att i Mecklenburg sluta ett stillestånd och för framtiden förbjöd dylikt, hade nyss kommit,[2] och enligt Karls order gaf Stenbock

[1] Jag har, om ock med mycken tvekan, följt Loenbom, eftersom denne säger sig hafva användt protokollen bland Stenbocks papper i danska RA. Det förefaller dock besynnerligt, att de af OSCAR FREDRIK tryckta protokollen börja först med den 12, utan att antyda något föregående. Hade icke Loenbom så bestämdt angifvit sin källa, skulle jag varit frestad att tro, att han följt Stenbocks uppgift i kritiken af Wolfs journal, så lika äro bägge framställningarna i hufvudsak, men olikheter finnas ock, och jag får väl antaga, att bägge öst ur samma källa.

[2] Huru djupt Karls straffbref gick Stenbock till hjärtat, synes af hans ovanligt frimodiga ord till konungen af den 23

däraf del åt befälet den 13 april. Man ryggade tillbaka för att fortgå på den väg man beträdt, vid tanken på att konungen kanske skulle upptaga denna underhandling lika onådigt.

Det var säkerligen för att häfva intrycket häraf, som Görtz den 16 ånyo infann sig i Tönningen och uppträdde i krigsrådet. Före hans ankomst hade kung Karls bref ännu en gång upplästs, och man syntes fortfarande tveksam, huru man nu skulle ställa sig. Men Görtz visste att med utomordentlig skicklighet parera slaget. Med verklig slughet lät han de församlade först höra, att Fredrik IV på grund af ett uppsnappadt bref från Tönningen af den 23 febr., som i bjärta färger skildrade nöden därstädes, varit hågad att afbryta underhandlingen, och att det kostat Fleming och honom mycken möda att afvärja ett dylikt steg. Därpå visade han omständligt och skickligt, att Karls bref aldrig kunnat åsyfta och således icke heller hade någon tillämpning på en sådan extremitet, som den hvari armén nu befann sig; man måste tolka det efter andan, icke efter bokstafven. Och därefter målade

---

april: »Så må jag dock bekänna, att det mig innerst till själ och hjärta smärtar, då jag måste se mig för all min oförtrutna möda och af innersta krafter trogne gjorde tjänster omsider hafva en sådan belöning.»

han ånyo i starka färger taflan af nöden och omöjligheten af att få hjälp samt framhöll den stora vikten äfven för Sverige af att Tönningen icke blefve ett fiendens rof. Detta gjorde afsedd verkan. Krigsrådet beslöt enhälligt (på 20 olika anförda skäl) att fortsätta underhandlingen. Generalmajorerna Patkull och Mellin, öfverstarne Strömfelt och Svanlod samt auditör Hahn utsågos till ombud, de skulle söka utverka aftåg med fullt gevär, fanor, kanoner och ekipage samt öfverförande af svenska trupperna till hemlandet och de tyska till Pommern m. m. Görtz kunde visserligen vara belåten med sitt verk. Sannolikt har han begagnat tillfället att göra sin herre ännu en tjänst, genom att aftvinga kommendanten de originalhandlingar om Tönningens uppgifvande, som denne innehade och som kunde blifva för administratorn högst kompromitterande, om de råkade falla i obehöriga händer. Wolf var dock klokare än att utan vidare falla i snaran, han tog först till sitt framtida försvar vidimerade afskrifter, innan han utlämnade originalen.

Den 17 april hade bägge sidornas kommissarier sammanträde i Simonsberg (norr om Ulvesbüttel). Två hela dagar förflöto förgäfves, då danska kommissarierna förklarade sig ännu sakna tillräckliga instruktioner. Först den 20 aflämnades

till de svenska ombuden en handling daterad den 19, åt hvilken danskarne sedan tillåto sig gifva namn af deras ultimatum. Innehållet var nedslående: soldaterna skulle få behålla sidogevär och mundering; bagage, kansli och kassa passera fritt, men icke ett ord nämndes om öfvergevär, fanor och kanoner. När kommissarierna den 21 föredrogo detta i krigsrådet, uppstod där stor ovilja. Stenbock yttrade, att han för vemod knappt kunde taga till ordet, så kränkte det honom i hans själ att mottaga dylika anbud. Görtz, som sannolikt förutsett att hela underhandlingen kunde häraf sprängas, infann sig nu i krigsrådet och företedde ett (dock ej underskrifvet) i Fredrik IV:s namn utfärdadt dokument, som jämfördt med det s. k. ultimatum erbjöd något förmildrade villkor. Det tyckes hafva innehållit, att armén skulle behålla sina fanor, men aflämna kanoner och öfvergevär, dock att 12 väpnade skulle bibehållas för hvar fanas bevakande. Görtz föreslog ock, att Stenbock skulle träda i personlig underhandling med Menschikoff och Fleming för att utverka bättre villkor, men detta vägrade denne bestämdt, åberopande kung Karls nyss ankomna stränga bref. Krigsrådet beslöt dock, att underhandlingen skulle fortsättas på basis af de erbjudanden Görtz meddelat, men inom detsamma

synas misstankar börjat vakna, att Görtz icke vore att lita på och att han egentligen afsåge att drifva en separatunderhandling, gående allenast ut på att rädda fästningen. Och så litet var man ännu hågad att antaga hvad villkor som helst, att man den 23 sände Görtz bud, att om underrättelse inginge om succurs till Tönningen, skulle han för bevarande af svenska vapnens ära annullera det anbud som gjorts. Modet sjönk dock snart, då Görtz den 26 återkom och säkerligen lät förstå, att saken låg helt annorlunda. Krigsrådet sammanträdde samma dag, Stenbock framlade den betänkliga situationen (under sammanträdet inlopp underrättelse, att fienden begynt med starka härmassor anfalla afdelningarna ute i Eiderstedt), och resultatet blef att alla, enhvar i långt motiveradt votum, röstade för att fortsätta underhandlingen på de villkor Görtz trodde sig kunna utverka, nämligen bibehållande af fanorna och 12 öfvergevär för hvar fanvakt, i det längsta skulle dock Görtz yrka på 50 man, i stället för 12; en gifven förutsättning för bifallet var dock att administratorn förband sig att sörja för hemtransporten.

Allt syntes nu vara på god väg till ett hastigt slut, för att dock ett ögonblick därefter lämna rum för än större osäkerhet. Till det underliga

omslag i situationen, som nu inträffade, tyckes Görtz mest varit vållande genom ett uppträdande, som från en så slipad diplomats sida icke är lätt att förklara. Enligt Stenbocks uppgift[1] lät han vid sin afresa den 26 framföra genom generalkrigskommissarien Malmberg, som skulle resa i hans sällskap, den något mystiska hälsningen till det samlade krigsrådet, att han tänkte till vinnande af bättre villkor låta de allierade höra, att fältmarskalken bekommit så goda underrättelser från Orienten, att han föga bekymrade sig mera om underhandlingen. Härpå skulle krigsrådet coram protocollo hafva svarat, att Görtz finge handla efter bästa förstånd, blott han icke fördärfvade saken, ty några dylika tidningar hade man icke mottagit. Säkert är emellertid, att Görtz på sin återresa för Menschikoff och Fleming i Höjerswort uppdukade historien om nyheterna från Orienten och om Stenbocks förmenta ändrade hållning, under det han i Husum hos danskarne icke lät höra något därom, utan blott försäkrade, att allt vore på god väg och att svenskarne gåfvo efter.[2] Görtz' beräkning måste väl hafva

[1] I kritiken af Wolfs journal och efter den i försvarsskriften 1716.

[2] Görtz medgifver själf faktum i sin apologi. När händelsen passerade, är icke klart. Att det skett långt före 2 maj,

varit att genom ett dylikt skrämskott framlocka några eftergifter, men hans öfverslughet förde just honom själf i den snara han utlagt. Ty de allierade cheferna underrättade konung Fredrik om hvad han sagt, och denna uppenbara tvetalan, i sig själf misstänkt nog, kom säkerligen helt efterlängtad för de danska statsmännen, som ingenting hellre sågo än att blifva af med både Görtz och sina förra till honom gifna löften. Det kunde knappast undgå dem, att det var alldeles obehöfligt att köpa svenska arméns kapitulation med några uppoffringar åt det förhatliga gottorpska huset, i synnerhet nu sedan man den 27 april fullständigt drifvit in svenskarne inom Tönningens vallar; Görtz' person var dem också icke utan skäl högeligen misstänkt. Man affordrade honom förklaring; med hans slingrande undflykt att alltsammans hvilade på ett missförstånd fann man sig med allt skäl föga tillfredsställd, och den 5 maj tillställdes honom ett respass.

Å svenska sidan lefde man i okunnighet om det som passerat i Husum. Visserligen lät det något oroande, när Görtz den 29 april skref, att

---

hvilken dag Paludan-Müller angifver, är uppenbart. Det kan hafva skett före den 27 april, att döma däraf att Görtz i bref till Wellingk denna dag ordar om möjligheten af en »cessation de la dite mienne négotiation».

danskarne tycktes antaga, att Stenbock förkastat deras ultimatum, men man trodde, att detta berodde på ett missförstånd, och skyndade den 30 att svara med en anhållan, att han skulle upplysa om att detta var alldeles oriktigt. Men än mera förbryllad måste man hafva blifvit, då ett bref af den 2 maj ingick från Görtz, hvari han meddelade, att fienden icke längre ville underhandla och att bombardement förestod. Han upplyste ock, att Wellingk skulle hafva sagt, att Tönningens förlust betydde mera för Sverige, än om hela Stenbocks armé skulle utanför fästningen springa öfver klingan, och att Wellingk därför tillika tillstyrkt att ur Tönningen aflägsna alla onyttiga munnar, såsom officersdrängar och en stor del af tyska rytteriet. Själf vore Görtz af samma mening och ville gå längre, ity att så godt som hela befolkningen borde aflägsnas; om Stenbock härigenom blefve i stånd att försvara sig ytterligare tre till fyra månader, skulle dessförinnan utländsk hjälp med visshet kunna anskaffas. För Stenbock måste det varit en gåta hvad som förmått Görtz, som redan i begynnelsen af april yrkat på snar kapitulation för den trängande nödens skull, att nu uppfordra till ett förtvifladt försvar i ännu några månader. Förklaringen kom inom några dagar, då danske

öfversten Lövenörn den 5 maj infann sig å konung Fredriks vägnar och meddelade, att eftersom Stenbock låtit förstå, att han fått så goda nyheter från Orienten, att han icke ville antaga de erbjudna villkoren, vore man icke längre benägen att medgifva något af hvad han förut begärt; inom 24 timmar måste han förklara, om han ville ingå på det ursprungliga ultimatum. Denna peremtoriska fordran fick en särskild vikt därigenom, att natten mellan den 3 och 4 hade fienden begynt anlägga sina paralleller, och den 5 såg man honom i färd med att uppföra belägringsbatterier. Krigsrådet beslöt den 6 maj att utsända öfverste Strömfelt för att ådagalägga, att man icke gjort sig skyldig till något, som kunde berättiga ett sådant afvisande af all ytterligare underhandling. Han medförde ett bref från Stenbock till kung Fredrik,[1] hvari fältmarskalken vädjade till den danske konungens storsinthet och besvor honom att bevilja den nåd, som intet krönt hufvud borde vägra en olycklig soldat. Det svar som Strömfelt återförde var, att kung Fredrik endast ville underhandla direkt med Stenbock själf, för hvilket ändamål nödiga pass medsändes. För krigsrådet, som sammanträdde den 8, meddelade Stenbock såväl Fredrik IV:s bref som en

[1] *Danska RA.*

skrifvelse, hvilken Strömfelt dagen förut mottagit af Görtz' sekreterare Stambke, hvari denne upprepade alla de skäl, som talade mot att antaga en dansk separatunderhandling, och åberopade kung Karls förbud för konferenser med fienden.[1] Att de holsteinska förmaningarna icke skulle väga tungt, var klart. Krigsrådet beslöt enhälligt, att Stenbock skulle resa ut, och lade i hans hand att bestämma villkoren; märkligt är dock, att det ännu insisterade på fästningens bevarande åt hertighuset. Resultatet af sammanträdet i Oldenswort samma dag[2] i Menschikoffs högkvarter (kung Fredrik hade till Stenbocks förödmjukelse icke infunnit sig, utan blott sändt sina geheimeråd) var, att ett slags tyst stillestånd ingicks och att Stenbock återvände nästan med visshet, att man icke ville veta af någon holsteinsk medling vidare, och att mildring i villkoren knappast stode att utverka.

När Stenbock den 9 härom underrättade krigsrådets medlemmar, blef deras beslut, att eftersom nöden stirrade dem i ansiktet, skulle ultimatum

[1] Stambkes bref finns i *RArk.* Görtz skref själf den 7 maj till Stenbock och höll honom för ögat, att Holsteins öde nu låge i hans hand, samt hotade med hämnd, om Stenbock icke antoge sig dess bästa (*Danska RA.*).

[2] Det tal Stenbock då höll är tryckt i *Nordalbing. Studien* 2, s. 44.

antagas, dock icke utan att man först gjort ett försök att få behålla fälttecknen. Det var dock icke meningen att köpa sig egna fördelar på holsteinsk bekostnad, såsom synes däraf, att då Banér och Wolf, som fått deltaga i detta sammanträde, gjorde föreställningar om att fästningen icke finge uppoffras, lät Stenbock dem med skärpa höra, att man vore visserligen icke Görtz någon tack skyldig för att han förstört underhandlingen, men tillika att de kunde vara förvissade, att man för fästningens bevarande vore villig att utgifva sin sista blodsdroppe. Och så starkt var man å svensk sida öfvertygad om vikten af att icke uppoffra Holsteins intresse, att man ännu den 11 till och med beslöt att hålla på att den holsteinska mediationen skulle medgifvas. Sedan dock de alliérades kommissarier den 12 förklarat, att om icke ultimatum antoges, skulle bombardementet begynna, och furst Menschikoff samma dag meddelat Stenbock, att kung Fredrik aldrig skulle ingå på en holsteinsk medling, var det klart att man måste gifva efter. Man kunde med så mycket mera lugn låta villkoret om en holsteinsk medling fara, som man vunnit visshet om, att kapitulationen icke skulle gälla fästningen utan endast armén. Här hade tydligen Menschikoff och Fleming gjort sina staters intressen gällande mot de

danska önskningarna. Fleming hade redan den 12 meddelat de danska ministrarne, att han icke hade någon order af sin herre att behandla gottorpska huset som fiende, och varnat dem för de farliga följder en dylik politik kunde medföra, och Menschikoff meddelade Stenbock den 14, att Tönningen icke skulle efter arméns utmarsch bombarderas, tvärt om belägringsverken genast demoleras.[1] Härmed hade man från svensk sida vunnit allt hvad man kunde begära, och krigsrådet beslöt samma dag att låta villkoret om en holsteinsk mediation falla. Efter ytterligare en dags förhandlingar, som eget nog tyckas varit rätt heta,[2] undertecknade de svenska ombuden i Oldenswort den 5/16 maj kapitulationstraktaten, som Stenbock följande dag ratificerade.

Vi hafva sett huru Görtz, så fort han såg sig skjuten åt sidan, slog om och uppfordrade Stenbock att hålla ut än en tid. Helt naturligt sökte han bibringa Wellingk samma åsikt och så utöfva ytterligare tryck på den motsträfvige fältmarskalken. Och händelsen gjorde, att han här fann ett

---

[1] Menschikoffs bägge bref i *Danska RA.*, Flemings i *RArk.*

[2] Patkull skref den 15 från Oldenswort till Stenbock, att underhandlingen varit nära att brista, så hade man stött tillsamman (*Danska RA.*).

så mycket villigare öra, som Wellingk, hvilken redan uppgifvit hoppet om möjligheten af att se Stenbock undsatt,[1] plötsligen från Erik Sparre i Paris mottagit underrättelse om, att säker hjälp vore som genom ett under att förvänta, blott Stenbock kunde hålla ut till månadens slut. Sparres bref kom samtidigt med att Görtz' svåger Reventlow låt Wellingk veta, att Stenbock skulle hafva tagit sig före att med undanskjutande af holsteinska husets medling inleda en direkt underhandling med Danmark. Denna senare nyhet var för den danskhatande Wellingk särskildt bitter att höra, han hade ock låtit Stenbock redan den 27 april veta, att det vore bättre att armén fölle för svärdsegg utanför Tönningen, än att den skulle draga fästningen med sig i fallet. Han svarade Reventlow den 9 maj, att han vore förtviflad öfver att höra, att ryktet om Stenbocks nya underhandling vore sannt. Samma dag skref han ock till Stenbock, eget nog utan hotelser eller bittra ord; han fruktade väl att de skulle mera skada än gagna. Han gaf honom blott del af Sparres bref och försäkrade, att hjälpen vore fullt säker;

[1] Ännu den 5 maj skref han till Cronström i Paris, att undsättning vore omöjlig, och att om han finge de 100,000 rdr E. Sparre begärt, skulle de användas till tyska fästningarna. *Upps. B.* N. 440.

flera fartyg voro vid Helgoland, andra väntades snart, och slutligen kunde man ej veta, om icke några fregatter komme att öppna Eidern. På ryktet om en direkt underhandling med Danmark och om fästningens uppgifvande sade han sig ej kunna tro: det måtte vara uppdiktadt. Ännu den 16 upprepade han sina löften och föreslog att låta folket till medlet af juni lefva på bröd och vatten.[1] Dessa bref kommo för sent, och de kunde icke hafva fördröjt kapitulationen, som var oundviklig. De voro för öfrigt, hvad deras hufvudmotiv, fästningens räddning undan danskarne, angår, öfverflödiga, ty som vi sett hade en dylik tanke om att offra fästningen, för att köpa svenska hären bättre villkor, aldrig vunnit insteg hos Stenbock. Man kan dock ej annat än förvånas att se den ömhet Wellingk visar för de holsteinska intressena framför Sveriges sista här. Möjligen har han ansett den senare vara i alla fall förlorad och att Holsteins upprätthållande vore för Sverige ett intresse af första ordningen. Kanske har tanken på den holsteinska successionen till Sveriges tron sväfvat för hans ögon och inverkat på hans uppfattning.

---

[1] Alla de bref jag här anfört finnas i *RArk.*, Well. saken, utom det sista af den 16, som finnes i *Danska RA.*

Det var ingalunda i förtid som Stenbock kapitulerade, armén befann sig i ett tillstånd som gjorde underkastelse oundviklig. Blotta nöden skulle inom några dagar, äfven utan ett ingripande af fiendens belägringskanoner, hafva fört till fästningens fall. Den svenska härens militära ställning hade mot slutet i hög grad försämrats. Under mars månad och början af april hade Stenbock då och då med starka utfall oroat fienden, men när vårens inträde medgaf denne att påbörja operationer i större skala och allt starkare truppmassor för ändamålet samlades nära de svenska positionerna utanför Tönningen, undgick det icke någon, att man snart skulle drifvas inom själfva fästningens murar. Den 26—27 april skedde anfallet. Danskarne hade förberedt det genom att efter ryskt mönster brolägga alla passager. Det danska och sachsiska kavalleriet attackerade längst i väster öfver Gardingen, deras infanteri öfver Kleihorn mot Kotzenbüll, ryssarne i öster längs stora hafsdiket. Allt motstånd var omöjligt mot en sådan öfvermakt, man måste uppgifva såväl positionerna i Eiderstedt som terrängen utanför fästningen. Det svenska kavalleriet fick lämna sina hästar, flera tusen till antalet (för hvilka fästningen icke ägde furage), utanför vallarna och med sadeln på ryggen marschera in. En vecka senare begynte

belägringsarbetena på allvar, 68 grofva kanoner och 24 mörsare voro samlade och massor af bomber, kulor och ammunition, mer än tillräckligt för att förvandla stad och fästning till en grushög. Natten mellan den 3 och 4 maj öppnades första parallellen, och den 5 begynte batterier uppföras. Stenbock beskötdem lifligt och med god verkan ur sina små kanoner, men den 7 begynte fiendens eld, och den 8 voro hans paralleller på ej större afstånd från fästningen än 800 steg. Stilleståndet den 8 afbröt vidare fientligheter.

Nöden inom fästningen talade ett lika starkt språk som fiendens kanoner. Man var, med egna små förråder, hänvisad till de hertigliga magasinen, och om dessas innehåll afgaf kommendanten den 23 april den förklaringen, att 4,400 tunnor råg funnos i behåll af det ursprungliga förrådet på 10,400, men att om han för sin garnisons underhåll i fem månader afdroge 2,500, återstode blott 1,900 tunnor. Det kunde icke räcka långt för att föda den svenska hären, oafsedt att stadens borgerskap också måste hafva något till födan. Stenbock, som hyste sina misstankar att uppgiften ej var riktig och helt naturligt måste hafva visshet om verkliga förhållandet, tilltvang sig den 29 att visitera de furstliga förråden, men resultatet

blef föga bättre.[1] Än värre var att stadens väder- och handkvarnar icke kunde leverera tillräckligt med mjöl för brödbakningen. Inträdde vindstilla, så afstannade bakningen alldeles, och man fruktade med allt skäl, att ett bombardement skulle förstöra kvarnarna, förutom att bagarne då säkerligen skulle sticka sig undan. Allt annat af lifvets goda, såsom smör, ost, grönsaker, salt m. m., för att icke tala om tobak och brännvin, försvann ur marknaden och kunde icke ens fås för penningar, en vara som i öfrigt alltmer sinade ut, då fältkassan icke kunde räkna på tillskott. Kött har troligen ock alldeles tagit slut, försöket att få soldaten att äta hästkött misslyckades; det var en ovanlig föda, ännu osmakligare, då salt och bröd tröto. Största svårigheten var bristen på vatten, friska källor kunde icke finnas i en sådan terräng, och brunnsvattnet var salthaltigt, orent och knappast användbart till bryggning eller kokning; man var hänvisad till regnvatten.[2] När detta tog

[1] De fyra svenska kommissariernas rapport af 6 maj (*Danska RA*) angifver 3,880 tunnor råg, 620 hvete, 190 korn. Den uppgift, som OSCAR FREDRIK 5, s. 120, tryckt, är afgifven 1 maj af kapten C. Wulfrath enligt danska RA. Jag kan ej förklara deras olikhet.

[2] Munk skrifver i sin journal (*HH.* 4, s. 166), att en kanna regnvatten kostade 8 styfver och en sup finkel 2 specier. Lilljehöök säger i sitt memorial, att från början var

slut och likaså bränslet (i denna trakt fanns ingen ved, man eldade med torf eller importerade stenkol), måste nöden snart bli outhärdlig.

Ett säkert bevis på arméns umbäranden är dess höga sjuksiffra. Stenbock skref till Wellingk den 8 mars, att han redan då hade 2,000 sjuka[1] och att dagligen 20 till 30 bortrycktes af döden; den 27 mars meddelade han honom, att förra siffran växt till 3,000 och att på somliga regementen funnos icke 20 man som gjorde tjänst. En månad senare var tillståndet i hög grad förvärradt. Den 27 april gaf Stenbock konung Karl följande beskrifning af detsamma. Det beridna kavalleriet vore 1,860 man, det oberidna 2,513, det friska infanteriet räknade 2,341, sjuksiffran hade stigit till 3,412 (sammanlagd var härens styrka således 10,126 man). På Dal-, Närke-Värmlands och Hälsinge regementen funnos blott respektive 10, 6 och 8 man friska.[2] Brödkorn funnes blott

brist på vatten, ved, kol och öl, att allt vatten var brackvatten, hvarmed hvarken kunde kokas eller bryggas, och att i hela Tönningen fanns ej en droppe utöfver hvad som samlades af regnvatten i cisterner.

[1] Hertigliga garnisonen, som dock ännu slitit så litet, räknade redan den 3 mars 366 sjuka på 1,562 man (Wolfs journal).

[2] Sjuksiffran ofvan förefaller öfverdrifven, eftersom vid utmarschen högsta uppgifna siffra är 2,941; det kan ju nämnas, att vid utmarschen räknade Dalregementet ännu 145 man i ledet

till 4 veckors bröd för 11,700 man,[1] 20 till 30 man deserterade om dygnet, och merendels dogo lika många; sedan ankomsten till fästningen voro 1,433 man bortryckta af döden. Sista fyrken i kassan vore samma dag utgifven.

Denna sista brist var icke den minst kännbara. Det är ytterst svårt att säga hvad Stenbock disponerat af penningar, sedan han instängdes. Enligt krigskommissarien Malmbergs uppgift hafva 39,700 rdr dels genom växlar dels ur furstliga ränteriet levererats i krigskassan i Tönningen; häri ingå med visshet de 17,000 rdr i danska kronor och 800 rdr kurant, som Wellingk remitterade den 17 mars. Huruvida åter de summor af 5,000 och 6,000 rdr, som Stenbock den 6 och 13 maj afpressade borgerskapet, då kommendanten vägrat utlämna något ur den hertigliga kassan, likasom de 5,000 denne själf ändtligen den 16 verkligen utbetalte, däri ingå, kan jag icke afgöra.[2] Bristen i fältkassan var särskildt

[1] Det står 1,700, men skriffelet är uppenbart, och ett öfverslag af förråden från 6 maj i danska RA. säger, att dessa räcka för 11,700 man i en månad och 5 dagar.

[2] Malmbergs generalförslag på kostnaderna för Stenbocks expedition (*Ericsberg*), Wellingks bref 17 mars (*RArk.*) och Wolfs journal. Banér har en uppgift i bref till Wellingk den 18 april, att Stenbock på Wellingks växlar lyft 43,700 af de 50,000 som funnos i Wolfs kassa. Detta strider dock alldeles mot hvad Wolf säger i sin journal.

kännbar för officerarne, och hela regementens officerskårer ingingo med klagomål öfver sin nöd. Under dylika förhållanden var det föga underligt, om rymningar allt oftare förekommo, troligen dock egentligen från de tyska regementena. Dessa fäktade för ära och penningar, och så länge Stenbock förde dem till seger, hade de villigt följt, äfven under de svåraste strapatser, men att slita ondt för ingenting var för dem föga lockande, Sveriges sak kände de icke som sin. Allt ifrån början af mars förekommo rymningar dagligen. Den 25 april hade Marderfelt rapporterat från Welt i Eiderstedt, att det Bremiska regementets soldater icke blott rymt utan äfven skjutit på sina officerare, två dagar senare vid danskarnes angrepp deserterade mellan 300 och 400 af regementet. Härifrån var icke långt till myteriet. I krigsrådet den 9 maj uttalades farhågor för allmän revolt, och Stenbock skref efteråt till Karl, den 25 maj, att soldaterna icke lydde sina officerare utan hotade att öppna portarna och plundra staden. Kapitulationen har sålunda framtvingats af bistra förhållanden, för hvilka äfven den kraftigaste vilja och det starkaste mod måste böja sig.

Det är af vikt att känna åtskilliga bestämmelser i konventionen i Oldenswort den 16

maj,[1] särskildt därför att kapitulationsbrottet bildar ett så viktigt kapitel i Stenbocks lif och gifvit anledning till de starkaste beskyllningar från bägge sidor för svek och löftesbrott. Jag återgifver därför hufvuddragen af de viktigaste paragraferna.

1. Hela Stenbocks armé, som inryckt i Eiderstedt och Tönningen, skall gifva sig fången, officerarne behålla sina gevär, underofficerare och gemene undergevär och mundering, alla sitt bagage och sina dokumenter, fältkassan går ock fri. Kanoner däremot, öfvergevär, hästar och öfrig krigsarmatur samt insignier, fanor, pukor och trummor skola aflevereras. Utmarschen skall begynna om tre dagar och vara afslutad inom 8 dagar. Marschen och fördelningen af kvarteren skola regleras efter specifikation utfärdad från dansk sida.
2. Transporten af de svenska trupperna samtligen,[2] efter att de först antingen utväxlats

[1] Utgifven i samtidigt tryck. Det af de allierade cheferna underskrifna och beseglade originalexemplaret finnes i *RArk.*

[2] I paragrafen står: »Die Transport dieser schwedischen Trouppen insgesamt... geschieht nirgends anders hin als nacher Schweden.» Detta tolkades från dansk sida, som om armén ej kunde borttransporteras annat än som en helhet. Men det synes mig tämligen säkert, att denna formulering från början afsåg att från dansk sida afvisa svenskarnes önskan att få sina tyska trupper förda till Pommern.

mot andra fångar eller löst sig efter kartelet,[1] sker endast till Sverige och på Sveriges bekostnad, fartygen skola förses med danska pass och få förhyras äfven från danska och furstliga undersåtar.

3. Svenska nationaltrupperna skola icke afsöndras från de tyska regementena, utan samtligen föras till Sverige.

4. Transporten skall äga rum så fort utväxling eller ransonering efter kartelet verkställts.

5. Under durchmarschen och rastedagarna skall med underhållet förfaras efter kartelet, och fritt logement samt lägerplats tillförsäkras, men sjöprovisionen anskaffas på svensk bekostnad.

7. Ingen af de svenska trupperna skall tvingas att taga främmande tjänst.

9—10. Utmarschen sker brigadvis, och kommissarier förordnas, som föra trupperna och sörja för underhållet, dock på Sveriges bekostnad, såsom kartelet reglerar.

11. De sjuka förläggas i Eiderstedt och kunna efter tillfrisknandet föras antingen till sina

---

[1] Kartelet slöts 7/18 jan. 1713 i Lübeck mellan svenska och danska generalauditörerna Sylvin och Bornemann samt ratificerades 10 april af bägge ländernas regeringar.

regementen eller omedelbart till Sverige. Medikamenterna anskaffas från svensk sida, nödiga officerare, präster och fältskärer förunnas de sjuka.

16. Till betäckning af transporten äger Sverige utsända en eskader af 2 till 3 fregatter, som skola erhålla danska pass.

18. Man förpliktar sig från svensk sida att, förrän transporten skall ske, lösgifva alla i Sveriges tyska fästningar befintliga fångar tagna från de tre allierade makterna, mot vederbörligt afdrag i den ranson som skall enligt kartelet betalas. Likaså lofvar Stenbock att med all sin förmåga arbeta på, att detsamma vederfares i Sverige varande fångar tagna från de nordiska allierade.

19. Konungen af Danmark lofvar nådigt att icke vilja detta år bombardera Tönningen, hvadan svenska trupperna äga vid utmarschen rasera de danska tranchéerna och batterierna.

20. Det står de svenska trupperna fritt att hos främmande makter söka garanti för kapitulationen.

Stor till antalet var icke den här som nu gick i fångenskap, men den hade under en stor fältherre visat hvad den kunnat uträtta, och den hade ingifvit sina motståndare en fruktan, som icke minst

visade sig i de svekfulla ansträngningarna att fortfarande beröfva den friheten. En fältmarskalk, 8 generalmajorer och 14 öfverstar, de fleste män som redan gjort sig ett namn, samt omkrig 11,000 andra officerare och soldater föllo i fiendens hand.[1] Härtill kommo 1,998 hästar, 19 kanoner, 61 standar, 67 fanor, 147 trummor, 8,747 gevär, 4,485 par pistoler, 910 pikar m. m. Den 20 maj begynte de första regementenas utmarsch, med hoprullade fanor och utan att spelet rördes, officerarne gingo till fots med värjan i handen. I Höjerswort fingo de marschera förbi kung Fredrik och aflämna gevär och fanor, hvarpå danska officerare togo hand om dem som fångar. När Stenbock nalkades konungen, steg han af hästen på 15 stegs afstånd, blottade sitt hufvud, trädde fram och kysste, djupt böjande sig, den hand som konungen uträckte,[2] hvarpå han vördnadsfullt och tydligen i afsikt att stämma konungen

[1] Här som alltid i dylika fall variera uppgifterna. Största förtroendet bör väl den lista hafva som lämnades af svenska generalstaben den 20 maj till danske öfvergeneralen von Scholten (VAUPELL 1, s. 491). Den lyder på 590 officerare, 10,520 underofficerare och soldater.

[2] Skildringen af mötet med kung Fredrik är efter ströskriften »Extract eines Briefes aus Husum den 22 Maj 1713». Författaren skall enligt uppgift i en handskrift i Kungl. Bibl. i Stockholm (»Nachricht von... Magnus Stenbock» af en viss L. E. B.) hafva varit den ryktbare postmästaren Erlund, som

till välvilja yttrade, att sedan Guds skickelse gjort honom och hans armé till konungens och de allierades fånge, och sålunda hans lif och framtida lycka af denne berodde, kastade han sig för konungens fötter, i den vissheten att denne, såsom icke blott en stor kapten utan en vän af hvarje rättskaffens soldat, icke skulle tillåta, att han med sin värnlösa hop alldeles förginge; hvad som icke kunnat genom kapitulationen utverkas hoppades han att af kunglig nåd se sig beviljadt. Enligt Stenbocks uppgift skall fältmarskalken Fleming hafva bedyrat, att om en så förbindlig underkastelse[1] riktats till tsaren eller konung August, hade de icke blott återgifvit honom sina trupper, utan hjälpt honom att utan dröjsmål komma hem. Om konung Fredrik säger Stenbock, att denne gaf ett nådigt svar på hans tal och försäkrade, att kapitulationens bestämmelser skulle heligt efterkommas. Den danske berättaren tillägger, att konung Fredrik gjort åtskilliga frågor, hvilka Stenbock besvarat distinkt och med god kontenans. Efteråt gaf konungen taffel,

sedan i Köpenhamn bevakade Stenbocks korrespondens och stal hans papper.

[1] Den ringa verkan denna ödmjukhet hade kom Stenbock sedan att skrifva i Försvarsskriften 1713: »Ångrar mig allenast den obligeanta soumission jag aflade till konungen af Danmark.»

där Stenbock fick plats mellan furst Menschikoff och hertigen af Württemberg. Hans briljanta sällskapsgåfvor och klara hufvud skulle där väckt allmänt uppseende. Redan under middagen fick han dock en påminnelse om, att han var beroende af segrarens nåd. Han erhöll nämligen bud från Patkull, att danskarne togo hästarna från kavalleriets underofficerare, men då han vände sig till kung Fredrik och anmärkte, att efter hästarna icke voro af staten utan af underofficerarne själfva anskaffade, låg häri ett brott mot kapitulationen, blef konungens svar blott, att som han försåge sina underofficerare med hästar, så måste han ock betrakta de svenskes hästar som sitt byte.

Efter middagen återvände Stenbock till Tönningen för att öfvervaka sina truppers fortsatta utmarsch. Härunder gjordes två nya försök af danskarne att på sidan om kapitulationen tillgodose sina egna intressen. Det ena gick ut på att kringgå det i kapitulationens 19 punkt afgifna löftet, att belägringsverken skulle demoleras. Trenne dagar hade förgått utan att fienden bortfört sitt artilleri. Stenbock sände då den 22 bud till Menschikoff[1] och anmälde förhållandet, hvarpå svenska soldater, understödda af borger-

[1] Menschikoff och Fleming hade den 17 maj afgifvit hvar sin försäkran, att demoleringen skulle få under utmarschen

skapet och af uppbådadt landtfolk, den 23 började arbetet att jämna verken med jorden. Det andra afsåg att få den s. k. Wellingkska bataljonen, hvilken redan långt före Stenbocks ankomst till Holstein varit anvärfvad till garnison i Tönningen, inräknad bland de kapitulerande trupperna. Stenbock protesterade häremot,[1] redan innan han den 26 maj lämnade fästningen med sin generalstab för att gå till Husum. Och när danskarne därstädes förnyade sin fordran, blef han så förbittrad, att han först tänkte uteblifva från den kungliga taffeln, till hvilken han var inbjuden, men på Flemings föreställning, att en utväg torde nog finnas, inställde han sig och begagnade tillfället att förehålla konung Fredrik det obilliga i att man mot kapitulationen ville tvinga honom till något, som dock icke stod i hans makt att uppfylla. Konungen skall hafva lett nådigt och svarat: »Man wird den Feld-Marschall zu nichts unbilliges zwingen.»

Med kapitulationen borde sorgespelet egentligen varit ändadt. Det skulle snart visa sig, att

verkställas af svenska trupper. *Histor. Nachricht.* Forts. 1, s. 184.

[1] Se hans bref till Scholten 25 maj (*Danska RA*) och Försvarsskriften 1716. Wolf i sin journal under 25 maj påstår tvärtom, att Stenbock har i början yrkat på, att denna bataljon skulle inräknas bland svenska trupperna.

hvad som skett var blott första akten i ett ännu bedröfligare skådespel. Hvad svärdet begynt skulle sveket ihärdigt fortsätta, intill dess att af Stenbock och hans här ej mer än namnet återstod. Ännu anade man icke något dylikt. Stenbock hade omedelbart efter kapitulationen, troligen redan den 18,[1] sändt öfverste Wulfrath och öfverstelöjtnant Cronstedt till Sverige att hos rådet anhålla om penningar till arméns utlösen, och samma dag skref han direkt till gamle Wachtmeister i Karlskrona för att påskynda utrustningen af transportfartyg och konvojfregatter. Äfven till talrika andra håll afgingo bref om olyckan med begäran om understöd, såsom den 17 till Wellingk,[2] den 18 till administratorn. Rörande är att finna det Stockholms trogna borgare äro bland de första han underrättar om sin olycka. Tyngst af allt var väl att meddela kung Karl, att den svenska hären måst utan strid gifva sig fången åt fienden. Samma dag han ratificerade kapitulationen, den 17 maj, skref han

[1] LOENBOM 4, s. 145 säger $^{11}/_{22}$ maj. Men då brefvet till rådet, som dessa herrar medförde, var dateradt den 18 maj, och ingen anledning förefanns att uppskjuta afresan ett ögonblick, samt Wulfrath den 23 maj n. st. i Helsingör daterar bref till Stenbock, vågar jag antaga, att de affärdats den 18.

[2] Instruktionen för Strömfelt till Wellingk är daterad den 18. *HSKH.* 16, s. 167.

några rader för att omtala hvad som skett.[1] Det fräter hans sinne och hjärta, säger han, att sätta pennan på papperet för att förtälja utgången; det har behagat Gud att efter Gadebusch icke göra något vidare under med hans lilla förlåtna hop, och han böjer sig med bedröfvadt hjärta under Hans styrelse; hans säkra hopp är dock, att konungen icke skall tillräkna en trogen tjänare den olycka, som ej kunnat undvikas. Den 25 affärdade han en något vidlyftigare skrifvelse, den ändas med de rörande orden: »Mig går det närmare till hjärtat än någon tro kan, och hade hellre önskat mitt blod för längst vara af Ed. K. Maj:ts fiender uttappadt än erlefva denna grämelsen och nu på min ålderdom den olycksaliga dagen, som mina öfriga dagar med stundelig smärta lärer förkorta, hvarvid jag ingen annan hugnad kan hafva än i min olycka blifva försäkrad om Ed. K. Maj:ts vanliga nåd och få höra Ed. K. Maj:ts välgång mot dess mångfaldiga fiender.» Den rättvisan måste man göra kung Karl, att han, trots allt hvad som från Wellingks och de holsteinska statsmännens sida hviskades i hans öra, har lugnt bedömt den olycka som inträffat och icke lagt den Stenbock till last. För Stenbocks oroliga och nu särskildt djupt upprörda

[1] Tryckt i Tidningar utg. i Uppsala n. 16, 1773.

sinne var det dock icke nog att rättfärdiga sig för sin öfverhet, han kände ock ett behof af att vädja till allmänheten, troligen ej minst därför att han anade eller kanske visste, att hans vedersakare, särskildt just Wellingk och Görtz, nog gjorde sitt bästa att nedsvärta hans person och gärning. Han nedskref för detta ändamål strax efter att han kommit till Husum en kort relation om sitt fälttåg, hvilken han afsåg att sprida genom trycket. Detta kom dock icke till utförande i hans lifstid, utan skedde först flera år efter hans död och då i fransk öfversättning; på svenska blef den aldrig utgifven.[1]

[1] Denna relation, tryckt i »Mémoires de Stenbock», s. 129, under titel »Autre relation d'un anonyme», är samma arbete som den i svenska handskrifter ej ovanliga »Kort och sannfärdig Berättelse» etc. Bägge äro odaterade, men som jag har uppvisat (Mémoires de Stenbock, Kritisk studie, *Samlaren* 1906), var relationen ursprungligen daterad i Husum den 22 maj (2 juni).

SJÄTTE KAPITLET.

Kapitulationsbrottet.

Den öfverenskommelse, som slöts i Oldenswort den $^{5}/_{16}$ maj om svenska härens utlösning, kom aldrig till utförande. Om orsaken härtill voro redan på den tiden meningarna delade och hafva alltsedan förblifvit det. Å bägge sidor uthäfde man mot hvarandra de svåraste beskyllningar. Svenskarne anklagade danskarne att hafva på alla upptänkliga sätt svekfullt kringgått kapitulationen för att få behålla den dyrbara underpant, som de fått i sin hand; danskarne svarade med att påstå, att svenskarne saknat både god vilja och förmåga att uppfylla åtagna förpliktelser, och att de hade sig själfva att tacka för att hären stannade i fångenskap. Det är nu ingalunda svårt att förstå, att den samtida uppfattningen å ömse sidor om hvad som verkligen skett och huru det skedde gick alldeles i sär. Nationalhatet omöjliggjorde hvarje opartisk dom om tilldragelserna, kännedomen om handlingarna var naturligen ofullständig, och det politiska intresset bjöd att skön-

färga hvarje åtgärd, äfven den som uppenbarligen var en ren dålighet. Men sedan århundraden svunnit hän och lidelsernas storm lagt sig samt tidens aktstycken blifvit tillgängliga, borde historien vara i stånd att komma till en lugn och riktig dom öfver de händelser, som så djupt upprörde samtiden. Huruvida det lyckats mig att döma objektivt och opartiskt, må läsaren afgöra, jag skall försöka att låta handlingarna själfva oftast tala.

Innan jag går in på teckningen af den omtvistade epoken, är det dock nödvändigt att taga i skärskådande den framställning af rättsfrågan, som en af Danmarks siste häfdatecknare gifvit;[1] den tål vid att synas i sömmarna, och en inledande granskning af dess hufvudpåståenden skall för läsaren lätta uppfattningen af min följande skildring. Han har fullkomligt rätt i att betona, att kung Fredrik icke hade något intresse i att påskynda den fångna härens utlösning, utan tvärtom af hänsyn till sin egen och sitt lands välfärd icke kunde efterskänka något af den rätt kapitulationen gaf honom, ingen kunde begära, att han skulle återgifva sin motståndare denna tappra

[1] C. PALUDAN-MÜLLER: *Omrids af Kong Frederik den Fjerdes Kamp med Grev Magnus Stenbock* etc. (Historisk Tidsskrift, Fjerde Række, Bd. 6, 1877—1878 s. 9—114).

armé, utan att de härför uppställda villkoren uppfyllts. Man kan ock godt förstå författarens mening, att kung Fredrik icke kunde känna någon frestelse att behandla saken ridderligt eller visa något ädelmod vid utlösningen. Dylika egenskaper misskläda dock visserligen icke vare sig en konung eller ett folk, och om de också icke ägt göra sig gällande i afgörandet af hufvudfrågan, torde de godt försvarat sin plats, då det gällde att tolka, än mera att tillämpa bestämmelserna om de fångnas behandling under väntetiden. Men härförutom fäller författaren omdömen, i hvilka det torde vara omöjligt för en oförvillad betraktare att instämma. Han godkänner kung Fredriks sätt att betrakta kapitulationen som en nådeakt, hvars tolkning tillkom honom ensam såsom den benådande, och underkänner Stenbocks uppfattning, att den var ett kontrakt, och detta påstående stöder författaren i synnerhet därpå, att Sverige underlåtit att, som § 20 i kapitulationen medgaf det, skaffa garanter för densamma, i följd hvaraf ingen domare fanns, när parterna icke kommo öfverens. Det sista må vara sant, att det möjligen kunnat vara en fördel för Sverige, om det kunnat vid förefallande tvister åberopa garanters utslag, men ingen lärer väl därför godkänna det godtyckliga påståendet, att konventionen härigenom

förlorat sin tydliga natur af ett kontrakt mellan tvenne parter. Ett dylikt påstående är en väl ohöljd sofism. Vidare anser författaren sig kunna försvara, att danskarne sedan satte som villkor för utlösningen, att de allierades fångar i Sverige skulle först frigifvas. Och dock säger kapitulationen uttryckligen i § 18 blott, att Stenbock lofvar att personligen göra sitt bästa för att detta skall ske, och det danska försöket att åberopa bestämmelsen i § 2, att fångarne hemtransporteras, sedan de först antingen utväxlats mot »andra» fångar eller lösts efter kartelet, såsom ett bevis på att Sverige skulle vara *skyldigt* att lössläppa de allierades fångar i Sverige, innebär en så godtycklig och orimlig slutsats, att den aldrig bort kunna framföras, än mindre i våra dagar försvaras. Den borde så mycket mindre kunnat framställas, som § 18 uttryckligen angifver, hvilka fångar Sverige var skyldigt att lösgifva, nämligen de som befunno sig inom dess tyska områden. Häraf är tydligt att § 2 medger Sverige som en *rätt* att, före utlösningen med penningar, ställa till utväxling ej blott de fångar det hade i Tyskland, utan äfven dem som funnos annorstädes. Vidare vill författaren bestrida det svenska anspråket på, att fångarne skulle erhålla sin förplägning och dagskilling af danska regeringen,

därmed, att i kapitulationens § 5 blott talas om dylikt underhåll under genomtåget och rastedagarna, men han förglömmer alldeles att kartelet innehöll en allmängiltig bestämmelse i detta afseende. Den annars något oklara paragrafen i kapitulationen förklarar sig då själf, den häntyder på att de svenska underhandlarne föreställt sig, att fångarne skulle marschera direkt till embarkeringsorten, och att det icke skulle blifva fråga om något uppehåll. Ännu ett egendomligt påstående af författaren måste jag här vidröra. Bland de många bevis han tror sig kunna anföra på förseelser å svensk sida är egendomligt nog ock det, att man aldrig lagt upp på bordet kontanter och goda växlar. Detta låter ju onekligen mycket kraftigt, men han förtiger alldeles, att tillfälle aldrig förelåg för svenskarne att visa sin goda vilja i detta afseende, ty icke kan man väl begära, att dessa skulle gå och på förhand styrka sin vederhäftighet som betalare genom att lägga summan på bordet och därpå stryka den i fickan igen. Betalningen kunde icke ske, förrän parterna voro öfverens om skuldsummans storlek, och det blefvo de aldrig. Detta uttalande af författaren stöter så mycket mera, som han på annat ställe förutsätter, att en s. k. likvidation af ömsesidiga fordringar skulle föregå, innan definitiv

uppgörelse kunde träffas; under sådant förhållande tager sig hans ordande om, att man å svensk sida icke velat eller kunnat lägga kontanter på bordet, nästan ut som ett försök att missleda den mera okunnige läsaren. Åtskilliga af hans andra anmärkningar om svensk vrångvilja och långsamhet torde belysas genom den teckning af händelserna, till hvilken jag nu öfvergår.

Jag inleder denna med att framhålla den ställning, som Danmarks statsmän från första början intogo och konsekvent vidhöllo i fråga om kapitulationens uppfyllande. Den har icke varit förut uppmärksammad, och dock kastar den ett alldeles nytt ljus öfver händelserna. Detta ljus är så skarpt, att det omöjliggör hvarje försök att hädanefter framställa den danska regeringen som en lagens stränga riddare, och det gifver förklaringen till, att alla bemödanden från svenska regeringens sida att skaffa sina landsmän hem blefvo fruktlösa och måste blifva det. Redan den 22 april 1713, vid ryktet om en förestående kapitulation, skrefvo de danska geheimeråden i Köpenhamn, O. Krabbe och C. Sehested, till kung Fredrik, att om kapitulationen, hvilken de afstyrkte, redan vore sluten, kunde den godt brytas, särskildt med åberopande af Stenbocks okristliga förfarande mot Altona. Andra exempel på dylikt

förfarande saknades icke, så tsar Peters mot Riga, svenskarnes behandling af fångarne vid Helsingborg i förra kriget, då dessa icke fördes till danska gränsen utan skulle släpas till den norska, så Wilhelm III:s åtgärd att fängsla marskalk Boufflers efter Namurs fall. Konungen borde så mycket mindre hysa några skrupler, som ingen redlighet varit eller stode att hoppas hos denna högmodiga och oförsonliga fiende. Den 29 april upprepa de sitt råd, Stenbock måste hållas kvar, så länge kriget varar; den 19 maj tillstyrka de, att fångarna kvarhållas till krigets slut, eller att man åtminstone på alla möjliga sätt drager ut med deras lösgifvande. Den 23 maj, när de fått den förhatliga kapitulationen i sina händer, utveckla de i detalj, huru det bör tillgå. Det vore i konungens intresse, att transporten, om ock svenskarne erbjöde sig att betala, dock uppskötes under allehanda pretexter så länge som möjligt, tills man finge se, huru svenskarne ämnade förfara med de i deras eget land befintliga fångarna. Man hade härtill god förevändning däruti, att ingen tid vore bestämd för transportens afgång; det hade ock med sig den fördelen, att svenskarne sålunda tvingades att till förmån för danska undersåtar dess förinnan förtära hvad de afpressat Holstein. Hvad transportfartygen anginge, kunde man nog

ock upptänka diffikulteter. Fångarna kunde, alldeles som svenskarne gjort i kriget 1678—1679, så mycket som möjligt föras ikring. — Och månader efteråt, då det utsedda målet borde tyckas hafva varit genom öfvergrepp och förhalningar af alla slag tillräckligt vunnet, hemställa de, den 23 sept., att konungen måtte med hågkomst af deras tidigare råd låta lösgifvandet anstå ännu en tid, åtminstone tills man finge se hvilka propositioner Görtz medfört, och blott tre dagar därefter inskärpa de helt enkelt, att Stenbock och hans här borde kvarhållas, ty om de komme lös skulle de blott göra större skada.[1] Att dessa från Köpenhamn afgångna rådslag delades af de geheimeråd, som befunno sig i kung Fredriks närhet, Vibe, Holstein och Eichstedt, är tämligen klart af händelserna.

Jag tillåter mig icke att afgöra, om kung Fredrik fullt och helt delat sina statsmäns åsikter, eller om han möjligen tänkt något noblare, men under händelsernas gång omedvetet låtit göra sig till ett verktyg i deras händer: jag känner därtill för litet tidens handlingar. Det intryck jag fått

---

[1] Geheimerådens bref finnas i afskrifter i *RArk.* Sehested tyckes icke för andra dolt sina tankar. Enligt Stenbocks uppgift (*Försvarsskrift 1716*), hade han i Köpenhamn vid inlöpande af nyheten om kapitulationen sagt till franske envoyén Poussin, att ingen af dem, som gifvit sig, borde återse Sverige.

är, att han i botten varit en rätt välvillig och godmodig männniska, men en envåldshärskare af en svag och tillika vällustig natur kan, utan att vilja det, låta sig af en starkare hand ledas till åtgärder af hårdhet, nästan grymhet. Det går så mycket lättare, om man för honom halft beslöjar arten af hvad som sker och döljer sättet, hvarpå det utföres.[1] Stenbock åtminstone tyckes alltid hafva ansett, att kung Fredrik icke alldeles saknat en viss kunglig uppfattning, men väl att han fördes bakom ljuset af andra. Det kan förklara, om ock ej ursäkta mycket af den ovärdiga behandling, som han sedan lät Stenbock undergå. I fråga om kapitulationen kan man naturligen icke lägga honom till last, att han före dess afslutning har, redan den 19 april, lofvat sina allierade, att de skulle åtnjuta hvar sin tredjedel af lösen och bytet;[2] dessa hade ju goda kraf på sin andel. Men väl kan man anmärka, att detta hans sidoaftal icke kunde äga någon rättskraft gentemot kapitulationens bestämmelser. Om det däremot är sant, att han före kapitulationen förbundit sig gentemot Ryssland att icke verkställa aftalet,

[1] Patkull till Stenbock 6 sept.: »Alla raisonable människor försäkra, att han (Fredrik IV) är härom okunnig.» Bilaga till Stenbocks bref till Karl, 17 sept.

[2] *Unrechtfertigkeit* s. 83.

förrän de ryska fångarna i Sverige utlämnats,[1] blir detta en fläck på hans ära, ty kapitulationen hade hans kungliga ord, och i den förmäles intet härom. Ingen reservatio mentalis kunde försvara löftesbrottet.

Man har beskyllt Sverige för långsamhet i de åtgärder, som från dess sida erfordrades för att få Stenbock lös. Beskyllningen är ogrundad, och man kan snarare säga, om man betraktar Sveriges dåvarande nöd, att det är förvånande att se, med hvilken hastighet både medel till lösen och fartyg för de fångnas hemförande anskaffades. Förklaringen låg i den popularitet Stenbocks namn åtnjöt, man kände som en nationell hederssak att icke låta hjälten och hans trogna här längre än nödigt var försmäkta i dansk fångenskap. Enhvar ville gifva sin skärf, och i spetsen gingo Stockholms borgare, på hvilka fältmarskalkens fosterländska hänförelse gjort ett outplånligt in-

---

[1] I *RArk.*, Handl. rör. Nord. kriget, finns en odaterad, oundertecknad uppsats, säkerligen från Poussin till Stenbock, hvari säges, att ryske ambassadören vid ett besök meddelat, att då Stenbock i Tönningen underhandlade med konungen af Danmark ensam, hade ambassadören till säkerhet för sin herres intressen utverkat af konungen en förbindelse att icke låta Stenbock med sin här återvända till Sverige, förrän ryska fångarna därstädes lösgifvits. Stenbock uppgifver detsamma i bref 15 jan. 1714 till Ulrika Eleonora. (*Anzeige* s. 84.)

tryck. Likaså hade man i Malmö genast trädt tillsamman vid underrättelsen om kapitulationen och beslutit sammanskjuta 6,000 rdr, hvarom man med fin uppmärksamhet genast underrättade Stenbocks maka. Icke utan stolthet skref hon till sin man, »att hela Sverige denna här tiden visat en sådan ömhet och tendress för min ängel, som hade han varit deras far, och när de fått höra kapitulationen och att de kan få ransonera min ängel, så vilja de det göra med gladt hjärta, ja om de skulle betala det, endast därtill allenast de finge Stenbocken hem, så akta de aldrig hvad det kostar».[1] Och regeringen handlade med ovanlig raskhet. Efter att Wulfrath och Cronstedt ankommit (som det tyckes den 20 maj g. st.), hade rådet sessioner både för- och eftermiddagar,[2] och redan den 26 maj hade det anskaffat nödiga medel till ransonen, med hvilka öfverste Wulfrath sändes till Wellingk i Hamburg,[3] och order af-

---

[1] 28 maj g. st. 1713 efter MALMSTRÖM s. 56; Sylvin till Stenbock, Hamb. 10/20 juni, att Stockholms borgare gifvit 6 till 8,000 (*Danska RA.*). Jfr C. G. Sparres bref från Stockholm 1 juni till Stenbock, att man där vill gifva sin sista skilling. (Lettre au sujet de la capitulation . . . 1716, s. 38).

[2] Gen. major C. Ekeblad till Wellingk 23 maj g. st. Stockholm. (*RArk.* Well. saken).

[3] Rådet till kung Karl 26 maj. *HH.* 11, 2, s. 160.

gingo till Karlskrona om påskyndande af transportflottans utrustning. Det största tillmötesgående visade man i afseende på Stenbocks begäran, att fångarna i Sverige skulle lösgifvas; kung Karl hade visserligen förbjudit dylikt, men han hade, ansåg man, då icke kunnat förutse Stenbocks olycka, och man kunde icke inför världen försvara, om man försummade något för att lösa honom och hans här; äfven om kung Fredrik vägrade släppa svenskarne, hade man därmed visat Stenbock, hären och hela riket, att man icke försummat något.[1] Till Stenbock själf skref rådet den 30 maj med beklagande af hans olycka och meddelande af hvad det redan åtgjort. Den summa, som remitterades till Wellingk, var 110,411 rdr kurant i goda växlar på Hamburg, Lübeck och Amsterdam,[2] den skulle endast få användas till ransonen; och beloppet har säkerligen ansetts vara för ändamålet tillräckligt, i det 70,000 borde räcka till lösen och resten att betala det under-

[1] Öfverläggningen i rådet utan dato (men troligen 29 maj) är tryckt i fransk öfversättning i förenämnda Lettre au sujet . . . s. 28.

[2] LOENBOM 4, s. 175. Han meddelar, att i Hamburger banco utgjorde beloppet 84,650, hvilket jag här anmärker, då Paludan-Müller af de två olika summorna tagit sig anledning att tala om oklarhet i afseende på remissens verkliga belopp.

håll, som de fångne åtnjutit till dagen för utlösningen.[1]

Äfven transporten har icke låtit oskäligt vänta på sig. I Karlshamn utrustades 16 transportfartyg, rymmande 4,000 man, och nya för ytterligare 5,000 gjordes i ordning; i Karlskrona gjordes tvenne fregatter segelklara, Phoenix och Postiljon. De ställdes under befäl af den tappre kommendör Nils Ehrensköld, som något efter midten af juni afseglade och troligen i början af juli (n. st.) ankrade i Apenrade, efter att först af misstag hafva inlupit i Sönderborg. Om de onödiga vidrigheter, som genom dansk tillskyndelse vederforos dessa, får jag yttra några ord längre fram.

---

[1] När Eva Stenbock i bref till sin mor 15 maj g. st. (*Ericsberg*) nämner siffran 70,000, betyder det naturligen, att Stenbocks ombud, som nyss lämnat henne, uppgifvit detta belopp. Samma eller något lägre siffra förekommer i flera samtida handlingar. Ett än bättre bevis är, att den tredjedel, som Fleming mottog, besteg sig till 22,280 rdr kurant. Och underhållskostnaden för 10,000 man har Stenbock, efter 3 skilling per man, beräknat till 1,000 rdr dagligen. Men härtill kom, att man å svenska sidan, där man dels hade en mängd fångar att bjuda i utväxling, dels ägde fordran för deras underhåll, ansåg sig vid likvidation skola komma att äga en icke obetydlig motfordran. Sylvin ansåg, att Sverige borde vid likvidationen få till godo 20,000 (till Stenbock 24 maj, *Danska RA.*). Wellingk antog (9 juni till Stenbock, *RArk.* Well. saken), att underhållet för danska fångar i Sverige och Wismar skulle öfverstiga danska andelen i ransonen.

Men äfven Stenbock hade icke varit overksam för att befordra sin och sina olyckskamraters befrielse. Han kunde ju icke veta hvilken hjälp han kunde påräkna hemifrån, och såg sig därför om åt alla håll för anskaffande af penningemedel. Helt naturligt vände han sig till Görtz, som den 21 maj infunnit sig hos de allierade, och erinrade om de stora löftena om administratorns verksamma bistånd. Denne beklagade, att hans herre nu befann sig i det mest brydsamma ekonomiska läge, men erbjöd sin andel, 80,000 rdr, i det lån Fredrik IV för några år sedan erhållit af administratorn, hvilken fordran denne öfverflyttat på Görtz och general von Dernath, som voro de egentliga långifvarne. Man kan icke förvåna sig, att Fredrik ej ville lyssna till detta förslag. Han förklarade sig icke benägen att låta betala sig med egna skulder, i synnerhet till en fiende, så mycket mindre som han ansåg dessa penningar vara utpressade af den gamle Wedderkop.[1] Ej bättre lyckades försöket att genom generalmajor Patkull och generalkrigskommissarien Malmberg uppnegociera penningar i Hamburg, dels 20,000 af staden själf, dels 40,000 af en rik jude; och en från Sverige anskaffad summa i bankosedlar å

[1] Stenbock till Görtz utan datum. *RArk.*

44,000 rdr fann icke någon afnämare. Wellingk själf, till hvilken man äfven vändt sig, förklarade sig alldeles ur stånd att anskaffa något. Däremot lyckades man få sachsiske fältmarskalken Fleming att som sin andel i lösen mottaga växlar af Görtz å 22,280 rdr kurant. Transaktionen godkändes af kung Fredrik den 30 juni, med förbehåll dock af hans anspråk på ersättning för underhållet,[1] men som han vägrade att låta någon man afgå, förrän hela lösesumman var betald, blef den slutliga följden häraf endast den, att, då Görtz yrkade att se sina växlar infriade med de medel Wellingk fått från Sverige och denne verkställde inlösningen, gick Sverige miste om sina penningar, utan att se en enda soldat lösgifven.

Stenbocks vistelse i Husum blef icke lång. Enligt egen uppgift förmärkte han snart af det ohöfliga sätt, hvarpå han behandlades, att man helst ville blifva af med hans person, då hans ständiga påminnelser om öfverträdelser af kapitulationen föreföllo vederbörande besvärliga. Han berättar,[2] att det gick så långt, att då han sändt öfverstelöjtnant Reichel till geheimerådet Eichstedt för att anhålla om några pass, hade Eichstedt

[1] *Unrechtfertigkeit*, s. 84. Att Wellingk infriade växlarna synes af hans räkning hos LOENBOM 4, s. 235.

[2] *Försvarsskriften 1716*, s. 245.

tagit denne i armen och ledt honom till dörren med de orden: »Eder fältmarskalk är såväl fången som I och måste nu dansa efter vår pipa och har intet att säga mer öfver eder.» I misstämningen öfver denna behandling anhöll Stenbock att få resa till Flensburg, det för honom utsedda kvarteret, hvilket säkerligen med nöje beviljades, ty han hade knappt hunnit dit den 10 juni, så erhöll han meddelande af danska generalauditören Bornemann, att han icke längre ägde infinna sig hos konungens person utan dennes speciella tillstånd, och en gardeskapten beordrades, af uppmärksamhet som det hette, men tydligen i helt annan afsikt, att följa hans steg. Hade man härmed befriat sig från hans besvärliga närvaro, kunde man dock icke hindra honom att komma in med sina memorialer, som på ett obehagligt sätt rörde vid höga vederbörandes samveten. Hvad han börjat i Husum, att försvara sina käcka krigare mot dålig behandling, fortsatte han ihärdigt äfven här, och jag vill nu i ett sammanhang taga en kort öfversikt af denna fråga, så godt tillgängliga handlingar medgifva det.

Stenbock hade redan i Tönningen genom memorialer af 21 och 24 maj begärt rätt för sig och sina officerare att resa omkring i kvarteren, naturligtvis för att bevaka fångarnas bästa, äfven-

som att officerarne af samma orsak icke måtte skiljas från soldaterna. Intetdera beviljades. Kapitulationen gaf honom visserligen icke heller någon sådan rätt, men uppenbart är, att det skolat bidraga att vidmakthålla god ordning i kvarteren, hålla modet uppe hos folket och hindra öfvergrepp mot den simple soldaten. Här gick dock danska intresset stick i stäf mot det svenska, ty det var just upplösning af den svenska hären, som åsyftades. Man undskyllde sin vägran med, att större truppafdelningar organiserade under eget befäl utgjorde en fara. Efter ankomsten till Husum anmälde Stenbock i flera memorial, att trupperna icke erhöllo sitt lagliga underhåll och att särskildt de sjuke i Eiderstedt höllo på att rent af förgås af svält, hvarför han begärde deras förflyttning till annan ort; vidare vore det en onödig hårdhet att skilja folket från sina präster och fältskärer.[1] Härpå fick han den 12 juni ett långt svar af generalauditör Bornemann.[2] Någon förflyttning af de sjuke i Eiderstedt kunde icke medgifvas, ty kvarteren vore vid kapitulationen en

[1] Memorialer af 27, 29 maj och 3 juni, *RArk.* Öfverste P. Adlerfelt hade den 29 maj skrifvit från Tönningen till Stenbock, att de stackars sjuke ledo den största nöd och skulle förgås i sitt elände, om de ej fingo hjälp. *Danska RA.*

[2] *Unrechtfertigkeit*, s. 86—88.

gång för alla bestämda, däremot stode det Stenbock fritt att uppköpa åt dem hvad han önskade, underhållet måste enligt kapitulationen utgå ur svenska kassor (om kartelets föreskrift teg han).[1] Inga officerare finge stanna hos trupperna, i Sverige hade man förfarit på samma sätt, efter hvad danska fångar från Wismar berättat, fältskärerna finge af nåd stanna, men icke prästerna, som voro obehöfliga, då religionen vore en och densamma. Som mothugg mot Stenbocks klagomål erinrar slutligen skrifvelsen, att i Sverige lära de danska fångarna behandlas okristligt, i det man söker förleda dem till desertion, drager in på underhållet och tvingar dem med fängelse, hugg och slag att göra hårdt arbete; om icke rättelse häri sker, torde man å dansk sida mot sin vilja tvingas att taga repressalier på de svenska fångarna.

Det är ju alltför möjligt, att i denna hårda, af nationalhat upprörda tid man ej heller i Sverige behandlat fångar med den hänsyn, som deras olycka fordrat. Det bör dock här nämnas, att svenska rådet, efter delfående genom Stenbock af Bornemanns skrifvelse, på det bestämdaste för-

[1] Generalkrigskommissarien Platen tyckes dock hafva erkänt sin regerings skyldighet, men skyllt på omöjligheten för penningbrist (7 juni, 5 juli, 9 aug. till Stenbock, *Danska RA.*).

nekade riktigheten af denna beskyllning, vädjande till Stenbocks egen erfarenhet och erinrande om, att kronobetjäningen i Sverige, som svarade för fångarnas föda och af dem mottog kvitton för levererad sådan, var ålagd att inleverera dessa kvitton vid årets slut hos landshöfdingarne, hvarpå dessa kontrollerade dem och efterhörde, om fångarna hade något att klaga. Ej heller hade någon, säger rådet, med hugg och slag tvungits till arbete, utan fångarna hade fått taga det arbete de velat och hvarpå de kunnat något förtjäna; lika litet hade någon lockats att taga tjänst, så förlägen om folk vore man dock icke i Sverige.[1] Hvad Stenbock personligen angår, har han vid flera tillfällen lagt sitt medlidande med fångar i dagen. Hans omtanke om de sachsiska officerarne i nov. 1703 och sårade danska fångar 1710 har jag ofvan omtalat. 1711 understödde han varmt en fången dansk officers begäran att ånyo få resa till utländsk badort för att sköta sina blessyrer, och knappast skulle han vågat, om han icke varit viss på sin sak, erinra kung Fredrik den 10 aug. 1713, att danska fångar plägat behandlas med mildhet i

[1] *Unrechtfertigkeit*, s. 89—93, utan dato. Jag vågar antaga, att detta är 20 juni g. st., af hvilken dato ett likartadt bref lär finnas i *Danska RA.*

Sverige och till och med sedan några år hugnats med förskotter.

I nya memorialer af 26 juni och 1 juli anmälde han för kung Fredrik de fångnes och särskildt de sjukes stora nöd, på samma gång han bittert beklagade sig öfver, att konungen aldrig bevärdigade honom med ett ord till svar, utan att han fick nöja sig med hvad Bornemann och generalkrigskommissarien Platen behagade förmäla. Under flera veckor i juli, då konungen återrest till Köpenhamn, var det honom omöjligt att framkomma med sina klagomål, men så fort Fredrik i augusti återvändt till Slesvig, höjde han ånyo sin röst. Under den tid som närmast följde, efter att han den 8 aug. fått själf infinna sig i Slesvig och där i början hoppades få hela lösenfrågan snart afgjord, berörde han icke i skrifvelserna till kung Fredrik och hans ministrar så starkt frågan om fångarnas behandling, ehuru han i brefven till svenska rådet och andra icke förteg deras sorgliga tillstånd. Men den 25 aug. uppvaktade han kung Fredrik med ett nytt memorial, hvari han skildrade det jämmerfulla tillstånd, i hvilket fångarna försänkts, sedan det genom kapitulation och kartel utfästa dagliga penningunderstödet icke lämnades, och de till underhåll ej erhöllo annat än vatten och bröd, alldeles som vore de dömde ogärnings-

män. Hungern hade drifvit mången att desertera, men man hade icke heller sparat hugg och slag, arrest, tubbande och lockande för att förmå dem att svika sin ed, han besvor konungen att låta de fångne åtnjuta hvad dem rätteligen tillkom. Utan att förtröttas däraf, att han härpå fick ett nekande muntligt svar, aflämnadt genom en gardeskapten, inkom han två dagar senare (den 27) till konungen med en ny skrifvelse, hvari han vidlyftigt utvecklade kapitulationens och kartelets klara bestämmelser samt erinrade om, att man i Sverige hade redan före kartelets upprättande utan någon förbindelse låtit fångarna oafkortadt bekomma deras underhåll. All hans klagan var dock förgäfves. I sin själs bitterhet skref han till kung Karl (20 sept.) och skildrade huru barbariskt folket behandlades. Man tog värjorna af dem, bestod dem $1^1/_2$ mark bröd om dagen, men ingenting för resten, förbjöd dem att arbeta för att förtjäna sin föda och vägrade dem sängkläder; de som icke genom ett så grymt traktamente kunde förmås att vackla i sin trohet blefvo »på gatorna fasttagna, med hugg och slag illa handterade, ja för kåken som skälmar hudstrukna, och de ogifta af svensk nation att taga sig hustru och sätta sig i landet neder dels lockade dels tvungne». Han beklagade, att han måste upp-

upplefva den dagen, på hvilken han mot all förmodan skulle se ett så käckt och oförlikneligt folks undergång. I bref till rådet af samma dag upprepade han samma anklagelser och tillade, att där någon medlidsam människa velat gifva de arma hjälp eller arbete att förtjäna födan, hade detta vid högt vite förbjudits. Håren reste sig, säger han, på hans hufvud vid tanke på detta elände, som han icke kunde afhjälpa och som de olyckliga med bittra tårar dagligen framburo. Samma mörka beskrifning gaf han hannoveranska ministern Schulenburg i bref af 5 okt.: Man tvang folket på ett barbariskt sätt med vatten och bröd samt prygel att låta värfva sig, i Apenrade hölls ett helt regemente inneslutet i arrest för en oordning begången af 3 eller 4 individer, ja man hade med prygel tvingat sjuka att draga 5 till 6 mil om dagen på vägen från Eiderstedt.[1]

Det kan ju ligga åtskilligt af öfverdrift i hans framställning, så lifligt som hans temperament var och så upprörd som han måste vara vid att ständigt höra sina krigskamraters klagan och dock känna sig ur stånd att utverka någon lindring i deras olycksöde. Men i hufvudsak torde teckningen vara sann, den bekräftas af de skrifvelser,

[1] *Danska RA.*; utan dato hos LOENBOM 4, s. 230.

som i mängd inlupo från hans officerare.[1] Jag vill anföra några exempel. Den 15 juni rapporterar S. M. Rommel från Husum, att de sjuke svenske torde alla crevera,[2] den 24 juni P. Adlerfeldt från Gardingen, att de sjuke saknade det nödvändigaste, och att man förmenar de tillfrisknade, som vilja återvända till sina regementen, att göra det; han tillägger, att flere af hans soldater trots hans förmaningar tagit tjänst, dock hade Strömfelts dragoner i stället piskat upp de danska värfvarne. Den 9 juli skrifver S. Frölich från Faaborg, att man vid trumslag uppfordrat hans soldater att låta värfva sig. Den 17 juni rapporterar F. von Waldorf i Odense, den 27 juli Marderfelt och Jäger i Flensburg, att officerarne ej veta hvad de skola lefva af, och frukta att omkomma af nöd. Dessa svårigheter ökades genom fiendens ogenhet, ty, såsom Patkull den 23 aug. rapporterade från Flensburg, brigadier Schack hade satt 10 dalers böter för den, som härbergerade och bespisade en svensk officer. Fjorton dagar senare gifver samme Patkull en sorglig beskrifning af tillståndet.[3]

---

[1] De flesta bland Stenbocks papper i *Danska RA.*

[2] LOENBOM 4, s. 178, uppgifver, att af de sjuke, som utlades i Eiderstedt, voro den 6 juli 419 döda, 640 ännu sjuka, 331 hade rymt eller tagit tjänst.

[3] 6 sept. Bilaga till Stenbocks bref 17 sept. till Karl.

Officerarne nödgas söka sitt bröd, där de kunna finna det, deras dagligen inkommande lamentationer äro obeskrifliga. Af de gemene, särdeles under de tyska regementena, voro få kvar, »man ser dem dageligen hopetals som fåreskockar marschera härigenom, hvilka mäst för nöd och misère taga tjänst». Prästerna få ej förrätta bön eller hålla gudstjänst. »In summa, det står intet att beskrifva efter de officerares berättelser, som hafva erhållit permission och passera härigenom, hvad torter och ibland kristne horrible metoder de bruka att tvinga dem till att taga tjänst.» Den 7 sept. klaga underofficerare och soldater vid Pommerska kavalleriregementet, att de icke få annat än bröd, att mången blott har en gammal rock på kroppen och att några icke kunna gå ut för brist på strumpor och skor. Det mest upprörande exemplet på hård behandling af fångar var dock hvad som inträffade i Apenrade, då Marderfelts dragoner i början af augusti dit förflyttats från Eckernförde. Några individer skulle hafva förgripit sig på vakten, till straff härför inspärrades hela regementet på rådhuset, i lokaler så trånga, att de olyckliga knappt kunde stå upprätt, och detta fick fortfara i flera dagar, hvarunder äfven födan förhölls dem; på de flesta verkade tortyren så som afsedt var, att de lämnade

svenska tjänsten; de återstående förflyttades till andra arrestlokaler, där de fortfarande utsattes för hård behandling.[1] Den svenska teckningen af denna misshandling kan ju lida af öfverdrift, men visst är, att den samtida danske häfdatecknaren A. Hojer vet förtälja, att en öfverstelöjtnant Fahrenkrug utan order inspärrat regementet helt trångt på rådhuset, hvarigenom han inom några dagar lyckades tvinga nästan alla att taga dansk tjänst, ett förfarande som kung Fredrik upptagit mycket väl. — Officerarne ledo ej mindre än manskapet. De hade ingen rätt till underhåll som detta och saknade penningar samt rätt ofta äfven kredit, när det icke rent af förbjöds att gifva dem födan, som vi ofvan sett. Från dem inströmmade klagomål i massa, stundom nästan hjärtskärande; jag har ofvan anfört några, antalet kunde lätt

[1] A. von Norman till Marderfelt utan dag, Marderfelt till Stenbock 9 aug., Stenbock till Schulenburg 5 okt. (alla tre i *Danska RA.*), Stenbock till Fredrik IV 10 aug., LOENBOM 4, s. 198, och *Unrechtfertigkeit* s. 26 och 36. I sistnämnda stridsskrift, s. 104, anföras några hårresande fall af tortyr, som en svensk ryttmästare haft att berätta. Stenbocks betjänter berättade 1715 efter hemkomsten, att en svensk soldat, som tagit dansk tjänst, sagt, att man brukat det sättet att tvinga fångarna att taga dansk tjänst, att man lade dem på ryggen, satte en tratt i deras mun och öste brännvin och öl i denna, tills de blefvo druckne, lade så 2 rdr i fickan, hvarefter syndaren vid uppvaknandet var fast.

ökas, om utrymmet medgåfve det. Inför allt detta elände stod Stenbock nästan hjälplös. Det förslog icke mycket, att han på egen kredit upplånade 9,000 rdr, eller att han i Sönderborg och Töndern gick i borgen för sina officerare samt ur sin egen pung då och då bortskänkte smärre belopp. I nöden låg en stor frestelse för officeren att göra sig fri från eländet, och åtskilliga hafva säkerligen rymt; ett stort antal, särskildt af de högre, fick dock i början med lätthet pass af den danska regeringen, som gärna såg folket prisgifvas åt olyckan utan stöd af sitt befäl.

Efter denna korta öfverblick af den svenska härens elände i fångenskapen återgår jag till dess ledare och det ej mindre sorgliga skådespelet af hans fruktlösa arbete att göra en verklighet af utlösningen. När under loppet af juni alla hans försök att själf skaffa medel till lösen misslyckades, och intet ännu afhördes från Sverige, under det härens tillstånd dagligen försämrades, blef hans stämning allt dystrare, han kände sig ensam inför så många synliga och osynliga fiender. I ett dylikt ögonblick skref han (20 juni) till sin förtrogne, generalkrigskommissarien Malmberg, som då befann sig i Hamburg: »Kom för Guds skull snart hit, ty annars går jag härifrån och ger världen en god dag, ty den blir mig för svår genom

politiquen, ratio status och jus gentium.» En ljusning tycktes dock inträda, då i slutet af juni underrättelse kom, att öfverste Wulfrath anländt till Hamburg med ransonsumman och att transporteskadern hunnit till Slesvigs kust. Nu tycktes allt böra kunna gå lätt. Stenbock affärdade genast order till Malmberg och generalauditör Sylvin att infinna sig för att uppgöra med danskarne om likvidationen. Den uppvaktning han fick aflägga hos kung Fredrik, när denne den 6 juli[1] passerade Flensburg på resa till Köpenhamn, tycktes honom ock båda godt, ty konungen lofvade nådigt att, eftersom Stenbock hade allt klart, penningar till lösen och fartyg till transport, gifva allvarlig befallning åt sina kommissarier att sammanträda med de svenska i och för likvidationen. Vid samma tillfälle gjorde Stenbock ett dristigt försök att blanda sig i den högre politiken. Han vädjade till den blodsförvantskap, som förband de bägge konungahusen, och till bägge folkens gemensamhet i religion, språk och handelsintressen samt hänvisade på faran för bägge af den fruktansvärda makt i Östersjön, som Ryssland hotade att blifva, och på önskligheten af att undfly vidare

[1] Mötet tecknas af Stenbock i Försvarsskriften 1716, s. 247. Han anger icke dagen, men denna framgår af bref till Wellingk den 6 juli.

utgjutande af oskyldigt blod; allt detta talade för fred mellan de bägge rikena. Konung Fredrik hade då, berättar han, nådigt och tåligt åhört honom, men med en blick ikring sig svarat: »Wir haben etwas zu viel Zeugen umb uns, ich hoffe weiter das Glück zu haben dem Herrn Feldmarschall zu sprechen, will er nicht nach Kopenhagen kommen?» Att dylika hänvändningar voro fruktlösa säger sig själft, det var kanske af fruktan för deras upprepande och möjligheten af att Stenbocks vältalighet skulle göra intryck, som de danska statsmännen sedan sökte hindra enskildt tankeutbyte mellan honom och konungen.

Likvidationsarbetet hade emellertid tagit sin början den 19 juli i Slesvig mellan Sylvin och Malmberg å ena, Bornemann och Platen å andra sidan. Det var redan från början lätt att se, att man icke skulle komma ur fläcken. Till en fullständig likvidation hörde, att hvardera parten förelade bestyrkta rullor och underhållsräkningar på de fångar, som man kunde erbjuda den andra till utväxling. I kapitulationen hade blott talats om de fångar, som Sverige hade i sina tyska provinser; sedan hade frågan kommit upp att släppa alla danska fångar, som funnos i själfva Sverige, men i afseende på dessa, som i många år hållits fångna, var det en lång och tidsödande

historia att skaffa verifikationer. Sylvin föreslog då riktigt och praktiskt att förbehålla Sverige, som här hade mycket mer att gifva än motparten, dess fordran för framtiden, och att man, utan att nu taga denna fordran med i beräkningen, skulle gå till ransonering. Då detta var pekuniärt ofördelaktigt för Sverige, borde det i och för sig varit antagligt för motparten, om denne haft allvar med lösgifvandet. Men detta var ju icke fallet. I stället invecklade man frågan ytterligare från dansk sida genom att framkomma med en annan fordran, som bragte hela verket i stockning. Danskarne framställde nämligen nu anspråk på, att de ryska fångarne i Sverige skulle vara lösgifna, innan någon ransonering kunde äga rum. Kapitulationen visste dock, som vi sett, icke af något sådant villkor, och dess framställande visar uppenbart, att här blott var fråga om att draga ut på tiden. Som konung Fredrik var borta och hans tanke måste inhämtas, fick nu hela saken hvila i veckor.

Redan underrättelsen härom var ett hårdt slag för Stenbock och uppväckte hans farhågor för de danska afsikterna. Härtill kom, att han på annat sätt fick erfara, att man å dansk sida icke hade godt i sinnet, på samma gång som beröringen med Wellingk väckte både oro och

harm i hans själ. Danskarnes onda afsikt tyckte han sig tydligen se i deras sätt att behandla transporteskadern. Han hade för dess räkning redan i juni låtit upphandla erforderliga lifsmedel, den s. k. sjöprovisionen.[1] Men i Apenrade, där nu äfven en dansk eskader infunnit sig, vägrade man att låta dessa förråder urlastas eller föras ombord på de svenska fartygen, hvilka man ock gjorde anspråk på att få visitera, under förevändning att de medförde vapen och ammunition åt fångarne. Med stort besvär och efter upprepade föreställningar lyckades Stenbock få det orimliga förbudet mot fartygens proviantering undanröjdt. Det spända förhållandet till Wellingk däremot utvecklade sig i motsatt riktning: det blef värre för hvarje dag. Denne hade vid mottagandet af remissen från Sverige deponerat 70,000 rdr, eller hvad han ansåg svara mot själfva ransonsumman, hos en köpman Faber i Hamburg,[2] af det återstående beloppet remitterade han genast en del till understöd åt de i stor nöd och fara sväfvande tyska fästningarna, men han vägrade

[1] Malmbergs kontrakt den 2 juni med danske generalen grefve Reventlow om 2,500 tunnor råg, 3,000 tunnor korn etc. ratificerades 18 juni af Stenbock. *Danska RA.*

[2] Fabers erkännande af 4 juli är tryckt i *Unrechtfertigkeit*, s. 83.

på samma gång envist att försträcka Stenbock ett enda öre till underlättande af de fångnes nöd, trots dennes starka och förnyade uppmaningar. Enligt Wellingks åsikt, och den hade sitt stöd i fördragen, var det Danmarks skyldighet att underhålla de fångne, och han kände icke den ringaste lust att öfvertaga dess förpliktelser, så mycket mindre som han redan nu hyste den rotade öfvertygelsen, att afsikten var att aldrig utföra kapitulationsvillkoren, och att således hvarje förskott blott var att kasta penningarna i sjön. Till denna öfvertygelse kom han tidigt, vid första underrättelsen om danskarnes sätt att tolka konventionen. Redan den 9 juni skref han till Stenbock, att man långt förut kunnat förutse, att danskarne skulle chikanera svenskarne och att deras afsikt vore att bryta kapitulationen, ja om man ock kunnat betala dem dagen efter kapitulationen, hade ändå ingen man sluppit öfver till Sverige. Eftersom tiden gick och han iakttog det tvetydiga förfarandet å danska sidan, växte blott hans misstro allt starkare och starkare, och vid den tid han mottog remissen från Sverige, var han fullt öfvertygad, att det aldrig skulle blifva något af med utlösningen, och han tvekade därför icke att genast använda en mindre del af summan till Wismars understöd. Svårligen har

man dock rätt att påstå, att han med afsikt velat omintetgöra en öfverenskommelse med Danmark. Så dålig svensk eller statsman var han icke, och ej heller var hans ovilja mot Stenbock sådan, att han för att tillfredsställa sin lidelse skulle varit i stånd att offra Sveriges här jämte Stenbock, men han har ansett nog att pro forma reservera det belopp, som motsvarade lösesumman. Att detta icke skulle räcka till vid likvidationen, det insåg han nog själf tydligen, efter ersättning också måste utbetalas för de danska underhållskostnaderna, hvilka genom danskarnes förhalande växt till stora belopp. Öppet och tydligt utvecklade han för rådet i bref af den 7 juli den betänkliga situationen, med tillägg att hvad man än åtgjorde, skulle danskarne hitta på utvägar att behålla de svenska trupperna. Hans förfarande kan således förklaras, om också icke försvaras. Och det så vanliga påståendet, att han härigenom bär skulden för att utlösningen icke blef en verklighet, är, som förhållandena visat sig vara, icke riktigt. Hvad han än gjort eller icke gjort, hade det föga inverkat på sakens utgång, så länge som ingen ändring inträdde i danska regeringens fasta afsikt att icke låta det komma till uppgörelse.

Efter konung Fredriks återkomst från Köpenhamn hade Stenbock utverkat sig tillstånd att

personligen infinna sig för att söka gifva fart åt underhandlingen, och den 8 aug. anlände han till Slesvig. Hans första sammanträffande med konung Fredrik borde, så nådig än denne visade sig, ej varit i öfrigt ägnadt att ingifva honom stora förhoppningar, ty det låg något hotfullt tvetydigt i konungens ord, att det vore för honom en hederssak att förnöja fältmarskalken, det felades blott att finna en expedient rörande ryssarne. Stenbock tyckes dock icke genast uppfattat, att däri låg ett oöfverstigligt hinder, ty i det memorial, som han den 10 aug. inlämnade och hvari han väl och klart uppvisade, att man i Sverige gjort allt hvad som enligt kapitulationen var dess skyldighet, uttalade han sig om den ryska fångfrågan på ett sätt, som visade att han trodde, att sundt förnuft och rättsskäl skulle kunna inverka på motparten. Han påpekade, att det var till konungen af Danmark han gifvit sig och sin här, och att en tredje icke kunde hafva rätt att komma med några anspråk; hvad han lofvat rörande de allierades fångar i Sverige, hade han ärligen fullgjort, och effekten hade visat sig i senatens beslut att lösgifva dem; det funnes ingen billighet i att för den tidkräfvade likvidationen om dessa fångar, hvilken för öfrigt blott skulle öka Sveriges fordringar, uppskjuta det däraf

beroende hufvudverket. Att han verkligen ännu trodde på en god utgång, antyda slutorden i memorialet: »att som han visste sig vara under en christelig, rättvis och nådig monarchs välde, gjorde han sig försäkrad om mild bönhörelse, önskande nu som alltid tillförene under sitt svärds dragande att snart få se Hans Kongl. Maj:t med sin Allernådigste Konung och Herre, som så nära voro i blodet förbundne, med en oryggelig vänskap förknippade till bägges reciproque regerings intresse och en beständig kärlek imellan bägge rikens så närfrändade och i en religion vistande undersåtare». Memorialet lämnades utan svar, och detsamma blef fallet med ett nytt, som han inlämnade två dagar senare. Förgäfves vände han sig den 14 till geheimeråden Vibe och Holstein, den 16 till Eichstedt och anhöll, att de skulle förskaffa honom en kunglig resolution. En ny skrifvelse af honom till konung Fredrik själf den 20 aug. andas rättvis harm och tillika förtviflan. Han frågar bönfallande, hvarför hvarken konungen eller hans ministrar bevärdiga honom med ett svar, vare sig ja eller nej; han kan icke förstå, hvari hans brott ligger och hvarför hans folk mot kapitulation och kartel dömes att stanna, ehuru penningar till lösen funnits till hands i sex veckor. »Jag har krigets rätt», utbrister han,

»gudomlig rätt och folkrätt för mig, än mera, Ed. Maj:ts ord ensamt borde vara nog... Om krigslyckan gifvit mig i Ed. Maj:ts händer, så är det en himmelens skickelse, för hvilken jag måste böja mig, i förhoppning att under Ed. Maj:ts skydd vara för framtiden betryggad mot hvarje oförrätt.» Men äfven detta förblef obesvaradt. Först en ny skrifvelse af den 25 förde till ett resultat, dock icke till något skriftligt svar, utan till en muntlig hälsning följande dag genom en dansk gardeskapten, att hemförande af de svenska trupperna icke kunde komma i fråga, förrän de ryska fångarna i Sverige försatts i frihet.

Häremot inlämnade Stenbock den 27 aug. en allvarlig, grundlig och väl affattad protest. Men hvad betydde det väl, att hans bevisning var bindande eller att han erinrade, att infriandet af kunglig lofven och tro vore en prydnad och ära för regenten. Här predikades för öron som icke ville lyssna. Det fick han nogsamt erfara i den konferens, som geheimeråden Vibe och Holstein den 29 aug. beviljade, såsom det hette, i afsikt att utfinna någon expedient rörande de ryska anspråken. Stenbocks hänvisande till kapitulationens klara ord rörande de ryska fångarnas frigifvande, nämligen att han skulle efter bästa förstånd verka för den saken, besvarades blott med det på-

ståendet, att uttrycket i § 2 i kapitulationen, att utväxling skulle ske mot andra fångar, innebar att fångarna i Sverige måste först utväxlas. Icke ett steg kom han ur fläcken, och lika fåfäng var hans begäran att åtminstone erhålla en skriftlig deklaration på det som konung Fredrik fordrade, och att med denna få öfverresa till Sverige för att arbeta för dess godkännande. I den tron att konungen hölls i okunnighet om hvad som skrifvits och sagts i rättsfrågan, tillskref han denne ånyo den 7 och 9 sept. och bad honom kasta ett öga på hans framställningar, han kände sig säker, att om konungen gjorde det, skulle han beklaga den orätt som skedde, ty det ginge hans ära för när. Icke heller nu bekom han ett ord till svar. Han bestormade då hertigen af Württemberg, som å dansk sida äfven undertecknat kapitulationen, och de nyss från Berlin hemkomna generalerna von Scholten och Dewitz med starka föreställningar om den orätt som vederfors honom. Brefvet till de senare vädjade till deras hjärta och slöt med det förtviflade utropet: »Rättvise himmel! Finns det icke en Gud som man fruktar och som kan röra Hans Maj:ts samvete och hjärta, hans krona är alltför hög att taga orimliga lagar af en moskovitisk ambassadör eller hvem det vara må.» Det var förgäfves, öfverallt mötte honom

samma passiva men oöfvervinneliga motstånd, och nu hade man tydligen tröttnat på det ständiga upprepandet af dessa skäl, som icke kunde vederläggas, men väl voro obehagliga att höra. Den 16 sept. infann general Dewitz sig hos fältmarskalken, som af sjuklighet var bunden vid sitt rum, och meddelade, att konungen stod fast vid sitt beslut om ryssarne, och att något skriftligt svar icke vore att förvänta. Stenbocks begäran att få resa hem för att pådrifva saken om ryska fångarnas utlämnande kunde icke beviljas, men han skulle för ändamålet få hemsända generalmajor Patkull och öfverste Schlippenbach. Sist af allt, och det var nog besökets egentliga anledning, tillkännagaf Dewitz, att Stenbock måste oförd röjligen förfoga sig tillbaka till Flensburg, hans vidare närvaro i Slesvig vore oläglig för de viktiga underhandlingar, som där skulle drifvas. Det var som en dödsringning i fältmarskalkens öra. Han upplyfte sina händer till himmelen och stämde inför Guds domstol dem, som voro orsaken till den orätt som vederfors honom. Dewitz, en ärlig soldat, genmälde härtill, att som han kände sig oskyldig, så vore han beredd att svara honom inför Guds stränga dom.

Den viktiga underhandling, hvarpå Dewitz syftade och vid hvilken man helst såg Stenbock

aflägsnad, rörde gottorpska husets restituering och var föranledd af Preussens starka intervention till dess förmån.[1] Görtz var på visst sätt själen i underhandlingen, som dock ej hör till Stenbocks historia, mer än så till vida, att det bör nämnas, att han vid detta tillfälle befann sig i Görtz' omedelbara närhet, dock utan möjlighet att få personligen sammanträffa med honom. Detta hindrade dock icke, att Stenbock gaf luft åt den misstämning han kände öfver det sätt, hvarpå denne behandlat honom under och efter kapitulationen. Icke utan skäl harmades han öfver, att Görtz den 5 aug. med illa dold triumf underrättat honom, att han haft bref af konung Karl, hvari denne uttalat sin tillfredsställelse med det som Görtz gjort för Sveriges sak och yttrat, att han väntat större tillit till Görtz från Stenbocks sida. Ett dylikt meddelande måste i hög grad reta Stenbock, som fått erfara hela falskheten af den Görtziska politiken, och sinnet rann öfver, då han i Slesvig fick, den 17 sept., mottaga en biljett af Görtz, hvari denne, som redan fyra dagar varit i staden, sade sig icke hafva kunnat söka Stenbock, för att icke därigenom uppväcka misstankar,

---

[1] B. Lundberg, *De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Preussen.* 1893, s. 102 ff.

och obesvärad tillade, att det icke nu lönte sig att röra i det förflutna, sedan konung Karl godkänt bägges förfarande. Stenbock svarade med en vidlyftig skrifvelse den 20 sept., i hvilken han utvecklade hela kapitulationshistorien och lät tydligen förstå, att Görtz själf bar skulden för att det icke gått bättre. Bevisningen var naturligtvis alldeles bortkastad på den kallblodige diplomaten. Som bekant försvann Görtz oförmodadt i all tysthet från Gottorp den 4 okt., utan allt tvifvel med anledning af nyheter från Preussen om dess förestående traktat med Ryssland, hvilka syntes honom göra alldeles öfverflödigt att söka i godo komma till öfverenskommelse med Danmark. I harmen öfver flykten sände danska regeringen en emissarie till Flensburg och gjorde ett försök att genom stora löften aflocka Stenbock hvad han visste om Holsteins andel i Tönningens inrymmande,[1] dock förgäfves; både Sveriges statsintresse och hedern förbjödo Stenbock att köpa sig en fördel äfven på sin fiendes bekostnad. Det hade varit väl för honom, om han gent emot Görtz iakttagit samma kloka självbehärskning och icke i onödan rört i gamla sår, ty denne var i stånd att göra honom verklig skada och gjorde det äfven.

[1] Försvarsskriften 1716, s. 257. Jfr LOENBOM 4, s. 229.

Något före den tid jag nu behandlat hade det äfven kommit till slutlig brytning mellan Stenbock och Wellingk. Under augusti månad hade de växlat bref, som för hvarje gång antogo en allt bittrare ton. Stenbock påyrkade som förut ifrigt, att Wellingk skulle försträcka honom medel att hjälpa fångarna i deras elände, den andre vägrade lika bestämdt att utanordna något af ransonsmedlen för ett annat ändamål, utan att därtill vara af rådet beordrad. Det är att märka, att han dock icke tvekat att af denna summa remittera understöd till Wismar. En annan anledning till ökad spänning var, att Wellingk ansåg sig skyldig att inlösa de växlar, som Görtz accepterat och tillställt Fleming som betalning för dennes andel i lösesumman, en åtgärd som Stenbock på det häftigaste bestred; enligt hans åsikt hade Görtz utlofvat att vänta på betalning till en för Sverige lämplig tidpunkt, och affären var uppgjord mellan honom och Görtz, utan att någon ansvarsförbindelse fordrats af Wellingk, ehuru denne sedermera utfärdat en sådan till Görtz. Likaså harmades Stenbock öfver att, då han yrkat på medel till fångarnas underhåll, efter som danskarne ej ville bestrida detta, Wellingk helt kallt hade svarat, att i så fall borde man åtminstone hafva en skriftlig förklaring af danskarne

i sådan syftning, så att man hade något att stå på. Stenbock genmälde härtill, att han hade väntat att bli trodd på sitt ord, och att han för öfrigt erhållit en sådan deklaration af d. 9 aug.[1]; hvad understödet anginge, ansåg han, att senaten, om den känt de ändrade konjunkturerna, skulle varit den första att medgifva medlens användning. Ej mindre retade honom, att Wellingk spetsigt anmärkte, att han var ur stånd att begripa, huru man skulle bära sig åt för att förskaffa enhvar af de kringspridda soldaterna hvad han behöfde; härtill svarade Stenbock, att det toge han på sitt ansvar och att han nog visste därför finna utvägar. Han insåg slutligen omöjligheten af att drifva Wellingk ur den position han valt och vände sig till rådet i stället. Men hans tålamod var uttömdt, och han afbröt all vidare korrespondens med Wellingk genom ett skarpt bref af den 31 aug., hvari han förklarade, att Wellingks bref icke tarfvade något svar utöfver hvad han förut i saken anfört. Slutorden vittna om hans förbittring: »Att Herr Grefven finner däri ett nöje till att inmänga i sitt bref stickande ordasätt, däri röjer Herr Grefven en personel svag-

[1] Någon formell deklaration har sannolikt aldrig gifvits. Men 9 aug. skref Platen till Stenbock, att man endast kunde bestrida förplägningen, penningar finge Stenbock själf skaffa. *Danska RA.*

het, hvilken jag för långt bättre hållit att åsidosätta, och endast låta Kongl. Maj:ts nytta och tjänst framför allt gälla, än att jag med ett tjänligt svar Herr Grefvens sinne skulle oroa. Dock må Herr Grefven RR. och G. G. vara försäkrad, att som jag aldrig Kongl. Maj:t någon otjänst förorsakat, så bör jag ej heller för min del befrukta hvarken den enas eller andras skärskådan öfver mina gärningar, hvilka till dato mig till hugnad vunnit hela den rättsinta världens approbation, det jag sammaledes Herr Gr. RR. och Gen. Gouv. vill önska.»

Wellingk blef honom icke svaret skyldig. Lugn och kall som vanligt genmälde han den 5 sept.: »Mig kan ändtligen vara indifferent, hvad opinioner och preventioner Hr Grefven behagar hysa om mitt förhållande och mina skäl. Det kan vara nog, att jag tilltror mig kunna bestå hos dem, som det egentligen kompeterar skärskåda hvars och ens förhållande... Hvad den beskyllningen vidkommer, att jag ett nöje skall finna i att betjäna mig af stickande ordasätt och att jag därigenom visar en personel svaghet, så måtte jag lämna Hr. Grefven sitt omdöme. Jag kan hafva mina svagheter mer eller mindre, som alla andra människor, men opartiska sinnen lära frikalla mig för stickande ordasätt, när de lära jämföra mitt svar af den 26 med Hr. Grefvens bref af den

18 augusti, uti hvilket Hr. Grefven behagat två gånger tillägna mig arméns undergång.» Sarkastiskt slutar han sitt bref: »För det öfriga, som jag ingen människa dess välförtjänta loford afundar, så kan jag intet heller missunna Hr. Grefven det berömmet han själf påberopar, att aldrig hafva förorsakat K. Maj:t någon otjänst och att hans gärningar till dato hafva vunnit Hr. Grefven till dess hugnad hela den rättsinta världens approbation. Jag vill beflita mig å min sida så mycket som möjligt är att fullkomna den goda önskan Hr. Grefven behagar slutligen göra mig.» Intet tvifvel är, att i denna strid Wellingk hade mesta orätten på sin sida. Men det kan tyvärr icke heller förnekas, att Stenbock stundom framkallat och i sin hetsighet onödigt ökat och underhållit en spänning, som redan nu gjorde honom skada och än mer i framtiden. Hade han förstått behärska sig, hade det nog sett annorlunda ut. Men han har tvärtom både i sin enskilda och i sin offentliga korrespondens alltför ofta begagnat tillfället att utgjuta sin ovilja mot Wellingk. Så skref han till Karl Cronstedt, att Wellingk med hand och fot motarbetat kapitulationens genomförande och att han vore enda orsaken till, att de icke alla fallit för svärdsegg, men att han icke fruktade »den falska själen».

Än oförsiktigare var, att han samtidigt i bref till rådet uttalade starka anklagelser mot honom och framlade hela deras bittra brefväxling.[1] Och han drog icke i betänkande, som jag strax får visa, att äfven inför kung Karl utslunga bittra anklagelser mot sin vederdeloman. Det bör dock sägas att, så dåligt än Wellingks rykte är och det med skäl, har han kanske icke varit fullt så svart som han utmålats. Efter Tönningens fall sände han Stenbock ett tröstande bref, som man med kännedom om hans kalla natur visserligen icke skulle väntat.[2]

Brottningen i Slesvig med de öfverlägsna, obevekliga danska motståndarne, de oupphörliga klagomålen från hans olyckliga folk, sammanstötningen med Wellingk och Görtz och den växande känslan af egen vanmakt gjorde Stenbocks stämning allt dystrare. Den återspeglar sig i de bref,

---

[1] Till Cronstedt 7 okt. *Upps. B.* N. 973; till rådet 9 okt. »Lettre au sujet de la capitulation ... 1716», s. 43.

[2] »Je prends au reste toute la part que je dois au malheur de la patrie et au chagrin, que vous ressentez de la malheureuse catastrophe de votre armée. Il faudrait que je fus bien dénaturé, si je vous abandonnais dans un cas pareil, et si je ne contribuais, autant qu'il pourrait dépendre de moi, à vous consoler. Je vous prie de ne point succomber à vos douleurs, vous n'êtes pas le seul général à qui tel malheur est arrivé.» (30 maj. *RArk.*)

som han mot slutet af vistelsen i Slesvig, med korta mellanrum, afsände till konung Karl. Sitt bref af den 10 sept. begynner han med att tacka för fältmarskalksutnämningen af den 28 jan., men, utbrister han, »den allra högste Guden gifve, att min lycka hade varit så stor, att densamma mig tillagda nåd hade eclaterat uppå min döda mull uti slaget vid Gadebusch, hellre än nu, där genom Guds försyn, ödet och andras råd händerna mig äro bundna.» Därpå beklagar han sig, att han varit »städse ansedd som en skalk i mångens öga, för det jag näst Guds vilja har vallat och vinslat att se Ed. Maj:ts tjänst framför allt befordrad». Och så utfar han i de svåraste anklagelser mot Wellingk, att denne icke mindre af gammalt hat till hans salig svärfar, än till honom själf, som han döden tillsvurit, falskeligen utropat honom öfver hela Europa som den ovärdigaste människa och af privat afund och hat ofta eftersatt konungens tjänst och fäderneslandets nytta. Som han känner sig viss, att Wellingks stämplingar skola hinna till Karls öra, besvär han denne för Kristi barmhärtighet att icke därtill sätta någon tro. »Dess afund till mig», säger han, »är otrolig och tillåter honom icke att med sanningen umgås.» Och han nöjde sig icke med att utpeka Wellingk allena, utan gaf antydningar om, att ovännerna

voro flera, med orden: »Att jag oförskräckt troligen sökt att tjäna Ed. K. Maj:t utan något particulairt afseende, det har skaffat mig sådana fiender bland de förnämsta så hemma som här, att jag är mer än eländig, om Ed. Maj:t tager sin hand ifrån mig och låter deras vilja råda. Jag nämner ingen, men tiden skall allt uppenbara.» Till sist anser han sig som rådsperson böra yppa, att till hans kännedom kommit en nedrig stämpling, bedrifven af Holsteins ministrar, i samråd med de mot Sverige allierade hofven, nämligen att om vid den allmänna freden konung Karl och prinsessan Ulrika Eleonora icke funnes i lifvet, låta hertig Karl Fredrik endast på det villkor komma till Sveriges krona, att han afstode sitt hertigdöme åt administratorn, som i sin ordning skulle förnöja Danmark. För att möta den farliga planen föreslår Stenbock att förklara Karl Fredrik myndig i Slesvig och omgifva administratorn med män, som icke gingo Danmarks ärenden. Tre dagar senare försvarade han sig mot Görtz i anledning af hvad denne låtit honom förstå, att kung Karl vore nöjd med hans uppträdande. »Så kan lätt aftagas hvad han förer i skölden», säger Stenbock och redogör därpå riktigt och utförligt för allt som före och efter kapitulationen passerat och huru stor i orden, liten i verkligheten den

holsteinska hjälpen varit. Den 17 sept.[1] skildrar han utförligt allt hvad han gjort och lidit under de svekfulla förhandlingarna efter kapitulationen och slutar med att önska, att Gud måtte hjälpa konungen hem till en skräck för fienden, och att han måtte själf få åtnjuta hans protektion mot sina otaliga fiender, som nu logo åt att han så obetänksamt blottställt sig.

Vi hafva sett huru han såg sig i stånd att gifva Karl del af holsteinska ministrarnes illfundiga planer. Beröringen i Slesvig med framstående såväl holsteinska som danska personligheter, ej minst högre officerare, gaf honom icke sällan tillfälle att erhålla kännedom om fiendens både politiska och militära planer, och han ansåg det för sin plikt att hålla den hemmavarande regeringen underkunnig om hvad han erfarit. Han gaf äfven henne del af den holsteinska planen, hvilket kanske icke var så klokt, då ett holsteinskt parti hemma redan var under bildning, och hans fiende Görtz på den vägen lätt fick kännedom om att Stenbock varnat för honom och hans vänner, ty detta gaf Görtz en välkommen anledning att söka ytterligare nedsätta fältmarskalken i konung Karls tanke. Men Stenbock hade äfven annat af vikt att förtälja. Så hade

[1] Alla tre brefven af 10, 13, 17 sept. i *RArk.*

han aflockat danske generalen Dewitz den nyheten, att då efter Stettins sekvester intet vidare syntes vara att uträtta i Pommern, hvälfde Danmark planer på att försöka sig igen på själfva Sverige, i första rummet på Skåne, som skulle angripas, så fort Sundet bar eller våren medförde öppet vatten. Han visste ock att förtälja om danska kabinettets ovilja öfver sättet för Stettins sekvesterande och dess afsikt att omintetgöra traktaten.[1]

Helst hade Stenbock velat se befallningen, att han skulle resa tillbaka till Flensburg, återkallad för att få så länge som möjligt stanna i Slesvig, allt i hopp att kunna kraftigare tala för sin sak, och han gjorde därom ansökan, under åberopande särskildt af, att en påkommen sjukdom (stenkolik) icke tillät honom att röra sig ur stället utan kryckor, men man ville blifva af med honom, och han måste återvända till Flensburg omkring den 25 sept.[2] Före afresan tillställde han danska regeringen (den 19 sept.) en

---

[1] Bref till rådet 9, 15 och 16 okt. 1713 (*Anzeige*, s. 93—95); bref af 5 nov. hos MALMSTRÖM, s. 12.

[2] Dagen finnes ingenstädes angifven. Han daterar ännu den 25 i Slesvig; den 3 okt. skrifver han från Flensburg till Malmberg, att han kommit dit för åtta dagar sedan. *Danska RA.*

ny lång deduktion i kapitulationsfrågan, som han slöt med en erinran, att efter både Guds och människors lag måste fördrag hållas heliga, till och med hedningarne erkände det; vore det icke så, rycktes grunden bort under samhället; sin sak ställde han i den rättfärdige domarens hand och förbehöll konungen och Sveriges rike all deras rätt. För likvidationsarbetet lämnade han före afresan generalauditör Sylvin noggrann instruktion. Han tyckes verkligen ännu hyst några illusioner, att saken kanske skulle komma till ett slut.[1] Själf ville han icke försumma något, som kunde befordra en lösning, och begagnade sig därför af den tillåtelse han fått att sända Patkull och Schlippenbach till Sverige. I den promemoria af den 8 okt.[2] i 39 punkter, hvarmed dessa försågos, ålades dem att noggrannt redogöra för det holsteinska fälttåget, kapitulationen och därpå följande förhandlingar. Han uppvisade, huru dessa hakat sig upp på ryssarnes orättmätiga fordran, och han lade i senatens hand att afgöra huru den ville förfara, utan att dock dölja, att ingen

[1] Den 30 sept. skref Sylvin till honom, att han hoppades hafva likvidationspapperen färdiga i nästa vecka. *Danska RA.*

[2] Tryckt på tyska i *Anzeige* s. 115, i svensk öfversättning, dock med utelämnande af det bittra utfallet mot Danmark i början, hos LOENBOM 4, s. 320. Bägge sakna dato, detta finnes å svenska exemplaret i *RArk.*

fånge torde på annat villkor slippa hem från Danmark, och att det skulle bringa hans folk till förtviflan, om fartygen seglade bort från Apenrade utan att hafva dem med sig. En bättre belöning, menade han, förtjänade deras trohet att trots hunger och barbarisk behandling icke svika sin ed. Klarare räkningar rörande underhållet för de främmande fångarna i Sverige måste fortast möjligt anskaffas i och för likvidationen, men som detta skulle taga tid och penningarna kanske icke räcka till, föreslog han, att senaten afgåfve en försäkran under K. Maj:ts sigill, att inom tre till fyra månader betala allt hvad som kunde restera. Den 10 okt. lämnade de bägge ombuden Apenrade på svenska fregatten Postiljon.

Åt den djupa förbittring, som han kände öfver danskarnes uppträdande, gaf han vid denna tid luft både i officiella och privata skrifvelser. Ofvannämnda promemoria för Patkull och Schlippenbach inledes med en utgjutelse öfver det tyranniska barbari, som konungen af Danmark och hans trolösa sällskap mot tro och lofven utöfvat. Till Karl Cronstedt skref han den 8 okt.[1] och lyckönskade honom att slippa se, huru hans chef med sin armé mot Guds och människors lag handterades.

[1] *Upps. B.* N. 973.

»Det är fast ohördare», säger han, »än att någon, som det icke sett, skulle kunna tro, och grofvare än att man kan finna ord det att beskrifva. Gärningen talar själf och ropar så högt, att hämnd af himmelen följa och en fasa hos alla på jorden, som det höra få, uppväckas måste . . . Ögonen och hjärtat vill mig brista, när jag därå tänker, så jag ej kan få flera ord fram.» Än starkare gifver han luft åt sina känslor i bref till vännen och släktingen kungliga rådet Nikodemus Tessin.[1] Där utbrister han: »Här vid detta hofvet finnes mer än Pharaos förstockelse, ity såsom fordom, där Guds förskräckeliga under hos en hedning icke förmådde något uträtta, så har ock här hos en kristen hvarken krigsraison eller Guds och hela världens lag kunnat det ringaste effektuera; ja, såsom den förre sade rent ut: Ho är Herren, hvars röst jag höra skall, så har man med stillatigande och i gärningen likasom utropat: Hvar är något heligt, som mig till mina kongliga tillsäjelser, till det ingångna kartelet och till den slutna kapitulationen binda kan? Jag ryser af fasa och förskräckes, så ofta jag därå tänker, och

[1] 6 okt. (*Ericsberg*). Att döma af uppgift i Danska Riksarkivets sedelregister var detta ett slags rundskrifvelse, som äfven adresserades till G. Cronhjelm och andra kungliga råd.

är försäkrad om, att Gud, som icke låter gäcka sig, väl i sinom tid sådant till sin namns ära hämnande varder.» Om de fångnas lidande hänvisar han till sina skrifvelser till rådet, hvaraf kan ses, »huru man med ett ohördt tyranni dem den ena plågan efter den andra tillskyndat och deras lamentationer fast med leende munnar och fröjdefulla hjärtan anhört, likasom de inga kristne, ja inga människor varit». Han saknar, säger han, sina trogna och redliga vänners sällskap så mycket mera, som han vistas i ett land, hvilket honom »mera grufveligt förekommer än det vildaste barbari». Icke ens i brefven till kung Karl sparar han på de skarpaste ord mot danskarne. Så säger han (den 11 nov.), att där råder »samma otro och falskhet, det samma tyranni och okristliga förfarande, . . . den samma förstockelse och öronens tillstoppelse för alla talande skäl, . . . liksom vore ingen Gud i himmelen och intet sundt förnuft på jorden, som sådant till deras eviga skam och skymf se, höra, straffa och tadla kunna».

Likvidationsfrågan i Slesvig låg nu i själatåget. I och för sig kunde den, äfven med bästa vilja i världen å svenska sidan, icke komma ur fläcken, då motparten icke ville hafva den löst, och de svenska kommissarierna fingo därför, som det hette i en senare svensk stridsskrift, roa sig med

att gå och sysslolöst trampa Slesvigs gator, utan att komma till konferens. Fruktlöst blef naturligen det anbud, som Stenbock den 11 okt. gjorde att betala 53,000 rdr i förskott, jämte begäran att få likvidationsverket förflyttadt till närheten af svenska gränsen, där återstående handlingar från Sverige voro lättare att införskaffa. Några dagar efteråt ändades hela gyckelspelet. Konung Fredrik afreste plötsligen den 15 okt., troligen med anledning däraf, att den ofvannämnda underhandlingen med Preussen och flera stater rörande Holstein genom Görtz' flykt gått om intet, och med konungens afresa var all möjlighet att komma till något besked med danskarne försvunnen. Två dagar senare lämnade svenske generalauditören Sylvin Slesvig, på kallelse af Wellingk, som ansåg onödigt att längre fortsätta underhandlingen, och detta så mycket mera som han fått bref af rådet i samma syftning. För Stenbock sökte man å dansk sida ännu dölja hur landet låg, och ville väl äfven bevara skenet för världen, för hvilket ändamål geheimerådet Vibe den 11 nov. meddelade honom, att man vore villig att släppa de svenske, så fort likvidationen vore bragt till slut och penningar till lösen funnes till hands, hvarom han dock sade sig hysa tvifvel, efter det förljöds, att de voro till andra ändamål använda. Då visste

dock Stenbock redan, att allt var slut, i det äfven svenska rådet uppgifvit hoppet om en lycklig utgång och befallt för detta år inställa alla vidare åtgärder för befrielsen. Han svarade därför Vibe skarpt den 19 nov., att penningar bjudits för länge sedan och att han icke rådde för, att danskarne aldrig velat uppgifva hvad han var skyldig, under det han angifvit en del af sina fordringar; ransoneringen hade mycket väl kunnat ske, äfven om likvidationen icke varit färdig.

Den svenska regeringen hade, som vi erinra oss, från början gjort sitt bästa, i hvad på den ankom, för att påskynda utlösningen. Den hade icke blott öfversändt af penningar hvad den ansåg vara nog för ändamålet och låtit en transporteskader afgå, utan äfven beslutit, för att lätta verket, att sätta i frihet fångarne i Sverige. Order hade afgått till alla landshöfdingar att klarera Sveriges fordringar för underhållet och hafva fångarne i beredskap, hvarom äfven Stenbock underrättades den 20 juni (g. st.). Men när underrättelser inlupo om alla de misstänkta svårigheter danskarne gjorde och om misshandlingen af de svenska fångarne, började man blifva tveksam i rådet. Första yttringen häraf var, att det den 16 juli (g. st.) underrättade Wellingk, att inga ryska fångar komme att utlämnas. Skälet var

icke blott misstro mot de danska afsikt[illegible] äfven att man börjat fråga sig, h[illegible] Karl skulle upptaga, att man vå[illegible] hans tillåtelse och sannolikt i stri[illegible] ville, och huruvida icke de [illegible] svenskarne skulle komma att [illegible] icke mera behöfde taga h[illegible] landsmäns öde i Sverige. [illegible] regeringen kommit till [illegible] ingen utsikt förefann[illegible] görelse med Danmar[illegible] rummet, men äfve[illegible] öppnat rådsherrar[illegible] önskan och för[illegible] och hans armé[illegible] de Wellingk[illegible] upptecknа a[illegible] tionen, oc[illegible] af ransc[illegible] Wisma[illegible] bock[illegible] skul[illegible] se[illegible] att en tärande hjärtängslan, när jag dag ut och dag in måste mätta mig af förtretligheter och

[1] Flensburg 22 nov. 1713, kopia i *Upps. B.* F. 109. Han begagnar sig af pseudonymen Anna Caisa Brohm.

för ögonen de danskes falskhet, icke
mina dagar. Det kan alltså M. H.
som mitt namn bekant är, på
n ett valet, detta lämna med
enbock för all sin nit, för
tståndna fatiger och för
måste nöja sig med
nöglas bort i ett

afresa ville han icke
af vederbörande därom
nan fann högst olämpligt att
mlighet afsegla, hvilket såg ut som
nde af, att man ville göra orätt, förutom
knappt vore möjligt att smyga sig oför-
rkt bort. Han kallade därför denne till sig
och ställde i hans eget fria skön att handla som
han ansåge riktigast, och de kommo öfverens, att
transporten skulle förblifva liggande ännu en åtta
eller tio dagar, för att afvakta om icke Patkull
komme tillbaka med gynnsamt svar från rådet.
Något sådant kom dock icke, och efter under-
rättelsen att Stenbock fått befallning att resa till
Köpenhamn, lyfte Ehrensköld ankar den 28 nov.
och lyckades föra sina fartyg lyckligen hem.[1]

[1] 28 nov. g. st. underrättar J. Ljunggren från Karlshamn Stenbock, att fartygen lyckligt återkommit. *Danska RA.*

Hamburg, som redan nu tyckes hafva haft hemliga kanaler till Stenbock, denna underrättelse och bifogade meddelande om rådets beslut den 18 aug. Häraf fick Stenbock del den 6 nov. Det var säkerligen ett bittert ögonblick, då han nu i klara ord erfor, hvad han väl icke kunnat undgå att ana, att man i Sverige uppgifvit tanken på att få honom fri. Härtill kom den naturliga harmen öfver, att rådet icke underrättat honom om ett så viktigt steg, och att Wellingk icke ens bevärdigat honom med en rad i frågan. Han lät rådet veta sina tankar, att efter afgifvande af den protest, hvarom de anmodat Wellingk, vore allt förloradt, ty detta steg skulle nog så förbittra danskarne, att de, under sken af en förpliktelse att åt ryssarne afstå en tredjedel af fångarne, utlämnade allt hvad som ännu funnes i deras våld; i så fall borde det dock stå hvar och en fritt att dessförinnan söka sin räddning genom flykten. I bref till en vän[1] gaf han öppet luft åt sina upprörda känslor. Med våta ögon och blödande hjärta säge han sig tvungen att, åtminstone på så lång tid som kriget varade, bjuda Sverige farväl. »Jag fruktar», säger han, »att en tärande hjärtängslan, när jag dag ut och dag in måste mätta mig af förtretligheter och

[1] Flensburg 22 nov. 1713, kopia i *Upps. B.* F. 109. Han begagnar sig af pseudonymen Anna Caisa Brohm.

städse hafva för ögonen de danskes falskhet, icke (skall) förkorta mina dagar. Det kan alltså M. H. hos hvar och en, som mitt namn bekant är, på mina vägnar, likasom ett valet, detta lämna med förmälan, hurusom Stenbock för all sin nit, för all sin trohet, för alla utståndna fatiger och för all hafd möda nu ändtligen måste nöja sig med den lönen att så godt som möglas bort i ett barbariskt fängelse.»

Order åt Ehrensköld att afresa ville han icke gifva, då han icke själf af vederbörande därom fått befallning, och han fann högst olämpligt att denne skulle i hemlighet afsegla, hvilket såg ut som ett erkännande af, att man ville göra orätt, förutom att det knappt vore möjligt att smyga sig oförmärkt bort. Han kallade därför denne till sig och ställde i hans eget fria skön att handla som han ansåge riktigast, och de kommo öfverens, att transporten skulle förblifva liggande ännu en åtta eller tio dagar, för att afvakta om icke Patkull komme tillbaka med gynnsamt svar från rådet. Något sådant kom dock icke, och efter underrättelsen att Stenbock fått befallning att resa till Köpenhamn, lyfte Ehrensköld ankar den 28 nov. och lyckades föra sina fartyg lyckligen hem.[1]

[1] 28 nov. g. st. underrättar J. Ljunggren från Karlshamn Stenbock, att fartygen lyckligt återkommit. *Danska RA.*

Med förslaget att låta Sylvin utarbeta deduktionen mot Danmark var Stenbock långt ifrån belåten. Dennes person var danskarne högeligen misshaglig alltsedan hans skarpa penna i de i Slesvig ingifna memorialen stungit deras samveten, och för öfrigt var det klart, att Wellingk i så fall skulle blifva den egentlige författaren och låta hela sitt danskhat där få ett uttryck. I sak kunde han icke hafva något att invända, då han ju själf genom Patkull anvisat rådet denna utväg, men han önskade, att protesten skulle skrifvas hemma, där fullständigt material vore att tillgå, och där skriften skulle få en annan vikt genom att utgå i regeringens namn.

Hade det varit ett tungt slag att genom rådets beslut förnimma, att han måste bereda sig att ännu en tid stanna i fiendens våld, var det ett ännu tyngre, när, den 24 nov., man delgaf honom danska regeringens order, att han skulle förflyttas till Köpenhamn. Det var så godt som en dödsdom, ty han kunde väl förstå, att däri låg, att han icke skulle återfå sin frihet så länge kriget varade, och frihetens förlust var värre än själfva döden. Icke mindre bittert var, att han skulle skiljas från sina trogna krigare, hvilkas mödor och lidanden han delat, men som han numera säkerligen icke kunde komma till hjälp.

Han såg med rätta i åtgärden den tydliga afsikten att nå det mål, hvarefter man sträfvat, att tillintetgöra svenska hären.[1] Hans stämning målas af hans bref. Till sin förtrogne Malmberg skref han:[2] »Min desespoir är så stor, att jag tror den intet lärer lämna mina dagar många, ty när jag eftertänker falsk- och otroheten från alla kanter, blöder hjärtat». I rörande ord tog han (26 nov.) afsked af sin frånvarande konung, som han så trofast tjänat och för hvilken han offrat allt. Förgäfves, heter det, hade all hans möda varit, nu vore äfven hoppet ute. »Det fräter mig till döds», säger han, »och fruktar jag, att i stället för det hoppet jag haft min underdånigaste trohet en gång med mitt blod att få försegla, hafva den lönen att ända mina dagar i ett ledt fängelse.» Hans enda tröst numera vore, att konungen behölle honom i nådig hågkomst, det skulle råga måttet på hans olycka, om så icke blefve; hans samvete förvissade honom, hvilket äfven världen kunde bevittna, att om han ock varit den olyckligaste bland konungens tjänare, hade han dock varit den trognaste. — Med tanke på den nedslagenhet, som måste bemäktiga sig hans stackars soldater, när de såge sig alldeles öfvergifna, bad

[1] 25 nov. till rådet. *Danska RA.*

[2] 24 nov. *Ericsberg.*

han sina officerare ingifva dem mod och säga, att han i Köpenhamn ville göra allt för att förskaffa dem friheten. Det förunnades honom icke ens den trösten att få till dem utdela de 10,000 rdr, som rådet omsider på hans begäran anslagit till deras hjälp. Underrättelsen om beslutet fick han visserligen före sin afresa från Slesvig, men penningarna kommo först efteråt i de svenska kommissariernas händer. Likaså fick han först i Köpenhamn del af det svar rådet afgifvit med anledning af Patkulls och Schlippenbachs resa, och så godt var det, ty i det svaret låg ingen tröst.

Hvilken dag (efter 26 nov.) han lämnade Slesvig är icke bekant. Den 30 nov. anlände han till Köpenhamn, begapad af de folkmassor, som samlats att se den fruktansvärde man, som slagit de danska härarna på hufvudet, men som nu själf var en hjälplös fånge i deras händer, som han ständigt besegrat. Både han och hans olyckliga här voro härmed för Sverige förlorade. Några få af de tappra soldaterna återsågo väl slutligen fosterjorden,[1] själf skulle han vandra i en än hårdare fångenskap, som icke ändades förrän döden kom som befriare. Hans lif begärdes som försonings-

[1] Den 26 febr. 1714 beräknar Stenbock de kvarvarande fångarnes antal till 5,000 (*Anzeige* s. 105), 1717 voro de blott 562 (VAUPELL 1, s. 494).

offer för det starka hat, som sekellånga fejder uppväckt.

När man blickar tillbaka på det sorgliga skådespelet af Tönning-kapitulationens öfverträdande, behöfver man icke länge vara tveksam i svaret på frågan, hvem som därför bär den egentliga skulden. Om svenska regeringens goda vilja att utlösa den fångna hären kan icke något tvifvel råda, den vidtog med verklig raskhet de åtgärder, som den ägde rätt att tro skulle föra till målet, och den gick längre än den var förbunden att göra, genom att först äfven ingå på förslaget att sätta de allierades fångar i Sverige i frihet. Men den stannade på den inslagna vägen, när den med skäl begynte misstänka, att där låg svek under motpartens oförklarliga förfarande, och den uppgaf slutligen, fast säkerligen med svidande hjärta, tron på möjligheten af en lycklig lösning. Och numera är klart, att äfven den bästa vilja i världen och de starkaste ansträngningar å Sveriges sida skulle varit lika fruktlösa, ty det var danska regeringens förut fattade och konsekvent genomförda afsikt att aldrig låta det komma till ett återsändande af den fruktade, för att icke säga hatade fältherren och hans tappra här. Behandlingen af fångarne och hela arten af förhandlingarna framträda som ett klart led i den upp-

gjorda planen. Och ingenting kan vara orättvisare än att, som en utländsk forskare, säga, att »från början af juli bekymrade sig Sverige icke mera om befrielsen af sina fångna söner».[1] Det är, efter hvad vi sett, icke sant ens i fråga om rådsregeringen, hvilken man velat skildra som Stenbocks ovän och alldeles oförtjänt tillskrifvit likgiltighet för hans härs öde, men än mindre äger man för otacksamhet eller likgiltighet beskylla det svenska folket, som gärna skulle gifvit gods och guld, om det i sin fattigdom och nöd ägt det, för att frälsa sina fångna söner. Om dess goda vilja vittnar ytterligare hvad som förekom vid ständernas sammanträde 1714. Nej! Det var icke tanken på de fångnes räddning man uppgaf, men väl tvangs man af en dyrköpt erfarenhet att släppa hoppet.

[1] KOSER s. 601. Man kan ju förstå, att han, liksom så ofta hittills skett på grund af en mindre fullständig kännedom om handlingarna, vill lägga på Wellingks skuldror ansvaret för att med full afsikt hafva sökt förhindra utlösningsverket. Men den dom han fäller om Sveriges goda vilja är alldeles oberättigad och kan icke ens försvaras med åberopande af de källor, som då stodo till buds.

SJUNDE KAPITLET.

Stenbocks fångenskap. — Familjelif och personlighet.

I Köpenhamn bemöttes Stenbock till en början med en viss uppmärksamhet. Redan dagen efter sin ankomst var han bjuden till middag hos konung Fredrik, som ställde sig ganska nådig och gaf order att visa den fångne fältherren allt märkvärdigt, som den danska hufvudstaden hade att erbjuda. De danska geheimeråden aflade visiter och inbjödo på kunglig befallning honom till sina hem. Han inlogerades i ett hus vid Gammelstrand, där en våning på fem rum ställdes till hans personliga förfogande; för den talrika betjäning, han medförde, voro ock rum anvisade; till hans underhåll anslog danska regeringen 48 rdr i veckan, oberäknadt utgifterna för vin, bränsle, ljus m. m.[1] Men äfven ett mera lysande lif och en verklig vänlighet hade icke kunnat ersätta frihetens förlust, och den senare fick han stundligen på det

[1] LUNDBLAD-JENSSEN 2, s. 659. Totalkostnaden var 77 rdr i veckan eller 4,000 per år, ett rätt betydligt belopp.

mest kännbara sätt erfara, i det att han stod under sträng bevakning. Det var nämligen icke nog med, att en vakt ständigt omgaf huset, utan en öfverste skulle alltid vistas vid hans sida, vare sig han gick ut eller mottog besök. Öfver detta spionerisystem, som gaf honom utseende af att vara en missdådare och icke en fången general, beklagade han sig i starka ordalag för kung Fredrik,[1] men naturligtvis förgäfves. Obehaget af ett dylikt bevakande gjorde tillåtelsen att fritt gå hvart han ville föga inbjudande, och han började alltmer stänga sig inne på sina rum och undvika allt sällskap;[2] den sjuklighet, som i början af köpenhamnsvistelsen hemsökte honom, har väl ock i sin mån härtill bidragit. Den franska envoyén Poussin, som ofta besökte honom och som tyckes hafva varit hans enda vän, förehöll honom dock från början olämpligheten af en dylik isolering, som blott kunde förvärra hans ställning, och detta synes för en tid hafva gjort verkan. Hvad som

---

[1] 17 febr. 1714. *Anzeige* s. 55.

[2] 14 dec. till okänd, säkerligen N. Tessin, förut citeradt af O. MALMSTRÖM, s. 14. Jag hänvisar en gång för alla till denna intressanta monografi, som varit en af mina hufvudkällor. Om jag ej så ofta anfört arbetet, är det ej af brist på erkännande, utan därför att jag dels måst i allmänhet spara på citater, dels själf direkt rådfrågat en del af de källor, hvarpå författarens framställning hvilar.

vid denna tid i synnerhet retade och oroade fången var ryktet om, att ryske ambassadören Dolgoruki fordrade utlämnande till tsaren af Stenbock och hans armé. Lefvande ämnade han icke, som han skref till Poussin, falla i ryssarnes händer, ty han saknade icke medel att förhindra det.[1]

Småningom har man å dansk sida börjat göra sitt till, dels att försvåra hans umgänge, dels att förbittra det. Danska regeringen lät de främmande ministrarne veta, att den helst såge, att de inställde sina besök hos Stenbock, särskildt började den draga misstankar om, att Poussins flitiga umgänge gick ut på att befordra Stenbocks hemliga korrespondens, och gaf denne därför en varning, att hans post möjligen skulle underkastas visitation. Den danska societeten följde den ofvanifrån gifna vinken. När Stenbock kom på besök, tog man icke emot: den ene föregaf att han purgerade, den andre att han låg i svettning, den tredje att han var upptagen eller icke hemma, och då Stenbock själf inbjöd någon till sig, erbjöd sig alltid någon förevändning att neka. De få tillfällen han i början haft att söka sällskap voro ock mera ägnade att afskräcka från fortsättning, genom den

[1] Stenbock till Poussin, 13 dec. 1714. *Danska RA.* Poussin sökte dock skingra dessa farhågor. *Aufgedeckte Schande* . . . 1716, s. 22.

ovilja, för att icke säga fiendskap, som visades. Man sökte äfven plåga honom med förgiftade nålstyng. Så stack man i hans hand den svenska riksdagskallelsen,[1] som visade i hvilken nöd Sverige befann sig samt hvad Stenbocks expedition och försöket att lösa honom kostat; en annan gång lät man honom höra bittra och kränkande rykten, såsom att konung Karl vore galen eller mördad och att Sverige skulle styckas. Det var icke underligt, om han stängde sig inne för att slippa höra hånet och se fiendskapen.[2] Men behandlingen gick honom djupt till sinnes, alla hans bref till hemmet togo däraf en bitter färg. Han hade förgäfves anhållit att på sitt hedersord få resa öfver till Sverige och arbeta för fångutväxlingen. I harmen skref han till Ulrika Eleonora: »Jag har pockat, bedt och gjort allt hvad jag förmått att själf kunna beveka kungen, att efterlåta mig att få resa öfver, men dess hårdhet är emot mig inflexible, de slängar Gud dem genom mig tvenne resor gifvit svida dem än så hårdt, att jag tror att de mig och de andra

---

[1] Stenbock till Karl XII, 1 jan. 1714. Jfr försvarsskriften 1716, s. 263.

[2] 10 febr. 1714 (under pseudonymen J. C. Gittner) till Malmberg, att han aldrig går ut, hvarken till hofvet eller någon annan.

gärna mördade, om de tordes.» Med berättigad självkänsla anför han som ett af skälen härtill, att »hela Danmark mera apprehenderar min person än jag det värdig är, menandes att, som de mig fast hafva, hafva de mycket vunnit». Men han uttalar ock sin förhoppning, att Gud gifvit Sverige »så mången stolt man», som skall hämnas det våld och orätt, som vederfarits honom.[1] Det är ingalunda otroligt, att han själf i retad stolthet gifvit danskarne anledning att såra honom, ty som han skrifver en annan gång (26 febr.) till prinsessan: »Jag har icke kunnat öfver mitt samvete bringa någon den ringaste submission att visa, utan jag har dem öfver axeln sett.»

Till råga på öfriga obehag kommo ekonomiska bekymmer, hvilka för en man i hans ställning måste känts särskildt pinsamma. Han hade uttömt sina tillgångar och sin kredit under vistelsen nere i Flensburg och Slesvig för att hjälpa sina olyckskamrater i fångenskapen, och i Köpenhamn var icke billigt att lefva, förutom att han hade en stor tjänareskara att underhålla. Af sina löner i Sverige hade han ytterst svårt att utfå något, och regeringens välvilliga anslag stannade på papperet. »Här är en dyr ort», skref han till

[1] 15 jan. 1714, MALMSTRÖM, s. 19. Hela brefvet finns i tysk öfversättning i *Anzeige* s. 83, men med orätt år: 1715.

Tessin, »och om hennes höghet mig i nåder ej tillägger något att lefva af, så störtas jag uti en än större misère.»[1] I dec. 1713 hade senaten anslagit åt honom 6,000 rdr, men han såg aldrig ett öre däraf; lika litet utfick han något af de 2,000 rdr, som Karl till belöning för hans förtjänster anslagit, att årligen utgå i tre år för hans söners utländska resor, och dock hade han i försäkran härom upplånat motsvarande belopp. Af hans löner torde som sagdt ingenting utfallit, hans ekipagepenningar för fälttåget 1712, 2,500 daler smt., som vid hans afresa icke funnits att tillgå, utbetalades först 1715 till hans hustru. Och icke nog med detta. Ett kapital af 20,000 daler smt., som han hade placerat i Hamburg hos svenska statens kommissarie Huswedel och på hvilket han nu räknat, förskingrades, och det på det egendomliga sättet, att Huswedel använde penningarna för att infria kung Karls växlar. Visserligen anmodade senaten den 5 febr. 1714 statskontoret att ersätta Stenbock, men äfven däraf blef ingenting; hvad staten denna tiden en gång slukat, gaf den aldrig igen.[2] Hade icke hans trogna

[1] Nyss omnämnda bref af 14 dec. 1713. Jfr 16 dec. till Malmberg: »Här är dyrt som skammen, och lär jag på sistone blifva till en tiggare.»

[2] För ofvanstående skildring se grefvinnans bref till statskontoret utan dag 1714, hennes bref till Karl XII 20 jan.

hustru så godt hon kunde sändt honom medel, hade han varit ur stånd att reda sig. Hästar och vagn hade han måst sälja genast efter sin ankomst till den danska hufvudstaden.

I dylik penningenöd har han icke längre kunnat vara sina fångna kamrater till hjälp. Han var skild från all beröring med dem, och så gärna han än velat lindra deras nöd, var det honom nu omöjligt. De voro likväl ständigt i hans tankar, såsom synes af hans bref. Tvenne gånger under januari månad[1] lägger han Ulrika Eleonora på hjärtat fångarnes sorgliga lott. I förra brefvet säger han, att deras nöd är så mycket större, som man förbjudit invånarne att äfven af barmhärtighet gifva dem en bit bröd eller kredit, ett värre tyranni än den argaste barbar föröfvat och som Gud icke skulle lämna ostraffadt. I det senare klagar han, att Wellingk väl erkänt sig hafva mottagit penningar till fångarnes underhåll, men tillika förklarat, att

---

1715, hennes kvitto 29 juli 1715, Dalmans memorial för Lagerbjelke 12 mars 1715 (alla i Ericsbergs arkiv). I Uppsala Bibliotek, W. 765, finnes en anteckning, att Stenbock vid sin död hade att fordra af staten 63,000 daler smt, som likviderades först 1734. LOENBOM 2, s. 168 noten, har ock några upplysningar om likvidationen.

[1] 15 jan. *Anzeige* s. 83; 29 jan. *RArk.*

större delen måst användas till andra ändamål. Ett verksammare sätt att göra slut på deras lidanden fanns dock, och det var att söka få utlösningsverket till stånd, och härom hade han icke uppgifvit all förhoppning äfven efter ankomsten till Köpenhamn. Visserligen borde det svar, som senaten den 14 nov. (g. st.) 1713 afgaf på hans sändning med Patkull och Schlippenbach, varit föga ägnadt att höja hans mod. Ty den förklarade fortfarande, att de ryska fångarne icke kunde släppas och att den icke visste, hvar penningar ånyo skulle tagas till lösen, samt ålade honom att affordra kung Fredrik en bestämd skriftlig förklaring på de danska fordringarna. I afseende på frågan om fångarnes utlösen fick han fria händer att söka utverka hvad billigt och görligt vore; för att lätta denna uppgift medsände prinsessan och senaten en öppen förklaring, afsedd att framläggas för danska regeringen, genom hvilken de förbundo sig att, därest fångarne frigåfvos, de skulle efter verkställd likvidation, på tid som af Danmark utsattes, erlägga hvad som visade sig vara Sveriges skuld.[1] Samtidigt sände senaten order till Wellingk i Hamburg att tills vidare innehålla det manifest om danskarnes tro-

[1] Bref i *Danska RA.* Jfr *Aufgedeckte Schande* ... 1716, s. 95 och 101.

löshet, som han fått befallning att utarbeta. Med ett dylikt anbud kunde naturligen ingenting uträttas. Det danska svaret lade tydligen i dagen, att man där ingalunda ämnade släppa sitt tag, på samma gång man begagnade tillfället att vältra skulden icke blott på Sverige, utan äfven på Stenbock. Konung Fredriks resolution af den 6 jan. 1714[1] begynner nämligen med att förklara, att Stenbock hade endast och allenast sig själf att tillskrifva, att utlösningen icke skett, hvilket man på dansk sida högeligen önskat, ty han hade i stället för kontanta penningar bjudit ogiltiga gottorpska fordringar och sedan blott gifvit antydan om en summa, som skulle finnas i Hamburg; ej heller hade han kunnat bringa saken till en ordentlig likvidation. Äfvenså måste det vara honom bekant, att tsaren uppställt frigifvandet af de ryska fångarne som villkor, hvartill man så mycket mindre kunnat neka, som Menschikoff underskrifvit kapitulationen och gjort anspråk på en tredjedel af bytet. Hotfullt tillades vid denna punkt, att ryske ambassadören gjort anspråk på att få sin andel af fångarne utlämnad in natura. Stenbocks önskan att få resa till Sverige kunde icke uppfyllas, förrän allt vore klareradt.

[1] *Unrechtfertigkeit* s. 102.

Det är förunderligt, att detta aktstycke icke öppnade Stenbocks ögon för omöjligheten att utverka något af Danmark, men hans längtan att skaffa sig och sina kamrater lösa ur fångenskapen var nu så stor, att han blundade för verkligheten och sökte inbilla sig, att saken möjligen ännu kunde gå; och han utverkade af Fredrik pass för generalauditör Sylvin att infinna sig till fortsatt likvidation i Slesvig. Säkerligen var det för danskarne en lika stor triumf, som för Stenbock en stor förödmjukelse och missräkning, att höra, att Sylvin på Wellingks befallning begifvit sig hem till Sverige, i stället för att infinna sig i Slesvig.[1] Men icke ens denna underrättelse kunde komma honom att alldeles släppa hoppet. Han vände sig till Ulrika Eleonora med ett långt bevekande bref, den 26 febr., hvari han utvecklade alla skäl, som talade för att icke låta den svenska hären försmäkta i fångenskap för en liten hop ryssar, och besvor henne att icke låta honom till belöning för alla sina mödor offras åt fienden, så mycket mera som detta nu betydde att utlämnas åt Ryss-

[1] Stenbock till Sylvin 6 febr., Wellingk till Sylvin 13 febr. (*RArk.*) Det är upprörande att läsa, huru den kallblodige Wellingk skrifver till Sylvin, att om han vore i dennes kläder, skulle han kvista af till Stralsund utan vidare och låtsa som om han aldrig fått Stenbocks bref.

land. För att gifva ytterligare styrka åt försöket skref han särskilda bref till de olika rådsherrarne, med bitter klagan öfver att vara glömd af sitt fosterland och utsatt för sina belackares ovilja; säkerligen hoppades han göra särskildt intryck genom att åberopa ett bref af konung Karl, som skulle tydligen visa, att denne förvisso icke ville för några eländiga ryssar offra Stenbock och hans här.[1] Det var hans fulla öfvertygelse, att han hade konungen på sin sida och att, om rådet icke ingick på hans förslag, det måste betyda, att man af afund mot hans person icke ville hafva honom lös.[2] Den trogne Schlippenbach fick i uppdrag att än en gång resa öfver och göra sitt bästa; han försågs med en vidlyftig instruktion.[3]

Svenska regeringen såg klarare än den stackars fången, att intet stod att ernå på den väg, han så ifrigt yrkade, men den tänkte sig en annan, om ock osäker, möjlighet att nå samma resultat, nämligen genom att få en fred till stånd mellan Sverige

---

[1] Till Ulrika Eleonora 26 febr. *Anzeige* s. 102; till de olika rådsherrarne samma dag (Lettre au sujet de la capitulation ... 1716, s. 24). Det exemplar, som var ställdt till Falkenberg, har Fryxell (25: 106) begagnat, men missläst brefvet så, att han låter Stenbock lägga i Karls mun, att denne vore likgiltig för utlösningen.

[2] 27 febr. och 10 mars till Malmberg. *Ericsberg.*

[3] 28 febr. *Anzeige* s. 107.

och Danmark; konung Karl hade alltid härför visat benägenhet. Den gaf nu Stenbock i uppdrag (den 22 mars) att söka inleda en underhandling. Det skulle dock ske försiktigt och i djupaste tysthet, han skulle till en början blott såsom af sig själf och helt oförmärkt söka utforska, huruvida konung Fredrik vore benägen att skilja sig från tsaren, »hvars tillväxande makt honom ju med tiden måste blifva så farlig, dryg och odräglig, som densamma nu redan är för oss». Lyssnade man härtill å dansk sida, skulle rådet gifva honom fullmakt och en instruktion. Stor varsamhet vore af nöden, att icke Danmark måtte få den föreställningen, att man i Sverige tiggde om fred; dylika tankar kunde han möta med att låta motparten förstå, att Sverige saknade hvarken mod eller krafter att försvara sig, ja, att om Danmark fortfore i sitt onda uppsåt, man väl icke skulle sakna utvägar att förnöja tsaren och sedan låta Danmark betala hela laget. Tanken på en fred med Danmark hade förut icke varit främmande för Stenbock, en dylik skulle ju af sig själf för honom öppna fängelsets portar. Han hade genast efter sin ankomst till Köpenhamn utvecklat dess betydelse för Poussin, ehuru hans förhoppningar ansenligt afkylts genom dennes svar, att en separatfred knappt vore tänkbar med någon af Sveriges

fiender och allraminst med Danmark. Härom hade Stenbock underrättat Ulrika Eleonora den 15 jan. 1714 och icke dolt, hvilket högmod danskarne lade i dagen. Därför hyste han icke heller nu stor förhoppning om utgången; hade försöket gjorts efter bataljen vid Gadebusch eller då Danmark var uppretadt öfver den Stettinska sekvestern, kunde i hans tanke möjligen något stått att vinna. Men han ställde sig i alla fall regeringens uppmaning till efterrättelse och sökte genom samtal med danska statsmän höra sig före, hvilken stämningen kunde vara. Resultatet blef, som han förutsett, nedslående. Ena gången fick han höra (af en baron Rantzau), att ingen redlig dansk man kunde råda sin konung att göra fred, annat än under tsarens protektion, ty jämnvikten mellan de nordiska kronorna hade till en tid varit alltför mycket rubbad och kunde endast återställas genom stympande af Sveriges välde; vid detta våldsamma utfall »teg jag som en mur», skref Stenbock. Andra gången hade en annars moderat man (ett geheimeråd Walter), som tagit sig något till bästa, låtit honom höra samma visa om tsarens stora vänskap och det gynnsamma tillfället att hämnas; »när svärdet är draget, kastas skidan bort», mente han. Stenbock hade dock då gjort ett försök att erinra om de bägge nationernas släktskap och

gemensamma tro samt varnat för, att tsaren snart skulle göra sig till bägges herre. Afgörande för hans uppfattning om fredens omöjlighet blef väl, att det kom till hans öra, att en så inflytelserik man som geheimerådet Sehested hade utbrustit, att han förr ville gå ur Danmark med en hvit käpp (d. v. s. som en besegrad och fången), än styrka sin konung till separatfred med Sverige. Det blef sålunda ingenting af hela saken. Knappast har orsaken varit, att Stenbock funnit det förödmjukande att söka freden, men väl har hans hela stolthet måst uppröras af den styfva, utmanande högfärd, som hans besegrare ohöljdt visade. Och att tigga fred och prostituera sin konungs ära, därtill kände han icke någon håg, som han skref till Karl XII.[1]

För öfrigt hade den svenska regeringen själf genom det oförsiktiga sätt, hvarpå den gick till väga i en härmed sammanhängande affär, förstört hvarje utsikt för Stenbock att lyckas. Man hade i Stockholm kommit på den idén, att det holsteinska intresset lämpligen kunde på samma gång tillvaratagas och kanske användas att be-

[1] För ofvanstående se Stenbocks odat. bref till Poussin (dec. 1713 eller jan. 1714) i *Danska RA.* och till Ulrika Eleonora 15 jan. 1714 (*Anzeige* 114) och 7 maj (*RArk.*). Jfr försvarsskriften 1716, s. 260, och MALMSTRÖM s. 24—29.

fordra den danska fredsunderhandlingen. I Köpenhamn vistades nu den gamle holsteinske presidenten Wedderkop, som före Görtz ledt den holsteinska politiken och af denne insatts som fånge i Tönningen, men af danskarne frigifvits vid fästningens eröfring den 7 febr. 1714. Man räknade på att han, som i sin makts dagar varit Danmarks antagonist, skulle fortfarande vara det och trots sin fiendskap till Görtz icke finnas obenägen att låna sin hand åt svenska regeringens försök att till hertig Karl Fredriks bästa arbeta på en försoning mellan de danska och gottorpska husen, och sålunda bana ytterligare väg för en svensk-dansk underhandling. En lämplig kanal till Wedderkop hade man trott sig finna i hans svåger Timotheus Lütkeman, kyrkoherde vid tyska församlingen i Stockholm. I april afreste denne, åtföljd af en holsteinsk sekreterare Steffens, och medförande skrifvelser af den 7 i samma månad ställda till såväl Wedderkop som Stenbock. Meningen var, att dessa skulle öfverlämnas till Stenbock, som sedan finge afgöra, om han funne tillfället lämpligt att meddela sig med Wedderkop, och då tillställa honom såväl svenska regeringens skrifvelse, som ett bref från hertig Karl Fredrik. Ombuden förforo emellertid med den oförsiktighet, att de genast och direkt aflämnade till

Wedderkop de till honom ställda brefven, på samma gång de äfven lyckades skaffa i Stenbocks händer regeringens bref. Men den gamle Wedderkop, vare sig af rädsla eller af obenägenhet att gå Sveriges ärenden, skyndade att tillställa danska regeringen i obrutet skick de bref han fått i sin hand, och därmed var saken röjd. De danska statsmännens misstankar voro väckta, och de ansatte Stenbock hårdt för att afpressa honom erkännande, att han var invigd i saken, men han nekade ihärdigt. Lütkeman fick böta för sin politiska mission med en tids fängelse.[1] En naturlig följd af denna historia var, att uppsikten öfver Stenbock skärptes. »Jag är», skrifver han, »liksom den argaste spion bevakad och på allt sätt så chagrinerad, att jag tror aldrig en corporal i Ed. K. Maj:ts fångenskap så varit föraktad och handterad. Med ingen får jag tala utan vittnen, ingen törs komma till mig, och vid hofvet und-

[1] Regeringens bref 7 april till Stenbock och 30 juni till konung Karl (bägge i *HH.* del 14), Stenbock till Karl 8 maj (*RArk.*), till Ulrika Eleonora utan dato (*Danska RA.*), till Malmberg 12 maj (*Ericsberg*) och försvarsskriften 1716 s. 262. Att döma af Stenbocks bref till Malmberg 23 juni (*Ericsberg*) blef Lütkeman arresterad först den 21 juni. Följande år den 2 juli skref O. Ryman till grefvinnan Stenbock, att ryktet gick det Lütkeman flytt från Köpenhamn till Lübeck (*Ericsberg*).

flyr enhvar mitt samkväm, så att jag mig resolverat ej träda öfver min huströskel.»[1]

Den isolering, hvari han till stor del lefde, hindrade honom icke att skaffa sig rätt noggrann kännedom om de afsikter och planer Sveriges fiender hyste, och han sökte på allt sätt att hålla de hemmavarande härom underkunniga. Ett dylikt förfarande var dock ingalunda korrekt, så länge han gick på fri fot, och han skulle en gång dyrt få betala sin oförsiktighet. Själf har han ursäktat sig med, att plikten mot fäderneslandet och särskildt mot konungen, till hvilken han aflagt rådsed, ålade honom att yppa fiendens anslag, och att han för öfrigt vore löst från alla förbindelser, sedan danskarne brutit kapitulationen. Det må gälla hvad det gälla kan, men det hade varit bättre för honom, om han kunnat lägga band på sin liflighet och sin förbittring. Nu underhöll han en jämn och tät brefväxling, i hvilken han omtalade allt hvad han visste och tillika gaf luft åt sin harm öfver dansk trolöshet, för hvars utmålande han icke sparade på färgerna, äfven när

[1] 1 maj till konung Karl, *RArk.*; »Jag behandlas som en hund och spion» (till E. Sparre. *HSKH.* 6, s. 221). Att Lütkemanska affären var orsak till skärpningen af uppsikten säger Stenbock uttryckligen i bref till Malmberg 26 maj. Jfr försvarsskriften 1716, s. 264, att han från april blott tvenne gånger satt foten utom dörren.

det gällde själfva konung Fredrik. Det var i synnerhet prinsessan Ulrika Eleonora och sin hustru han uppvaktade med dylika bref, men äfven till konung Karl afgaf han stundom underrättelse. Han hade knappast hunnit komma till Köpenhamn, förrän han afsände en lång rapport, som han beledsagade med noggranna anvisningar, huru försvaret skulle lämpligen anordnas.[1] Och det är icke blott om Danmarks rustningar han litet emellan lämnar upplysning, utan äfven om tsarens planer, om den preussiska politiken och ej minst om de baksluga holsteinska stämplingarna att köpa sig en uppgörelse med Danmark på Sveriges bekostnad genom att söka tränga Karl Fredrik förbi Ulrika Eleonora till successionen och därpå belöna administratorn med det gottorpska hertigdömet. Djupt fäst som han var vid Ulrika Eleonora, upprördes han särskildt af detta anslag mot hennes rätt; »jag hoppas», utbrast han i bref till henne, »att Sveriges barn aldrig lära vara så förgätna, så länge en blodsdroppe är öfrig.[2] Det

[1] *Anzeige* s. 96—98. Den saknar dato, men uttrycket mot slutet angifver tydligt nog tiden. Om hans rapporter rörande Danmark se följande bref i *Anzeige* till Ulrika Eleonora 20 dec. 1713, 8 febr. och 7 mars 1714 (s. 98, 100, 101), till hustrun 28 mars (s. 101).

[2] Det är märkligt att jämföra, med hvilken varsamhet han berör successionsfrågan i bref till Karl XII den 8 maj.

tyckes aldrig fallit Stenbock in, att dylika bref kunde råka i danskarnes händer och i högsta grad kompromettera hans ställning och frihet. Ej heller har han i början betänkt, att ingen säkerhet förelåg för, att hvad han skref icke utspriddes i Sverige, särskildt af hans ovänner, och att det sålunda kunde komma till deras öron, för hvilka det ingalunda var ämnadt. Detta har dock skett och gifvit honom anledning till föreställningar, att man skulle hålla tyst med hvad han skref och icke heller i öppna bref till honom säga saker, som måste väcka danskarnes misstankar.[1]

Man kan icke förvånas öfver att Stenbock i sin fångenskap, stängd från världen och ur stånd att försvara sig mot de anfall, som kunde göras mot hans person och gärning, känt djup oro vid tanken på, att hans goda namn och rykte voro prisgifna åt hans fienders angrepp. Men det gör dock ett smärtsamt intryck att se, huru han öfverdrifver denna fara och öfverallt tror sig kunna spåra illviljare och afundsmän, som syfta till hans argaste. Han har nog icke saknat motståndare, ty hans konungskhet och hans starka ovilja mot en holsteinsk succession ställde honom i en viss motsats till de tendenser, som

[1] Se brefvet till Ulrika Eleonora 26 febr. 1714 (*Anzeige* s. 102—103) och Försvarsskriften 1716, s. 262.

nu arbetade sig fram hos åtskilliga af Sveriges ledande män, och hans energiska uppträdande under året 1712 hade icke alltid präglats af hänsynsfullhet mot kollegerna, hvarjämte de misstänkte, att han icke alltid utmålat dem i den fördelaktigaste dager för konung Karl. Härifrån var dock hos de fleste ett långt steg till illvilja. Verkliga ovänner har han emellertid icke saknat; Wellingk särskildt ville honom numera ingalunda väl. Jag har visat, att denne redan 1713 i sin beröring med Stenbock uppträdde hårdt, stundom elakt. Och det var icke vackert, att han i Sverige spridde sin ensidiga och bittra kritik öfver Stenbocks hela färd, allt ifrån landstigningen i Tyskland. När detta kom till den senares kännedom, skref han i harmen till Tessin den 14 dec. 1713, att denna kritik var infam. Nästan gement var, när Wellingk, som vi sett, i febr. 1714 gaf Sylvin det rådet att icke efterfölja Stenbocks order, utan i stället »kvista af» till Sverige. Och säkerligen har Wellingk i brefven till Turkiet låtit sin skarpa penna säga åtskilligt ondt om den olycklige fältherren.[1] Men Stenbock har ej heller sparat på orden. Han kallar den andre än »den falska

[1] Jfr hans ord till Müllern 17 jan. 1714 om Stenbock och Meijerfelt, att det varit bättre, om dessa föregifna hjältar aldrig satt sin fot i Tyskland (LOENBOM 4, s. 161).

själen», än den »som svurit honom döden»; ja, han gick så långt, att han i bref till konung Stanislaus sade, att om Wellingk kunnat dränka denne i ett nötskal, skulle han gjort det.[1] I Görtz såg han sin andre dödsfiende, och denne med sitt dåliga samvete, om man får tala om ett sådant hos honom, har nog gjort sitt bästa för att vanställa och nedsvärta Stenbock hvar han kunde, ej minst hos konung Karl, med hvilken han hade en god förbindelse genom sin förtrogne, den holsteinske envoyén Fabrice. Stenbock å sin sida gjorde upprepade försök att i brefven till konungen icke blott försvara sig mot hvad han trodde Görtz hafva sagt, utan ock ställa denne i sin rätta dager.

Dessa bägge män kunde han med full rätt misstänka för allt ondt och därför angripa. Men man kan ej annat än beklaga, när man ser honom söka i bref till konungen utkasta beslöjade beskyllningar mot sina ämbetsbröder i senaten. Det märkliga bref, hvari detta skedde, nedskrefs visserligen under det bittra intrycket af den svenska

[1] Den 17 sept. 1713 (Lettre au sujet de la capitulation, s. 49). Till Nemeitz skref han den 22 dec. 1713 om Wellingk: »Il veut imiter un ancien Oxenstierna, mais il n'en a pas le poids, qu'il faut. Comme ennemi juré de mon beaupère défunt, il l'est de ma maison, mais Dieu l'en punira un jour» (*Mémoires* s. 151).

riksdagskallelsen, som syntes honom bland annat gå ut på att beröfva honom konungens nåd och den kärlek han själf i Sverige förvärfvat, men det ursäktar honom icke, ty dels var hans uppfattning ensidig och skef, dels afsändes brefvet icke i hastigt mod, utan efter en tids öfverläggning.[1] Han säger i detta bref sig icke vilja anklaga senaten, fastmer hafva den ursäktad, »lämnandes verket att prisa eller lasta sig själf, förmenandes för min del, att Sveriges rikes utmattade tillstånd hade kunnat i andra termer Ed. Maj:ts ständer för ögonen ställas.» Redan denna inledning är något försåtlig, men sedan drager han fram icke mindre än 18 anklagelsepunkter: man skulle se efter, huru inkomsterna administrerats, om utgifterna för rikets försvar gått före andra, hvarför Riga och öfriga östersjöfästningar så hastigt fallit, hvarför i Finland så illa tillgått, huru bankväsendet administrerats och om icke privati uttagit sina medel till afsaknad för K. Maj:t, huru lag och rätt skipats m. m. Eget nog tillägger han, att detta och mycket annat hade

[1] Den 1 jan. 1714, *RArk.* Brefvet öfversändes till Malmberg för vidare befordran. Stenbocks tvekan framlyser däraf, att han underställde Malmberg, om det borde afgå, och slutligen bad honom att, om det icke vore för sent, kvarhålla det (17 och 23 febr. *Ericsberg*). Brefvet afgick kanske ej, det har ej någon åteckning om framkomsten.

ständerna bort skärskåda; man kan väl betvifla, att Karl delade denna sista uppfattning. När Stenbock i ett senare bref, den 1 maj, ordar om, att »afunden mig i fält strandsatt», ligger däri en inbillad och obevislig beskyllning mot ämbetsbröderna. I privata bref kunde han uttrycka sig än våldsammare, såsom när han skref till Malmberg (23 febr.), att »senaten redan arbetar allt hvad den kan på mitt fall... I veten ock, huru de små i kansliet mig hata, alla skulle de ropa: 'Korsfäst, korsfäst!'». Det är dock uppenbart, att hans privata korrespondenter, icke minst samme Malmberg, till ej ringa del hafva på sitt ansvar att genom allahanda skvaller hafva gifvit näring åt denna sjukliga misstänksamhet, men det kvarstår alltid som ett sorgligt faktum, att den i öfrigt så lysande mannen icke förmått behärska denna olyckliga karaktärssvaghet.

Och svårligen lärer den, som studerar tidens handlingar, låta öfvertyga sig om, att hans misstankar voro grundade. Hvad svenska regeringen angår, så är det säkert, att dess dåvarande hufvud, Ulrika Eleonora, hyste en verklig aktning, för att icke säga djup tillgifvenhet för honom, och detsamma gäller nog om flertalet af senaten. Äfven de, som icke varit hans vänner, hafva nog satt honom högt; det är betecknande, att Nils Gyllen-

stjerna, som han så ofta utropar som sin dödsfiende, dock erbjöd sitt bidrag till hans lösepenning. Och hvad folket angår, så var dess djupa tillgifvenhet för den som en gång räddat Sverige så stor, att intet förtal skulle kunnat rubba dess tilltro. Vi hafva sett, huru denna kärlek trädde fram 1713 efter kapitulationen. Vid riksdagen 1714 uttalades inom alla ständen de lifligaste önskningar att genom stora uppoffringar återbörda honom och öfriga fångar; Stockholms och Malmö borgare voro färdiga till betydande sammanskott, de skånska riksdagsbönderna att gifva sin sista ko. Att allt detta icke förde till något resultat berodde på tidens nöd och tusen andra bekymmer samt riksdagens osjälfständiga ställning. Men så stark var Stenbocks popularitet, att rådet fann för godt att inför ständerna försvara sig.[1] Ej heller finnes något bevis för, att förtalet vunnit insteg i kung Karls sinne. Han skall hafva godkänt Stenbocks krigföring och sagt, att om han själf varit i Holstein, skulle han icke burit sig

[1] FRYXELL 25, s. 104—105, och R. BOWALLIUS: *Berättelse om riksdagen i Stockholm 1713—1714* (Svenska Akad. Handl. fr. 1796, del 22). Den 10 juli 1714 skref öfverkommissarien G. Ljunggren från Stockholm till Stenbock, att om han finge utlösa sin person, skulle Stockholms borgare ögonblickligen sammanskjuta beloppet, hela riket längtade att se honom igen med kommando öfver rikets stridskrafter (*Ericsberg*).

annorlunda åt,[1] och hans bref vittna icke om minskad nåd. Men väl låter sig tänka, att Stenbocks långa, klagande, af onödigt självförsvar uppfyllda rapporter icke alldeles varit i den stoiske konung Karls smak, och att det olyckliga offentliggörandet genom danskarne af Stenbocks uppsnappade korrespondens kunnat af andra skickligt användas att göra Stenbock skada hos konungen,[2] i synnerhet sedan Görtz blifvit dennes högt betrodde man.

Talrika bevis på enskild tillgifvenhet har Stenbock visserligen icke saknat, såsom hans efterlämnade bref visa. Jag vill nu icke tala om hans älskande trogna maka; om deras inbördes förhållande får jag säga några ord längre fram. Men hvilket erkännande af hans förtjänster låg icke däri, att gamle Hans Wachtmeister, vandrande på grafvens brädd, ånyo uttryckte sin önskan att få den fångne fältherren till sin efterträdare. Från sina gamla vapenbröder mottog han oupphörligt bref, som vittnade om deras oförställda beundran

[1] Öfverste Bassewitz till Stenbock, Timurtasch 7/18 aug. 1713 och Lübeck 22 febr. 1714 (*Danska RA*).

[2] 1716, 18 aug., skrifver Dalman till Stenbocks hustru med anledning af den danska publikationen af Stenbocks bref, att kung Karl läst den och däri funnit föga behag. »Gifve Gud», tillägger den trogne och kloke vännen, »att aldrig ett ord i fångenskapen varit skrifvet!» (*Ericsberg*).

och kärlek: äfven Dücker, hvars sinne andra, särskildt Wellingk, sökte afvända, tillskref honom under fångenskapen flera bref, som vittna om aktning, för att ej säga vördnad.[1] Och Dalman, Lagerbjelke och Malmberg, som så länge samarbetat med honom, visade, liksom alla som haft den lyckan att stå honom nära, en orubblig tillgifvenhet.

Den brefväxling, som Stenbock förde under sin första tid i Köpenhamn, har varit högst omfattande; att den ock varit oförsiktig till sitt innehåll hafva vi redan sett. Denna dess art gjorde det från början till en nödvändighet att för densamma välja hemliga vägar. En mycket vanlig utväg i början var att begagna sig af bekantskapen med franska sändebudet Poussin; denne kunde med lätthet förmedla brefväxlingen, som gick under hans kuvert och var tryggad af diplomaternas folkrättsliga oantastlighet. Danska regeringen drog dock snart med skäl misstanke på, att Poussin missbrukade sin ställning, och lät gifva honom en varning. Och denna utväg blef sannolikt afstängd genom Poussins bortresa mot ingången af sommaren 1714.[2] Härigenom blef Sten-

[1] Bref af Dücker 5 november 1713 och 7 april 1714 (*Danska RA.*).

[2] Härpå syfta nog Stenbocks ord i bref till Malmberg 19 juni 1714: »Der kleine Freund P. ist weg.»

bock uteslutande hänvisad till två andra kanaler, som han troligen redan från början af sin vistelse i Köpenhamn förskaffat sig och användt samtidigt med den förra. En jude vid namn Aron Goldzieher, som levererade varor åt fältmarskalken, in- och utsmugglade brefven, än svepta kring sockertoppar eller inlagda i matvaror, snus och tobak, än gömda i käppar, knappar och andra svarfvarbeten. Denna väg tyckes till en början varit säker. Men olyckligtvis hade man äfven anlitat en annan. I det hus Stenbock bebodde fanns ett finare spiskvarter, vettande åt lilla Högbrostræde, hvars innehafvare, Johan Lyth, som låtit värfva sig till mellanhand, inlämnade och afhämtade bref genom en springa i den brädvägg, som skilde bägges lägenheter uppe å vinden. Men här föll man rätt i lejonets gap, ty Lyth var svåger till Köpenhamns postmästare, Christian Christopher Erlund, som alltifrån Stenbocks ankomst haft konung Fredriks uppdrag att noga bevaka hans korrespondens. Hvarje bref, som kom eller gick denna väg, bars af Erlund till konungen, bröts där varsamt, kopierades af en lakej och affärdades sedan till sin adress. Stenbock, som börjat misstänka att brefven icke gingo trygga, ansatte Lyth, men denne svor på sin oskuld och framkastade, att Stenbock måtte hafva någon annan

osäker mellanhand. Så fick han reda på, att äfven Goldzieher användes, satte denne i misskredit och ökade sitt eget förtroende.[1] Gentemot ett sådant spioneri voro alla de medel fruktlösa, som Stenbock i öfrigt uttänkt för att skydda sin brefväxling. För detta ändamål hade han användt än chifferskrift, än sympatetiskt bläck, så att skriftdragen icke framträdde förrän efter användningen af en viss kemisk lösning, hvarförutom han och hans förtrogne P. Malmberg i Lübeck betjänade sig af pseudonyma namn.[2] Det hade varit den danska regeringen mera värdigt, om den efter upptäckten af denna hemliga brefväxling genast tastat honom an och omöjliggjort hans förbindelser, i stället för att, som nu skedde, låta saken gå, spionera på hvarje hans steg och på

---

[1] Se »Nachricht von .... Magnus Stenbock» af en L. E. B., handskrift i Kungl. Biblioteket, inköpt från Danmark. Arbetet är ett slags Ehrenrettung för Erlund. Vidare Jesper Fritz' relation den 28 aug. 1757 till S. Loenbom (*Ericsberg*). Den senares betydelse ligger däri, att Fritz vistades i Köpenhamn under Stenbocks fångenskap och några år efteråt, samt stod i beröring särskildt med den präst, som beredde Stenbock till döden, hvarjämte han efteråt sammanträffade med flera personer ur Stenbocks dåvarande omgifning. Hans uppgifter få naturligen begagnas med varsamhet, men de bekräftas ej sällan af uppgifter från andra håll.

[2] LUNDBLAD-JENSSEN 2, s. 658, uppräknar pseudonymerna, men inblandar i dem namn på verkliga personer.

ohederliga vägar skaffa sig del af hans bref, tills man hunnit sammanföra ett bevismaterial, tillräckligt att rättfärdiga den strängaste möjliga behandling. Än mindre kan det försvaras, att när detta slutligen skedde, den store fången betraktades som en vanlig grof missdådare och därefter handterades; ett sjukt samvete borde i alla händelser manat till öfverseende.

Vid flerfaldiga tillfällen hade Stenbock begärt att för en tid erhålla friheten. Anledningarna voro olika, dels den fara, som hotade hans affärer i Hamburg, dels hoppet att kunna öfvertala svenska regeringen att medgifva ryska fångarnes utlämnande, dels önskan att öfvervara sin äldsta dotters bröllop, dels, längre fram på våren, att hans hälsa allvarsamt försämrades, så att han var i verkligt behof af en resa till något varmbad. Alla hans framställningar möttes med afslag, troligen därför att man kände sig viss, att om han väl komme ur sina förföljares händer, skulle han icke återvända, i likhet med så många andra svenska officerare, som på parole eller mot revers fått hemresa. Och häruti bedrog man sig icke heller. Ty som han öppet skref till Ulrika Elonora: »Kommer jag först utur dessa falska händer och det dagliga helvetet jag nu vistas uti, jag vet väl hvad jag vill, kan och bör göra, ty där en kung

sin parole så skamlöst bryter, kan en Stenbock det att hämnas med godt samvete våga, när min öfverhet det tillstädjer.»[1] En annan väg till friheten hade varit, om bägge regeringarna medgifvit, att han ställdes på fri fot mot revers att icke tjäna, så länge kriget påginge. Men den danska regeringen hade väl lika litet medgifvit detta, och å svensk sida förefanns härtill ingen utsikt, sedan Karl XII icke velat medgifva detsamma för Rehnsköld, som försmäktade i ryska fångenskapen.

Under sådant förhållande var det icke underligt, om den tanken uppstod och blef allt starkare, att söka genom flykten rädda sig ur en fångenskap, på hvilken intet slut syntes vara att förutse. Vännen Malmberg i Lübeck hade redan i dec. 1713 väckt förslaget; han trodde sig nog kunna finna en »slug djäfvul», som för en 2- till 3,000 rdr ville våga försöket. Stenbock ansåg då saken omöjlig, att lusten ej felades hafva vi ofvan sett. Men eftersom tiden gick och fångenskapen blef odrägligare, växte lusten. Han skref till kung Karl den 1 maj och antydde detta med orden: »Visste jag det intet vara Ed. K. Maj:t emot, så vorde jag visserligen på något sätt och vis eclip-

[1] Den 15 jan. 1714 (O. MALMSTRÖM s. 21). Hela brefvet finnes i tysk öfversättning i *Anzeige* s. 83—85.

serandes, men som jag därom är oviss och befarar, att min undflykt i längden torde Ed. K. Maj:ts rätt i något mål skada, så vill jag med tålamod utstå hvad jag förmår.» Karl gaf den begärda tillåtelsen. Mot slutet af maj har Stenbock så godt som samtyckt till Malmbergs förslag att fly på ett i Lübeck förhyrdt fartyg.[1] Men det bestämda afstyrkande hans hustru uttalat, sedan planen kommit till hennes kännedom, gjorde honom tveksam. Man ser honom i brefven till Malmberg oftast afböja all vidare tanke på flykt, stundom dock uttala sig så, som om han icke ogärna såge, att det kunde ske.[2] Den 13 juli skref han: »Jag ber för Guds skull, slå dessa tankar ur hufvudet, mitt ärliga namn är mig kärare än allt i världen»; den 17 att ett dylikt steg skulle vara till evig blåme för hans familj, och att hans fiender nog skulle önska se hans namn anslaget på galgen för att så kunna beröfva honom hans plats i senaten; den 21 att, om det bara vore genomförbart, skulle han icke hafva något däremot; den 24 att Malmberg måste alldeles slå saken ur hågen, ty han hade gifvit sitt

[1] Den 20 och 29 maj till Malmberg (*Ericsberg*).

[2] O. MALMSTRÖM s. 35. Jfr bref till Malmberg 21 och 28 juli (*Anzeige* s. 89—90), 24 juli till d:o (2 bref i *Danska RA.*) och Malmberg till Stenbock 24 juli (*Anzeige* s. 90—91).

hedersord och måste rent af angifva skepparen, om denne komme. Den 28 juli underrättade han, att bevakningen plötsligt starkt tillskärpts, att försöket icke vore tänkbart, och att ett misslyckande skulle göra honom alldeles olycklig. Då var det dock för sent, ty Malmbergs anordningar voro slutförda. Det var härpå danska regeringen, lurande som spindeln i sitt nät, hade väntat. Den hade noggrann kännedom om hela planen, hade läst alla bref i saken och äfven sett den afskrift af skepparens certeparti, som tillställts Stenbock. Allt var klart att låta skepparen löpa i fällan.

Malmbergs plan var följande. En hans tjänare, Malherbe, hade i Lübeck gjort bekantskap med en skeppare från Cammin, benämnd Christian Rotke, och öfvertalat denne att mot 200 rdr samt försäkran om ersättning för fartyget, därest detta ginge förloradt, bortföra Stenbock. För att afvända alla misstankar intog Rotke vedlast i sin hemort och afseglade med brandenburgiskt pass till Köpenhamn, dit han anlände den 6 aug. Modet svek dock, när det skulle komma till utförande, och för öfrigt lade den väl underrättade danska regeringen genast beslag på både skeppare och fartyg. En kommission tog hand om de anklagade, som genast bekände allt hvad de visste

och bland annat anskaffade originalet till certepartiet.[1]

Redan före denna slutliga upptäckt hade man börjat låta Stenbock umgälla allt det bekymmer och den förargelse han förorsakat sina väktare. Men det gällde icke blott att vedergälla hvad han kunnat förskylla, utan ock att taga skadan igen för all oförrätt, som Danmarks rike i långa tider lidit af hans landsmän. Och det kändes så mycket mera tillfredsställande, som Stenbock var en äkta representant för den svenska storhetstiden och just den som tillfogat Danmark dess två sista stora nederlag. Visserligen saknade man icke heller skäl att vara förbittrad på den lysande fången. I hans korrespondens, som låg öppen för hans fienders blickar, hade de med harm läst hans bittra ord om den trolöshet, med hvilken han och hans här behandlats. Säkerligen hade de ock god kännedom om den skrifvelse till riksens ständer af den 6 dec. 1713, som han hemsändt, och i hvilken han sagt, att fångarnes behandling vore danskarne till evärldelig nesa och ropade efter hämnd till himmelen, samt att han hoppades, att Svea barn skulle hämnas på danskarne för deras

[1] Certepartiet af den 5 juli mellan Rotke och Malmberg är, efter det i chiffer skrifna och af Erlund lösta originalet, tryckt i *Anzeige* s. 87—88.

våld och gudlösa förfarande. Icke mindre retad var man öfver, att Stenbocks officerare, som fått resa hem, gjorde svårigheter att återvända, och att konung Karl (18 april 1714) förklarat dem vara i sin goda rätt på grund af kapitulationsbrottet samt ålagt dem att träda i tjänst vid sina respektive regementen. Det blef då ett ypperligt tillfälle för män med dåligt samvete att bortlänka uppmärksamheten, genom att kunna mot det förnämsta offret inleda en statsprocess.

Den omsorg, med hvilken Stenbock bevakades, hade skärpts, när man fått spaning om hans tillämnade flykt. Han vaktades nu till sin person, omväxlande af två öfverstar, och kring huset patrullerade två skyltvakter och tre ordonnanser; han fick icke heller numera lämna sin bostad eller mottaga besök, och hans betjänter antastades på gatan samt bevakades ständigt.[1] Denna stränghet föreföll honom obegriplig, då han aldrig kunde tro, att danskarne sett hans bref, och i denna tro, samt kanske ock i medvetandet om att han afstyrkt flyktplanen, skref han till general Schönfelt (27 juli) och beklagade sig: »Jag har», sade han, »med ära lefvat mitt lif hittintills, har alls ingen orsak att blygas öfver min fångenskap, så mycket mindre är jag betänkt att

[1] Den 6 juli till kung Karl (*Upps. B.* F. 105).

på hemligt sätt smyga bort, min rättvisa sak till skada och mitt rykte till skam.» Icke minst klagade han öfver, att han icke fick taga motion, som hans klena hälsa så väl tarfvade. Han behöfde icke länge vänta på svar. Den 31 juli kom general Schönfelt med konung Fredriks order, att han skulle skiljas från sina tjänare utom två och endast få disponera två rum, hvaraf ett för sin egen person, ett för den vakthafvande öfversten. Sju öfverstar voro utsedda, af hvilka en alltid skulle dag och natt förblifva hos fången.[1] Något senare samma dag infann sig öfverste Hvitfelt för att genomföra befallningen; alla dörrar från Stenbocks rum, utom en, igenspikades och förseglades, för denna dörr ställdes ständig post och utanför gatuporten 10 man med laddade gevär. Alla besök voro förbjudna, den doktor, som fången under sin sjukdom behöfde tillkalla, måste hafva särskild kunglig tillåtelse.

Denna hårdhet var för Stenbock en öfverraskning, som han icke kunde begripa. Han lefde i den fulla tron, och höllS nog i densamma, att hans korrespondens var en hemlighet för världen.

---

[1] Öfverstarnes namn hos VAUPELL 1, s. 494. Såväl Stenbock själf som hans köksskrifvare Bonn affärdade samma dag bref till Malmberg och köpman Dunt i Hamburg att inställa all korrespondens (*Danska RA.*)

Han vände sig i aug. tvenne gånger till konung Fredrik med bönfallande skrifvelser,[1] bedyrade sin oskuld och svor vid sin själs salighet, att han aldrig tänkt eller skrifvit något mot dennes person, eller hans kungliga hus, eller hans planer. Besynnerligt nog tyckes han hafva trott, att olyckan vore förorsakad genom hans personliga fienders stämplingar. En lösning på gåtan tyckte han sig hafva funnit i följande månad. Det hade kommit till hans kännedom, att en landtpräst på Sjælland skulle hafva inlämnat till regeringen ett med grekiska bokstäfver skrifvet bref från Stenbock till general Dücker, hvari den förre utpekade, huru Bassewitz skulle söka under en resa uppsnappa konung Fredrik, huru han (Stenbock) ämnade uppbränna danska flottan, skaffa öfver trupper från Skåne samt med dem och fångarne i förening göra en farlig diversion i det på försvar blottade landet, m. fl. orimligheter. Han skref då ånyo till konung Fredrik den 24 sept.[2] och försäkrade under dyra eder, att han icke haft något med en dylik skrift att göra, samt satte

[1] Den 6 och 31 aug.; det senare brefvet är tryckt i *Anzeige* s. 11.

[2] *Anzeige* s. 13. Hans bref till geheimeråden af den 19 sept. om förbön hos konungen finnes hos LUNDBLAD-JENSSEN 2, s. 657. Innehållet af det föregifna brefvet till Dücker refereras i Försvarsskriften 1716, s. 269.

sin salighet i pant på, att så tungt och oförmodadt det än varit honom att kvarhållas i fångenskap längre än kapitulationen afsett, hade han aldrig i råd eller handling gifvit anledning till någon fientlighet mot konungen eller hans råd. Det är obegripligt, att han äfven efter denna skärpning af bevakningen har haft tillfälle att fortsätta sin hemliga korrespondens; möjligen hafva de flesta brefven aldrig framkommit till sina adressater. I dessa bref beklagar han sig naturligen öfver sitt tunga öde och den oförtjänta behandlingen samt söker utfinna orsaken till den senare. I bref till Ulrika Eleonora af den 19 sept. tror han sig finna den i den trohet, hvarmed han velat intill döden tjäna sin konung och henne, och försäkrar, att han aldrig i evighet vill vara med om den förres afsättande och successionens öfverflyttande på hertig Karl Fredrik. Han sökte ock stjäla sig till att skrifva till konung Karl ett bref, hvari han utgöt hela sin själs bitterhet.[1] Här skildrade han, huru danskarne satt knifven på hans strupe och behandlat honom och hans folk med ett barbari och ett tyranni, som icke läte sig beskrifva; breföfverlämnaren, regeringsrådet Neugebauer, skulle meddela en begäran, som han hop-

[1] Den 9 okt. (*Danska RA*). Brefvet till Neugebauer af samma dag är tryckt i *Anzeige* s. 110.

pades icke se illa upptagen. Visserligen blir man förvånad att af hans bref till Neugebauer finna, att hans begäran var att blifva insatt i alla i Skåne och Halland belägna sekvestrerade danska gods, till dess Fredrik IV gifvit honom satisfaktion. Så kunde han ännu drömma om frihet och vedergällning, utan att ana att fienden sammandrog öfver hans hufvud en oblidkelig hämnd.

Hans afstängda tjänare, som ända till den 22 aug. fått gå ute i staden, om ock under sträng uppsikt, stängdes nu ock inne, samt kallades därpå till förhör inför en nedsatt kommission, som sökte klämma ur dem allt som kunde vändas mot deras herre. Enligt sin egen uppgift blefvo de än lockade och tubbade med vackra löften, än hotade med Bremersholm, om de icke bekände. Genom deras bekännelser fick man närmare kunskap om rymningsplanen och enskildheterna af fältmarskalkens hemliga brefväxling. För öfrigt behandlades de med upprörande hårdhet. De voro nära att svälta ihjäl af brist på underhåll och förbjödos att arbeta för att skaffa sig föda; det gick så långt, att de måste med våld tillgripa grisar på gården, ja voro nära att slakta en häst i stallet, för att uppehålla lifvet; för att existera måste de sälja icke blott sina egna, utan äfven fältmarskalkens kläder. Hårdast af allt syntes

dem, att de icke tillåtos gå i kyrkan, ja ej ens fingo en präst till sig. Efter slutad rannsakning medgafs dem att återvända till Sverige. Dessförinnan fingo de dock, ehuru i vittnens närvaro, taga afsked af sin älskade herre, som hade sökt, så mycket i hans förmåga stod, att lindra deras ekonomiska svårigheter. Han hade bemyndigat dem att sälja alla hans lösören, utom tre saker, hans gevär, värja och svarfstol.[1] Den 26 jan. 1715 lämnade de Köpenhamn, vid hemkomsten underkastades de upprepade förhör för att utröna dels deras eget uppförande, dels huru Stenbock behandlades.[2]

På detta sätt hade ett icke obetydligt bevismaterial insamlats. Det ställdes dock alldeles i skuggan af de rika fynd, som gjordes i Stenbocks förut i Hamburg och Lübeck deponerade papper, hvilka det lyckats den förut omnämnde, fyndige och samvetslöse postmästaren Erlund att locka ur händerna på innehafvarne. Under tyska fälttåget hade fältmarskalken deponerat i Stral-

---

[1] O. MALMSTRÖM s. 42. Hofmästaren O. Ryman kvitterar i Köpenhamn den 7 dec. 1714 de 43 dukater, som Stenbock sändt honom. En köpman Fabricius försträckte till betjäningens hemresa 512 mark mot Stenbocks pant af en större kista med kläder (bägge brefven *Ericsberg*).

[2] Bägge förhören, den 29 jan. 1715 i Helsingborg och 4 febr. på Vapnö, samt en på dessa grundad, odaterad promemoria finnas i Ericsbergs arkiv.

sund och Wismar betydliga delar af sitt fältarkiv, hvilka på hans order sedan förflyttades till svenska agenten Herman Fock i Lübeck. Till samme man afsändes därefter hela arkivet för 1713, som Stenbock nedsatt i Slesvig hos sin vän justitierådet Sandhagen, och som denne efter Stenbocks afresa till Köpenhamn lät i jan. 1714 öfverstyra till sagde Fock. Slutligen öfverförde franska legationens sekreterare i aug. 1714 till köpmannen Johan Dunt i Hamburg två packor; säkerligen lågo bland dessa de dyrbara papper, som rörde den hemliga holsteinska underhandlingen i jan. 1713.[1] Om allt detta voro danskarne noga underrättade genom öfvervakandet af Stenbocks korrespondens, och den förslagne postmästaren Erlund, som skött denna snygga affär, uppgjorde den djärfva planen att söka tillista sig äfven dessa dyrbara papper. Genom förfalskade bref i Stenbocks namn och

[1] Ofvanstående är hämtadt ur en mängd bref i danska RA. och ur förut omtalade »Nachricht von ... Magnus Stenbock» (*K. Bibl.* Stockholm); jfr Försvarsskriften 1716 s. 265. Troligen var det de holsteinska papperen, som vid öppnandet i Köpenhamn hade till påskrift: »Detta måste bevaras som en ögonsten och får icke läsas af någon människa i världen utom min konung, mig själf, eller efter min död af mina närmaste» (LUNDBLAD-JENSSEN 2, s. 290, not 1). Säkerligen är det samma papper, om hvilka i förenämnda promemoria säges, att Stenbock bar dem en tid på sig och att deras innehåll icke var bekant för någon annan.

beseglade med hans sigill samt ställda till Dunt, Fock och Malmberg, fick Erlund den sistnämnde att hos Fock uttaga därvarande depositioner och öfversända somliga brefpackor direkt till Köpenhamn, men de tyngre koffertarna till Dunt, hvarpå denne enligt den falska ordern affärdade såväl dessa som sina papperspackor till Köpenhamn, rätt i gapet på Erlund. Detta skedde i slutet af oktober.[1] Det var för de danska statsmännen »ein gefundenes Fressen» att rota i dessa rika handlingar, framför allt att få i sin hand originaltraktaten mellan Stenbock och administratorn af den 21 jan. 1713, hvilken med 26 andra af de dyrbaraste dokumenten aflevererades till kung Fredriks personliga påseende. Till allt detta kommo väl de papper, som beslagtogos i Stenbocks bostad, då han kort därefter förflyttades till Fredrikshavns kastell. Man

[1] Dunts adressbref 27 okt. för en koffert till Herr Christian Christopher (Erlund) i Köpenhamn (*Danska RA.*). Fock fann transaktionen besynnerlig, men Dunt tyckes ej anat något (se deras bref till Stenbock 25, 29 och 30 okt. i *Danska.* När Paludan-Müller (s. 89) antager, att de fyra koffertar, *RA.*) som öppnades den 1 okt. i närvaro af Stenbocks kanslist. Wingren, innehöllo just dessa papper, är det säkerligen misstag. Tidpunkten antyder, att dessa koffertar tillhörde Stenbocks i Köpenhamn stående mobilier, hvilket bekräftas af Wingrens begäran den 25 sept., att de koffertar, som beslagtagits i Stenbocks kvarter, måtte öppnas, så att han kunde komma åt sitt linne (*Danska RA.*).

har velat lägga på Malmbergs ansvar, att de i Lübeck och Hamburg deponerade papperen sålunda beslagtogos. Och det är klart, att om de förr afsändts till Sverige, hade olyckan icke skett. Detta har dock kanske icke haft sig så lätt att med trygghet utföra. Möjligen kan man förebrå Malmberg alltför mycken lättrogenhet, då han utan vidare ställt sig de förfalskade orderna till efterrättelse. Men orätt skulle vara att tillskrifva honom bristande intresse för Stenbocks välfärd eller otacksamhet. Tidens handlingar vittna omisskänneligen om stort förtroende å Stenbocks sida och uppriktig tillgifvenhet å den andres. Ingenting skulle varit enklare för Malmberg än att som alla andra begifva sig hem till Sverige, men han stannade där ute för att tjäna sin herre, ehuru han däri misslyckades.[1]

Man var icke sen å dansk sida att göra bruk af det dyrbara fyndet. Den beryktade holsteinska traktaten blef den 29 nov. i kansliet högtidligen förevisad af Sehested för de utländska sändebuden,[2] sannolikt för att rättfärdiga det våldsamma steg

---

[1] Talrika bref af Malmberg vittna om oförställd tillgifvenhet. Stenbocks goda tanke om hans person synes däraf, att han den 15 okt. 1713 hos konung Karl begärde adelskap för honom (*RArk.*).

[2] Koser s. 541.

man kort förut tagit mot Stenbock. Man hade nämligen funnit för godt att nu låta sista slaget falla och behandla den lysande fången så, som voro han icke blott en högförrädare, utan rent af en missdådare. Den 17 nov. 1714 anmälde vakthafvande öfversten Harboe för Stenbock, att han skulle inställa sig i konungens kansli till konferens med den danska ministerkonseljen. Enligt Stenbocks egen uppgift långt senare har han anat, att det möjligen var fråga om att föra honom till kastellet, och han skulle gärna velat för sådan händelse gifva sitt folk order om sina papper, men öfversten lämnade icke hans sida; det enda han kunde göra var att lämna sin värja hemma för att besparas skymfen af att se densamma sig affordras. Vid ankomsten till kansliet hette det, att inga geheimeråd ännu anländt, hvarför Harboe proponerade en åktur i staden. Stenbock samtyckte, ehuru hans sinne säkerligen genomfors af onda aningar, då vagnen omringades af 6 underofficerare med dragna värjor och först stannade vid porten till Fredrikshavns kastell. Till en början inkvarterades han hos kommendanten, generalmajor von Bonar, i dennes bostad och fick intaga sina måltider vid dennes bord, men man fann väl denna anordning icke fullt betryggande, kanske ock alltför bekvämlig. Nog af, 14 dagar

senare förflyttades han till en annan byggnad, ett verkligt fängelse, med galler för fönstren och rundt om bevakadt af skyltvakter med laddade gevär samt om nätterna belyst af brinnande lanternor. Lågt beläget gaf det ingen annan utsikt än mot kastellets vallar, till dunklet i bostaden sällade sig den fukt och stank, som uppsteg från det stillastående vattnet i den på sumpig mark uppförda bostadens källare. Inom dessa dystra murar skulle han tillbringa sitt återstående lif, två och ett fjärdedels år af fortsatt själens och kroppens tortyr, till dess döden slutligen förlossade honom från fiendens förföljelser.

Detta inspärrande kunde icke annat än uppröra honom. Han affattade trenne dagar efter ankomsten till kastellet en böneskrift till konung Fredrik.[1] I denna förnekade han på det bestämdaste att hafva någonsin velat lyssna till Malmbergs förslag att rymma, men erkände att han skrifvit slutna bref till sina vänner för att bevaka sitt bästa; något fientligt mot konung Fredrik hade han däremot aldrig företagit. Nu befarade han, att hans fiender skulle begagna sig af hans fångslande för att göra honom och hans familj alldeles olyckliga, och han besvor därför konungen att på parole släppa honom fri, han skulle gärna

[1] Den 20 nov. 1714. *Anzeige* s. 60.

aflägga ed på att, så länge kriget varade, icke återvända till Sverige eller företaga något mot Danmark och dess allierade. Kunde detta icke beviljas, borde åtminstone den frihet han förut åtnjutit skänkas honom, så att han kunde sörja såväl för sin själ som för sin utmattade kropp. Denna förkrossade ton dolde dock den djupaste förbittring, som man kan se af de bref, hvilka han samma dag hade den oförsiktigheten att tillskrifva konung Karl och Ulrika Eleonora. Han begynner det förra[1] med att utfara mot danskarnes oerhörda tyranni, som tvingar honom att i hemlighet tillskrifva sin konung. Det skulle vara för vidlyftigt att upprepa deras gudlösa procedurer mot honom och de öfriga arma fångarne, som nu nått sin höjd, sedan han för tre dagar sedan som en missdådare satts in på kastellet. »Det synes», utbrister han, »som om de mig döden tillsvurit och törsta efter min handfull blod, den de som brafve män aldrig kunna blifva mäktig, och vilja nu på mig hämnas, det Gud mig som ett ovärdigt instrument brukat tvenne resor till deras tuktan. Gifve Gud jag första resan fallit, så hade jag detta eländet undgått och intet att befrukta

[1] Brefvet till Karl, citeradt af MALMSTRÖM s. 46, är i sin helhet tryckt i tysk öfversättning i *Anzeige*, s. 63, brefvet till Ulrika Eleonora därsammastädes, s. 65.

E. K. Maj:ts onåd, hvilken mig att utverka jag är viss att mer än en hemlig fiende sig ingen ro ge lärer natt eller dag, helst som jag för mig ingen förlossning ser utur denna svåra fångenskap, så länge kriget varar, hvarest jag eländigen lärer krepera, om E. K. Maj:t tager sin nådiga hand ifrån mig.» Han slutar med en bön, att konungen måtte hafva hans befrielse i åtanke och hämnas den oerhörda skymf och spott, som vederfarits honom. Brefvet till prinsessan går i samma tonart; i detta, liksom i brefvet till konungen, beklagar han djupt, att fienden på något obegripligt sätt kommit i besittning af hans papper; han hade därför måst bränna sina egna koncepter.[1]

Detta förfarande af Stenbock kan knappast försvaras; han säger ock själf, att det skedde i ett ögonblick, då förtviflan fått makt öfver hans själ. Det fick äfven genast sitt straff. Han hade fått idén att skrifva de två sista brefven därigenom, att hans förre hofmästare, Olof Ryman, lyckats tillställa honom bref genom en lakej, Peter Borg, den ene af de två han hade kvar, och att den senare bestämdt försäkrade, att han skulle kunna förskaffa till Rymans hand hvad Stenbock ville hafva öfver till Sverige, då nu Ryman snart finge

[1] I Försvarsskriften 1716, s. 276, omtalar han, att han då tyvärr äfven uppbrände sin journal.

resa hem. Stenbock öfverlämnade till Borg de bägge brefven samt ett memorial för Ryman,[1] hvilket icke heller var synnerligen artigt mot danskarne; det heter däri bland annat: »all dansk plaisir är mig ett helvete». Peter Borg skötte sig emellertid så klumpigt, att brefvet föll i danskarnes händer.[2] Underrättelsen härom kunde icke annat än väcka Stenbocks förskräckelse. Kontrasten mellan dessa skrifvelser och den böneskrift, han tidigare på samma dag insändt till konung Fredrik, måste göra det ofördelaktigaste intryck och skulle säkerligen blott förvärra hans behandling. Han skyndade sig att följande dag, den 21, affärda en ny böneskrift till konungen.[3] Han bedyrar där, att det varit i ren desperation öfver all den hårdhet, som så länge vederfarits honom, och det stränga häkte, hvari han nu insatts, som han tagit sin tillflykt till sin konung och klagat sin nöd, mest af fruktan för att hans illviljare skulle bruka hans fångenskap till hans fördärf. Otålighet och en upprörd stämning, förklarliga då han mot kapitulation och kartel kvarhållits, hade

[1] Tryckt i *Anzeige* s. 111, ehuru i dess text, s. 48, orätt fördt till sommaren 1715.

[2] Om detta misslyckade försök se Försvarsskriften 1716, s. 273—276, och Jesper Fritz' relation den 28 aug. 1757 (*Ericsberg*).

[3] *Anzeige* s. 66.

drifvit honom till detta förhastade steg, som han erkänner, med bön att konungen ville låta nåd gå för rätt. Han förklarade sig dock godt kunna stå för hvad han skrifvit till sin öfverhet, och att ingen fångenskap kunde lösa honom från hans edsplikt. Svaret härpå var, att han, som jag nyss nämnt, flyttades från kommendantbostaden till det andra osunda fängelset. Hvad som i denna stegrade olycka grämde honom mest var säkerligen fruktan för, att hans olycka skulle återfalla på hans familj; det framgår tydligen af det upprörda, kärleksfulla bref, som han skref till sin hustru den 9 dec., ett bref som sannolikt aldrig kommit i hennes händer:[1] »Af Guds hand», skrifver han, »är jag straffad för mina synder, måtte de aldrig, det beder jag med ödmjukt sinne, återfalla på dig och och mina barn. Gud gifve ett nådigt slut på mina dagar, så att mitt lif icke länge skall vara Eder till sorg!»

Det gällde nu för danska regeringen att sätta lagliehetens prägel på det hårda förfarandet mot fången. Den 4 dec. hade konung Fredrik tillsatt en kommission af generallöjtnanten och kommendanten i Köpenhamn, Hans Christian von Schön-

[1] Koncept på franska (*Ericsberg*). Originalet saknas där, men brefvets affattning visar, att han hoppats, att det skulle släppas fram.

felt, den förut omtalade kommendanten på kastellet von Bonar samt viceamiralen Christian Thomesen Sehested. Den 20 dec. kallade de Stenbock inför sig och delgåfvo honom anklagelsen. Den gick ut på, att han fört brefväxling i chiffer af en art, som varit nedsättande och skadlig för konung Fredrik, hvilken dock med sådan utmärkelse behandlat honom, och vidare att han försökt rymma ur sitt fängelse. Han medgaf chifferbrefväxlingen, men bestred att den syftat till konung Fredriks skada; hvad flyktförsöket angick, påstod han, att han afslagit Malmbergs anbud, så frestande det än varit att återvinna friheten. När dock så hans domare till hans outsägliga häpnad lade fram för hans ögon hans egna originalbref, som visade, att han anslutit sig till planen, kände han marken vackla under sina fötter, och han lät af sina domare öfvertala sig, att det bästa han kunde göra vore att för konung Fredrik som en nådig herre bekänna sin förbrytelse och bedja om förlåtelse. Så tillkom[1] den förtviflade skrift, som han inlämnade till konungen samma dag, den 20 dec. Hans mod var brutet af upptäckten, att hvarje vrå af hans lif låg öppen för hans fiender,

[1] Han säger det själf i Försvarsskriften 1716, s. 280. Böneskriften är tryckt i *Anzeige*, s. 68, och i LOENBOMS Anecdoter etc. 2, s. 307.

och af tanken på att det gällde hans ära och deras välfärd, som voro honom kärare än lifvet. Man kan förstå, att han, som såg en afgrund öppna sig för fötterna, i detta ögonblick trott sig kunna genom knäfall för konung Fredrik köpa sig en lättnad i sitt hårda öde, men det kännes bittert att se denne segerns stolte son förödmjuka sig så djupt inför den, som känt hela skärpan af hans skarpa stål. Han erkänner, att han felat i de två punkter, som domskommissionen hållit fram för honom och hvarpå konungen hade bevisen i sina händer, men han kastar sig för dennes fötter och ber, att nåd måtte gå för rätt; han tager Gud till vittne, att han på slutet slagit flyktförsöket ur tankarna. När förhoppningen slocknade att se kapitulationen genomförd och fångenskapen blef för tung, hade han vid tanken på, att hans timliga lycka, hustrus och barns välfärd stodo på spel, låtit sig förledas af sin otålighet och därigenom gifvit konungen orsak att förfara såsom skett, hvaröfver han haft orätt att beklaga sig. Han erkänner det oriktiga i att hafva brefväxlat under lånta namn och i chiffer, men bedyrar än en gång, att han icke haft i sinnet att därmed skada konung Fredrik eller hans bundsförvanter. Om han i otillbörliga ordalag besvärat sig öfver sin fångenskap, hoppas han

i underdånighet, att konungen skall nådigst förlåta hans öfverilning och tillräkna den en köttets och blodets svaghet, för hvilken otålmodigheten bure skulden; han hade nämligen lefvat i den föreställningen, att han mot kapitulationen kvarhållits och därför ej kunde betraktas som en fånge, hvilken gifvit sig på diskretion. Han besvär konungen att visa barmhärtighet och ett nådigt medlidande. »Kan jag», slutar han, »vinna nåd och afvända från mig Eders Maj:ts rättmätiga vrede, så lofvar och förbinder jag mig härmedelst vid Gud och hans heliga evangelium, ja vid förlusten af min själs salighet, att så länge detta krig eller min fångenskap varar, icke taga ett steg mot Eders Maj:ts vilja, vare sig i ord eller skrift, än mindre i handling, utan underdånigt i all hörsamhet låta mig behaga att lefva så, som Eders Maj:t i nåder behagar befalla.» Något svar bekom han aldrig på denna skrifvelse, lika litet som den förde till mildring i hans öde. Och det var fruktlöst att han snart därefter ingick med nya böneskrifter.[1] När man hos den allra högste Guden, skrifver han i den förra, kan vinna förlåtelse äfven för de svåraste synder, så kan väl konungen icke tillsluta sitt hjärta; om han åter förtjänt döden för sin trohet mot konung

[1] 1 och 10 jan. 1715. *Anzeige* s. 70—73.

och fädernesland, så beder han att få ett nådigt slut på det elände, hvari han lefver. Af de två särskilda böner, som han i den senare framställde, nämligen om tillstånd att få korrespondera med sin hustru och att få hämta något frisk luft, afslogs den senare, den förra bifölls på så sätt, att han hvar fjortonde dag skulle få afsända öppna bref.

Hans mellanhafvande med domskommissionen var dock ännu icke bragt till slut. Denna hade grundligen genomstuderat hans brefpackor och skrifvit ett digert protokoll (på ett halft ris papper, säger Stenbock), som framlades vid kommissionens sista sammanträde med honom den 25 jan. 1715. Han erfor nu, att alla hans papper voro i fiendens hand, och för att ytterligare oroa och plåga honom inkallades hans ännu icke hemsända tjänare och fingo i hans närvaro underteckna en förklaring, att i allt hvad de vittnat hade de handlat af fri vilja, icke tvungna eller tubbade; hvad de vittnat fick han dock icke veta. Därpå förehöllo domarne honom, huru han skymfat konungens person och det danska folket, särskildt genom den skrifvelse till ständerna som han hemsändt med öfverste Schlippenbach, hvilket varit så mycket oförlåtligare, som denne hemrest på sitt hedersord. Rättigheten att korrespondera rörande kapitulationen och i familjeangelägenheter hade han

missbrukat för att lämna rådet i Stockholm upplysningar om danska regeringens planer, men än värre var, att han inför hela världen utropat konungen och hans rådgifvare för tyranner, barbarer och okristna. De frågade, huru han kunnat »såsom en förnuftig och distingerad person af såväl ämbete som börd göra sig härtill skyldig». Det är icke svårt att föreställa sig Stenbocks känslor. Han måste inom sig erkänna, att han i detta afseende felat och därigenom bragt sig i den förödmjukande ställningen att som en vanlig fånge stå till rätta inför hårda anklagare, han, som kommenderat härar och kommit dem att darra, som nu satte sin fot på hans nacke. Hvad hjälpte det, att om den invecklade snara, som lagts om hans hals, synades i knutarna, det befanns, att han var den från början förfördelade, som dock nu af sluga fiender långsamt men säkert förts ut på det sluttande planet och därunder gifvit sig själf till pris åt tadlet och förödmjukelsen? Han kände sig så godt som förlorad, och då motparten tycktes räcka honom ett halmstrå till räddning, genom att fråga om han ville svara coram protocollo eller hellre välja utvägen att skrifva ett bref till konungen, grep han, om ock med tvekan, efter det senare.[1] Man skall hafva detta för

[1] Försvarsskriften 1716, s. 284.

ögat för att till dess verkliga värde uppskatta det nya ångestfulla bref, som han afsände till konung Fredrik.[1] Hade han vetat och besinnat, att det var blott en ny förödmjukelse man åsyftade, hade nog hans stolthet rest sig mot ett dylikt steg. Han begynner detta bref med att säga, att han måste betrakta som en Guds dom, att hans papper fallit i konungens hand, i det Gud icke velat att något skulle vara för hans smorda förborgadt. Hvad anklagelserna angår, så har han att suckande säga ett: Pater peccavi, men anser sig kunna till ett mildare bedömande af saken erinra om den otålighet, hvari han råkat öfver att hvarken se kapitulationen utförd, då dock, som Gud visste, han år 1713 var färdig att betala lösen, eller kunna på erbjuden parole vinna sin frihet. Konung och land har han måst tjäna enligt sin dyra ed, och han vore skyldig Sverige, där Gud satt honom och han i trohet ätit sitt bröd, att svara för sin armés bevarande, ehuru nu tyvärr män skilts från sina hustrur, barn från sina föräldrar, bröder från bröder samt sutto förströdda och ropade ve öfver honom. Slutligen hade han lefvat i ständig fruktan, att hans illviljare skulle till det värsta uttyda hvad

[1] D. 27 jan. Tryckt i *Anzeige* s. 74—76, LOENBOMS Anecdoter 2, s. 312, och LUNDBLAD-JENSSEN, 2, s. 663.

han gjort. Allt detta hade i en olycklig stund tryckt pennan i hans hand. För Jesu sårs skull beder han nu konungen förgäta detta och förlåta hans svåra expressioner. Om konungen endast kan med hans blod försonas, så ber han om en nådig ände på sitt nuvarande elände; om åter denne i nåder anser, att han felat blott af svaghet och otålighet, så hoppas han att nåd må gå för rätt, så att han icke blifver till spe för hvar man. Särskildt ber han för Jesu skull om nåd och barmhärtighet mot sin arma hustru och barn. Han kunde besparat sig detta ångestrop, ty ingen fanns som lyssnade därtill.

Ensam med sina dystra tankar och kroppsliga smärtor skulle han tillbringa de lidandets år som ännu återstodo, ty ett vänligt ansikte förunnades honom icke att skåda, än mindre att samtala med en besökande. Den välviljan fann man dock för godt att visa fången, att det tilläts honom att brefväxla med hemmet, dock blott hvar fjortonde dag och under villkor att brefven först lästes af bevakningen, och här syftade man icke blott till att förekomma hvarje slags rapport om danska förhållanden, utan äfven att förhindra, att man i Sverige skulle få reda på hans ovärdiga behandling. Har han gjort ett dylikt försök, så har brefvet säkerligen förhållits,

ty ingenting förråder, att man hemma vetat mer, än att han hölls strängt afskild från all beröring med yttervärlden; om den låga behandlingen har man icke anat något förrän mot slutet genom danska fångars berättelser, ehuru dessa naturligen icke visste mer än hvad ryktet i Danmark hade att förtälja. Det var dock en stor tröst för honom att få meddela sig med sin sörjande maka, om ock det måste ske i de varsammaste ordalag, så fort han gick utom området för deras inbördes känslor. I det längsta döljer han ock för henne sina kroppsliga lidanden och vidrör med lätt hand sina själskval. Under hela året 1715 heter det mest, att han mår rätt bra, en gång, den 20 juli, undfaller honom ett: »Je me porte la la, faute de motion». Men den 5 dec. lyfter han svagt på slöjan med orden: »Mitt hälsotillstånd är som man kan vänta af mitt fängelse, där ensamheten och brist på rörelse göra allt för att fördärfva mig». Och tio dagar senare skrifver han, att det bekymmer han har för henne, som är lämnad ensam att bära hans illviljares dödande slag, i förening med den ensamhet, som tär honom, tillåter honom icke att säga mera om sitt hälsotillstånd, än att han ännu af Guds nåd andas.[1]

[1] Om detta någonsin framkommit är väl osäkert. Jag har användt konceptet på Ericsberg.

Hufvudsakligen handla hans bref om den oro han hyser öfver att hans ovänner kunna förstöra hans rykte och beröfva honom konungens nåd, och om den djupa sorg han känner vid tanken på, att han gjort de sina olyckliga. Hennes bref andas en djup ömhet och voro, när de någon gång aflämnades, säkerligen solstrålar i hans mörka lif. Hvad hon känt under dessa skilsmässans år återspeglar sig i hennes ord till honom, då hon ($^{15}/_{26}$ jan. 1715) underrättar om sin dotterdotters födelse, att så glädjande detta än skulle vara under andra förhållanden, kan hon ej känna någon verklig glädje, förrän hon har honom åter. Några månader senare skrifver hon, att hon kan sluta sig till hans själslugn af sitt eget, men man måste foga sig i Guds vilja och hoppas på, att han än en gång skall förbarma sig öfver deras olycka. Med kvinnlig osjälfviskhet säger hon vid ett annat tillfälle, att hon icke har mod att underhålla honom med sin egen sorg, då hon ju redan har nog af hans. När i mars 1716 hon fått hans bref af den 5 dec., mellan hvars rader hon tyckte sig läsa, att hans hälsa var dålig, svarade hon med en önskan, att Gud måtte förbättra den och i allt skänka honom sin tröst; härom både hon honom utan återvändo. Hon söker hålla hans lynne uppe med underrättelser från hemmet och särskildt

nyheter om barnen; det är rörande att läsa huru hon berättar, att den fyraåriga Eva håller sträng räkning på att utfå af modern alla de kyssar hennes fader öfversänder. Med outtröttlig ifver har hon sökt att så godt i hennes förmåga stod lindra de ekonomiska svårigheter, med hvilka han i fängelset kämpade; hon har flera gånger sändt honom penningar, från annat håll tyckes han icke haft något understöd att påräkna. Var det i sig själft tungt att sålunda brefväxla under fångvaktarnes ögon, var det än tyngre att brefven fördröjdes eller alldeles förhöllos. Till det förra ha naturligen om vintrarna isförhållandena medverkat, likasom, särskildt år 1716, den stränga afspärrning af trafiken öfver Sundet, som kriget fordrade. Men man har ock stundom tydligen med afsikt lagt beslag på brefven, såsom synes däraf, att de stannat i danska arkivet. Man kan förstå hvad de olyckliga makarna känt under dylika månader af tystnad. Vid mottagandet af ett hans bref i juni 1715 säger hon sig icke hafva haft något, sedan han skref i februari, och i november skrifver hon, att hon ej fått något nytt sedan detta i juni ankomna bref. Han skrifver åter den 5 dec. 1715, att han icke haft bref sedan i juli, och följande år i maj, att han sedan hennes bref af november icke har fått mottaga

något. Och dock skref han hvar fjortonde dag, hon, som det tyckes, nästan en gång i veckan.

Det hade icke förunnats Stenbock att öfvervara sin äldsta dotter Ulrikas bröllop i mars 1714 med viceamiralen, grefve Karl Hans Wachtmeister, äldste son till gamle generalamiralen. Eget nog föll det på hans lott att snart få svärsonen till kamrat i olyckan, sedan Wachtmeister efter en lysande strid vid Femern $^{13}/_{24}$ april 1715 mot en nära dubbelt öfverlägsen fiende fallit i danskarnes händer. Förhoppningen att kunna utverka svärsonens förflyttning från Glückstadt till Köpenhamn och få njuta af hans sällskap i fängelset gick icke i fullbordan, men han tilläts åtminstone att växla bref med denne. Äfven här lades dock sådana hinder i vägen, att ehuru Wachtmeister redan tre dagar efter sin olycka därom skref till svärfadern, fick denne icke kännedom härom förrän den 1 juli. Han tröstade svärsonen med att segern bestämdes af en högre makt, och att, om han lydt order och kämpat tappert, han kunde med lugnt samvete taga olyckan. Hvad som mest oroade fältmarskalken i början af denna korrespondens var, att svärsonen aldrig nämnde något om sin Ulrika; samma tystnad hade rådt i hustruns bref, ehuru hon omtalat dotterns nedkomst med en flicka i jan. 1715. Han började då misstänka det

värsta, att han förlorat sitt älsklingsbarn. Så var ock förhållandet. Det barn hon bragte till världen hade kostat henne lifvet, och man hade i det längsta velat förskona hennes olycklige fader för denna sorgliga underrättelse. I jan. 1716 fick han omsider del af sorgebudskapet; det var ett förfärligt slag. Han skref till svärsonen ett varmt bref: hade denne förlorat en hustru, som han först börjat lära känna, så hade han själf förlorat en dotter, som han följt från vaggan och hvars dygder han väl kände; han såg för sina ögon bilden af sin hustru, som gråtande bar den moderlösa lilla på sina armar. »Jag tackar dock den Allsmäktige», tillägger han, »som till denna stund uppehållit mig i mina sorger, så att jag ännu icke förtviflat om hans allsmäktiga hjälp; med ögat härpå beder jag honom trösta oss bägge, afvärja all olycka och efter sin heliga försyn göra en ände på vårt nuvarande elände och skydda alla, som stå oss nära och så ömt dela med oss våra lidanden.» Svärsonen var lyckligare än svärfadern: han återfick mot slutet af 1716 sin frihet mot borgen af 3,000 rdr. De bref han sände fältmarskalken bära ett talande vittnesbörd om hans högsinta och ädla karaktär.

Så sparsam än brefväxlingen var, har den nog varit fångens största glädje i hans ensamhet.

I öfrigt har han sökt fördrifva tiden med svarfning och målning. I det förra var han mästare; om hans skicklighet med penseln vågar jag icke yttra mig, då jag icke sett prof däraf; att han varit i hög grad road af denna konst och i fängelset sysslat med densamma är säkert.[1] För svarfningen hade han bedt sin hustru öfversända en svarfstol, som hon inköpt, och all den bärnsten hon ägde. Öfver skilsmässan från tjänarne hade han särskildt beklagat sig, emedan det lade hinder i vägen för hans förströelse med målning och svarfning.[2] I inventariet på hans efterlämnade saker omtalas ock en hel hop verktyg, ehuru eget nog någon svarfstol där icke förekommer. Men i stället upptäcker man där, att han haft en samling af kemiska instrumenter och således sannolikt förkortat sin tid med naturvetenskapliga experiment. Slutligen omtalas äfven ett brädspel. Det kära sällskapet af en tobakspipa har han icke

[1] I inventariet efter hans död (*Ericsberg*) omtalas 2 stora målningar (en öfver Kristi födelse, en öfver Kristi lidande), två självporträtt (däraf ett till häst), ett af Smigielsky och en annan polack till häst, ett af en svarfvare, ett af en gammal man, fyra småtaflor föreställande bondehögtider och soldatlag, tre målningar med kalkoner, höns, gäss och räf vaktade af bönder, samt fem påbegynta målningar. När långt förut i inventariet läses: »Des Seel. Graffens Portrait in Copenhagen gemacht», syftar väl detta på arbete af annan konstnär.

[2] 31 juli 1714 till general Schönfelt (*Danska RA.*).

heller saknat: två dylika omtalas i inventariet.[1] Torftigare har det väl varit beställdt med ämnen för läsning. Man har dock tillåtit honom att prenumerera på några avisor, hvarigenom han sattes i tillfälle att få veta något om det, som passerade ute i världen,[2] och gällde det att sätta i hans hand några af tidens aktstycken eller stridsskrifter, som kunde stinga honom i själen, har man icke velat beröfva honom anblicken. Så fick han läsa danske generalauditören Bornemanns omilda stämning på de svenska officerare, som icke vändt tillbaka i fångenskapen, den holsteinska traktaten af 21 jan. 1713, som han trott vara för världen förborgad, holsteinska stridsskriften »Succincte Deduction» och möjligen äfven, samt värst af allt, den danska stridsskriften »Anzeige» etc. af 1716, i hvilken så många af hans egna skrifvelser voro tryckta. Af egna böcker synes han icke hafva

[1] I ett odateradt koncept (*Ericsberg*) till någon grefve, som haft med hans fångenskap att göra, begär han att få sin dagliga vinranson ökad öfver de två små buteljer, som han hittills fått, emedan »ma pipe à fumer, qui est mon unique entretien, demande à être arrosée».

[2] Den 11 febr. 1716 betalar han kommendanten för förra årets avisor och ber att få prenumerera för nästa år (*Ericsberg*). Hvilka tidningarna varit är svårt att se af postverkets räkning. Där står: »1 St. Gedruckte 2 rdr, 1 St. Franché 8 rdr, 1 d:o Loerd [?] 7 rdr.» Bland kvarlåtenskapen fanns ock »en bundt aviser».

fått medföra till fängelset mer än en tysk psalmbok och en bibel. Den senare har nog följt honom, som de fleste af karolinerna, under fälttågen, och böckernas bok, med hvilken han var djupt förtrogen, blef hans tröst i de mörka år, under hvilka han stundom kände sig af människor alldeles öfvergifven.[1]

En fångenskap, hård redan genom frihetens förlust, än hårdare genom den svåra arten af fängelset och endast förljufvad af de få tidsfördrif jag berört, hade väl icke behöft skärpas genom onödig hårdhet i behandlingen. Tyvärr besparade man den olycklige fången icke heller detta. Kommendanten Bonar och hans hustru tyckas lefvat i ständig oro för, att den uppfinningsrike, märklige fången skulle på ett eller annat sätt skudda fängelsets stoft af sina fötter, och vidtogo därför utomordentliga försiktighetsmått. Och han besparades icke ens obehaget af att få kännedom om deras och de vakthafvande officerarnes farhågor, i det den betjänt, som bar maten från deras kök, för honom omskvallrade förhållandet, för att sedan för sitt herrskap uppdikta diverse lögner om fången. Med bitterhet beklagade han sig i bref till Bonar öfver detta smygande, grundlösa och

[1] Försvarsskriften 1716, s. 219, 263, 280 och 284. Hans ord på sista stället tyckas syfta på *Anzeige*.

nedsättande förtal och hemställde, om det vore generalen och hans hustru, som hade »das ganze Gouvernement», värdigt att lyssna till dylikt. Detta var dock icke det enda, hvaröfver han ansåg sig hafva rätt att klaga gent emot sina väktare. Han skulle bespisas med mat från kommendantens kök, och denna blef enligt hans uppgift allt sämre, slutligen nästan onjutbar. Det är ju möjligt, att Stenbock varit kräsmagad och bortskämd, men något af sanning lär väl dock legat på botten, och klart är, att hans undergräfda hälsa, särskildt en förstörd mage, måst lida af en grof, illa beredd och tungsmält föda. Häröfver beklagade han sig i bref till Bonar (17 dec. 1715). Sedan nära ett år, säger han, hade han knappt smakat en god rätt, och detta hade i synnerhet varit fallet, sedan för åtta veckor tillbaka generalskan låtit hälsa genom adjutanten, att hon icke tålde någon kritik af sina grytor. Vid kvantiteten fäste han ringa vikt, ej så vid kvaliteten, och han skulle vara nöjd, om han finge en enda, men väl tillagad rätt; man borde kunna förstå, att hans af tvåårigt stillasittande obstruerade mage icke förmådde smälta den grofva föda, som bestods honom. Han hade nog i sina dagar fått slita ondt, men i hela sitt lif hade han aldrig farit så illa; sedan 6 månader hade han lifnärt sig af vin

och litet bröd, äfven sina egna tjänare skulle han icke så bespisat. Att denna fångspisning djupt retade honom synes af den beskrifning han i sin försvarsskrift därå gifver: »Afton och middag spisas jag med 4 tallrikar så tillagade, att en tröskare knappt skulle kunna förtära, och som oftast så, att en hund det ej äta ville eller kan, och undantager jag brödet, dricka och 4 små buteljer franskt vin, som jag till hälften aldrig förtärt, så kan jag säga vid min själ och salighet, att jag i min ungdoms största fattigdom under mousqueten aldrig vardt värre spisad.»

Det var icke blott till kroppen han pinades. Med raffinerad hårdhet unnade man ej ens hans fattiga själ den tröst, som kunde ligga i samtalet med en själasörjare. Att man i öfrigt har förnekat honom glädjen af att råka en medmänniska, kan ju vara begripligt, då man velat i honom se en farlig statsfånge och därför skonslöst afskurit all beröring med yttervärlden. Men nog verkar det upprörande att läsa om följande behandling. Fången hade en söndag (den 17 nov. 1715), årsdagen af hans inspärrande på kastellet, vändt sig skriftligen till den präst, hvars predikningar man tillät honom afhöra, med anhållan om ett samtal öfver dagens evangelium, i stället för att få en blott förklaring af detsamma. Hans ångestfulla

ord voro: »Så som på denna söndag det är år och dag, att dagsens evangelium har varit och än synes blifva mig, likasom den olycklige medtjänaren, en än ytterligare oryggelig dock oförskyllt dom till ett evigt varande fångenskap och inspärrande, så åstundar jag för denna gången därutöfver af Eders Vyrdighet ej någon annan förklaring, än den jag mig själf uti en blodångslande meditation därutur till tröst söka kan.» Prästen svarade sig ej våga utan kungligt tillstånd villfara hans begäran, ett svar som kom den olycklige att utbrista: »Gud misskunde sig öfver den förföljelse jag underkastad är, där ej allenast man traktar efter all min timliga välfärd, ära och lif, utan nu själfva salighetens fördärf, hvilken Gud ock nådeligen bevare.» Och hvad var dock detta mot den obarmhärtighet, med hvilken en annan Herrens tjänare följande år rent af uteslöt honom ur kyrkans gemenskap.

Hans hälsa började härunder allvarsamt lida. Själskvalen, bristen på rörelse och dålig föda skulle varit nog att undergräfva en hälsa, som redan förut var vacklande. Men härtill kom nu ock beskaffenheten af den håla man anvisat den store fången till bostad. Fukten kunde icke hållas ute af den värme ugnen i kammaren spred, och man måste af denna orsak elda äfven under

sommarmånaderna. Mot de osunda ångor, som uppstego från de vattenfyllda källarena, fanns ingen hjälp, icke ens om frisk luft ofta insläpptes, men, som han själf påstår, upplåts icke i början på lång tid ett enda fönster, och sedan skedde det blott då och då. Förgäfves vände han sig, då våren 1715 bröt in, till konung Fredrik och begärde litet frisk luft och tillfälle till motion, emedan, som han skrifver, »min utmärglade kropp på denna tillslutna plats dagligen mer och mer försvagas, och för stankens skull appetiten så försvinner, att min mesta och nära nog enda spis är mina dagliga tårar». Tio månader senare (den 26 febr. 1716) gjorde han ett nytt försök att vädja till konungens barmhärtighet. »Mitt fängelse», skref han, »är mig vida svårare än döden själf, och jag sitter här som en slaf, liksom instängd i en bur och utesluten från allt umgänge, ja äfven kristlig hjälp mot min af Gud tillskickade sjuklighet, sedan 15 månader innesluten öfver en källare med ruttnande vatten och utan att komma till den ringaste motion . . . Min kropp är redan på grund af källarens stinkande dunster så förstörd, att utan ett gudomligt under kan jag ej göra mig någon förhoppning, äfven om E. K. M. näst Gud lämnar mig lifvet, att jag under mina återstående dagar skall öfvervinna det redan insupna

giftet, utan måste som en krympling tillbringa resten af mitt lif.» För Jesu blodiga sårs skull ber han kung Fredrik snart göra ett nådigt slut på hans elände eller lindra det. En dylik klagan borde hafva rört en sten, särskildt när den kom från ett så lysande offer, i afseende på hvilket dess plågoandar ingalunda hade rena händer. Men kung Fredrik förblef döf, och man vill frestas att tro, att dessa böner aldrig fått tränga till hans öra.

Det var vid denna tid, som han träffades af det hårda slaget att förnimma den älskade dotterns bortgång. Han kände allting vackla omkring sig och såg hela fåfängligheten i jordisk glädje och lycka. Sorgset men resigneradt skref han till sin hustru på den 26 årsdagen af deras bröllop (23 mars (g. st.) 1716), att på en sådan dag, som uppkallade minnet af huru Gud för sex och tjugu år sedan förenade dem, kunde han väl hafva tusen vackra saker att säga henne, men att det vore honom omöjligt, då hans hjärta blödde vid tanken på att vara skild från de sina och att hafva njutit så litet af sitt äktenskaps sällhet, i det han drifven af falsk ärelystnad lupit efter äran. Hon skulle icke sörja öfver hans öde, det hade varit Guds vilja, och samme allsmäktige Gud skulle trösta och välsigna henne och de kära barnen. Fem

månader senare (26 aug.) skref han, att hans enda önskan var, att Gud ville göra ett lyckligt slut på hans beklagansvärda lidanden. Sannolikt har icke någotdera brefvet kommit i hennes hand.[1]

En bedröflig syn måste det hafva varit, att se den fordom så liffulle, glänsande och af världen uppburne fältherren förvandlad till en bortglömd fånge, stapplande på kryckor och inmurad i ett uselt fängelse. Hans förnedring gick därhän, att han, fjättrad af gikten vid sitt läger och ur stånd att röra sig utan kryckor, måste åhöra de skällsord och förbannelser, hvarmed hans otrogne tjänare, Peter Borg, icke skämdes att öfverösa sin fallne herre. Endast med mycket besvär kunde han göra sig fri från denne plågoande, och det först efter att en kommission anställt förhör i saken. Denne Judas hade nämligen angifvit honom för att hafva sökt förmå den piga, som städade rummen, att blifva en mellanhand i hans korrespondens med de sina. Det är fullt i stycke med den ovärdiga behandling, som fången undergick, att denna kommission lofvade pigan en belöning för den händelse hon ville erkänna, att fältmarskalken sökt öfvertala henne att bistå honom i hans planer.

[1] De befinna sig nämligen bägge i *Danska RA.*, där O. Malmström uppsökt dem.

En ljusning inträdde mot slutet i hans sorgliga belägenhet; den kom från ett håll, där man minst kunde väntat det. Sveriges farligaste fiende, den store tsar Peter, som hösten 1716 befann sig i Köpenhamn i och för den tillämnade landstigningen i Skåne, aflade i slutet af augusti ett besök hos den olycklige fången. Hvilket än motivet härtill varit, ett är visst, att den brutale, men storslagne härskaren kände sig upprörd öfver den småaktiga behandling, för hvilken den fallne motståndaren var utsatt. Han framförde till konung Fredrik fångens klagomål med det äkta ryska tillägget, att om Bonar varit i hans tjänst, skulle han genast blifvit upphängd. Detta gjorde verkan, och kommendanten fick i följande månad sitt afsked. Man kan väl antaga, att förändringen medfört en förbättring i fångens underhåll och gjort slut på alla de småaktiga trakasserier, för hvilka han hittills varit ett föremål; äfven det bann, hvari han varit försatt, blef nu upphäfdt. Det måste på Stenbock hafva gjort ett djupt intryck att se lindringen komma från detta oväntade håll. Han skref till sin hustru (9 sept.), att tsaren för några dagar sedan visat honom den nåden att göra ett besök; »det är verkligen», tillägger han, »en furste värd beundran och vördnad». Det var allt hvad han i sitt bevakade

tillstånd vågade meddela om den märkliga tilldragelsen, och man skulle i öfrigt varit i okunnighet om följderna af besöket, därest icke danska officerare, som efteråt blefvo fångar i Sverige, vetat förtälja hvad som inträffat. Denna förändring i behandlingen gaf Stenbock mod att göra ännu ett försök hos konung Fredrik att utverka sig frihet från det tunga fängelset. Den 25 nov. 1716 ingaf han en ny böneskrift, den blef hans sista. Gripande äro de ord, i hvilka han kläder sin förtviflan. »Hos Gud kan ju en syndare finna nåd, synden vare sig än så stor, hur vill E. M. taga sig en fägnad uti mitt och mitt fattiga hus timliga fördärf? Min förtviflan är så mycket större, som jag redan inspärrad sitter på tredje året öfver en stinkande källare och så till sägandes aldrig sett solens rätta upp- eller nedergång, än mindre fått sätta min fot på gröna marken, ett straff svårare än själfva döden. Således är mig nu genom ett halffjärdeårs oförmodeliga fångenskap, allt umgänges betagande, ett så svårt inspärrande och osundt fångahus, till förtigande all innerlig tärande sorg, hälsan redan så nederslagen, att ej allenast både synen och hörslen förgås, utan alla lemmar förfalla och benen mäkta knappt mer att bära min fattiga

kropp.»[1] All hans klagan var dock förgäfves, hans böner studsade som förr ohörda tillbaka mot fängelsets murar. Och dock kunde konung Fredrik efter tsarens besök icke längre vara okunnig om fångens behandling, och hade icke bort underlåta att förhöra sig, huruvida dennes tillstånd var så eländigt, samt, om så var, lindra hans plågor. Till hans försvar må man hoppas, att detta ångestrop aldrig nått hans öra, utan undertryckts. Där funnos nog de, för hvilka det var af vikt, att det icke trängde till världens öra, att man pinade en sådan fånge till döds, och ju förr detta skedde dess bättre. Endast så kan man förklara, hvarför mot slutet brefväxlingen mellan den olycklige och hans familj nästan fullständigt undertryckte. Man kan tänka sig hans förtviflan öfver den tystnad, som denna nya grymhet framkallade. I det sista bref han sände sin maka, den 12 jan. 1717, sex veckor före sin bortgång, frågar han utom sig af oro, om hon ej längre är i lifvet; själf önskade han endast ett snart slut på sina lidanden.

[1] MALMSTRÖM s. 76. Huruvida han under sin sista sjukdom varit föremål för någon omsorgsfullare vård, är mig obekant. Men när man känner tidens fordringar på en rakad haka, stöter det nästan på vanvård, då man af Jesper Fritz' berättelse ser, att han såg Stenbock »liggandes med sitt långa skägg» på sin paradlikbädd.

I fängelsets djup författade han, icke fullt ett år före sin bortgång, en skrift,[1] i hvilken han tecknade och försvarade sin verksamhet alltifrån den dag han för sista gången lämnade Sverige; den är tillika ett testamente till den fosterjord, som han så högt har älskat och för hvilken han gifvit hälsan, friden och lifvet. Man kan än i dag ej utan djupaste rörelse läsa den. Hans varma fosterlandskärlek ger sig luft i en gripande bön till Gud, att han måtte taga hans kära Sverige och alla redliga svenska män under sina vingars skugga, gifva dem ett endräktigt och samhälligt hjärta, gå före dem i striden och till sist förläna dem en beständig och hugnelig frid, så att enhvar må få sitta i rolighet under grönskande fikonaträd och med psalmer och lofsånger prisa Honom för alla gudomliga välgärningar. Till sist vänder han sig till hustru och barn. Han ber Gud vedergälla henne för en dygdig och trogen kärlek, bevisad i sex och tjugu år, under hvilka »hon likvisst mer sorgestunder haft än glädjedagar»; barnen tackar han för bevisad barnslig lydnad och förmanar dem att städse hafva Gud för ögonen,

---

[1] Den så ofta omtalade s. k. Försvarsskriften af 1716, som han ändade den 23 mars, tjugusjette årsdagen af sitt bröllop.

hedra sin moder, älska hvarandra samt redeligen och troget tjäna sin konung.

Befrielsens stund slog omsider. Olika uppgifter föreligga om hans sista dagar. Den, som senast tecknat dem,[1] meddelar, att tre dagar före hans död hade danska regeringen, vid underrättelse om hans tillstånd, sändt honom en präst, med befallning att icke låta sig afvisas af fältmarskalken, och författaren tyckes icke hålla för osannolikt, att Stenbock, som lärt känna danska prästerskapets hat mot allt svenskt och själf bittert fått erfara dess verkningar, önskat ostörd af detta prästerskaps fiendskap skiljas i frid från den värld, med hvilken han för länge sedan gjort upp räkningen. Det finns dock en annan version,[2] som kan förtjäna återgifvas, till den kraft och verkan den hafva kan. Garnisonsprästen i Köpenhamn skall hafva vunnit Stenbocks förtroende, i det han varit den ende, som låtit den stackars fången höra, att orätt vederfarits honom, och Stenbock hade därför bönfallit hos kung Fredrik att få behålla

[1] O. Malmström s. 78—79.

[2] Jesper Fritz' omtalade relation af 28 aug. 1757. Han säger sig hafva sina uppgifter af den präst, som beredde Stenbock till döden, om hvilken han säger, att denne »kunde aldrig tala om den salige herrens vackra hädanfärd utan tårar». Fritz har glömt hans namn, erinrar sig blott, att han sedan blef regementspastor i Brabant.

honom, hvilket ock beviljats. Denne man fick ett sådant inflytande öfver honom, att han förmådde honom att på dödsbädden med svag och darrande hand skrifva till konung Fredrik, erkänna sina fel och i hjärtrörande ordalag bedja om nåd; han ville icke skiljas från detta usla lif, utan att vara förvissad om konungens tillgift. Konung Fredrik skulle hafva egenhändigt svarat, att allt var glömdt, bedt honom utösa sin ånger för Gud samt tillönskat honom en salig hädanfärd. Efter mottagandet af brefvet hade Stenbock brustit i tårar och tillönskat konungen Guds välsignelse, »nämnde sedan ej ett enda världsligt ord, utan beredde sig till att anamma Herrans högvördiga nattvard, talade sedan förnuftigt och redigt till ungefär morgonen därpå, då han mycket stilla saligen afsomnade».

Den 23 febr. 1717 slocknade detta ädla lif, hvars sista år varit ett ständigt lidande. Han blef ett offer för det hat, som århundradens blodiga strider födt mellan två så närbesläktade folk. Ej ens hans stoft fick genast återse den fosterjord, efter hvilken han så längtat. Det pågående kriget förde till oupphörliga svårigheter vid träffandet af en uppgörelse om öfverförandet af hans kvarlefvor, och först i slutet af nov. 1719 kom det därhän, att kistan fick landsättas vid Helsingborg,

således just på den ort vid hvars namn han för eviga tider fäst sin ära. Härifrån fördes kistan till hans halländska gods Vapnö, hvarifrån den tre år senare, efter hustruns tidiga bortgång, fördes till Uppsala domkyrka, där makarna hvila vid hvarandras sida i den Oxenstjernska grafven.

I sitt familjelif var Stenbock en lycklig man. Hustrun var visserligen föga mer än ett barn, när deras giftermål firades 1690, men hon kom från ett godt hem och förstod att själf skapa ett sådant. Handlingarna medgifva icke att draga någon slutsats om styrkan eller vidden af hennes intelligens, men hennes bref vittna oförtydbart, att hon varit af en blid och god natur, älskande och värd att älskas. En varm ömsesidig kärlek förenade de bägge makarna, och huslig sällhet har rådt i deras hem. Från pröfningar gick detta familjelif icke fritt. Eva Stenbock fick, i likhet med andra karoliners hustrur, erfara, att mannens plats vid härden ofta måste stå tom, då Sverige kallade sina söner ut i kriget, och hon erfor det redan tidigt i de första äktenskapsåren, då ärelystnaden dref hennes man att söka utmärkelse och fortkomst i det stora kriget vid Rhen. Hon var då under långa tider skild från honom och, som vi minnas, stundom utsatt för icke ringa svårigheter. Därpå följde omsider trenne år af

lugnt samlif, till dess det nordiska kriget bröt ut; under dess första sju år fick hon endast se sin man tvenne gånger under korta besök i hans fältläger i Preussen. Så följde åter något öfver två lyckliga år under hans första guvernementstid i Skåne, men efter det kriget med Danmark blossat upp 1709, drogs mannen mer och mer in i de stora statsvärfven till en grad, som medgaf honom föga tid att vistas i kretsen af de sina på deras gods Vapnö och Börringe. Och då han 1712 gick öfver till Tyskland, såg hon honom för sista gången. De år, som följde, voro fulla, först af ängslan, så af bitter sorg, sedan mannen fallit i danskarnes händer, och hon fick lyckligtvis småningom bereda sig på, att skilsmässan skulle bli lång, slutligen att återseendet först skulle ske i en annan värld. Lidandet utvecklar människan, och man får det intrycket af hennes bref, att det rena och ädla i hennes karaktär ytterligare luttrats under denna förfärliga pröfning. Med kvinnans mjuka hand förstår hon beröra hans svidande sår och gifva honom tröst, hon döljer sin egen smärta och söker hålla hans mod uppe, sist och icke minst riktar hon hans blick mot höjden, erinrande att allt kommer ifrån Guds hand och att hela världen icke kan göra något till eller ifrån utan hans tillåtelse; hennes fasta hopp är, att Gud är starkare än

deras fiender. Det blef ett förkrossande slag, då budet kom, att han dött i sitt fängelse. Lyckligtvis tyckes hon aldrig afvetat, att han varit föremål för en så låg och grym behandling; i hennes ögon voro sjukligheten och fångenskapen hårda nog och tillräckliga att bringa honom i grafven.

I deras äktenskap föddes tio barn, af hvilka tre bortrycktes i späd ålder,[1] sju åter öfverlefde föräldrarna. Fadern har varit djupt fästad vid barnen och följde med uppmärksamhet deras uppfostran, trots de långa skilsmässorna. För de två äldsta sönerna hade han vid hemresan 1707 från Sachsen skaffat sig en utmärkt guvernör i Joachim Christoffer Nemeitz, med hvars familj han gjort bekantskap under sin kommendantstid i Wismar. Valet kunde knappast fallit bättre. Nemeitz var en fin, högt bildad och lärd man, så att Stenbock till och med under sin kanslerstid ansåg sig kunna (1711) föreslå honom till en e. ord. professur i

---

[1] Wieselgren har i *Biografiskt Lexikon* 15, s. 344, anmärkt, att Stenbocks första barn dog tidigt (hvilket bekräftas af brefvet till svärfadern den 11 jan. 1692), och att femte barnet Karl dött 1700 (han föddes 1699, se B. Oxenstjernas bref till svärsonen 5 jan. 1700). Näste son, som ock fick namnet Karl, föddes 1701, såsom ock ättartaflorna angifva. Men makarna hafva haft ännu en son, Erik, som föddes 1706 och dog samma år (se faderns bref till hustrun 6 april och 24 juni 1706).

Lund. Samvetsgrant och väl skötte han sin plats som lärare. Det förtroende Stenbock visade honom återgäldade han med djup beundran och tillgifvenhet, och han var den förste som reste en minnesvård öfver hjälten genom förnyadt utgifvande af de välkända »Mémoires de Stenbock»,[1] ett arbete som bär vittne om mannens förtrogenhet med Stenbocks lif och om hans fina penna. De två äldsta sönernas utbildning var föremål för Stenbocks oupphörliga omsorg, och med faderlig stolthet tecknade han dem 1712 i bref till Wellingk: »L'un a 18, l'autre seize ans passés, tout à fait jolis, l'ainé savant et une inclination pour les études extraordinaire, fort avancé à se conduire lui-même sans information, l'autre vif et de l'esprit comme un ange, agile et aimé de tout le monde».[2] De hade följt fadern till Tyskland 1712, skilts från honom i Mecklenburg den 19 nov. och med sin lärare tagit vägen öfver Holland till Paris, för att fullborda sin uppfostran. Faderns lysande namn öppnade för dem alla dörrar, och den gamle Ludvig XIV visade dem en smickrande

---

[1] Se min uppsats »Mémoires de Stenbock» i *Samlaren* 1906.

[2] 1712 $\frac{26 \text{ sept.}}{7 \text{ okt.}}$ till Wellingk (*RArk.* Well. saken). Dessa två söner blefvo eget nog framdeles ryska undersåtar genom tillträdet till de estländska godsen Kida och Kelk, som farmodern efterlämnat.

uppmärksamhet. Med berättigad stolthet hörde de sin store faders namn vara på allas läppar efter slaget vid Gadebusch, med växande smärta förnummo de hans motgångar och slutliga fångenskap. Efter hemkomsten 1714 trädde de i svensk krigstjänst. Fadern med sin skarpa blick för infanteriets stigande betydelse hade önskat se dem välja detta vapen, men omständigheterna förde dem att taga tjänst vid kavalleriet. Den yngste sonen, Gustaf Leonhard (slutligen lagman), visade sin sonliga kärlek genom att kraftigt understödja utgifvandet af Samuel Loenboms stora minnesteckning, som är och förblifver en storartad minnesvård öfver hjälten.

Stenbocks ekonomiska villkor hafva varit ganska växlande. Det är möjligt, att han af naturen och som ung ädling i början icke haft mycken tanke på vikten af att rätt handskas med penningen, men generalkrigskommissariatet i Polen lärde honom snart betydelsen af noggrannhet i penningars skötsel. Under sina första tyska fälttågsår har han på det hela lefvat från hand till mun, under förhållanden där tillgångarna aldrig stodo i proportion till behofven. Först under polska fälttågen förbättrades hans ställning,[1] och

[1] Jfr hans skrift 4 maj 1705, tryckt i LOENBOMS Upplysningar 4, s. 3—18.

jag har antydt hvilka krigsbyten han kunde sända hem, och huru det gladde honom att sålunda sätta sin hustru i stånd att inköpa sig en egen gård, Rånäs i Uppland. Under de lugnare förhållanden, som inträdde efter hemkomsten 1707, har nog den ekonomiska ställningen i det hela varit god, men dock icke så, som man kunnat vänta, i det rikets dåliga finanser medförde, att han, liksom öfriga ämbetsmän, blott utfick en del af sin lön, hvarjämte hans gods voro skuldsatta och naturligtvis i dessa tider hårdt beskattade.[1] Efter öfvergången till Tyskland 1712 hade han för egen del stundom ganska svårt att reda sig. De ekipagepenningar t. ex., som han bort före afresan utfå, föllo, efter hvad jag ofvan nämnt, icke ut förrän 1715, efter att hustrun därom gjort upprepade framställningar. Och af sina löner har han troligen utfått just ingenting. Och därför, trots att han innehade flera egendomar, såsom Börringe och Lindholmen i Skåne, Vapnö i Halland, Rånäs i Uppland och det stora hus på Blasieholmen, som ständerna 1710 förärat honom, har hustrun efter

[1] Den 8 febr. 1712 till rådet, att sedan han mist sin skånska guvernörslön och sett sitt fälttraktamente minskas, under det godsen i Halland mer och mer utarmats, men utgifterna ökats genom hans talrika långa resor, kan han icke lefva utan att sätta sig i skuld.

sista skilsmässan säkerligen icke alltid haft det så bekymmerfritt med sin stora barnskara att uppfostra och dessa skuldsatta egendomar att förvalta. Nemeitz, som i åratal sett allt detta på nära håll, säger ock, att Stenbock, som hela världen visste, icke hade synnerligen goda affärer, ehuru om han velat som sina kamrater samla stora rikedomar, han därtill icke saknat tillfälle.[1]

Stenbocks bild är icke lätt att träffa. Hans eldiga, lifliga väsen bryter sig mot ljuset i ständigt nya skiftningar. Hans yttre var fördelaktigt. Ehuru liten till växten, var han kraftigt byggd, och den som stod inför honom kände sig ovillkorligen slagen af det snille, som blixtrade ur hans stora blå ögon, och af den viljekraft som präglade hela personligheten. Hvar han kom gjorde han sig därför gällande. Hans munterhet och kvickhet gjorde honom tidigt populär i armén, ingen fanns som icke kände Måns Bock eller lilla Bocken, och denna friskhet i lynnet kunde hvarken bekymmer eller tungt arbete förkväfva. Så tryckt han än under fälttåget i Mecklenburg varit af arbete och sjukdom, kunde han efter bataljen vid Gadebusch sluta sitt bref till vännen G. Cronhjelm med följande klassiska utbrott: »Finnes

[1] Nemeitz i sina *Remarques* till Voltaire's Charles XII, 1738, s. 57.

någon som grinar öfver hvad som händt, så visa den vintervägen; Bocken förlåten har gjort som en ärlig man». Denna friskhet var ett utslag af det starkaste draget i hans väsen, en inbillningskraft af ovanlig styrka, och denna återspeglar sig i allt, — sätt, tal och skrift. Han älskade därför starka ord och gick ofta till öfverdrift både i uttryck och omdömen. Tyvärr slog denna egenskap i umgänget med människor stundom öfver i sin vrångbild, en stark misstänksamhet. Denna misstänksamhet låg i hans väsen, ty den framträdde redan i tidiga år, men den utvecklade sig alltmera under trycket af svåra förhållanden och stora bekymmer till verklig sjuklighet. Det är hans största svaghet, och jag har icke sökt öfverskyla den, han har själf däraf lidit mest, och icke minst då han i fängelsets ensamhet kämpade med en uppjagad inbillnings dystra foster. Det mörka draget glömmes dock, då blicken faller på de lysande och stora sidorna i hans väsen. God och vänsäll hade han lätt att vinna hjärtan och var äfven djupt älskad af dem, som stått honom nära. Sina soldaters hjärtan hade han i sin hand, han kallade dem sina barn och behandlade dem faderligt, därför kunde han ock i nödens stund af dem fordra det otroliga. Hans energi visste icke af någon hvila, och oerhördt har stundom det arbete

varit, som hvilat på hans skuldror; det har fordrats hela hans ovanliga spänstighet för att icke digna under bördan. Man kan icke fullt fatta detta arbetes vidd, förrän man blickat in i hans arbetes verkstad och sett den öfverväldigande massa af handlingar, som hans tanke och hans hand behärskat; det är uppenbart, att han arbetat med en otrolig lätthet.

Hans rika intelligens, lekande fantasi, glödande känsla och formsinne skulle otvifvelaktigt, därest omständigheterna kallat honom in på författarebanan, beredt honom en rangplats i den svenska litteraturens häfder. Han intager där i alla fall ett märkligt rum genom sina skrifter. Visserligen är äfven han en son af sin tid, och det grofhuggna och tunga, som då ännu vidlådde vårt språk under dess kamp med alla de främmande tungomål, latin, franska och tyska, som behärskade statslifvet, vetenskapen och de högre klassernas umgänge, gör sig ej sällan gällande i hans framställning, som i hans samtidas, särskildt då det gäller officiella skrifvelser. Men äfven där felar det aldrig på originella vändningar, lefvande bilder och stora tankar. Och då han obunden af de konventionella formerna låter sin egen natur i all dess originalitet och friskhet få fritt spelrum, eller då han hänförd af glödande

känsla berör lifvets största frågor, öfverraskas man af den styrka och ledighet, med hvilken han gör sig till herre öfver språkets svårigheter. Den svenska tungans malm klingar då fulltonig, ren och stark. Som vältalare står han utan medtäflare för sin tid, den främste där, såsom i så mycket annat. Och då man än i dag icke kan utan att skälfva i sin själ läsa utbrotten af hans manliga tal, kan man förstå huru det måste hafva gripit dem, som stodo inför talaren själf och med öga och öra fängslades af personens öfverlägsenhet och en vältalighet, som skakade svenska hjärtan ända in i deras innersta djup. Äfven i bunden form har han försökt sig. Visserligen förnekade han själf författarskapet till de verser, som illustrerade hans festspel i Lais 1701, men verserna synas mig så genuint stenbockska, att jag håller för mer än sannolikt, att han är deras författare, ehuru han ville dölja det i anledning af det tal, som hela tillställningen väckte i Stockholm. Han har ju tillställt flera dylika fester sedan,[1] alla ledsagade af poetiska utgjutelser, så besläktade med de förra, att tvifvel icke kan råda om att de äga samme författare, och han behöfver icke skämmas för dem. Utan skaldegåfva

[1] Se festen i Reschow 1702 (LOENBOM 1, s. 148) och värdskapet i Malmö 1711 (LOENBOMS Upplysningar 3, s. 61).

har icke den man varit, som författade den välkända stridsmarschen:

Marsch, bussar! Gån på uti Herrans namn!
Spännen hanen friskt opp, läggen sedan ifrigt an,
gifven fyr, bräcken af, ta'n pliten i hand!
— — — — — — — — — — — — — —
Helt litet vi akta att vi äro få,
i Gudi så äro vi många ändå.

Under fängelsetiden har han tydligen fördrifvit tunga stunder med att skrifva vers, ja äfven på franska har han författat en dikt till konung Fredrik, hvari han bönfaller om förlossning.[1]

Mångsidigheten i begåfning är något för Stenbock utmärkande. Hans rika intelligens parades med en praktisk läggning af ovanlig art, och han kunde själf hafva skött hvarje detalj i de praktiska värf, som lades på hans axlar. För det tekniska hade han särskild fallenhet. På det militära området visade den sig i hans kännedom om fortifikation och brobyggnadskonst; det var ock därför han genast uppfattade betydelsen af Cronstedts uppfinningar inom artilleriet. Svarfning var en af hans älsklingssysselsättningar alltifrån ungdomen och

[1] Detta akrostikon är tryckt hos LUNDBLAD-JENSSEN 2, s. 662. I memorialet för Ryman omtalas verser, som Dalman skall korrigera och trycka (*Anzeige* s. 112); och i inventariet 1717 »ein kleines paquet von versen».

förströddе honom ända in i hans sista, i fängelset tillbragta år. Detsamma gällde om målningskonsten. Oförfäradt mod har han delat med hela den tid, hvari han lefde; det låg i karolinernas blod som arf från stora fäder, men han är en af denna tids ädlaste representanter, och han ägde det moraliska mod, som ensamt känslan af stort ansvar föder. Som fältherre har han skapat sig ett namn för alla tider. Han ägde den skarpa, allt omfattande blick, som förbereder segern, och den snabba beslutsamhet, som är hvarje situation vuxen. I stridens ögonblick visade han det lugn, som anstår den store ledaren, och detta lugn, i förening med hans makt öfver soldatens sinnen, framtvingade segern. Knappast hafva hans teoretiska studier på krigets område varit af någon större omfattning, men han hade på talrika slagfält sett krigets konst i dess tillämpning och därunder med vaket öga och tänkande sinne utbildat sig till härförare.[1] Svensk och konungsk var och

[1] Bland Stenbocks papper från 1706 finnes en märklig, på tyska skrifven »Ordre de bataille» för infanteriet, ett slags taktiska föreskrifter för detta vapens användning i bataljen. Ingenting angifver, att den är af Stenbock, men innehållet gör det troligt. Att den icke härstammar från kung Karl eller hans generalstab, synes mig uppenbart, då den vågar förutsätta möjligheten af en reträtt. Jag föreställer mig, att Stenbock under sysslolösheten i Sachsen roat sig med att på papperet fästa

förblef han till sitt lifs yttersta dag, och det var åsynen af denna glödande trohet mot konung och fädernesland, som gaf honom en så underbar makt öfver svenska folkets sinnen och som än i dag oemotståndligt fängslar. Det ädlaste draget i hans personlighet är dock hans varma och starka gudsfruktan. Bibeln var hans, som öfriga karoliners, ständiga ledsagare i fält, och hans skrifter bära tydligt vittne huru bibelstark han var;[1] i fängelsets djup blef den hans egentliga sällskap och säkra tröst, då allt jordiskt svek honom.

* * *

Jag har fört den store karolinens lefnadssaga till dess slut. När jag nedlägger pennan, känner jag bättre än någon, huru svag och ofullständig den gärd är, som jag har bragt hans stora minne. Men krafterna hafva svikit, så ock tiden. Lyckligtvis talar detta minne själft ett språk så vältaligt, att äfven den mest fulländade framställning icke kan därtill lägga något. Då jag uppfordrats, har jag känt det som en plikt att träda den stora

sina erfarenheter rörande sitt älsklingsvapen; det kan ock förklara, hvarför tyska språket användts.

[1] Hans predikan i fängelset för sina tjänare (utan dato, men sannolikt från förra hälften af 1714) utmärker sig för både skönhet och tankedjup (tryckt i *Hermoder* 1847, n. 34 och 37).

fosterländska bilden under ögat och efter måttet af mina krafter ställa den fram för Sveriges barn. Det har åtminstone skett med kärlek, och ett är visst, att hans ädla, glänsande och tragiska historia gått mig genom märg och ben. Skulle detsamma vederfaras den, som tager mitt arbete i sin hand, och han likasom jag i sin själ erfara, att denna lefnad, mer än de flesta af våra talrika stora minnen, i sanning lärer hvad det vill säga att älska sitt land in i döden, har mitt arbete icke varit förgäfves.

Svenska Akademiens täflingsämnen

för år 1906.

Afhandlingar i vittra ämnen.

1) Den homeriska frågan.

2) Om den från antika mönster utgående diktningen i Sverige under sexton- och sjuttonhundratalet samt dess förhållande till sina förebilder.

3) Om romanen som estetisk konstform.

4) Om betydelsen för ett samhälles andliga odling af dramatisk diktning och scenisk framställning.

5) Om den nordiska folkvisan och hennes förhållande till konstpoesien.

6) Jämförelse mellan konst och litteratur såsom mätare af ett tidehvarfs odling.

7) Om politisk vältalighet i äldre och nyare tider.

8) Den antika och den moderna vitterhetens olika uppfattning af naturen.

Akademien lämnar dessutom de täflande frihet att välja något estetiskt eller litterärhistoriskt ämne.

I språkforskningen.

1) Undersökning af de påverkningar, som svenska språket under sin historiska utveckling rönt från något visst främmande språk (t. ex. från lågtyskan, högtyskan eller franskan).

2) Behandling af frågor hörande till svensk synonymik.

3) Behandling af något viktigare kapitel i den svenska syntaxen. (Framställningen bör stödjas med citat ur litteraturen och taga hänsyn till den historiska utvecklingen inom svenskan äfvensom till besläktade företeelser i närstående språk.)

För den historiska framställningen.

1) Riksföreståndarskapet, dess uppkomst och betydelse i Sveriges historia.

2) Teckning af konung Gustaf I:s senaste regeringsår och hans förhållande till sina söner.

3) Erik XIV och Johan III såsom renässansbildningens befrämjare i Sverige.

4) Framställning af de följder, Sveriges deltagande i 30-åriga kriget haft med afseende på nationalkaraktären, sederna och lefnadssättet, den allmänna bildningen och språket.

5) Det karolinska enväldet jämfördt med andra absolutistiska styrelseformer på samma tid.

6) Hvilket inflytande har den vid Carl XII:s död inträdda förändringen i Sveriges inre och yttre ställning haft på svenska folkets tänkesätt, bildning och seder?

7) Kronprinsen Carl Johan och Nordarmén i Tyskland 1813.

För öfrigt lämnas fritt val af historiskt ämne, med det förbehåll att ämnet icke får vara närmare vår tid än år 1844.

I skaldekonsten

lämnar Akademien fritt val af ämne.

För Zibetska priset:

Sång till upplifvande af något bland fäderneslandets stora minnen.

Akademiens stora pris är, liksom det Zibetska priset, hennes belöningsmedalj af 800 kronors värde. Om täflingsskrift, utan att anses böra med Akademiens stora pris belönas, likväl synes förtjäna en större utmärkelse än ett omnämnande å Akademiens högtidsdag, vill hon tilldela författaren sin mindre skådepenning i guld.

Akademien förbehåller sig rätt att intaga prisbelönad skrift i sina tryckta handlingar för det år, då skriften prisbelönades, och må författaren, där så sker, icke själf den-

samma utgifva, förrän ett år förflutit från det, då skriften i Akademiens Handlingar utkom.

Skrifterna skola före den 8 september insändas till Akademiens sekreterare och böra vara försedda med valspråk och förseglad namnsedel, hvilken senare jämväl, i stället för namn, kan innehålla ett tänkespråk. Jämte det Akademien förbehåller sig att för framtiden förvara de skrifter, som till hennes täflingar insändas, får Akademien till de täflandes kännedom meddela att, för den händelse någon till Akademien inlämnad skrift skulle i sin helhet eller delvis före högtidsdagen och utan Akademiens vetskap offentliggöras eller underställas annan myndighets bedömande, samma skrift anses hafva utgått från de täflandes antal.

REGISTER

ÖFVER

SVENSKA AKADEMIENS HANDLINGAR

FRÅN 1786 TILL 1795, DELARNA 1—5,

FRÅN 1796 TILL 1886, DELARNA 1—62,

OCH

FRÅN 1886, DELARNA 1—20.

Förteckning på författare, hvilkas skrifter antingen i Handlingarna äro införda eller af Akademien blifvit belönade. De inom parentes inneslutna skrifterna äro icke i Handlingarna upptagna.

	Del från år 1786.	Del från år 1796.	Del från år 1886.	Sida.
ADLERBETH, G. G. Inträdestal (5 apr. 1786) . .	1.	—	—	61.
Tal vid Akademiens sammankomst den 23 november 1799	—	2.	—	195.
Svar till frih. Fleming på hans inträdestal . .	—	2.	—	237.
ADLERSPARRE, C. A. (Kärleken i döden) 1834 .	—	15.	—	449.
(Byrons monolog) 1836	—	17.	—	393.
(Hämnden, eller bröllopet i Schweiz) 1839 . . .	—	20.	—	33.
(Idealet) 1842	—	22.	—	5.
(Rafael Sanzio) 1843	—	22.	—	117.
AFZELIUS, A. A. (Lidandets väkter) 1844	—	22.	—	308.
AFZELIUS, J. A. (Sång i anl. af H. K. H. arffursten Carl Ludvig Eugènes födelse) 1826 . . .	—	12.	—	135.
AGARDH, C. A. Äreminne öfver C. v. Linné d. ä. (1821)	—	10.	—	47.
Inträdestal (22 augusti 1834) öfver grefve C. Fleming	—	15.	—	307.
Tal på högtidsdagen 1840	—	20.	—	265.
Svar till Fryxell på hans inträdestal	—	21.	—	75.
ANDERSON, A. Inträdestal (20 dec. 1875) öfver C. G. Strandberg	—	51.	—	15.
Tal på högtidsdagen 1876	—	52.	—	3.
Svar till grefve Snoilsky på hans inträdestal .	—	52.	—	57.
Skaldestycken	—	60.	—	287.
Anders Retzius, bidrag till bedömande af hans person och hans verksamhet. Fragment . .	—	—	7.	235.
ANDERSSON, J. (Sång på Carlsdagen) 1820 . . .	—	9.	—	232.
ANNERSTEDT, C. Inträdestal (20 dec. 1902) öfver G. Wennerberg	—	—	17.	9.
Minne af Olaus Martini	—	—	18.	49.
Tal på högtidsdagen 1904	—	—	19.	3.
Svar till Karlfeldt på hans inträdestal	—	—	19.	49.
Minne af Magnus Stenbock	—	—	20.	21.
ARMFELT, G. M. Inträdestal (13 maj 1786) . . .	1.	—	—	85.
Svar till Leopold på hans inträdestal	1.	—	—	186.
— till Clewberg	1.	—	—	225.

ASPELIN, D. Sång öfver Sveriges och Norges förening (1815)	—	7.	—	271.
(Grafven) 1816	—	8.	—	111.
(Sång öfver Carl Johans uppstigande på svenska tronen) 1818	—	8.	—	322.
ATTERBOM, P. D. A. Inträdestal (29 maj 1840) öfver P. H. Ling	—	20.	—	81.
Tal på högtidsdagen 1845	—	22.	—	355.
Minne af Olof Rudbeck den äldre	—	23.	—	311.
Minne af Samuel Columbus	—	24.	—	257.
— af Carl Michael Bellman	—	25.	—	89.
AXELSON, J. E. M. (Saimi) 1851	—	26.	—	90.
(Nödens barn) 1852	—	26.	—	221.
BECKER, C. von (Vid Carl Johan Adlercreutz' graf. Skaldestycke) 1815	—	7.	—	328.
(Välgörandet. Skaldestycke) 1816	—	8.	—	111.
Sång till Gustaf III:s ära (1817)	—	8.	—	275.
(Sinnesstyrkan) 1819	—	9.	—	136.
(Sång i anledning af konung Carl XIII:s årestods aftäckande) 1822	—	10.	—	306.
BENSOW, O. (Svipdag, dramatisk dikt) 1893	—	—	8.	43.
BERGMAN, C. J. (Bröllopet på Arolsen, en scen ur Johan Banérs lefnad) 1839	—	20.	—	33.
(Haralds graf) 1841	—	21.	—	384.
BERGSTRÖM, F. F. T. (Erotiska distiker) 1846	—	23.	—	17.
BERZELIUS, J. Inträdestal (20 dec. 1837) öfver C. v. Rosenstein	—	19.	—	6.
BESKOW, B. von. Sveriges anor (1824)	—	11.	—	207.
Inträdestal (1 nov. 1828) öfver grefve G. F. Wirsén	—	13.	—	1.
Berättelse afgifven vid Akademiens femtionde årsfest, den 5 april 1836	—	16.	—	131.
Tal på högtidsdagen 1839	—	20.	—	1.
Dansk sångartack, öfvers. från Oehlenschläger	—	22.	—	9.
Minne af Gustaf Fredrik v. Rosen	—	25.	—	397.
— af Samuel Åkerhjelm	—	26.	—	93.
Tal på högtidsdagen 1853	—	27.	—	3.
Svar till frih. Manderström på hans inträdestal	—	27.	—	49.
Minne af Lars Nilsson Kagg	—	27.	—	179.
Om Svenska Akademiens ordboksarbete	—	27.	—	203.
Minne af Fabian Wrede	—	28.	—	101.
— af Bengt Erland Fogelberg	—	28.	—	195.
— af Urban Hjärne	—	29.	—	93.
— af Johan Gyllenstjerna	—	30.	—	81.
Om själens helsa	—	30.	—	193.
Tal på högtidsdagen 1858	—	31.	—	3.
Svar till grefve Hamilton på hans inträdestal	—	31.	—	52.
Minne af Emanuel Svedenborg	—	31.	—	61.
Om förflutna tiders svenska ordboksföretag	—	31.	—	227.
Minne af Torbern Bergman	—	32.	—	23.
Om Gustaf III såsom konung och menniska.				
Första afdelningen	—	32.	—	71.
Andra afdelningen	—	34.	—	—

Tredje afdelningen	—	37.	—	—
Fjärde afdelningen	—	42.	—	—
Femte afdelningen (fragment)	—	44.	—	165.
Minne af Carl Bernhard Wadström	—	33.	—	185.
— af Carl Gustaf af Leopold	—	35.	—	31.
— af Carl Christofer Gjörwell	—	36.	—	81.
— af Carl Gustaf Tessin	—	38.	—	15.
— af Sven Lagerberg	—	39.	—	63.
Carl den tolfte i Alt-Ranstadt	—	40.	—	15.
Frih. Georg Henrik von Görtz, statsman och statsoffer. Teckning	—	43.	—	185.
Om den estetiska betydelsen af Thorilds strid emot Kellgren och Leopold	—	48.	—	175.
Ett besök i Lund vid aftäckningen af Tegnérs bildstod	—	—	14.	103.
BEXELL, C. E. (Ansgarius. Prisskrift i vältaligheten) 1814	—	7.	—	95.
BILDT, C. N. D. Inträdestal (20 juni 1902) öfver H. Forssell	—	—	16.	305.
BILLING, A. G. L. Inträdestal (20 dec. 1900) öfver A. N. Sundberg	—	—	15.	15.
Inledningsord vid sammankomsten den 20 juni 1902	—	—	16.	303.
Svar till frih. Bildt på hans inträdestal	—	—	16.	388.
Svar till Retzius på hans inträdestal	—	—	16.	480.
BJERKÉN, C. G. af (Åreminne öfver Sten Sture den äldre) 1799	—	2.	—	247.
BJURSTEN, H. (Minnen från Gripsholm) 1855	—	28.	—	193.
(En natt på Vettern) 1858	—	31.	—	59.
(Smärre dikter af Schiller. — Gustaf Vasa i Dalarne. — Napoleon-Prometheus) 1862	—	36.	—	79.
BJÖRCK, E. D. Naturbilder (1860)	—	33.	—	149.
BJÖRCK SVENSSON, S. (Om ålderdomen) 1802	—	3.	—	96.
BJÖRKMAN, G. (Genljud från Hesperien) 1896	—	—	11.	121.
BLOM, I. R. Skaldebref till dem som söka ett odödligt namn (1792)	4.	—	—	223.
Skaldestycke om religionens nödvändighet för samhällens bestånd (1794)	5.	—	—	241.
Inträdestal (25 nov. 1797) öfver E. Schröderheim	—	2.	—	1.
Tal på högtidsdagen 1803	—	3.	—	149.
Historisk och kritisk afhandling om svenska vitterheten före von Dalins tid	—	4.	—	151.
Svar till Lindblom på hans inträdestal	—	5.	—	202.
BOTIN, A. af. Inträdestal (5 apr. 1786)	1.	—	—	65.
BOVALLIUS, R. M. Berättelse om riksdagen 1713—1714 (1844)	—	22.	—	211.
BRANDT, K. H. (Öfversättning af Sofokles' *Antigone*) 1864	—	39.	—	61.
BRAUNERHJELM, A. (Kåre. Skådespel) 1879	—	56.	—	226.
BRINKMAN, C. G. v. Snillets värld (1821)	—	10.	—	111.
(Diktens öar) 1826	—	12.	—	136.
Inträdestal (3 nov. 1823) öfver J. A. Tingstadius	—	13.	—	81.
Tal på högtidsdagen 1828	—	13.	—	181.

BURE, J. G. (Upphofvet till menniskoslägtets sanna upplysning) 1801	—	3.	—	24.
BURMAN, F. Lefvernesbeskrifningar öfver rikskansleren grefve Axel Oxenstjerna och kardinalen De Richelieu (1791)	4.	—	—	9.
BÖRJESSON, J. Inträdestal (19 mars 1861) öfver friherre C. G. v. Brinkman	—	33.	—	73.
BÖTTIGER, C. W. (Gustaf Adolf vid Lützen. Skaldestycke) 1833	—	15.	—	227.
Mötet på Odins hög. Skaldestycke (1834)	—	15.	—	423.
Sång öfver Carl XIV Johan (1845)	—	22.	—	363.
Inträdestal (18 dec. 1847) öfver E. Tegnér	—	23.	—	229.
Tal på högtidsdagen 1851	—	26.	—	3.
Svar till C. A. Hagberg på hans inträdestal	—	26.	—	165.
Tal på högtidsdagen 1855	—	28.	—	183.
Sång öfver Anna Maria Lenngren (1859)	—	32.	—	13.
Svar till Carlson på hans inträdestal	—	33.	—	69.
— till Börjesson	—	33.	—	103.
Om Dantes lif och skrifter (1865)	—	39.	—	153.
Minne af Samuel Ödmann	—	43.	—	91.
Bernhard von Beskow. Minnessång (1868)	—	44.	—	13.
Minne af Johan Henrik Kellgren	—	45.	—	107.
— af Erik Johan Stagnelius	—	47.	—	61.
Tal på högtidsdagen 1873	—	49.	—	3.
Till enkedrottning Josefina d. 13 juni 1873. Skaldestycke	—	49.	—	221.
Aurora-förbundet i Upsala. Litteraturhistorisk skildring (1873)	—	49.	—	227.
Dantes Commedia divina. Öfverblick (1874)	—	50.	—	227.
Minne af Nils von Rosenstein	—	52.	—	67.
Bidrag till kännedomen om Leopolds tidigaste skaldeförsök (1878)	—	53.	—	179.
CARLSON, F. F. Inträdestal (19 mars 1861) öfver C. A. Agardh	—	33.	—	1.
Tal på högtidsdagen 1861	—	35.	—	3.
Minne af Gustaf Otto Stenbock	—	48.	—	19.
Tal på högtidsdagen 1878	—	54.	—	3.
Svar till C. G. Malmström på hans inträdestal	—	54.	—	43.
— till T. Wisén	—	54.	—	126.
Carl den tolftes tåg mot Ryssland	—	61.	—	319.
CASSTRÖM, S. N. (Áreminne öfver Lennart Torstenson) 1786	1.	—	—	282.
Försynen. Ode (1787)	2.	—	—	203.
CEDERSTRÖM, R. (Sång öfver Johan Gabriel Oxenstjerna) 1844	—	22.	—	308.
(Om lärodikten) 1847	—	23.	—	306.
CELSIUS, O. Inträdestal (27 maj 1786)	1.	—	—	123.
CHORÆUS, M. (Poem till teaterns sånggudinnor) 1799	—	2.	—	248.
Ehrensvärd. Skaldesång (1802)	—	3.	—	111.
CLEWBERG, se Edelcrantz.				
COLLIN, E. (Sonetter) 1904	—	—	19.	53.
DAHLGREN, F. A. (Sappho på Leukas) 1841	—	21.	—	384.

Inträdestal (20 dec. 1871) öfver A. A. Grafström	—	47.	—	9.
Tal på högtidsdagen 1892	—	—	7.	3.
Svar till Söderwall på hans inträdestal	—	—	7.	54.
DAMM, I. (Dikter) 1889	—	—	4.	112.
DE GEER, L. Inträdestal (20 dec. 1862) öfver A. M. Strinnholm	—	36.	—	5.
Tal på högtidsdagen 1865	—	40.	—	3.
— på högtidsdagen 1874	—	50.	—	3.
Svar till Sundberg på hans inträdestal	—	50.	—	89.
Minne af Anders Johan von Höpken	—	57.	—	243.
— af Baltzar Bogislav von Platen	—	—	1.	41.
DURLING, MARIA (Våg, sagospel i fem akter) 1904	—	—	19.	53.
EDELCRANTZ, A. N. Inträdestal (2 dec. 1786) öfver grefve C. F. Scheffer	1.	—	—	189.
Svar till Tingstadius på hans inträdestal	5.	—	—	306.
— till Silverstolpe	5.	—	—	353.
Tal på högtidsdagen 1796	—	2.	—	V.
— på högtidsdagen 1815	—	7.	—	133.
EHRENHEIM, P. J. v. Inträdestal (20 dec. 1897) öfver L. De Geer	—	—	12.	17.
EKMARCK, L. A. (Freden) 1847	—	23.	—	307.
ENBERG, L. M. Åreminne öfver J. Banér (1814)	—	7.	—	51.
Afhandling om sambandet emellan en rätt smak och en rätt förståndsodling (1815)	—	7.	—	283.
Åreminne öfver M. Stenbock (1817)	—	8.	—	197.
Inträdestal (21 febr. 1825) öfver N. v. Rosenstein	—	11.	—	271.
Tal på högtidsdagen 1838	—	19.	—	139.
Svar till Strinnholm på hans inträdestal	—	19.	—	285.
ENEROTH, P. O. (Hake Sjökonung) 1846	—	23.	—	16.
(Dikter) 1858	—	31.	—	59.
ESSÉN, L. (Sigurd Olofsson. Dram) 1869	—	45.	—	103.
EURENIUS, J. L. (Aminta, ett herdedrama af Torquato Tasso, öfvers.) 1873	—	49.	—	15.
EVERS, E. (Gustaf Banér. Skådespel) 1881	—	57.	—	238.
FAHLCRANTZ, C. E. Inträdestal (15 jan. 1844) öfver C. P. Hagberg	—	22.	—	92.
Tal på högtidsdagen 1848	—	24.	—	171.
— på högtidsdagen 1852	—	26.	—	171.
Svar till Reuterdahl på hans inträdestal	—	26.	—	214.
Minne af Jesper Svedberg	—	26.	—	223.
FERSEN, F. A. v. Inträdestal (5 apr. 1786)	1.	—	—	55.
FLEMING, C. A. Inträdestal (23 nov. 1799) öfver J. Stenhammar	—	2.	—	212.
Tal på högtidsdagen 1802	—	3.	—	53.
— på högtidsdagen 1806	—	4.	—	115.
Svar till Rutström på hans inträdestal	—	7.	—	36.
Tal på högtidsdagen 1818	—	8.	—	317.
Svar till grefve Mörner på hans inträdestal	—	9.	—	39.
FORSSELL, H. L. Inträdestal (20 dec. 1881) öfver A. Fryxell	—	57.	—	195.
Minne af Erik Benzelius den yngre	—	58.	—	113.
— af Gustaf af Wetterstedt	—	—	3.	53.

Tal på högtidsdagen 1895	—	—	10.	3.
Svar till H. Hildebrand på hans inträdestal	—	—	10.	75.
FRANZÉN, F. M. Sång öfver grefve Gustaf Filip Creutz (1797)	—	2.	—	41.
Inträdestal (27 nov. 1811) öfver grefve G. F. Gyllenborg	—	6.	—	29.
Minne af Johan Nilsson Liljehöök	—	6.	—	315.
— af Johan Skytte	—	6.	—	353.
— af Nils Rosén von Rosenstein	—	7.	—	99.
— af Johan Tobias Sergel	—	7.	—	331.
— af Jakob Gyllenborg	—	8.	—	113.
— af Fredrik Henrik af Chapman	—	8.	—	285.
— af fru Anna Maria Lenngren	—	8.	—	325.
— af Jakob Bagge	—	9.	—	139.
— af Matthias Björnklou	—	9.	—	235.
— af Carl Magnus Stuart	—	10.	—	137.
— af Andreas Rydelius	—	10.	—	309.
— af Magnus Gabriel De la Gardie	—	11.	—	29.
Skaldestycke vid tillträdandet af sekreterarebefattningen i Akademien (1824)	—	11.	—	152.
Minne af Jonas Alströmer	—	11.	—	243.
— af Schering Rosenhane	—	11.	—	343.
Tal vid Akademiens sammankomst 29 nov. 1826	—	12.	—	27.
Svar till Valerius på hans inträdestal	—	12.	—	113.
Minne af Arvid Wittenberg	—	12.	—	139.
— af Carl Wilhelm Scheele	—	12.	—	533.
— af Clas Rålamb	—	13.	—	197.
— af Louis De Geer	—	13.	—	301.
— af Erik Lindskjöld	—	14.	—	311.
— af Gustaf von Psilander	—	15.	—	17.
— af Johannes Rudbeckius	—	15.	—	63.
Afhandling om det nationliga och fosterländska i svenska vitterheten under Gustaf III:s tidehvarf	—	15.	—	231.
Minne af Carl August Ehrensvärd	—	15.	—	253.
— af Per Abraham Örnsköld	—	15.	—	471.
— af Gustaf Filip Creutz	—	16.	—	67.
Gustaf III med de förste Aderton af Svenska Akademien. Samtal i odödligheten den 5 april 1836. Skaldestycke	—	16.	—	229.
Minne af Nils Brahe	—	17.	—	397.
— af Johan Stjernhöök	—	19.	—	33.
— af Bengt Lidner	—	19.	—	289.
— af Henrik Gabriel Porthan	—	20.	—	41.
— af Gustaf Bonde	—	20.	—	299.
— af Carl Gustaf Wrangel	—	21.	—	387.
— af Laurentius Petri Nericius	—	22.	—	13.
— af Carl Rudenschöld	—	22.	—	121.
— af Per Wilhelm Wargentin	—	22.	—	313.
FREDIN, N. E. Vår Daniel, en rimkrönika (1888)	—	—	3.	13.
FRIES, E. M. Inträdestal (2 dec. 1847) öfver E. G. Geijer	—	23.	—	173.

Tal på högtidsdagen 1849	—	25.	—	1.
Improviseradt föredrag vid samma tillfälle	—	25.	—	44.
FRYXELL, A. Karakteristik af tiden och de utmärkta handlande personerna i Sverige från år 1592 till 1600 (1830)	—	14.	—	155.
Inträdestal (23 maj 1841) öfver J. O. Wallin	—	21.	—	1.
Äreminne öfver Erik Dahlberg (1848)	—	24.	—	183.
FRYXELL, O. (De bergtagne) 1832	—	15.	—	59.
Slaget vid Brunkeberg (1834)	—	15.	—	369.
(Bråvalla slag) 1845	—	22.	—	382.
GEIJER, E. G. Äreminne öfver Sten Sture d. ä. (1803)	—	3.	—	151.
Svar på frågan: Hvilka fördelar kunna vid menniskors moraliska uppfostran dragas af deras inbillningsgåfva? (1810)	—	5.	—	263.
Inträdestal (15 jan. 1826) öfver frih. M. Ramel	—	12.	—	1.
Svar till Ling på hans inträdestal	—	16.	—	51.
Teckning af Sveriges tillstånd och af de förnämsta handlande personerna under tiden från konung Carl XII:s död till konung Gustaf III:s anträde af regeringen	—	18.	—	—
Tal på högtidsdagen 1837	—	19.	—	1.
Svar till frih. Berzelius på hans inträdestal	—	19.	—	26.
— till C. F. af Wingård	—	19.	—	134.
Tal på högtidsdagen 1842	—	22.	—	1.
— på högtidsdagen 1844	—	22.	—	199.
Minne af Otto Wilhelm Königsmark	—	22.	—	387.
Tal på högtidsdagen 1846	—	23.	—	1.
Äreminne öfver Georg Stjernhjelm (1840)	—	23.	—	151.
GELLERSTEDT, A. T. Inträdestal (20 dec. 1901) öfver N. F. Sander	—	—	16.	11.
GENBERG, P. Inträdestal (5 juni 1872) öfver H. Reuterdahl	—	47.	—	211.
GRAFSTRÖM, A. A. Sång i anledning af kronprinsens och kronprinsessans förmälning (1825)	—	11.	—	327.
Inträdestal (26 maj 1840) öfver grefve A. G. Mörner	—	20.	—	215.
Svar till B. E. Malmström på hans inträdestal	—	25.	—	375.
Tal på högtidsdagen 1850	—	25.	—	387.
GRAFSTRÖM, T. F. (Frans Michael Franzén. Elegier) 1848	—	24.	—	180.
(Sångens framtid) 1852	—	26.	—	220.
Fjäll-Lappen. Skaldestycke (1860)	—	33.	—	119.
GRANBERG, P. A. (Äreminne öfver Sten Sture den äldre) 1799	—	2.	—	247.
(Äreminne öfver densamme) 1803	—	3.	—	200.
Jorund. Lyrisk tragedi (1812)	—	6.	—	265.
(Framtiden. Skaldestycke) 1813*	—	6.	—	350.
(Odödligheten, efter Delille) 1814	—	7.	—	96.

* I Handl. uppgifves, genom tryckfel, Per *Olof* Granberg såsom detta skaldestyckes förf., hvilket föranledt, att i Hammarsköld *Svenska Vitterh.* (2 uppl.) en särskild förf. med sådant namn blifvit införd. Akademiens prot. 16 dec. 1813 utvisar, att stycket är författadt af Per *Adolf* Granberg.

GRANGREN, J. P. (Framtiden. Skaldestycke) 1800	—	3.	—	6.
(Samhälls-förbindelserna. Skaldestycke) 1807	—	5.	—	7.
GRANLUND, S. (Fru Kerstin, en rimkrönika) 1896	—	—	11.	121.
GRANQVIST, IDA. (Gransus) 1899	—	—	14.	19.
GRAVANDER, L. F. Imitationer efter Ovidius (1810)	—	5.	—	347.
(Skaldedikter) 1811	—	6.	—	169.
(Landtmannens lycksalighet) 1811	—	6.	—	169.
(Vishetens källa) 1812	—	6.	—	312.
GRUBBE, S. Inträdestal (20 nov. 1830) öfver C. G. af Leopold	—	14.	—	1.
Tal på högtidsdagen 1834	—	15.	—	357.
En blick på utvecklingen af de filosofiska undersökningarna om det sköna och konsten under det senast förflutna halfva århundradet (1836)	—	16.	—	203.
Tal på högtidsdagen 1843	—	22.	—	83.
Svar till Fahlcrantz på hans inträdestal	—	22.	—	113.
— till Böttiger	—	23.	—	288.
Tal på högtidsdagen 1847	—	23.	—	297.
GRÖNLUND, J. U. (Lapska minnen) 1847	—	23.	—	307.
GUSTAF III. Bref om Akademiens inrättande	1.	—	—	5.
Tal vid Akademiens instiftelse	1.	—	—	10.
Ädademiens stadgar	1.	—	—	20.
Äreminne öfver Lennart Torstenson (1786)	1.	—	—	245.
GYLDENSTOLPE, N. PH. Inträdestal (11 dec. 1789) öfver grefve A. J. von Höpken	3.	—	—	3.
GYLLANDER, H. (Dalibor) 1892	—	—	7.	57.
GYLLENBORG, G. F. Inträdestal (5 apr. 1786)	1.	—	—	71.
Ett stycke ur poemet Tåget öfver Bält	1.	—	—	295.
Tal på högtidsdagen 1792	4.	—	—	219.
GÖRANSSON, Z. (Öfversättningar från latinske skalder) 1847	—	23.	—	307.
HAGBERG, C. A. (Öfversättning af episoden om Olindo och Sophronia i Tassos *Befriade Jerusalem*) 1831	—	15.	—	14.
Sång i anledning af minnesfesten den 6 november 1832 (1834)	—	15.	—	451.
(Äreminne öfver G. Stjernhjelm) 1839	—	20.	—	33.
Inträdestal (18 maj 1852) öfver A. C. af Kullberg	—	26.	—	133.
HAGBERG, C. P. Äreminne öfver Axel Oxenstjerna (1808)	—	5.	—	65.
Inträdestal (29 okt. 1821) öfver frih. A. N. Edelcrantz	—	10.	—	1.
Svar till gr. Skjöldebrand på hans inträdestal	—	10.	—	205.
Tal på högtidsdagen 1822	—	10.	—	211.
HAMILTON, H. L. H. Inträdestal (24 jan. 1859) öfver frih. C. D. Skogman	—	31.	—	9.
Tal på högtidsdagen 1860	—	33.	—	109.
— på högtidsdagen 1869	—	45.	—	3.
Yttrande i anledning af C. G. Strandbergs inträdestal	—	45.	—	97.

Minne af Carl Gustaf Rhensköld	—	53.	— 23.
— af Jakob De la Gardie	—	56.	— 229.
HERMANSSON, M. v. Inträdestal (5 apr. 1786)	1.	—	— 53.
HERTZMAN, J. A. (Om rätta sättet att skrifva historien) 1800	—	3.	— 5.
(Teckning af venetianska republikens handelsvälde m. m.) 1824	—	11.	— 204.
HILDEBRAND, B. E. Inträdestal (20 dec. 1866) öfver L. M. Enberg	—	41.	— 111.
Tal på högtidsdagen 1872	—	48.	— 3.
HILDEBRAND, H. O. H. Inträdestal (20 dec. 1895) öfver F. A. Dahlgren	—	—	10. 11.
Minne af Olaus Magni	—	—	12. 98.
Tal på högtidsdagen 1899	—	—	14. 3.
Minne af heliga Birgitta	—	—	19. 57.
HILDEBRANDSSON, H. (Svar på frågan: Är icke känslan af det sköna till sin grund religiös? m. m.) 1851	—	26.	— 8.
HJÄRNE, H. Inträdestal (20 dec. 1903) öfver C. Snoilsky	—	—	18. 7.
HOLLANDER, S. A. (Första bönhörelsen) 1846	—	23.	— 17.
HOLLANDER, S. H. (Gustaf Vasa) 1840	—	20.	— 290.
HOLMSTRÖM, C. F. A. (Amor och Psyche) 1849	—	25.	— 73.
(Sång öfver Anna Maria Lenngren) 1856	—	29.	— 90.
HWASSER, I. Inträdestal (20 dec. 1854) öfver S. Grubbe	—	28.	— 7.
Tal på högtidsdagen 1856	—	29.	— 3.
Svar till Thomander på hans inträdestal	—	29.	— 227.
HÖPKEN, A. J. v. Tal till konung Gustaf den tredje vid Akademiens instiftelse	1.	—	— 41.
Inträdestal (5 april 1786)	1.	—	— 45.
HÖRNER, J. H. (Drottning Kristinas första natt i Rom) 1846	—	23.	— 17.
INGELMAN, G. G. Gustaf II Adolf. Sång (1836)	—	17.	— 377.
(Årets tider. Skaldestycke) 1836	—	17.	— 391.
JACOBSSON, A. (Öfversättning af andra boken i Lucretii *De rerum natura*) 1902	—	—	17. 125.
JENSEN, A. (Bergkransen, öfvers.) 1890	—	—	5. 30.
JOLIN, J. C. (Fjällbruden) 1845	—	23.	— 383.
JÄRTA, C. TH. Försök att utreda orsakerna till drottning Kristinas afsägelse af svenska kronan (1824)	—	11.	— 159.
Åreminne öfver konungarne Gustaf II Adolf och Carl X Gustaf (1836)	—	17.	— 173.
JÄRTA, H. Inträdestal (29 nov. 1826) öfver frih. G. G. Adlerbeth	—	12.	— 33.
Minne af Gustaf Cronhjelm	—	23.	— 21.
KARLFELDT, E. A. Inträdestal (20 dec. 1904) öfver C. T. Odhner	—	—	19. 13.
KELLGREN, J. H. Inträdestal (5 april 1786)	1.	—	— 47.
Svar till frih. Armfelt på hans inträdestal	1.	—	— 93.

Svar till C. G. Nordin	1.	—	—	115.
— till O. Celsius	1.	—	—	134.
— till J. Wingård	1.	—	—	156.
Tal på högtidsdagen 1786	1.	—	—	231.
Svar till Murberg på hans inträdestal	2.	—	—	25.
— till Sjöberg	2.	—	—	47.
KJELLANDER, B. (Öfvers. från Horatius) 1804	—	4.	—	6.
KNÖS, T. Ragnar Lodbrok. Skaldestycke (1851)	—	26.	—	11.
(Smärre skaldestycken) 1851	—	26.	—	89.
(Pagen. Smärre skaldestycken) 1868	—	44.	—	23.
KRÆMER, R. v. (Nordens natur) 1850	—	25.	—	393.
KULLBERG, A. C. af (Poem till teaterns sånggudinnor) 1799	—	2.	—	247.
(En blick öfver menskligheten missöden) 1800	—	3.	—	5.
Ålderdomen. Skaldestycke (1802)	—	3.	—	97.
Den husliga sällheten. Skaldestycke (1805)	—	4.	—	85.
Inträdestal (15 nov. 1817) öfver A. G. Silverstolpe	—	8.	—	131.
Tal på högtidsdagen 1817	—	8.	—	193.
Svar till E. Tegnér på hans inträdestal	—	9.	—	113.
Tal på högtidsdagen 1819	—	9.	—	121.
Svar till C. v. Rosenstein på hans inträdestal	—	9.	—	217.
— till C. P. Hagberg	—	10.	—	34.
Tal på högtidsdagen 1821	—	10.	—	43.
KULLBERG, C. A. (Qvinnans skapelse) 1847	—	23.	—	307.
(Sonetter till Julia) 1848	—	24.	—	179.
Armidas ö. Episod ur Tassos *Befriade Jerusalem*. Öfversättning (1857)	—	30.	—	11.
Inträdestal (29 maj 1866) öfver B. E. Malmström	—	41.	—	61.
Petrarcas sonetter till Laura efter hennes död. Ett urval. Öfversättning	—	—	9.	97.
KULLBERG, K. A. (Sång öfver Leopold) 1830	—	14.	—	306.
LAGERBJELKE, G. Inträdestal (25 sept. 1819) öfver friherre C. B. Zibet	—	9.	—	119.
Tal på högtidsdagen 1820	—	9.	—	227.
— på högtidsdagen 1823	—	11.	—	3.
— till Lars Hjortsberg vid samma tillfälle	—	11.	—	23.
Svar till gr. Wirsén på hans inträdestal	—	12.	—	205.
Tal på högtidsdagen 1830	—	14.	—	139.
— på högtidsdagen 1832	—	15.	—	47.
LAGERLÖF, E. (Theokritos' *Idyller*, öfvers.) 1883	—	60.	—	25.
LAGUS, G. (Riddar Uno och hans söner) 1864	—	39.	—	62.
LEFFLER, E. D. Åreminne öfver Jakob Pontusson De la Gardie (1794)	5.	—	—	145.
LEHNBERG, M. Åreminne öfver Birger Jarl (1787)	2.	—	—	103.
Åreminne öfver Carl Carlsson Gyllenhjelm (1788)	2.	—	—	243.
Inträdestal (17 mars 1790) öfver grefve M. v. Hermansson	3.	—	—	93.
Tal på högtidsdagen 1805	—	4.	—	47.
LEOPOLD, C. G. af Inträdestal (21 juni 1786)	1.	—	—	161.
Tal vid sammankomsten d. 10 dec. 1790	3.	—	—	137.
Svar till Zibet på hans inträdestal	3.	—	—	167.

Tal på högtidsdagen 1790	3.	—	—	177.
— vid sammankomsten d. 26 jan. 1791	4.	—	—	3.
Afhandling om svenska stafsättet	—	1.	—	—
Tal på högtidsdagen 1797	—	2.	—	39.
Svar till Stenhammar på hans inträdestal	—	2.	—	155.
Det slutande århundradet. Skaldesång (1799)	—	2.	—	202.
Sång öfver aftäckningen af konung Carl XIII:s bildstod (1823)	—	11.	—	13.
Undersökning om grunderna till svenska stafsättet	—	17.	—	1.
LEVIN, C. H. (Om sambandet emellan den estetiska känslan och den religiösa) 1849	—	25.	—	50.
LIDFORSS, E. A. (*Flickan från Andros* af Terentius, öfvers.) 1871	—	47.	—	57.
LILJA, N. (Menniskans åldrar) 1836	—	17.	—	393.
LINDBLAD, E. W. Sång öfver Anna Maria Lenngren (1860)	—	33.	—	135.
LINDBLOM, J. A. Inträdestal (8 juli 1809) öfver M. Lehnberg	—	5.	—	153.
Tal på högtidsdagen 1809	—	5.	—	223.
— på högtidsdagen 1816	—	8.	—	3.
LINDEBERG, A. (Drottning Blanca, tragedi) 1817	—	8.	—	271.
Mina drömmar. Skaldestycke (1819)	—	9.	—	125.
(Ideer om förståndets och fantasiens förhållande till hvarandra i skaldekonsten) 1820	—	9.	—	231.
(Lifvet. Skaldestycke) 1827	—	12.	—	530.
LINDEBLAD, A. (Främlingen) 1831	—	15.	—	13.
(Missionären) 1838	—	19.	—	288.
(Fosterländska sånger) 1842	—	22.	—	5.
Vid Tegnérs död. Skaldestycke (1846)	—	23.	—	7.
LINDFORS, A. O. (En sommarsaga från Vermland) 1874	—	50.	—	94.
LINDHOLM, C. (Veronica) 1890	—	—	5.	30.
LING, P. H. Inträdestal (27 juni 1835) öfver gr. A. F. Skjöldebrand	—	16.	—	1.
LJUNGGREN, G. Jämförelse emellan Ehrensvärd och Winckelmann såsom konstfilosofer (1856)	—	29.	—	15.
Inträdestal (29 maj 1866) öfver J. H. Thomander	—	41.	—	1.
Minne af Jakob Frese	—	41.	—	271.
Tal på högtidsdagen 1867	—	43.	—	3.
Svar till Wennerberg på hans inträdestal	—	43	—	83.
Om Ehrensvärds konstfilosofiska ståndpunkt	—	46.	—	375.
Svar till Genberg på hans inträdestal	—	47.	—	297.
Minne af Erik Sjöberg (Vitalis)	—	50.	—	97.
Om Tegnérs Frithiofs Saga. Förra afd.	—	52.	—	275.
— — — — Senare afd.	—	53.	—	211.
Tal på högtidsdagen 1877	—	53.	—	3.
Svar till V. Rydberg på hans inträdestal	—	53.	—	173.
Tal på högtidsdagen 1882	—	58.	—	3.
Svar till E. H. V. Tegnér på hans inträdestal	—	58.	—	83.
Tal på högtidsdagen 1887	—	—	2.	3.
Svar till Rundgren på hans inträdestal	—	—	2.	127.
LUNDBERG, Ellen. (Lyriska stämningar) 1894	—	—	9.	10.

LUNDGREN, J. E. (Öfversättning af Goethes *Herman och Dorothea*) 1845	—	22.	—	383.
MALMSTRÖM, B. E. Angelika, elegier (1840)	—	20.	—	277.
Inträdestal (18 dec. 1850) öfver F. M. Franzén	—	25.	—	297.
Tal på högtidsdagen 1857	—	30.	—	3.
— på högtidsdagen 1862	—	36.	—	3.
Svar till frih. De Geer på hans inträdestal	—	36.	—	21.
— till C. W. A. Strandberg	—	36.	—	76.
Tal på högtidsdagen 1864	—	39.	—	3.
Svar till Svedelius på hans inträdestal	—	39.	—	54.
MALMSTRÖM, C. G. Inträdestal (20 dec. 1878) öfver H. M. Melin	—	54.	—	9.
Tal på högtidsdagen 1880	—	57.	—	3.
Minne af Jakob Albrecht von Lantingshausen	—	62.	—	85.
MALMSTRÖM, K. R. (Elden. Skaldestycke) 1871	—	47.	—	57.
MANDERSTRÖM, L. Inträdestal (20 dec. 1853) öfver J. D. Valerius	—	27.	—	11.
Tal på högtidsdagen 1859	—	32.	—	3.
— på högtidsdagen 1868	—	44.	—	3.
MANKELL, A. (Afhandling om medeltidens andeliga skådespel i kyrkan och på teatern) 1854	—	28.	—	98.
MELIN, H. M. Inträdestal (20 dec. 1866) öfver J. Börjesson	—	41.	—	151.
MELIN, K. A. Inträdestal (20 dec. 1898) öfver C. A. Kullberg	—	—	13.	11.
Tal på högtidsdagen 1901	—	—	16.	3.
Svar till Gellerstedt på hans inträdestal	—	—	16.	76.
MELLIN, G. H. (Erik den fjortonde och hans son. Monologer) 1828	—	13.	—	192.
(Gyrith) 1833	—	15.	—	228.
(Slaven) 1840	—	20.	—	291.
MODIN, C. V. (Diktförsök) 1874	—	50.	—	93.
MOLL, V. (Död och lif. Skaldestycke) 1889	—	—	4.	112.
MURBERG, J. Inträdestal (13 maj 1787)	2.	—	—	3.
MÖRNER, A. G. Svar på frågan: Hvilka äro medlen att hos ett folk väcka och underhålla patriotism och en rätt nationlig anda? (1812)	—	6.	—	199.
Inträdestal (2 mars 1819) öfver J. Wingård	—	9.	—	1.
Tal på högtidsdagen 1824	—	11.	—	149.
Svar till Enberg på hans inträdestal	—	11.	—	312.
Tal på högtidsdagen 1825	—	11.	—	323.
Svar till Geijer på hans inträdestal	—	12.	—	21.
Tal på högtidsdagen 1831	—	15.	—	7.
NERVANDER, J. J. (Minnessång i Israel) 1832	—	15.	—	58.
NICANDER, K. A. (Fosterlandskänslan) 1825	—	11.	—	339.
Tassos död (1826)	—	12.	—	123.
(Månskensnatten vid Albano) 1831	—	15.	—	13.
NILSSON, P. (Den utskrifne) 1898	—	—	13.	54.
NORDENSKIÖLD, A. E. Inträdestal (20 dec. 1893) öfver A. Anderson	—	—	8.	11.
NORDFORSS, C. G. Sång öfver gr. Baltzar Horn (1789)	3.	—	—	51.
Sång öfver Sveriges kronprins Carl August (1810)	—	6.	—	127.

Viljan. Moralisk afhandling (1822)	—	10.	—	215.
(Sång öfver nationens stora högtid) 1825	—	11.	—	340.
NORDIN, C. G. Inträdestal (13 maj 1786)	1.	—	—	99.
Minne af Erik Dahlberg	1.	—	—	301.
— af Clas Christersson Horn	2.	—	—	215.
— af Petter Julius Coyet	2.	—	—	327.
— af Nils Göransson Stjernsköld	3.	—	—	65.
— af Rutger von Ascheberg	3.	—	—	431.
— af Georg Stjernhjelm	4.	—	—	197.
— af Simon Grundel Helmfelt	4.	—	—	255.
— af Haquin Spegel	4.	—	—	311.
— af Samuel Klingenstjerna	5.	—	—	257.
— af Nicodemus Tessin	—	2.	—	61.
— af Olof von Dalin	—	2.	—	171.
— af Adam Ludvig Lewenhaupt	—	2.	—	251.
— af Erik Hansson Soop	—	3.	—	7.
— af Clas Fleming	—	3.	—	29.
— af Anders Celsius	—	3.	—	127.
— af Gustaf Horn	—	3.	—	249.
— af Hans Wachtmeister	—	4.	—	9.
— af Henrik Wrede	—	4.	—	99.
— af Christofer Polhem	—	4.	—	121.
— af Hans Christofer von Königsmark	—	5.	—	9.
— af David Klöker von Ehrenstrahl	—	5.	—	133.
— af Per Brahe den yngre	—	5.	—	229.
— af Bengt Oxenstjerna	—	5.	—	359.
— af Johan Ihre	—	6.	—	171.
NYBLOM, C. R. (Arion) 1853	—	27.	—	175.
Inträdestal (20 dec. 1879) öfver E. M. Fries	—	56.	—	13.
Minne af Adolf Fredrik Lindblad	—	57.	—	17.
Tal på högtidsdagen 1884	—	61.	—	3.
Minne af Carl Fredrik Adelcrantz	—	—	5.	33.
Skönhetslärans hufvudbegrepp	—	—	8.	231.
Minne af Fredrik Wilhelm Scholander	—	—	13.	59.
— af Fredrika Bremer	—	—	16.	83.
Till Johan Ludvig Runebergs åminnelse	—	—	18.	287.
NYBOM, J. (Aminas sång) 1838	—	19.	—	288.
(Kristliga elegier) 1845	—	23.	—	382.
ODHNER, C. T. Inträdestal (20 dec. 1885) öfver B. E. Hildebrand	—	62.	—	13.
Tal på högtidsdagen 1886	—	—	1.	3.
Minne af Ulrik Scheffer	—	—	6.	25.
Gustaf III och Katarina II efter freden i Wäräla	—	—	9.	97.
Tal på högtidsdagen 1902	—	—	17.	3.
Svar till Annerstedt på hans inträdestal	—	—	17.	120.
OEHLENSCHLÄGER, A. Dansk sångartack (1842)	—	23.	—	9.
OSCAR FREDRIK, hertig af Östergötland, sedan kon.				
OSCAR II. Ur svenska flottans minnen. Dikter (1857)	—	30.	—	51.
Öfversättning af Horatii *Carmen Sæculare*	—	61.	—	24.
OXENSTJERNA, G. L. Lefvernesbeskrifningar öfver grefve Magnus Stenbock och hertigen af Villars (1790)	3.	—	—	179.

OXENSTJERNA, J. G. Inträdestal (5 apr. 1786) .	1.	—	— 58.
Tal på högtidsdagen 1793	4.	—	— 289.
Åreminne öfver konung Gustaf III (1794) . . .	5.	—	— 5.
Tal på högtidsdagen 1800	—	3.	— 3.
Svar till A. C. af Kullberg på hans inträdestal	—	8.	— 183.
PALIN, N. G. (Ode öfver Gustaf II Adolfs anträde till regeringen) 1786.	1.	—	— 294.
PETERSON, P. J. (Sapphos klagan) 1843	—	22.	— 118.
PONTIN, M. C. (Åreminne öfver Erik Dahlberg) 1845	—	22.	— 382.
QUIDING, ANNIE. (Bröderna) 1900	—	—	15. 101.
RAMEL, M. Inträdestal (30 apr. 1802)	—	3.	— 271.
REGNÉR, G. Gustaf Vasa till Hemming Gadd. Heroid (1788)	2.	—	— 313.
(Skaldebref till dem, som söka ett odödligt namn) 1790.	3.	—	— 178.
Svar på frågan: Om ålderdomen är, efter naturens inrättning, ett tillstånd af förlorad sällhet, eller blott ett tillstånd af ombytta föremål därför? (1802)	—	3.	— 57.
RETZIUS, M. G. Inträdestal (20 juni 1902) öfver A. E. Nordenskiöld	—	—	16. 395.
REUTERDAHL, H. Inträdestal (20 dec. 1852) öfver C. F. af Wingård	—	26.	— 179.
Tal på högtidsdagen 1854	—	28.	— 3.
Svar till Hwasser på hans inträdestal	—	28.	— 91.
ROOS, W. (Runo-sångarens död) 1846	—	23.	— 17.
ROSENSTEIN, C. v. Inträdestal (10 apr. 1820) öfver J. A. Lindblom	—	9.	— 179.
ROSENSTEIN, N. v. Inträdestal (5 apr. 1786), och svar till de ledamöter, som på samma gång togo sitt inträde	1.	—	— 75.
Tal på högtidsdagen 1786	1.	—	— 233.
— till konung Gustaf III i anledning af åreminnet öfver Lennart Torstenson	1.	—	— 324.
Anmärkningar om vitterhet och smak.	2.	—	— 55.
Tal på högtidsdagen 1794	5.	—	— 143.
— på högtidsdagen 1808	—	5.	— 43.
— på högtidsdagen 1810	—	5.	— 259.
Svar till Wallin på hans inträdestal	—	6.	— 23.
— till frih. G. af Wetterstedt	—	6.	— 120.
Tal på högtidsdagen 1811	—	6.	— 151.
RUDA, E. W. (Aristomenes på Rhodus) 1832 . . .	—	15.	— 58.
RUDERS, C. E. (Slutet af konung Albrechts regering) 1826	—	12.	— 121.
RUDIN, E. G. W. Inträdestal (20 dec. 1896) öfver V. Rydberg	—	—	11. 13.
Minne af Olof Kolmodin	—	—	15. 105.
Tal på högtidsdagen 1905	—	—	20. 3.
RUNDGREN, C. H. Inträdestal (20 dec. 1887) öfver F. F. Carlson	—	—	2. 9.
Tal på högtidsdagen 1888	—	—	3. 3.
Minne af Laurentius Andreæ	—	—	8. 45.

Tal på högtidsdagen 1897	—	—	12.	3.
Svar till Ehrenheim på hans inträdestal	—	—	12.	87.
RUNEBERG, J. L. (Grafven i Perrho) 1831	—	15.	—	13.
RUTSTRÖM, C. B. Fabeln om Phaëton, efter Ovidius (1803)	—	3.	—	225.
Inträdestal (2 dec. 1813) öfver C. G. Nordin	—	7.	—	1.
RYDBERG, V. Inträdestal (22 maj 1878) öfver C. W. A. Strandberg	—	53.	—	125.
Tal på högtidsdagen 1879	—	56.	—	3.
Svar till Nyblom på hans inträdestal	—	56.	—	66.
— till C. D. af Wirsén	—	56.	—	222.
RYDQVIST, J. E. Framfarna dagars vittra idrotter i jämförelse med samtidens (1827)	—	12.	—	289.
Inträdestal (20 dec. 1849) öfver frih. J. Berzelius	—	25.	—	9.
Ljus och irrsken i språkets värld	—	39.	—	105.
Svenska Akademiens ordbok, historiskt och kritiskt betraktad (1869)	—	45.	—	249.
SANDER, N. F. Den fallande stjärnan. Sånger till Selma (1853)	—	27.	—	61.
Inträdestal (20 dec. 1889) öfver W. E. Svedelius	—	—	4.	7.
Tal på högtidsdagen 1891	—	—	6.	3.
Minne af C. F. von Breda	—	—	10.	81.
SANNDAHL, G. (Sång öfver Lennart Torstenson) 1842	—	22.	—	5.
SCHANTZ, G. v. (Äreminne öfver Sten Sture den äldre) 1799	—	2.	—	247.
(Om vältaligheten) 1800	—	3.	—	5.
(Tal af Gustaf Vasa) 1809	—	5.	—	226.
(Jämförelse emellan konungarne Gustaf I och Gustaf II Adolf) 1828	—	13.	—	191.
SCHARTAU, I. E. (Medborgaren) 1811	—	6.	—	169.
SCHERINI, P. H. Augusti tidehvarf. Skaldestycke (1849)	—	25.	—	51.
SCHRÖDERHEIM, E. Inträdestal (5 apr. 1786)	1.	—	—	68.
Svar till gr. Gyldenstolpe på hans inträdestal	3.	—	—	41.
Tal på högtidsdagen 1789	3.	—	—	49.
Svar till Lehnberg på hans inträdestal	3.	—	—	129.
SCHYBERG, S. G. Äreminne öfver Bengt Oxenstjerna (1827)	—	12.	—	215.
SELAHN, B. (Euripides' skådespel, öfvers. 1:a delen)	—	43.	—	89.
SILVERSTOLPE, A. G. Äreminne öfver Birger Jarl (1787)	2.	—	—	173.
Äreminne öfver Sten Sture d. y. (1791)	4.	—	—	145.
Skaldebref till dem, som söka ett odödligt namn (1792)	4.	—	—	239.
Inträdestal (4 mars 1795) öfver gr. F. A. v. Fersen	5.	—	—	317.
Svar till Blom på hans inträdestal	—	2.	—	31.
Afhandling om vitterhetens inflytelse på allmänna förståndsodlingen och sederna	—	2.	—	275.
Svar till Franzén på hans inträdestal	—	6.	—	91.
Tal på högtidsdagen 1814	—	7.	—	45.

SILVERSTOLPE, G. L. (Segerkronan) 1839 . . .	—	20.	—	33.
(Sadis syn) 1841	—	21.	—	384.
SJÖBERG, N. L. Gustaf II Adolfs anträde till regeringen. Ode (1786)	1.	—	—	283.
Inträdestal (13 maj 1787)	2.	—	—	30.
Tal på högtidsdagen 1787	2.	—	—	53.
— på högtidsdagen 1788	2.	—	—	241.
— på högtidsdagen 1807	—	5.	—	3.
SKJÖLDEBRAND, A. F. Inträdestal (21 okt. 1822) öfver N. L. Sjöberg	—	10.	—	171.
SKOGMAN, C. D. Inträdestal (20 dec. 1848) öfver H. Järta	—	24.	—	131.
SNOILSKY, C. J. G. Inträdestal (20 dec. 1876) öfver P. Genberg	—	52.	—	13.
Hvita Frun. Dikt (1884)	—	61.	—	303.
En afton hos Fru Lenngren. Dikt (1886) . . .	—	62.	—	255.
Svensksund 1790. Dikt (1890)	—	—	5.	21.
Tal på högtidsdagen 1893	—	—	8.	3.
Svar till Nordenskiöld på hans inträdestal . .	—	—	8.	37.
Minne af M. Choræus	—	—	9.	13.
— af Rutger Fuchs	—	—	14.	23.
— af Carl Gustaf Warmholtz	—	—	17.	129.
SNOILSKY, G. (Öfvers. af Boileau's *Art Poétique*) 1815	—	7.	—	280.
SPARRE, G. G. S. (Sång öfver Frans Michael Franzén) 1872	—	48.	—	15.
STAGNELIUS, E. J. (Sång till qvinnorna i Norden) 1818	—	8.	—	322.
STENHAMMAR, J. Sång öfver Baltzar Horn (1789)	3.	—	—	461.
Sång öfver segern vid Svensksund (1793) . . .	4.	—	—	293.
Skaldestycke om religionens nödvändighet för samhällens bestånd (1794)	5.	—	—	221.
Inträdestal (14 mars 1798) öfver J. H. Kellgren	—	2.	—	83.
STENHAMMAR, M. (Öfversättning ur Virgilius) 1806	—	4.	—	118.
(Öfvers. af Boileau's *Art Poétique*) 1808 . . .	—	5.	—	130.
STJERNSTOLPE, J. M. (Öfversättningar från Horatius) 1813	—	6.	—	350.
STRANDBERG, C. G. (Efterbildningar från Horatius) 1849	—	25.	—	73.
Esaias Tegnér. Minnesruna (1853)	—	27.	—	163.
(Birger Jarl. Skaldestycke) 1854	—	28.	—	98.
(Sång i anledning af Berzelii minnesstod) 1855	—	28.	—	193.
Efterbildningar från Anakreon (1861)	—	35.	—	11.
Inträdestal (20 dec. 1869) öfver friherre B. v. Beskow	—	45.	—	9.
Tal på högtidsdagen 1870	—	46.	—	3.
Svenska Akademiens underd. utlåtande i fråga om statsanslaget till befordran af Akademiens ordboksarbete	—	48.	—	491.
STRANDBERG, C. W. A. Inträdestal (20 dec. 1862) öfver I. Hwasser	—	36.	—	25.
Tal på högtidsdagen 1863	—	38.	—	3.

Svar till Ljunggren på hans inträdestal	—	41.	—	53.
— till C. A. Kullberg	—	41.	—	99.
STRINNHOLM, A. M. Inträdestal (20 dec. 1838) öfver gr. G. af Wetterstedt	—	19.	—	144.
STRÖMBERG, T. (Invalidens saga) 1851	—	26.	—	89.
(Holofzin. Skaldestycke) 1856	—	29.	—	90.
STRÖMMERSTEDT, F. (När knoppen vissnar) 1893	—	—	8.	42.
STURZENBECKER, O. P. (Veidi Alf) 1832	—	15.	—	59.
SUNDBERG, A. N. Inträdestal (20 dec. 1874) öfver gr. L. Manderström	—	50.	—	11.
Tal på högtidsdagen 1875	—	51.	—	3.
Svar till Anderson på hans inträdestal	—	51.	—	53.
Tal på högtidsdagen 1885	—	62.	—	3.
Svar till Odhner på hans inträdestal	—	62.	—	78.
Tal vid Akademiens hundraårsfest (1886)	—	62.	—	219.
SVEDELIUS, W. E. Försök till en historisk framställning af de orsaker, hvilka under konung Carl XI:s regering föranledde statsskickets förändring (1841)	—	21.	—	89.
Inträdestal (20 dec. 1864) öfver C. A. Hagberg.	—	39.	—	9.
Minne af Johan Upmarck-Rosenadler	—	40.	—	511.
Tal på högtidsdagen 1866	—	41.	—	107.
Svar till Hildebrand på hans inträdestal	—	41.	—	147.
Yttrande i anl. af H. M. Melins inträdestal	—	41.	—	177.
Föredrag till firande af Birger Jarls och Stockholms grundläggnings sexhundraåriga minne (1866)	—	41.	—	181.
Minne af Carl Piper	—	44.	—	25.
— af Erik Larsson Sparre	—	46.	—	19.
— af Olaus Petri	—	49.	—	19.
— af grefve Svante Sture	—	51.	—	59.
— af Arvid Bernhard Horn	—	54.	—	131.
— af Georg Carl von Döbeln	—	60.	—	27.
SÄVE, C. (Vikingens drapa) 1842	—	22.	—	6.
SÄVE, H. F. A. (*Fåglarne*, lustspel af Aristofanes, öfvers.) 1868	—	44.	—	23.
SÖDERWALL, K. F. (Hufvud-epokerna af det svenska språkets utbildning) 1868	—	44.	—	23.
Inträdestal (20 dec. 1892) öfver Th. Wisén	—	—	7.	11.
TAMMELIN, F. O. W. (Sång öfver Frans Michael Franzén) 1872	—	48.	—	16.
TEGNÉR, E. Svea (1811)	—	6.	—	155.
Inträdestal (22 juni 1819) öfver grefve J. G. Oxenstjerna	—	9.	—	47.
Svar till Agardh på hans inträdestal	—	15.	—	346.
Sång den 5 april 1836	—	16.	—	241.
Minnessång öfver J. O. Wallin (1839)	—	20.	—	6.
Svar till Atterbom på hans inträdestal	—	20.	—	203.
— till Grafström	—	20.	—	259.
TEGNÉR, E. H. V. Inträdestal (20 dec. 1882)	—	58.	—	13.
Tal på högtidsdagen 1890	—	—	5.	3.
Om genus i Svenskan	—	—	6.	211.

Tal på högtidsdagen 1896	—	—	11.	3.
Svar till Rudin på hans inträdestal	—	—	11.	116.
Tal på högtidsdagen 1900	—	—	15.	3.
Svar till Billing på hans inträdestal	—	—	15.	95.
THELANDER, C. (Ronnebybilder) 1891	—	—	6.	21.
THEORELL, J. P. De två Rosornas strid om engelska kronan (1816)	—	8.	—	7.
(Longobardiska rikets fall) 1818	—	8.	—	321.
THOMANDER, J. H. Inträdestal (29 maj 1857) öfver P. D. A. Atterbom	—	29.	—	171.
TIGERSCHIÖLD, H. Dikter från skog och sjö (1886)	—	—	1.	17.
TINGSTADIUS, J. A. Inträdestal (12 febr. 1795) öfver O. Celsius	5.	—	—	277.
TOLLIN, I. (Maria Eleonora. Skaldestycke) 1839	—	20.	—	33.
TRANÉR, J. (Öfvers. af fabeln om Ceyx och Halcyone i Ovidii *Metamorfoser*) 1805	—	4.	—	96.
(Öfvers. af fabeln om Orpheus och Eurydice därsammastädes) 1806	—	4.	—	119.
(Öfvers. af fabeln om Deukalion och Pyrrha därsammastädes) 1807	—	5.	—	7.
TÖRNEBLADH, H. R. (Afhandling om orsakerna till den romerska republikens fall) 1857	—	30.	—	78.
(*Medea*, tragedi af Seneca, öfvers.) 1876	—	52.	—	65.
UTTERSTRÖM, O. Ph. (Carl XII. Skaldestycke) 1817	—	8.	—	271.
VALERIUS, J. D. (Sanningen) 1800	—	3.	—	5.
Tålamodet. Ode (1803)	—	3.	—	201.
(Den allmänna kärleken) 1804	—	4.	—	6.
(Mannastyrkan) 1807	—	5.	—	7.
Massilias belägring. Öfvers. från Lucani *Pharsalia* (1824)	—	11.	—	227.
Inträdestal (29 nov. 1826) öfver C. B. Rutström	—	12.	—	99.
Tal på högtidsdagen 1836	—	17.	—	169.
Svar till Skogman på hans inträdestal	—	24.	—	165.
Minnesord öfver Carl Michael Bellman (1849)	—	25.	—	77.
VARMAN, S. N. (Äran. Ode) 1787	2.	—	—	212.
VETTERLUND, F. (Ett nyromantiskt skaldeideal och idékretsen i Atterboms Fågel Blå) 1895	—	—	10.	77.
VICTORIN, A. (Sånger och bilder) 1888	—	—	3.	50.
VIRGIN, A. G. (Hoppets ängel) 1849	—	25.	—	73.
WAHLGREN, E. (Fosterlandskänslan) 1801	—	3.	—	26.
WAHLIN, O. F. (Bröllopet på Gulleråsen) 1835	—	16.	—	63.
WALLIN, J. (Åreminne öfver J. Banér) 1813	—	6.	—	349.
Det första korstågets historia (1815)	—	7.	—	137.
WALLIN, J. O. Öfvers. från Horatius (1803)	—	3.	—	211.
Uppfostran. Lärodikt (1805)	—	4.	—	53.
(Öfvers. från Horatius) 1805	—	4.	—	96.
(Öfvers. af episoden om Camilla i Virgilii *Eneid*) 1805	—	4.	—	96.
(Öfvers. från Virgilius) 1807	—	5.	—	7.
Gustaf den tredje. Sång (1808)	—	5.	—	47.
Inträdestal (29 maj 1811) öfver gerfve N. Ph. Gyldenstolpe	—	6.	—	1.

Tal på högtidsdagen 1813	—	6.	—	345.
— på högtidsdagen 1827	—	12.	—	219.
Svar till von Beskow på hans inträdestal	—	13.	—	73.
— till von Brinkman	—	13.	—	170.
Tal på högtidsdagen 1835	—	16.	—	55.
— vid Akademiens femtioårsfest (1836)	—	16.	—	125.
Dödens ängel. Religiöst poem	—	20.	—	13.
WALLIN, J. P. (Visby fall. Dikt) 1871	—	47.	—	58.
(Mor och son) 1875	—	51.	—	57.
(Carl den tolfte. Dikt) 1882	—	58.	—	110.
WALLIN, P. (En länsman och en präst) 1908	—	—	18.	45.
WALLMARK, P. A. (Handen. Skaldestycke) 1804	—	4.	—	6.
Sång till finska arméens ära (1809)	—	5.	—	209.
WARBURG, K. J. Olof Dalin; hans lif och gärning (1882)	—	58.	—	108.
	—	59.	—	—
WENNERBERG, G. Inträdestal (20 dec. 1867) öfver C. E. Fahlcrantz	—	43.	—	11.
Tal på högtidsdagen 1871	—	47.	—	3.
Svar till Dahlgren på hans inträdestal	—	47.	—	55.
WENSTRÖM, C. E. (Luthers prestvigning) 1837	—	19.	—	29.
WESTMAN, G. (Öfvers. af Euripides' *Hippolytos*) 1888	—	—	3.	50.
WETTERBERGH, J. (Menniskan, skaldebref af Pope, öfvers.) 1814	—	7.	—	96.
WETTERSTEDT, G. af. Inträdestal (16 dec. 1811) öfver J. Murberg	—	6.	—	97.
Tal på högtidsdagen 1812	—	6.	—	195.
Svar till frih. Lagerbjelke på hans inträdestal	—	9.	—	XXVIII.
Tal på högtidsdagen 1826	—	12.	—	119.
— på högtidsdagen 1829	—	13.	—	287.
Svar till Grubbe på hans inträdestal	—	14.	—	129.
Tal på högtidsdagen 1833	—	15.	—	223.
WIDE, S. K. A. (Studie öfver Euripides) 1889	—	—	4.	110.
WIJKANDER, O. (En konung! Skådespel) 1869	—	45.	—	102.
WINBOM, J. A. (Arabernas utvandring till Spanien) 1818	—	8.	—	321.
WINGÅRD, C. F. af. Inträdestal (31 maj 1838) öfver gr. G. Lagerbjelke	—	19.	—	77.
Tal på högtidsdagen 1841	—	21.	—	83.
Svar till Fries på hans inträdestal	—	23.	—	225.
WINGÅRD, J. Inträdestal (27 maj 1786)	1.	—	—	141.
WIRSÉN, C. D. af. Inträdestal (20 dec. 1879) öfver C. W. Böttiger	—	56.	—	71.
Tal på högtidsdagen 1881	—	57.	—	187.
Svar till Forssell på hans inträdestal	—	57.	—	233.
Sång öfver Esaias Tegnér	—	58.	—	87.
Till konung Oscar II och drottning Sophia vid deras silfverbröllopsfest den 6 juni 1882. Skaldestycke	—	58.	—	477.
Minne af Johan Gabriel Oxenstjerna	—	61.	—	31.
Sång vid Akademiens hundraårsfest	—	62.	—	267.
Minne af Frans Michael Franzén	—	—	—	135.

Tal på högtidsdagen 1889	—	—	4.	3.
Svar till Sander på hans inträdestal	—	—	4.	105.
Minne af Karl August Nicander	—	—	7.	59.
Inledningsord vid högtidsdagen 1894	—	—	9.	3.
Minne af B. von Beskow.				
Förra afdelningen	—	—	11.	125.
Senare afdelningen	—	—	12.	281.
Tal på högtidsdagen 1898	—	—	13.	3.
Svar till K. A. Melin på hans inträdestal	—	—	13.	46.
Järta och Geijer före och efter utgifvandet af den senares Litteraturblad	—	—	14.	129.
Tal på högtidsdagen 1903	—	—	18.	3.
Svar till Hjärne på hans inträdestal	—	—	18.	38.
WIRSÉN, G. F. Inträdestal (26 mars 1827) öfver I. R. Blom	—	12.	—	157.
WISÉN, T. Inträdestal (20 dec. 1878) öfver J. E. Rydqvist	—	54.	—	47.
Tal på högtidsdagen 1883	—	60.	—	3.
Minne af Carl Johan Schlyter	—	—	4.	115.
ZIBET, C. B. Inträdestal (10 dec. 1790) öfver A. af Botin	3.	—	—	144.
Tal på högtidsdagen 1791	4.	—	—	143.
— på högtidsdagen 1799	—	2.	—	245.
— på högtidsdagen 1801	—	3.	—	23.
Svar till frih. Ramel på hans inträdestal	—	3.	—	289.
Tal på högtidsdagen 1804	—	4.	—	3.
ZIEDNER, M. W. (Jämförelse emellan thebanske fältherren Epaminondas och konung Gustaf II Adolf) 1847	—	23.	—	306.
ÖDMANN, E. S. (Historia om det första korståget) 1813	—	6.	—	350.
(Försök öfver Islamismen) 1816	—	8.	—	110.
ÖLANDER, A. H. (Herjulf) 1862	—	36.	—	79.
ÖMAN, V. E. (Öfvers. af Euripides' *Medea*) 1859	—	32.	—	10.

Det af professorn vid Lunds universitet Johan Lundblad stiftade pris hafva följande författare erhållit:

År 1789. Hofpredikanten Magnus Lehnberg.
— 1790. Kaptenen Johan Magnus Lannerstjerna.
— 1791. Hofsekreteraren Carl Michael Bellman.
— 1792. Professorn Johan Adam Tingstadius.
— 1793. Notarien Isak Reinhold Blom.
— 1794. Docenten Frans Michael Franzén.
— 1795. Notarien Isak Reinhold Blom.
— 1797. Studeranden Gustaf Winberg.

År 1798. Docenten Benjamin Carl Henrik Höijer.
— 1799. Stabsadjutanten friherre Bengt Erland Sparre.
— 1800. Docenten Anders Carlsson Kullberg.
— 1801. Docenten Michael Choræus.
— 1802. Protokollssekreteraren Gustaf Regnér.
— 1803. v. Notarien Emanuel Wahlgren.
— 1804. Med. doktorn Carl Birger Rutström.
— 1805. Amanuensen Per Adam Wallmark.
— 1806. Kopisten David Krutmeijer.
— 1807. Hofpredikanten Carl Petter Hagberg.
— 1808. Presidentssekreteraren Johan David Valerius.
— 1809. Protokollssekreteraren Johan Erik Remmer.
— 1810. Rektorn Gustaf Abraham Silverstolpe.
— 1811. Konrektorn Carl Ulrik Broocman.
— 1812. Sekreteraren Per Adolf Granberg.
— 1813. Bergmästaren Gustaf Broling.
— 1814. Skollläraren Samuel Johan Hedborn.
— 1815. Fäktmästaren m. m. Per Henrik Ling.
— 1816. Kommerserådet Johan Adolf Hertzman.
— 1817. Expeditionssekreteraren Johan Magnus Stjernstolpe.
— 1818. Prosten Nils Salander.
— 1819. Sekreteraren Per Adolf Granberg.
— 1820. Med. Doktorn Göran Wahlenberg.
— 1821. Expeditionssekreteraren Johan Erik Remmer.
— 1822. Akademie-adjunkten Magnus Bruzelius.
— 1823. Professorn Johan Wilhelm Zetterstedt.
— 1824. Seminarii-prefekten Carl Georg Rogberg.
— 1825. Generalkonsuln Johan Fredrik af Lundblad.
— 1826. Kopisten Karl August Nicander.
— 1827. Professorn Samuel Grubbe.
— 1828. Amanuensen vid Kungl. Biblioteket Johan Erik Rydqvist.
— 1829. Kungl. sekreteraren Georg Gabriel Ingelman.
— 1830. Professorn Johan Henrik Schröder.
— 1831. Komministern Carl Fredrik Dahlgren.
— 1832. Missionären Petrus Læstadius.
— 1833. Lektorn Anders Abraham Grafström.

(Det Lundbladska priset upphörde med sistnämnda år.)

Det af konung Carl XIV Johan år 1835 stiftade pris har blifvit tillagdt följande författare:

År 1836. Sekreteraren Anders Magnus Strinnholm.
— 1837. Professorn Per Henrik Ling.
— 1838. Professorn Carl Johan Schlyter.
— 1839. Amanuensen vid Kungl. Biblioteket Johan Erik Rydqvist.
— 1840. Akademie-adjunkten Carl Wilhelm Böttiger.
— 1841. Kungl. Hofpredikanten, kyrkoherden Arvid August Afzelius.
— 1842. Expeditionssekreteraren Johan Erik Remmer.
— 1843. Professorn Wilhelm Fredrik Palmblad.
— 1844. Professorn Henrik Reuterdahl.
— 1845. Professorn Per Daniel Amadeus Atterbom.
— 1846. Riksarkivarien Johan Jakob Nordström.
— 1847. Protokollssekreteraren Nils Arfvidsson.
— 1848. Professorn Carl August Hagberg.
— 1849. Professorn Israel Hwasser.
— 1850. Lektorn Gunnar Wennerberg.
— 1851. Herr Anders Fredrik Dalin.
— 1852. Prosten Nils Lovén.
— 1853. Kanslirådet Per Adam Wallmark.
— 1854. Docenten Anders Uppström.
— 1855. Docenten Carl Gustaf Malmström.
— 1856. Professorn Fredrik Ferdinand Carlson.
— 1857. Professorn Abraham Cronholm.
— 1858. Riksantiqvarien Bror Emil Hildebrand.
— 1859. Kontraktsprosten Gustaf Wilhelm Gumælius.
— 1860. Herr Carl Anders Kullberg.
— 1861. Herr Carl Wilhelm August Strandberg.
— 1862. Professorn Sven Nilsson.
— 1863. Domprosten Per Wieselgren.
— 1864. Bibliotekarien Carl Gustaf Styffe.
— 1865. Domprosten Hans Magnus Melin.
— 1866. Protokollssekreteraren Fredrik August Dahlgren.
— 1867. Prosten Gustaf Henrik Mellin.
— 1868. Kungl. Bibliotekarien Gustaf Edvard Klemming.
— 1869. Fältläkaren doktor Carl Anton Wetterbergh.
— 1870. Öfversten grefve Per Georg Sparre.
— 1871. Docenten Carl Pontus Wikner.
— 1872. Auditören Georg Scheutz.
— 1873. Professorn Zacharias Topelius.
— 1874. Professorn Theodor Wisén.

År 1875. Professorn Jakob Theodor Hagberg.
— 1876. Professorn Axel Nyblæus.
— 1877. Docenten Claes Annerstedt.
— 1878. Docenten Carl David af Wirsén.
— 1879. Professorn Carl Herman Sätherberg.
— 1880. Professorn Gustaf Håkan Jordan Ljunggren.
— 1881. Professorn Albert Theodor Lysander.
— 1882. Professorn Clas Theodor Odhner.
— 1883. Riksantiqvarien Hans Olof Hildebrand.
— 1884. Bibliotekarien Elof Tegnér.
— 1885. Förste amanuensen Gustaf Oscar Augustin Montelius.
— 1886. Professorn Knut Fredrik Söderwall.
— 1887. Professorn Martin Johan Julius Weibull.
— 1888. Professorn Waldemar Rudin.
— 1889. Majoren Johan Gustaf Björlin.
— 1890. Professorn Johan Henrik Emil Schück.
— 1891. Biskopen Carl Alfred Cornelius.
— 1892. Professorn Axel Kock.
— 1893. Förste intendenten Albert Theodor Gellerstedt.
— 1894. Kammarherren Carl Silfverstolpe.
— 1895. Professorn Alarik Frithiof Holmgren.
— 1896. Lektorn Emil Hildebrand.
— 1897. Hofmarskalken frih. Robert von Kræmer.
— 1898. Professorn Fredrik Wulff.
— 1899. Professorn Karl Warburg.
— 1900. Kammarherren frih. Nils Gabriel Djurklou.
— 1901. Professorn Adolf Gotthard Noreen.
— 1902. Professorn Johan Gustaf Christoffer Cederschiöld.
— 1903. Professorn Volter Edvard Lidforss.
— 1904. Professorn Theodor Magnus Fries.
— 1905. Skriftställaren Alfred Jensen.

Dessutom har Akademien, såsom ett tecken af sin aktning, lämnat sin *stora prismedalj* åt kanslipresidenten frih. Fredrik von Ehrenheim (1823), Hofsekreteraren Lars Hjortsberg (1823), Professorn Per Henrik Ling (1833), Professorn frih. Jakob Berzelius (1837), Biskopen och General-superintendenten i Sachsen Johan Heinrich Bernhard Dräseke (1837), Direktören Bernhard Crusell (1838), Professorn Johan Ludvig Runeberg (1839), Konsistorialrådet i Stralsund Gottlieb Mohnike (1840), Etatsrådet Adam Oehlenschläger (1842), Mamsell Fredrika Bremer (1844), Professorn Johan Henrik Thomander (1849), Herr Adolf Fredrik Lindblad (1852), Professorn Hans Magnus Melin (1853), Prosten Johan Börjesson (1856), Fru Emilie Flygare-Carlén (1862), Prosten Arvid

August Afzelius (1865), Förste hofkapellmästaren Fredrik Wilhelm Ludvig Norman (1884), Professorn Carl Johan Schlyter (1886), Professorn Zacharias Topelius (1886) och författarinnan Selma Lagerlöf (1904); samt *den mindre skådepenningen i guld* åt Fru Julia Kristina Nyberg (1829), Mamsell Fredrika Bremer (1831), Fru Katarina Kristina Cramér (1833), Fru Ulrika Carolina Widström (1840), Läroverksadjunkten Anders Uppström (1850), Docenten Carl Säve (1854), Richard Dybeck (1856), Carl Wilhelm August Strandberg (1857), Ryttmästaren Peter von Möller (1858), Kammarjunkaren Leonard Fredrik Rääf (1859), Komministern Johan Wilhelm Beckman (1859), Med. Doktorn Carl Herman Sätherberg (1870), Kungl. Hofmålaren Egron Lundgren (1871), Tyske litteratören frih. Otto Gottfried von Lütgendorff-Leinburg (1872), Skådespelaren vid Kungl. Teatern Edvard Mauritz Swartz (1876), Skådespelerskan vid samma teater fru Ebba Charlotta Elisa Hwasser (1881), Docenten Axel Kock (1887), Läroverksadjunkten Anders Magnus Malmstedt (1890), f. d. Lektorn Carl Johan Bergman (1891) och Skådespelaren Knut Almlöf (1896).

Förteckning på de minnespenningar Akademien låtit prägla.

1786. Kungl. Rådet och Fältmarskalken grefve Erik Dahlberg (1: 300).
1787. Riksrådet och Amiralen frih. Clas Christersson Horn (2: 213).
1788. Kanslirådet och Ambassadören Petter Julius Coyet (2: 326).
1789. Riksrådet och Amiralen Nils Göransson Stjernsköld (3: 64).
1790. Kungl. Rådet och Fältmarskalken grefve Rutger von Ascheberg (3: 430).
1791. Krigsrådet och Preses i Antiqvitets-kollegium Georg Stjernhjelm (9: 196).
1792. Riksrådet och Fältmarskalken friherre Simon Grundel Helmfelt (4: 254).
1793. Ärkebiskopen Haquin Spegel (4: 310).
1794. Statssekreteraren Samuel Klingenstjerna (5: 255).

(Under åren 1795 och 1796 var Akademiens verksamhet, på regeringens befallning, afbruten.)

1797. Riksrådet och Öfverste Marskalken grefve Nicodemus Tessin (2: 59).
1798. Hofkansleren Olof von Dalin (2: 170).
1799. Riksrådet och Fältmarskalken grefve Adam Ludvig Lewenhaupt (2: 250).

1800. Öfversten Erik Hansson Soop (3: 6).
1801. Riksrådet, Öfverståthållaren och Amiralen Clas Fleming (3: 27).
1802. Astronomie Professorn Anders Celsius (3: 124).
1803. Riksmarsken grefve Gustaf Horn (3: 248).
1804. Kungl. Rådet och General-amiralen grefve Hans Wachtmeister (4: 8).
1805. Arfherren till Wredenhoff och Nyenhoff, Henrik Wrede (4: 97).
1806. Kommerserådet Christofer Polhem (4: 120).
1807. Riksrådet och Fältmarskalken grefve Hans Christofer von Königsmark (5: 8).
1808. Hof-intendenten David Klöker von Ehrenstral (5: 132).
1809. Riksdrotset grefve Per Brahe den yngre (5: 228).
1810. Kungl. Rådet och Kansli-presidenten grefve Bengt Oxenstjerna (5: 358).
1811. Kanslirådet och Skytteanske Professorn Johan Ihre (6: 170).
1812. Riks-fälttygmästaren Johan Nilsson Liljehöök (6: 313).
1813. Riksrådet friherre Johan Skytte (6: 351).
1814. Arkiatern Nils Rosén von Rosenstein (7: 98).
1815. Hof-intendenten Johan Tobias Sergel (7: 330).
1816. Kungl. Rådet grefve Jakob Gyllenborg (8: 112).
1817. Vice Amiralen Fredrik Henrik af Chapman (8: 284).
1818. Fru Anna Maria Lenngren (8: 324).
1819. Amiralen Jakob Bagge (9: 138).
1820. Riksrådet Matthias Björnklou (9: 233).
1821. General-löjtnanten friherre Carl Magnus Stuart (10: 136).
1822. Biskopen Andreas Rydelius (10: 307).
1823. Riksdrotset grefve Magnus Gabriel De la Gardie (11: 28).
1824. Kommerserådet Jonas Alströmer (11: 242).
1825. Riksrådet friherre Schering Rosenhane (11: 341).
1826. Riksrådet och Fältmarskalken grefve Arvid Wittenberg (12: 138).
1827. Kemisten Carl Wilhelm Scheele (12: 532).
1828. Kungl. Rådet friherre Claes Rålamb (13: 194).
1829. Louis De Geer, herre till Finspång och Löfstad (13: 299).
1830. Kungl. Rådet grefve Erik Lindskjöld (14: 309).
1831. Amiralen och Presidenten frih. Gustaf von Psilander (15: 15).
1832. Biskopen Johannes Rudbeckius (15: 61).
1833. General-amiralen grefve Carl August Ehrensvärd (15: 252).
1834. Landshöfdingen friherre Per Abraham Örnsköld (15: 470).
1835. Riksrådet och Kansli-presidenten grefve Gustaf Filip Creutz (16: 66).
1836. Fältöfversten grefve Nils Brahe (17: 396).
1837. Hofrådet Johan Stjernhöök (19: 32).
1838. Skalden Bengt Lidner (19: 288*g*).

1839. Kanslirådet Henrik Gabriel Porthan (20: 38).
1840. Riksrådet grefve Gustaf Bonde (20: 296).
1841. Riksamiralen grefve Carl Gustaf Wrangel (21: 386).
1842. Ärkebiskopen Laurentius Petri Nericius (22: 12).
1843. Riksrådet grefve Carl Rudenschöld (22: 119).
1844. Kungl. Vetenskaps-akademiens sekreterare Per Wilhelm Wargentin (22: 310).
1845. Fältmarskalken grefve Otto Wilhelm Königsmark (22: 385).
1846. Riksrådet grefve Gustaf Cronhjelm (23: 19).
1847. Professorn Olof Rudbeck den äldre (23: 309).
1848. Skalden Samuel Columbus (24: 256).
1849. Skalden Carl Michael Bellman (25: 75).
1850. Riksrådet grefve Gustaf Fredrik von Rosen (25: 396).
1851. Riksrådet friherre Samuel Åkerhjelm (26: 91).
1852. Biskopen Jesper Svedberg (26: 222).
1853. Riksmarsken grefve Lars Nilsson Kagg (27: 178).
1854. Kungl. Rådet grefve Fabian Wrede (28: 99).
1855. Bildhuggaren Bengt Erland Fogelberg (28: 194).
1856. Landshöfdingen, Vice Presidenten och Förste Arkiatern Urban Hjärne (29: 91).
1857. Riksrådet friherre Johan Gyllenstjerna (30: 80).
1858. Assessorn i Bergs-kollegium Emanuel Svedenborg (31: 60).
1859. Professorn Torbern Bergman (32: 12).
1860. Öfverdirektören Carl Bernhard Wadström (33: 183).
1861. Statssekreteraren Carl Gustaf af Leopold (35: 30).
1862. Kungl. Bibliotekarien Carl Christofer Gjörwell (36: 80).
1863. Riksrådet grefve Carl Gustaf Tessin (38: 14).
1864. Riksrådet grefve Sven Lagerberg (39: 62).
1865. Professorn Johan Upmarck-Rosenadler (40: 510).
1866. Skalden Jakob Frese (41: 269).
1867. Professorn Samuel Ödmann (43: 90).
1868. Kungl. Rådet grefve Carl Piper (44: 24).
1869. Skalden Johan Henrik Kellgren (45: 105).
1870. Riksrådet och Rikskansleren Erik Larsson Sparre (46: 17).
1871. Skalden Erik Johan Stagnelius (47: 60).
1872. Riksamiralen grefve Gustaf Otto Stenbock (48: 17).
1873. Kyrko-reformatorn och historieskrifvaren Olaus Petri (49: 18).
1874. Skalden Erik Sjöberg (Vitalis) (50: 96).
1875. Riksmarsken grefve Svante Sture (51: 58).
1876. Landshöfdingen Nils von Rosenstein (52: 66).
1877. Kungl. Rådet och Fältmarskalken grefve Carl Gustaf Rehnsköld (53: 21).
1878. Kansli-presidenten grefve Arvid Bernhard Horn (54: 130; 55: 1).

1879. Riksmarsken grefve Jakob De la Gardie (56: 227).
1880. Tonskalden Adolf Fredrik Lindblad (57: 16).
1881. Riksrådet grefve Anders Johan von Höpken (57: 240).
1882. Ärkebiskopen Erik Benzelius den yngre (58: 111).
1883. General-löjtnanten frih. Georg Carl von Döbeln (60: 26).
1884. Riksmarskalken grefve Johan Gabriel Oxenstjerna (61: 30).
1885. Generalen, Öfverståthållaren frih. Jakob Albrecht von Lantingshausen (62: 84).
1886. Statsrådet grefve Baltzar Bogislav von Platen (1: 39).
1887. Biskopen Frans Michael Franzén (2: 133).
1888. Statsministern grefve Gustaf af Wetterstedt (3: 52).
1889. Professorn Carl Johan Schlyter (4: 114).
1890. Öfverintendenten Carl Fredrik Adelcrantz (5: 31).
1891. Riksrådet grefve Ulrik Scheffer (6: 25).
1892. Skalden Karl August Nicander (7: 59).
1893. Kanslern Laurentius Andreæ (8: 45).
1894. Skalden Michael Choræus (9: 13).
1895. Professorn Carl Fredrik von Breda (10: 81).
1896. Friherre Bernhard von Beskow (11: 125; 12: 281).
1897. Ärkebiskopen Olaus Magni (12: 93).
1898. Professorn Fredrik Wilhelm Scholander (13: 59).
1899. Öfverståthållaren, Generalmajoren frih. Rutger Fuchs (14: 23).
1900. Prosten och Kyrkoherden Olof Kolmodin (15: 105).
1901. Författarinnan Fredrika Bremer (16: 83).
1902. Hofrådet Carl Gustaf Warmholtz (17: 129).
1903. Ärkebiskopen Olaus Martini (18: 49).
1904. Heliga Birgitta (19: 57).
1905. Fältmarskalken grefve Magnus Stenbock (20: 21).

Svenska Akademiens ledamöter efter deras nummer inom Akademien.

N:o 1. Riksrådet grefve ANDERS JOHAN von HÖPKEN 20 mars 1786—9 maj 1789. Landshöfdingen grefve NILS PHILIP GYLDENSTOLPE 18 juni 1789—20 febr. 1810. Ärkebiskopen JOHAN OLOF WALLIN 29 mars 1810—30 juni 1839. Professorn, Prosten ANDERS FRYXELL 1 juni 1840—21 mars 1881. F. d. Statsrådet, Presidenten HANS LUDVIG FORSSELL 19 maj 1881—31 juli 1901. Envoyén friherre CARL NILS DANIEL BILDT 28 nov. 1901—

N:o 2. Riksrådet grefve CARL FREDRIK SCHEFFER 20 mars—27 aug. 1786. Presidenten friherre ABRAHAM NICLAS EDELCRANTZ 19 okt. 1786—15 mars 1821. Pastor Primarius CARL PETTER HAGBERG 1 juni 1821—15 sept. 1841. Biskopen CHRISTIAN ERIK FAHLCRANTZ 5 dec. 1842—6 aug. 1866. Statsrådet GUNNAR WENNERBERG 6 dec. 1866—24 aug. 1901. F. d. Universitetsbibliotekarien CLAËS ANNERSTEDT 28 nov. 1901—

N:o 3. Biskopen OLOF CELSIUS 20 mars 1786—15 febr. 1794. Biskopen JOHAN ADAM TINGSTADIUS 12 juni 1794—10 dec. 1827. Envoyén friherre CARL GUSTAF VON BRINKMAN 11 febr. 1828—25 dec. 1847. Förre Statsministern för utrikes ärendena friherre ALBRECHT ELOF IHRE 9 juli 1849—3 nov. 1859. Kyrkoherden JOHAN BÖRJESSON 1 dec. 1859—6 maj 1866. Domprosten HANS MAGNUS MELIN 14 juni 1866—17 nov. 1877. F. d. Statsrådet, f. d. Riksarkivarien CARL GUSTAF MALMSTRÖM 21 mars 1878—

N:o 4. Kungl. Sekreteraren JOHAN HENRIK KELLGREN 20 mars 1786—20 april 1795. Lektorn JOHAN STENHAMMAR 4 febr. 1797—31 jan. 1799. Riksmarskalken grefve CLAS ADOLF FLEMING 25 april 1799—12 maj 1831. Biskopen CARL ADOLF AGARDH 18 juli 1831—28 jan. 1859. Statsrådet FREDRIK FERDINAND CARLSON 1 dec. 1859—18 mars 1887. Biskopen CLAES HERMAN RUNDGREN 26 maj 1887—19 sept. 1906.

N:o 5. Riksrådet grefve MATTHIAS VON HERMANSSON 20 mars 1786—25 juli 1789. Biskopen MAGNUS LEHNBERG 27 aug. 1789—9 dec. 1808. Ärkebiskopen JAKOB AXELSSON LINDBLOM 9 febr. 1809—15 febr. 1819. Ärkebiskopen CARL VON ROSENSTEIN 1 april 1819—2 dec. 1836. Professorn friherre JAKOB BERZELIUS 18 sept. 1837—7 aug. 1848. Kungl. Bibliotekarien JOHAN ERIK RYDQVIST 6 aug. 1849—17 dec. 1877. Professorn THEODOR WISÉN 29 maj 1878—15 febr. 1892. Professorn KNUT FREDRIK SÖDERWALL 19 maj 1892—

N:o 6. Biskopen JOHAN WINGÅRD 20 mars 1786—12 jan. 1818. Statsrådet grefve ADOLF GÖRAN MÖRNER 2 april 1818—30 jan. 1838. Professorn, Prosten ANDERS ABRAHAM GRAFSTRÖM 10 juni 1839—24 juli 1870. Kanslirådet FREDRIK AUGUST DAHLGREN 2 mars 1871—16 febr. 1895. Riksantiqvarien HANS OLOF HILDEBRAND HILDEBRAND 16 maj 1895—

N:o 7. Riksrådet och Fältmarskalken grefve FREDRIK AXEL VON FERSEN 20 mars 1786—24 april 1794. Kammarherren AXEL GABRIEL SILVERSTOLPE 12 juni 1794—5 sept. 1816. Biskopen ANDERS CARLSSON AF KULLBERG 27 febr. 1817—6 maj 1851. Professorn CARL AUGUST HAGBERG 24 nov. 1851—8 jan. 1864. Professorn WILHELM ERIK SVEDELIUS 13 okt. 1864—26 febr. 1889. Kanslirådet NILS FREDRIK SANDER 9 maj 1889—30 maj 1900. F. d. Öfverintendenten ALBERT THEODOR GELLERSTEDT 14 febr. 1901—

N:o 8. Riksmarskalken grefve JOHAN GABRIEL OXENSTJERNA 20 mars 1786—29 juli 1818. Biskopen ESAIAS TEGNÉR 5 nov. 1818—2 nov. 1846. Professorn CARL WILHELM BÖTTIGER 12 juli 1847—22 dec. 1878. Fil. Doktorn CARL DAVID AF WIRSÉN 20 mars 1879—

N:o 9. Statsrådet friherre GUDMUND GÖRAN ADLERBETH 20 mars 1786—7 okt. 1818. Landshöfdingen HANS JÄRTA 1 april 1819—6 april 1847. Presidenten friherre CARL DAVID SKOGMAN 16 aug. 1847—20 febr. 1856. Statsrådet grefve HENNING LUDVIG HUGO HAMILTON 2 maj 1856—22 sept. 1881. Professorn ESAIAS HENRIK VILHELM TEGNÉR 9 mars 1882—

N:o 10. Kammarrådet ANDERS AF BOTIN 20 mars 1786—22 sept. 1790. Hofkansleren friherre CHRISTOFER BOGISLAUS ZIBET 13 nov. 1790—16 maj 1809. Statsrådet grefve GUSTAF LAGERBJELKE 17 juni 1809—24 maj 1837. Ärkebiskopen CARL FREDRIK AF WINGÅRD 18 sept. 1837—19 sept. 1851. Ärkebiskopen HENRIK REUTERDAHL 14 juni 1852—28 juni 1870. Förre Statsrådet, Biskopen PAUL GENBERG 2 mars 1871—29 sept. 1875. Öfverbibliotekarien grefve CARL JOHAN GUSTAF SNOILSKY 20 april 1876—19 maj 1903. Professorn HARALD HJÄRNE 15 aug. 1903—

N:o 11. Landshöfdingen NILS VON ROSENSTEIN 20 mars 1786—7 aug. 1824. Professorn LARS MAGNUS ENBERG 11 okt. 1824—20 nov. 1865. Riksantiqvarien BROR EMIL HILDEBRAND 14 juni 1866—30 aug. 1884. Riksarkivarien CLAS TEODOR ODHNER 26 febr. 1885—11 juni 1904. Bibliotekarien ERIK AXEL KARLFELDT 14 juli 1904—

N:o 12. Statssekreteraren ELIS SCRÖDERHEIM 20 mars 1786—30 aug. 1795. Justitierådet ISAK REINHOLD BLOM 11 mars 1797—6 maj 1826. Statsrådet grefve GUSTAF FREDRIK WIRSÉN

12 juni 1826—9 dec. 1827. Öfverste Kammarjunkaren friherre BERNHARD VON BESKOW 11 febr. 1828—17 okt. 1868. Justitierådet CARL GUSTAF STRANDBERG 3 juni 1869—8 febr. 1874. Professorn ANDERS ANDERSON 18 mars 1875—10 sept. 1892. Professorn friherre ADOLF ERIK NORDENSKIÖLD 27 april 1893—12 aug. 1901. F. d. Professorn MAGNUS GUSTAF RETZIUS 28 nov. 1901—

N:o 13. Kanslirådet grefve GUSTAF FREDRIK GYLLENBORG 20 mars 1786—30 mars 1808. Biskopen FRANS MICHAEL FRANZÉN 5 maj 1808—14 aug. 1847. Professorn BERNHARD ELIS MALMSTRÖM 26 nov. 1849—21 juni 1865. Fil. Doktorn CARL ANDERS KULLBERG 19 okt. 1865—22 okt. 1897. Lektorn KARL ALFRED MELIN 17 febr. 1898—

N:o 14. Öfverste Kammarjunkaren friherre GUSTAF MAURITS ARMFELT 12 april 1786—(utesluten) 25 sept. 1794. Riksrådet friherre MALTE RAMEL 7 jan. 1797—31 jan. 1824. Professorn ERIK GUSTAF GEIJER 1 april 1824—23 april 1847. Professorn ELIAS MAGNUS FRIES 12 juli 1847—8 febr. 1878. F. d. Professorn CARL RUPERT NYBLOM 20 mars 1879—

N:o 15. Biskopen CARL GUSTAF NORDIN 22 apr. 1786—14 mars 1812. Medicinalrådet CARL BIRGER RUTSTRÖM 2 maj 1812—13 apr. 1826. Kanslirådet JOHAN DAVID VALERIUS 1 juni 1826—4 aug. 1852. Förre Statsministern, Presidenten grefve CHRISTOFER RUTGER LUDVIG MANDERSTRÖM 22 nov. 1852—18 aug. 1873. Ärkebiskopen ANTON NICLAS SUNDBERG 5 febr. 1874—2 febr. 1900. Biskopen AXEL GOTTFRID LEONARD BILLING 31 maj 1900—

N:o 16. Statssekreteraren CARL GUSTAF AF LEOPOLD 1 juni 1786—9 nov. 1829. Statsrådet SAMUEL GRUBBE 25 jan. 1830—6 nov. 1853. Professorn ISRAEL HWASSER 3 juli 1854—11 maj 1860. Fil. Doktorn CARL WILHELM AUGUST STRANDBERG 27 mars 1862—5 febr. 1877. Professorn VIKTOR RYDBERG 26 april 1877—21 sept. 1895. Professorn ERIK GEORG WALDEMAR NAPOLEON RUDIN 26 mars 1896—

N:o 17. Rektorn JOHAN MURBERG 14 april 1787—27 mars 1805. Öfverståthållaren frih. GUSTAF MAURITS ARMFELT (åter inkallad) 4 april 1805—(utesluten) 7 okt. 1811. Statsministern för utrikes ärendena grefve GUSTAF AF WETTERSTEDT 16 nov.

1811—15 maj 1837. Sekreteraren ANDERS MAGNUS STRINNHOLM 18 sept. 1837—17 jan. 1862. Förre Statsministern friherre LOUIS DE GEER 27 mars 1862—24 sept. 1896. Statsrådet PEHR JAKOB von EHRENHEIM 18 mars 1897—

N:o 18. Expeditionssekreteraren NILS LORENS SJÖBERG 14 april 1787—13 mars 1822. Statsrådet och Generalen grefve ANDERS FREDRIK SKJÖLDEBRAND 6 juni 1822—23 aug. 1834. Professorn PER HENRIK LING 12 jan. 1835—3 maj 1839. Professorn PER DANIEL AMADEUS ATTERBOM 10 juni 1839—21 juli 1855. Biskopen JOHAN HENRIK THOMANDER 22 nov. 1855—9 juli 1865. Professorn GUSTAF HÅKAN JORDAN LJUNGGREN 19 okt. 1865—30 aug. 1905.

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 04920 0200